

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
الحمد لله

که درین مان فرخی اقتران کتاب مستطاب و الوجوه

شرح زیل

مولانا محمد کلوی

شیخ ابی بخش و محمد حلال الدین تاجران کتب

لاهور  
مطبعة رفاه عظیمی لاهور  
تبع ذریعہ دلاوت  
مکتب علی محمدی لاهور

کتابخانه ملی  
۱۹۳۲



# فہرست کتب خاص مطبوعہ خود

جو ہم نے خود بہت ہی عمدہ خوشخط کر کے طبع کی اور ان کی قیمت خاص رعایت  
گئی ہے اس کو ضروری اول سے آخر تک ملاحظہ فرمادیں اور جن کتب و قرآن شریف  
ضرورت ہو طلب فرمادیں قرآن شریف و کتبہ کے قابل دیدہ ہیں لکھائی جہاں

## قرآن شریف

قرآن شریف ۱۳ سطر  
خود ۶۱۲ صفحہ مجلد

کاغذ مصری

ایضاً کاغذ سفید مجلد

قرآن شریف ۱۳ سطر کلاں

۸۰۰ صفحہ کاغذ مصری

مجلد .. ..

کاغذ سفید

.. ..

.. ..

ریختی ۲۹ x ۲۲

مجلد .. ..

قرآن شریف ۱۳ سطر

پونید کاغذ مصری مجلد

قرآن شریف ۱۳ سطر جلی فلم

پونید مجلد چرمی کاغذ

بادامی .. ..

قرآن شریف ۱۳ سطر جلی فلم

تختی ۲۲ x ۱۸ پودا سائز

کاغذ مصری مجلد

ایضاً کاغذ کلابی

ایضاً کاغذ بادامی چکالہ

قرآن شریف مترجم شاہ

رفیع الدین تختی ۲۶ x ۲۰

کاغذ سفید مجلد

ایضاً کاغذ کلابی

.. ..

قرآن شریف مترجم

شاہ رفیع الدین نقل

ممتاز علی تختی ۲۹ x ۲۲

ڈبل مجلد چرمی کاغذ سفید

قیمت .. ..

ایضاً کاغذ مصری

.. ..

حامل شریف مترجم شاہ

رفیع الدین مجلد

کتب و طائف

و پچسور و غیرہ

مجموعہ و طائف مدد لائل

چشتیہ مترجم اردو

تختی ۲۲ x ۱۸

مجموعہ و طائف

مدد لائل مترجم تختی

جو اہل القرآن مترجم

اردو .. ..

حزب الاغظم اردو

مجموعہ چل چل مترجم

حزب البحر

پنجسورہ مترجم فارسی

مدد کا گنج العرش

پنجسورہ مترجم اردو

مدد کا گنج العرش

دعا کے گنج العرش

مترجم اردو و حنا شدہ

تختی خود

نماز مترجم اردو و حنا

شدہ تختی خود

مجموعہ درود مستغاث

تختی خود

اسماء صحابہ

پنجسورہ سادہ کاغذ مصری

مجلد مع دعا گنج العرش

دیگر کتب متفرق

مطبوعہ خود

کلام المبین فی معجزات

سید

شروط

فارسی

انتخاب الد

ذخیرۃ الد

مشاہیر

صدیق اکبر

شرح عقائد

کشف المحجوب

تذکرۃ الاولیاء

روضۃ الشہد

کلیات عمراتی

دیوان نیاز

بیدل

غوث اعظم

خواجہ معین الدین

ہلالی

شرح ہند نامہ عطار

نام حق فارسی

تحفۃ الاحرار جاہ

بوستان محمد گلہی

قادیچہ کہیری

کلیات جامی فارسی





بسم الله الرحمن الرحيم  
الحمد لله

که درین مان فرخی اتران کتاب مستطاب و الوجوه

شرح زیجا  
مولانا محمد کمالی

شیخ ابی بخش و محمد طلال الدین تاجران کتب

لاهور  
مطبع و رفاه عالمی لکھنؤ





# بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ  
 أَجْمَعِينَ أَمَّا بَعْدُ فَيَقُولُ أَحَقُّ عِبَادِ اللَّهِ الْعِلَامُ مُحَمَّدُ بْنُ غُلَامِ مُحَمَّدٍ تَجَاوَزَ اللَّهُ تَعَالَى  
 عَنْ ذُنُوبِهِ وَلَبَّيْكَ بِعِيَدِهِ وَرِزْقِهِ حَبَّةً أَحَبَّ مِنْ حَبَّةِ فُقْهٍ لِمَا رَضِيَ بِهِ وَاحِبَةً جَعَلَ عَاقِبَتَهُ  
 عَلَى الْخَيْرِ الصَّوَابِ مَحْمُودَةِ الْبَنَى وَالْأَلِّ وَالْأَصْحَابِ كَمَا بِأَوَقَاتِ رَسُولِ الْإِنِّ فَقِيرِ خِيَالِ شَيْخِ نَمُودَنِ مَحَبَّتِ  
 نَامَهُ مَوْلَانَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْحَاجِي قَدَسَ اللَّهُ غَرِيزَتَهُ السَّاعِي مِيكَدُ شَتِّ لَيْكِنْ عَدَمِ اسْتَطَاعَتِ رَيْنِ امْرِئِيلِ الْقَدَرِ مَانِعِ  
 مِيكَدُ الشُّكُونِ بَاسْتِدْعَائِي بَعْضُهُ زَا حَبَائِي أَعَزَّهُ كَمَا مَرُوشَانِ وَاجِبِ الْإِطَاعَةِ بُوَدِ چَندِینِ از نَسَخِ جَدِيدِ قُوَّةِ  
 بَعْضُهُ صَحِيحِ بَرِخِي سَقِيمِ وَبِدَوَشْرِ مَخْضَرِ مُتَقَدِّمِ نَازِ كُیْهِ از تَحْرِیرِ پیرِایَ تَرِینِ مِجَرَانِ اِینِ فَنِّ وَاقِفِ اَمْرِارِ  
 وَرِ مَوْزِ نَهَانِیْ عِنِیْ مَوْلَانَا مُحَمَّدُ الْكَرَمِ مِلَّتَانِیْ رَحْمَةُ اللَّهِ وَكُتُبِ جَدِيدِهِ وَازِ تَصَانِيفِ صُوفِيَةِ صَافِيَةِ وَكُتُبِ لَفْتِ عَرَبِيَّةِ  
 فَارِسِيَّةِ غَيْرِ ذَلِكِ تَتَبِعَ مُنَوَّرَةِ تَالِيفِ شَرْحِ سَعِيْ لَمْنَعِ مَصْرُوفِ سَاخْتِ وَبِحَكْمِ خُذِ مَا صَفَادُ عِ مَالِكِ دِ مَغْرِ  
 خَلَاصَهُ هَرِ كَرِ بِرِ دَاشْتِ وَازِ مَالِقِي حَشِيمِ دَاشْتِ شَرْحِي مُتَوَسَّطِ وَانِیْ كِلِ اِثْبَاتِ مُشْكَلِ بِدَاخْتِ شَدِ كَسِیْ رَا كُودِ  
 اِدْوَايِ مَقْصُودِ نَاقِصِ يَافِتِ بِاتَمَامِ رَسَانِيدِهِ وَطَوِيلِ بِلَا قَايِدِهِ رَا كُوتَاهِ كَرْدِ اَنِیدِهِ تَابَقْصِدِ اِخْتِلَالِ خَالِيْ اِزِ  
 اِطْلَالِ بَوْضُوحِ اِنْجَامِ دَوَايِنِ سَكِينِ رَا دَرِینِ كَارِ وَتَالِيفِ نِیْسِتِ پِشِ اَمِيدِ اِزِ اِهْلِ اِنْصَافِ دُورِ اَعْلَا  
 چَنَانِ سِتِ كِه حَرْفِ گِیرِیْ نَازِ پَرِ پَرِیْزِ دَوَا اِنْصَافِ وَحَقِ پَرِ پَرِیْزِ بِيَاوِزِ نَدَنَانِ اَلَا اِنْصَافِ مِنْ خَیْرِ  
 اَلَا وِصَافِ نَهَا تَا اَشْرَحِ فِی الْمَرَامِ وَهُوَ الْمَوْفُوقُ عَلٰی الْاِقْتِمَادِ بِدَانِكِ رَا بِابِ عَاجَاتِ رَا بِحَكْمِ  
 هُوَ اللَّهُ الْغَفِيُّ اَتَمُّ الْفُقَرَاءِ بِجَنَابِ اَنْ اِهْبِ الْعَطَايَا اِحتِیَاجِ تَمَامِ سِتِ وَبِکَرِیَةِ اِجِبِ دَعْوَةَ  
 الدَّاعِ اِفَادَعَانِ بِرِ كَامَرِ اِهْلِ دَعْوَتِ اِحتِیَاجِ نَامِ سِتِ فَلَمَّا مَوْلَوِیْ عَلَیْهِ الرَّحْمَةُ دَرِ اَفَاغِ اَصْنِيفِ  
 اَنِيفِ بَدَعَائِیْ حُصُولِ مَطَالِبِ نِیَوِیْهِ وَبَارِ اَخْرُودِیْهِ كِه اَتَمَامِ اِینِ مَرَامِ بَا حِیْنِ نِظَامِ حُصُولِ ثَوَابِ  
 جَزِيلِ بَرَاتِبَانِ اِینِ امْرِئِيلِ اِزِ جِلْدِ اَنَهَا سِتِ زَبَانِ رَا كَشَادَه مِیْ فَرَمَایِدِ قَوْلِهِ اَللّٰهُ غَنِيٌّ اَمِیدِ  
 بِحَشَائِیْ پُشْ كُیْهِ اِزِ رُوضَةِ جَاوِیدِ بِنَمَائِیْ اِزِ ظَاهِرِ اَنْسِتِ كِه اِزِ اَمِیدِ مَطَالِبِ وَبَارِیْ دِ  
 جِهَانِیْ خَاشَتِ وَكَشَادَنِ غَنِيٍّ اَنْ كُنَايَتِ سِتِ اِزِ اِیْصَالِ اَنَهَا بِطَالِبِ بَعْضُهُ اِزِ شَرِّ اِیْنِ



که آرامید وجود اجمالی کتاب مراد است که در ضمیر ترتیب قصص و غیر ذلک کرده باشد از کشادن غنچه آن  
 وجود خارجی کتاب مراد است که موافق اجمال افتد زیرا آنکه خلافت آن موجب طلال خاطر شکم می باشد  
 مصرع ثانی تخصیص است بعد تحمیم و از گل قصه مفصله یوسف زلیخا خواست از روضه جاوید قرآن مجید و  
 تفاسیر و روایات صحیح مطابق احادیث نبویه خواسته و ترارسد که از گل مضامین عالییه از وجه تشبیه استعارات  
 و اسالیب غریبه و غیر ذلک من المحسنات المناسبتة المقالات راوده کنی و از روضه جاوید عالم معانی  
 ایراد نمائی چنان طایفه شعرا و سحر پردازان عالم علوی مضامین رنگین آورده تبار و دوستان سازند  
 كما قال عليه الصلوة والسلام ان الله تعالى خلق كنزاً تحت العرش مفاتيحها السنة  
 المتعلمة یعنی یک گلدسته مضامین عجیبه و معانی غریبه از ان عالم علوی عطا فرماتا بدین نام درج  
 ساخته دوستان را خوش وقت سازم و تواند که از گل تجلی معانی خواسته باشد و از روضه جاوید  
 ذوات تجلیات ارامه نموده باشد و قیل مصرع ثانی بر تفسیر اول علی ما اشر منافی تعدد و اشارت است  
 بآن و این دو بیت کمالاً مخفی علی اللیب الا ان یحمل تعدد الاشارة علی التینین  
 لكن حمل الكلام علی التاسیس اولی من حملة علی التکید لا سیما فی المقام  
 الخطابی والله سبحانه اعلم بخند ان اول لب آن غنچه باغم به وزین گل عطر پرور کن مایه  
 ای از کشایش لب آن غنچه مطالب دو جهانی باغ دل مرا خورم و خندان سازد و از نمایش این  
 گل که کنایت است از قصه یوسف و زلیخا و غنچه ذلک مازکرنا بلغ مرا معطر ساز و چون  
 مولوی روح را بنا بر عموم فضل آن فیاض بر اجابت این دعائے مذکور اعتماد و اتق بود میفرماید  
 قوله درین محنت سرانے بے مواسا به مواسا بالضم مصدر از باب مفاعله است که در اصل  
 مواساة بود لیکن در استعمال پارسیان تاء از و بحذف رسیده مثل مدارا و محابا و موباسا به  
 رعایت کردن و دوستی کردن و شفقت فرمودن است کذا فی المنتخب اللغات معنی بیت  
 سابق با بیت لاحق آن که چون دعاء مرا اجابت نمائی و موابه ب جلیله عطا فرمائی پس باید  
 که درین دنیا که رحمت سرا و نعمت ربا و شفقت نافرست بموجب عطا های غمخو شناسانی  
 عطا فرماتا در شکر و حمد تفصیلات بے تعطلات عالییه و سابقه تو و ضمیر زبان را معروف ساخته  
 است تجلب نعم لاحقه یا شتم قوله ولئن شکرتکم لازید منکم و لقد احسن فی  
 ذکر الضمیر مع الشکر و اللسان مع الحمد تنصیصاً علی امتیاز آورد هما  
 قوله ز تقویم خروبه روزی ام بخش به تقویم آوردن چیزے را بقوام خود در است کردن





آن را بر وجهی که سزاوار باشد و در اصطلاح میخان عبارت است از استخراج احکام ساعات  
ایام ماه و سال از نحوست و سیادت منطبق بر قواعد رصد و پس اگر معنی لغوی مراد داریم  
قوله ز تقویم خرد بیان بر روزی خواهد بود اے خرد مرا بقوام و راستی آرتا در استخراج معانی  
خلل بد و راه نیابد و اگر معانی اصطلاحی مراد داریم اضافت تقویم خرد از عالم اضافت  
مصدری فاعل خود خواهد بود یعنی بر خرد من که استخراج بدایه افکار و مضامین عالی مفت دار  
ساعت معانی غیبیه شعریه را بر وجهی ظاهر و هویدا ساز که خاطر خواه من باشد و تراسد که  
اضافت مذکوره را از قبیل اضافت صفت موصوف گردانی و مصدر را بمعنی مفعول علی  
نهم قولهم حصول صورة الشی فی العقل بمعنی الصورة المحاصلة ماله الی التوجیه  
الاول بدانکه در لفظ به روزی ایماست بآنکه هر روز مراد از تقویم خرد از روز گذشته بهتر گردان  
که من استبدی به ماه فهو مغنون هذا حاصل بعض الشیء قوله و سله وادی نه  
گوهر گنج بر گنج و یائے ولی برائے عظمت ست وز گوهر گنج بر گنج صفت دل ست و گوهر  
کنایت از مضامین رنگین ست و این بیت ترقیست از ما سبق که استدعای فیضان مضامین  
عالیه بود میفرماید که مرا حاجت استدعای فیضان نیست بلکه مراد دل فراخ از گوهر پاک مضامین  
عطا فرموده پس باید که استطاعت کامله عطا فرما که آن گوهر بار بار میزان زبان سنجیده عبارت  
شایسته ابراز کنم و بیت لاحق هم ترقیست از مضمون این بیت و کلمه را در مرا علامت اضافت  
ناف ست بنا ف طبع اے ناف نافه طبع من کشاده و نافه طبع باضافه بیانیه ناف کنایه از  
بستگی و انجاء طبیعت ست و قاف تا قاف عبارت از تمام جهان ست چه کوه قاف محیط از  
اقالیم سبده ست یعنی طبع مرا که از مضامین پرست توفیق سخن بخشیده پس اکنون باید که از  
مشک من که شعر ست جهان را معطر ساز و مرتبه شعر پسند عطا کن قوله سخن را خود  
سر انجائے نماند ست و بای سر انجائے برای تنگی است اسی بهیج تمامیه نمانده و پیشتر تمام  
گشته از اینجا تا آخر داستان حسب حال خود گوید یعنی سخنان رنگین از سبب گفتن شعراء  
متقدمین کیاب شده اند اے بهیج سخن باقی نمانده که بیان سازم مولانا محمد رحمة الله علیه  
فرماید که سخن بر دو قسم ست مصدر و مقول - مصدر آنکه از و سیه پیدا کرده شود و  
مقول آنکه پیش گفته و مراد از سخن درین مقام سخن مصدر ست قوله درین خم  
خانه شیرین فسانه و سیه یا جم صدائے زان لرزان و ابراز نه و است از





سبب فقدان حریفان باده سخن وری و فکر پروری و خنجان کنایت از دنیا باعتبار اقامت  
 باده خواران شعر دران توصیف خنجان بشیرین فسانه از انجمنه فرموده که افسانهها و حکایات  
 گذشته نقل مجلس متانست خصوصاً ذکر ساقی و باده و جام در مذاق رندان سخن کام حریفان  
 باده آشام که مولوی رح از جمله ایشان است لذیذ و شیرین است کذا فی بعض الشرح و ترجمه  
 صورت مطابق اصول موسیقی را گویند اینجا کنایت از شعر است قوله چهرت از دستم و جام  
 ساقی بادی طرب و نشاط در تنگی شعر منقوب گشت من قبیل ذکر المذموم و ادا دانه تواند که  
 خم کنایت از باده شعر باشد و جام از ملکه شعریه و ساقی کنایت از استاد اصلاح اشعار تلامذه  
 باشد بدانکه این چنین مقالات از مولوی اند قوله اصنع است و الا مولوی رح سر شعر است چنانچه  
 خود فرموده قوله صدقه لطایح و چه خسرو هزار به ستایدم از جام سخن جوده خواره و محمد اکرم ملتانی هم از  
 خم داستان مراد داشته و از جام استعداد طبیعت و از ساقی کسی که باعث شود بر سخن گفتن قوله  
 بنیم بخت زین بزم خامی به بخره بخت و یائے خامی برای تنگی است یای جامی برای وحدت است  
 بدانکه ذکر خام در اینجا بقریب ذکر بخت است نظری عموم نفی ای سبب کلی که مقصود است برین مقام  
 پس وارد نشد اینک گوئی که ذکر بخت معنی از ذکر خام است چه هرگاه بخت را ازین باده جامی بدست نهاده  
 نباشد خام را بطریق اولی نباشد و لیکن التکلیف که مصرع ثانی قید خام باشد عیب یعنی خامی را نیز نمی  
 بینیم که از غایه خامی و ناتمامی خود افتشای این معنی کرده جامی بدست نهاده باشد چه نیز بخت کاران  
 در وقت عدم رونقی بازار شعر این چنین کس منسوب به خامی باشد و آنکس را شرساری رونما گردد  
 کما یشر به البیت اللاحق بدانکه در بعضی نسخ الفاظ خامی بے و او عطف واقعست پس خام بمعنی  
 شراب باشد چنانکه حافظ شیرازی گفته عکس روی تو چو در آئینه جام افتاد به عارف از خنده در می  
 طمع خام افتاد پس بزم خامی بمعنی مجلس شراب شعر باشد کذا افتاده مولانا عبد الواسع قوله صاف  
 در پیش آرا بچہ داری به صاف اول شراب که شیرین و لذیذ میباشد کنایت از سخن و در و یا ضم  
 آخر آن کس تلخ میباشد کنایت از سخن سهل قوله دفتر تلون یا باعتبار تلون آسمان و بنا فرموده  
 که در شب سیاه می نماید و در سحرگاه سپید و در روز کیود یا باعتبار سرشت انواع افلاک کما  
 روئے من کعب الاحبار که آسمان اول از سنگ خارست و دوم از آهن و سوم از مس و چهار  
 از سیم و پنجم از زر و ششم از زبرجد و هفتم از یاقوت کذا فی شرح محی الدین بر سکنه نامه قوله تمام  
 آنکه نامش حرز بانهاست به شتایش جوهر تیغ ز بانهاست به بدانکه از قول او بنام





بقدریه مصرع ثانی معطوف بعطف محذوف است ای بنام و ثنائی آنکه و مصرع ثانی محذوف حرف  
 عطف معطوف است بر قول او نامش ای و بدین معنی اشاره است آنچه عبد الواسع فرمود که درین  
 بیت اشاره است باقتال حدیث ششم و تحمید حرز بالکسر نگداشت و نگذارنده و از نام او هم  
 می مراد است که متوجه و مرئی ارواح است او شانرا فنا نیست و تخصیص ذکر جان بنا بر خصوص  
 مقام شناست که مدار آن الحقیقه بر بقای جان است و الا تاثیر اسم می در اشیا و سببه دیگر هم مقرر  
 است چنانچه عرش و کرسی و لوح و قلم و ملائکه و بهشت و دوزخ و تیغ زبان باضافت بیانیست  
 که زبان تیغ متکلم فصیح است و رفیع و زی یافتن بر اقایم مضامین عجیبه و مقالات غریبه معنی بیت  
 آنکه آغاز میکنم این نامه را از دل جان و نبوک کلک زبان برائے اقتال فرموده آنحضرت رسالت  
 مآب کل امر ذی بال لم یبداء باسم الله فهو ابتداء بنام آنکه اسم می او نگذارنده جهان است  
 از فنا بموجب اقتال حدیث نبوی کل امر ذی بال لم یبداء بحمد الله فهو جزم شروع میکنم  
 به ثنا و حمد آنکه ثنائیش زینت زبانهاست زیرا که رطب اللسان در ذکر و ثنائی اوست باید دانست  
 که سه بیت لاحق در وصف نام اوست کما یسبحی قوله زبان در کام کام از نام او یافت به نام از  
 سمر چشمه انعام او یافت به او ای مضمون مصرع ثانی است از بیت سابق در لباس جدید و کام  
 هر دو کاف تازی اول بمعنی مقصود ثانی بمعنی دمان و ضمیر او در مصرع اول راجع بحق سبحانه بقا  
 ثانی راجع بنام و انعام نام تعالی عبارتست از تائید بخشیدن بر ثنائی او تعالی و در کام وصف  
 زبان است بمعنی ساکت و خوش کما اشتهر فی الفارسیه ای زبان و اگر عاید که از ثنائی ذکر  
 او عاجز و ساکت بود از تائید نام او تعالی که اسم می است بکام خویش که ثنائی حق است بهر وی  
 گفته و تازی و حیات از انعام آن نام دریافته کما قال علیه السلام مثل الذی یدکر والدی  
 لا یدکر کل النبی و المیت و تواند که در کام متعلق باشد بیافت ای در خانه خود بلا حرج و مشقت کما  
 خود قایم گشته قوله خور از و نموده دم بدم روی به هزاران نکته باریک چو موی به ضمیر رو عاید  
 بنام او تعالی و خور را مفصل نموده است و هزاران قاعلی و یعنی از تائید اسم می هزاران نکته لطیفه  
 را در تمانیگر و دو چو آن نکته را نزد غیر مدارک ظهوری شود امتیازی نمی باشد لهذا برای اظهار تیز آنرا  
 مشاطه خور را شان زبان با دندان دندان عطا فرموده که دستگیری آن مرکت لطیفه را با انواع زینت  
 مزین ساخته بر سر ظهور جلوه گر سازد و دندان دندان زبان بدین معنی گفته که درین کلمه دندان متصل زبان میشوند و دندان  
 بدانکه بعضی از شرح بر آنند که از نام و تعالی و درین ابیات اسم می مراد است چنانکه در تحریر نموده شد و ظاهر





آنست که اسم الله را ده کنیم که مستجمع جمیع صفات و افعال و الله تعالی سمانه اعلم قوله تعالی الله  
 زبیه قیوم وانا به ازینجا آغاز شنای اوست و تعالی الله کلمه الیست که در همین مبالغه در وصف کس  
 میگویند و قیوم بمعنی بسیار نیکو دهنده از ایا او سمانه تعالی زبیه کلمه تحسین است قوله فلک را  
 انجمن افروز انجم به زمین را زبیه انجم ده مردم به انجمن افروز افروزنده انجمن کذا زبیه انجم ده چرخ  
 امر در اسم فاعل در پاری بیک و تیرانی آید چنانکه کاروان و کارین و اخلافت زبیه انجم برکت نیست  
 است ای زبیه که با انجم منسوب است محمد رضا و کلمه را در صرع اول علامت اضافت افروز است  
 بسوی فلک و در ثانی علامت زبیه انجم ده است بسوی زمین ای افروزنده انجمن فلک است به انجم زبیه  
 انجمن بخشنده زمین است فر از چار دیوار عناصر به فر از ترجمه علی است عناصر ترجمه عناصر بمعنی اصل عبارت  
 از آب و خاک و هوا و آتش که اصول اند موالید سه گانه را معنی المیوانات و النباتات و المیادات یعنی  
 طبقات عناصر را مثل چار دیوار پرده اخته و چرخ را مثل سقف بران منسوب ساخته قوله بناف غنچه گل  
 نافه پیوند به گل بر شاخه گل بن علی بنده به باضافت بیانی که مفید اضافه نافه گل است علی بالفتح زیور  
 کذافی الله ستور و فیل گل بیان علی است و گلبن ترکیب اضافی است بمعنی درست گل مثل شمشاد بن و گل  
 بن مخار بن قدم فیه المضاف الیه علی المضاف قوله نصب باف عروسان بهاری به نصب در  
 بسیار معانی آمده اما اینجا بمعنی جامه سبز و نازک مراد است که از کتاب مراد است کذافی المدا و المنتخب کنایه  
 از برگها سبز و تازه در میان بهاری درختان در وقت بهار و جوئی با جوئی بزرگ که جوئیهای خود در آن  
 جمع شوند و در کنار و آن سروها بنشانند کذافی الموبد و بهر دو یکا را نسبت است قوله گناه امر زدن  
 قح خوار به طاعت گیر پیران ریاکار به قدح بفتحین کاسه بزرگ و بسا اوقات بر جام و باوه اطلاق  
 کنند و گیر اسم فاعل است زگر فتن بمعنی مواخذه کردن کسیر الگناه دی و بانی طاعت سیه است حاصل  
 آنکه انعام و فضل او تعالی چنان است که از گناهان کبیره رافع التوبه و بدو نهایی بخشد و انتقام عدل او  
 چنین است که پیران مرئی را از سبب عبادت مشوب بر یاد و دوزخ کشته فان الیامن مثل لا  
 اعاذنا الله تعالی منه انیس خلوت شب زنده داران به ای رفیق در زنده خلوتیان است تأیید بخشنده بهر  
 پیشگان است قوله کند خار و سمن را آبداری به سمن گلیست سپید که بهندش چیا گویند آبداری بمعنی تازگی  
 سرسبزی و کند بمعنی بخشد و در تقدیم ذکر خار بر سمن اشعار است بعظمت لطف الهی ای لطف او هر چه  
 ضیث را شامل حال است چه اگر موخرش آوردی مفهوم شدی که آبداری خارا به تبعیت سمن است و بعضی  
 نسخ بجائے خار و سمن سمن چمن واقع است و این نسخه به بیت لاحق افتد کمالا یعنی و در ثانی عبارت از



ریش برگ سازد دست از تاثیر خزان قوله ز شکرش پر شکر کام شکران به ز قهرش ز عیش تلخ حرفان به  
 شکرش گرفت بکسرتین معجزه فتح کاف پاری بزرگ کنایه از شاکر و تلخ حرف کنایه از ناشاکر و لفظ شکر  
 اول ضم شین و سکون کاف بمعنی سپاس باید خواند و ثانی لفتحتین معروف ای بان شاکران از  
 سبب توفیق یافتن بر شکر و تعالی شیرین و پر شکر است و عیش ناشاکران از سبب یافتن توفیق شکر و  
 تلخ و پر زهر است قوله وجودش آن فروزان آفتاب است بدانکه در اصطلاح صوفیه صافی و براق همواره  
 حکما و بندهای شیخ ابوالحسن اشعری اطلاق فقط وجود بر ذات حضرت ایزد تعالی واقع و شایع است بلکه  
 حقیقتش وجود خالص است مع از نسبت اضافات این ذات فیوضات واجب تعالی آفتاب  
 است پس فروزان که ذات همان یکی از عکس اندازی وی وجود نور یافته است چنانکه در داستان باز فر  
 فرموده ز ذات جهان آینه ساخت به ز روی خود بهر یک پر تواند اذیت قوله گر از خورشید مرده نهان  
 یعنی اگر او تعالی جل شانہ در خورشید ماه که نور ذات جهان اند عکس اندازی نماید چرم ایشان که در تدبیر مثل  
 کوهیست منظم بلکه منعیم که درونی حال البواقی علی ذلك التقدير فقد ظهر لك وجه تخصيص الشمس  
 والقرآن الذکور من لبن المرایا والمظاهر قوله باز آن هستی نه آمده که هست و نیست را هستی ده  
 آمده آن معنی از آن هستی معنی وجود مراد ثبوت و کون از قبیل مصدر است و هست معنی  
 موجود بالذات و ضمیر ارجع بحق سبحانه تعالی معنی هست آنکه حضرت واجب تعالی از آن وجه بر موجودات  
 است وجود نهاده است که خود موجود است بلکه عین وجود است و معدوم او وجودش است زیرا که اگر  
 موجود نبود بهر حال که ام کس وجود خواسته بخشد فان الموجود لا یبدان لیکون موجوداً فان العدم  
 الصفی لا یتدرب علیه کمال شیء اصلاً چنانچه خود فرموده بذات تایافته از هستی بخش به کی تواند که شود  
 هستی بخش و او عاطفه بجای ضمیر او که در عامر نسخ بنظر آمده غلط فاحش است کمالاً یعنی قوله اگر صد  
 پیایه و هم و ادراک بدانکه در بعضی نسخ پیایه بمعنی متعاقب بلا ترجه بنظر آمده و برین تقدیر  
 قافیہ بیت لاحق شایند و نیابند بصیغه جمع مذکر عائنین باید خواند و در بعضی نسخ پیایه ترجمه قدم  
 واقع است ای بقدم و هم از برین تقدیر قافیہ مذکور شایم و نیابیم بصیغه شکلم مع الغیر باید خوا  
قوله مبر از آتش از چینی و چند سے به ای از مماثلت ممکنات منزله است مماثلت دو معنی دارد  
 یکی اتحاد و چیز در ماهیت و دوم قیام چیز به بجای چیز دیگر در محلی و او تعالی شانہ از هر دو منزله  
 بالا است و از چندی و کثرت هم منزله علی ما دل علیه برهان التمازنی در نفی جهت مغلطه علو  
 و غیره در مصحح ثانی فرموده است بنابر این است در ممکن از تعالی شانہ در جهت از جهات تجزیه



ترکیب وے لازم آید کما بین فی موضعہ و تخریری مستلزم امکان واجب میشود و تعالیٰ من کلمتہ  
**قولہ** نویں چون چند بایست و بلند با علوق اولیست و نقطہ است در مصرع اول بای موعده تالیست  
 ماضی از لیسن یعنی ایجاد است ای از جهت یچوں بودن خویش چونند و چنداں مسائتہ و ثانی بای فارسی  
 یعنی فرود و نشیب و علوق در از قبیل اضافت صفت بموصوف است ای پیش قدر بلند و تعالی و در  
 نسخ غیر متعدده بجائے نیست در مصرع اول هست به نظر آمده و عبد الواسع گفته که چون چند با اضافہ بلا عطف  
 باید خواند کما . . . . . فی بعض النسخ ای صورتهاے موجودات مربوط نموده . بدانکہ بعضی از شرح فرمودہ  
 اند کہ در مصرع اول بملاحظہ لیسن کہ بمعنی افترا ی آمده است ایہام لطیف است آنکہ چندے و یچوں  
 کہ از طوایف ملائکہ و از فرق زناده سر بر زده بنا بر چندی و چگونگی اوست زیرا کہ اگر ادقاسے شانہ  
 بچندے و چونی موصوف بودی فرق مذکورہ اورا ہ یچوں و چند خواستندے گفت لا نهم ضلوا عن سواء  
 السبیل بدانکہ چون کلامی را دو معنی باشد برابر در ارادہ آنرا محتمل گویند و اگر غیر برابر باشد ہر کدام کہ مراد  
 باشد معنی قصدی گویند و آن دیگر را معنی ایہامی نامند چہ در دو ہم سے افتد اگر چہ مراد نیست خرد  
 و ذات او اشتقاقی ای ہ ای خرد اہل شہود و عرفان در ادراک کند حقیقت دی متخیر و پریشان  
 است و طلب اہل سلوک برین را بجائے نرسد چہ راہ اولی پایان ست و طلب اشخاص قرار واد **قولہ**  
 اگر تند بہ لطف خود قدم پیش و شور زود ووری ماد مبدم پیش و نقطہ پیش اول بای فارسی و ثانی  
 بای تازی باید خواندے آنراں ذوا بجلال والا کرام از لطف و اکرام خویش بماعرفاں مسائل  
 و دولت قرب خود از زانی نقر باید بلکہ بمقتضائی جلال خود کار کند با اہل عرفان و سوک از بیاحت  
 وے چہ صحرابعد خواہیم انجامد **قولہ** چو خیزد صدمت جلالش بد بلور در بار گاہ لایزالش ہ اثبات  
 مضمون سابق ست و لفظ بود بہ بیت لاحق مربوط ست ای جوں آن ذوا بجلال والا کرام بمقتضائے  
 آیتہ کریمہ لمن الملک الیوم اللہ الواحد القہار جلال خود را بپیدا خواہد ساخت ملک کہ عارف  
 اسرار و خفیات حضرت اوست شرمندہ خواہد شد کہ من با وجود این تقرب نادان محض و غیر عارف ہر  
 این حضرت بودہ ام و فلک کہ از ابتداء آفرید خود تا دم صمد در طلب او روان و دوالت ست  
 یک لحد در طلب وی از پایہ نیستہ چہ این خواہد ماند کہ من چندی مدت ندیدہ کہ در سرگردانی بودہ ام در  
 طلب وی ہر چہ بجائے نرسیدہ ام بلکہ در لفظ لایزال اشعار ست بانکہ او تعالی از ازل تا ابد بر صفت جلال  
 و جمال متصف است اما اکنون باینہا ان معامد لطف جمال داشتہ است چنانکہ در بیت سابق تفسیر این  
 معنی نموند **قولہ** ہما بتہ کہ مشتی ہوس ناگ بدکنم آئینہ از رنگ ہوس پاک بد مشتی معنی حالت حلیہ



و قلت طائفة انسان نسبت بکمال است و هوسناک گرفتار هوسهای نفسانیة آئینه کنایت از دل و رنگ  
 هوس باضافت بیانیة کنایت است از هوس نمودن بحصول معرفت و سلوک راه خدا بیه واسطه فضل  
 زلی و بودن بیت لائق مصید است بر صیغه ماضی چنانکه آمد و رفت ای از پنداشت دل خود در  
 حصول معرفت و حصول راه وی **قوله** پس زانوی خاموشی شستن به عبارت است از سکوت و زین و  
 گذاشتن دعوی چون این خردت بصفحه خاطر عزیزین نقش گشت باید دانست که این دو بیت متفرع است بر  
 ماسبق حاصل آنکه چون حال ملک عارف سار برست حال فلک که طلب تیز رفتار است چنان است پس هوس  
 طائفة انسان که در هوسهای نفس گرفتاریم و گاهی از اطاعت بجنود میسر نیاید و در ساحت بعد مکنون داریم و این امر است  
 که هوس عرفان و وصول از دل بشیر انداخته از پنداشت خود خویش غفلت داریم و از دعوی تحصیل حصول  
 عرفان سکوت از پیشیم و او را بفضل او گذاریم بپیدا است که این غفلت و سکوت مذکور نورث حصول عرفان  
 و حصول است همانا ما عندی و الله تعالی سبحانه و اعلم من الله العباد و ترتیب دلایل هستی  
 ای نوک و دلائل به ترتیب وضع کل شیئی فی مرتبها و ریخا صورت و بند دلائل بدین گفته که هر یک افراد  
 موضوع دلیلی است بر معرفت و وجود حنائع و هستی این باب یعنی کون است **قوله** دلائلی درین  
 کالج مجازی به کنی مانند طفلان خاک بازی به کالج مجازی کنایت از دنیا که به اعتبار است و بی  
 ثبات چه مجاز یعنی بنما و کردن است عید الواسع و اما خطاب است بکمال اهل عقول و خطابت  
 ازان کنند که اهل خطاب و فهم اندل است به چیزه یگانه از اجزای انسان مانند طفلان ای مثل طفلان  
 و بوالهوس و خاک بازی کنایت است از غفلت ندیدن از وجود حق سبحانه تعالی و اتباع هوای نفس و تن  
 پروری **قوله** تویی آن است پرور من گستاخ بد که بودت شیاں بیرون ازیر گنج به گستاخ یعنی بسیار مقرب  
 آن حضرت و مست پرور باعتبار تسلل ذات واسعه و شرف است علیه و فرموده و مقرب است که مرغ و سرت  
 پرورده محکوم خداوند خویش میباشد بنی فرمان آشیان بیرون او کنایه از علم ازلی حق است و زمان و ربیت  
 لاحق معنی کینگان یعنی ایدل تو پیش از خلق بدین ویرانه و نادر حضرت حق محرم بی حجاب بود آشیان اصلی  
 تو علم ازلی بود پس اکنون مثل کینگان و بے ادبانی چو بدین ویرانه بوم را نحوی گرفته و از طاعت خداوند شرم  
 از خانه اصلی خویش غفلت ورزیده کذا نفهم من شرح قدید و من تحویرات همونا چه و اگر گفته  
 بمقتضای مقام مرغیپ تامل دلائل هستی او تعالی چنانکه عنوان داستان مذکور است انهر است که درست  
 پرورنی معنی پرورش یافته و واجب استعاره کال باشد و گستاخی معنی قوی بال باشد و زمان یعنی دوان بهمان  
 و آشیان بیرون آن کنایه از عالم ارواح باشد یعنی ایدل تو آن شهاب صاحب بهشتی بالی بر آن هستی آتش تو عالم



بود بدان خانه اصلی خود عارف و واقف بود خداوند خویش بودی پس اکنون چرا مثل دودن بختان از خانه  
 خود دور مانده و از وجود او تعالی غافل شده و تواند که دست پر و اشارت باشد بحدیث قدسی ختمیت  
 طینه آدم بیداری اربعین صباها و گستاخ اشارت باشد بجهالت انسان به برداشتن بار عبادت  
 بدانکه چو دل را چنین ضلالت و جهالت ساخت اکنون او را و اعطای میفرماید **قوله** بایشان بال پر  
 ز آئینش خاک به پرور استعمال فارسیان بر پرهای خود اطلاق کنند بال را بر شپیر بزرگ اطلاق کنند معنی  
 آنکه از آئینش خاک عبارتست از تعلقات بدین بال پر خود را بایشان ای پاکلیه آزاد گشته آما و حصول  
 قرب و عرفان اصلی شو چون بسبب نقصانی مدت مدید بعد از تعلقات بدن و گرفتاری بهوسائے  
 نفس آن عرفان حریت از دل محو گشته بود میفرماید **قوله** بپرتا کنگره ایوان افلاک به اسے  
 طریق باز گردیدن تو بآن عرفان آنست که بمصنوعات او تعالی متوجه شوی تا عارف وجود او گردی  
 و تخصیص افلاک و ستارگان از میان مصنوعات بنابر عظمت و غرابت و اشکام حسن نظام این صنعت است  
 حاصل آنکه ببال بخت ازین خاک تا افلاک پرواز کرده بر کنگره ایشان نشین و چشم عبرت و استدلال بکائنات  
 کو اکب پس که مثل صوفیان به ایوان افلاک رفاص اندازان وجود صانع را در یاب و تسمیه افلاک با  
 ایوان که خانه بی ستون را گویند و تشبیه حرکات ستاره کو اکب به نفس اشارت است بآنکه وجد اهل ذوق  
 در چنین ایوانها میباید **قوله** پس در نفس ازرق طلیسانان به این بیت بحدیث حزن عطف  
 معطوف است بر مصرع ثانی بیت سابق که بیتی تشریح ازرق بتقدیم مجمل بر فعله بمعنی کبود کذا فی المختار  
 و طلیسان پوشش است مانند چادر که آنرا اکثر طوائف عربستان و طرفه بشند و ستان به خود پیچید  
 کذا فی بعض الشروح و ازرق طلیسانان بحدیث موصوف که لفظ کو اکب است عبارتست از کو اکب  
 سیاره و ثابته و مصرع ثانی صفت آنهاست ای حرکات کو اکب را بسپس چنان کو اکب که طلیسان ایشان  
 که عبارت از افلاک است ازرق و کبودست حرکات شان را تشبیه نفس در استداره است کذا افاده مولانا  
 عجب الواسع آنکه ازرق طلیسانان عبارت از افلاک یا ملائکه ملا اعلی و ازرق خلط است که مایه دل  
 علیه کلام الملاحی خلیل آسادر ملک یقین زن **قوله** بمقصد راه فیروزی گرفته به مقصد جا  
 قصد رفتن آن باشد مقصد کو اکب کنایه از مشرق و مغرب است یعنی گاهی از مشرق مغرب و گاهی بر عکس  
 این عبارت واسع معنی بمقصد باری تحصیل مقصود گفته که امتثال امر الی ذوالجلال است و محمد اکرم میفرماید که چو حکما  
 گفته اند که افلاک کو اکب بنوا نهاد و انفسها در حرکت اند و ایشان را تشبیه کو اکب از غارت نیست علی صاحب الزمان  
 بنابر این براسے قول حکماست تنبیه ظاهر برین نماید **قوله** فی هر یک گوی از جنبش خاک به بچوگان را دوت گشته



جنبش خاص ایشان کنایت است از حرکات مخصوصه ایشان که آفتاب و ماه تاب حرکت شرقیه دارند و  
یوانی غروبیه یا از جنبش خاص حرکات قصور طبعیه مراد است چنانکه عبد الواسع گفته و نیز سیارات حرکات بعضی  
دارند نیز لطیفه چنانکه در بعضی از رسائل اضطراب بنظر آمده که ثوابت از آن ثوابت گویند که حرکت ایشان  
از کمال بطور نظری آید گویا که بیک جا استاده اند نه باعتبار آنکه ایشان را حرکت نیست کما توهم مطلب است  
آنکه جمیع کواکب بچوگان ارادت امر نمی گوئی مثل گوئی در گردش اند هکذا فی بعض الشرح و تواند که از ارادت  
کواکب مراد باشد کما هو معتاد الحکماء یعنی کواکب اجرام خود را که مثل گوئی مدور است بچوگان ارادت و  
اختیار خود در حرکت آورده اند حاصل آنکه در حرکات خویش مجبور نیستند بلکه مختارند چنانکه محمد رضا رحمه الله  
شرح تحفه الاحرار گفته والله سبحانه اعلم بسائر **قوله** یکی از غرب رود در شرق کردن و یکی در غرب  
گشتی غرق کرده و این هر دو وصف را تخصیص بکوی نباید کرد بلکه عامتر باید داشت یعنی بعضی  
از کواکب بعد از غروب از تحت الشری متوجه شرق گشته اند و بعضی بعد از طلوع بغروب می آیند  
و آنکه از اول بلال بگیرند و از ثانی خورشید هم بلال است کما لایحی علی ارباب الفراسته **قوله** شد گرم  
از یک هنگامه روز و یکی آتش شده هنگامه افروز و اول کنایت از آفتاب و ثانی کنایت از  
ماه و یوانی کواکب **قوله** یکی حرف سعادت نقش بسته الخ از اول کنایت از مشتری و عطارد  
از ثانی کنایت از زحل و مریخ که زحل خمس اکبر است و مریخ خمس اصغر کذا فی المدار بد آنکه مصرع ثانی  
بنابر مذہب حکماست که نزد ایشان نخست کواکب بعد از معراج نبی علیه السلام باقی است و اما نزد  
اهل شرع بعد از معراج نخست ایشان را اهل گشته چنانکه خود فرموده زحل حل یافت هر شکل که بودن  
**قوله** سیانزد و پاره سودگی نه بد تفسیر مصرع اول است **قوله** همه ش روز شد و در که آرند  
این مصرع معطوف است بر قول او در چه کارند و همه تن روشن شده یعنی متوجه نام حاصل است  
از فاعل دارند یعنی کسی را چه خبر است که کواکب از حرکات مخصوصه چه مطلب دارند باین توجه نام بکار  
کس میروند کما قال عز وجل وما اوتیتهم من العلم الا قلیلاً و قبل از کس غیر عارف خواسته چه عارف  
کمال میدانند که از این حرکات سعادت عبودیه مطلوب دارند و توجه نام بجناب ایزد تعالی دارند که ایشان را  
آنچه کوشید در گوش آید **قوله** و لیکن نقش بندی را شاید رود حکما و بخوان است که افلاک و کواکب را خالق  
موجودات میدانند کذا افاده محمد اکرم یعنی اگر چه در نمایش همیشه تازه و منور اند با نقشناسی عمده بعبیه انظار  
بدیشان راه نیافته اما نقش بندی و خالقیت را مستر دارند و مولانا عبد الواسع چنین معنی فرموده که  
اگر چه مردم نقوش تازه آثار متعبد و احکام متحد و در عالم غفلت از حرکات نظرات ایشان را قابل تمسک و ترجیح



ظاهر میشود پس در حد ذات خود ثایان صانع بودن نیستند بلکه محکوم و منقاد و مشیت صانع بر حق اند و  
 سبحانه اعلم و بیت لاحق تقریعی است بر ماسبق یعنی پس ایدل تا چند نور بخشی ایشان را نظر نموده در شک  
 پیوست ایشان باشی باید که مثل ابراهیم علیه السلام طالب ملک یقین باش و بخوا خواه فرود روندن  
 مباحش بدانکه لفظ آسا بالمد بمعنی مانند و مشابه است و درین ابیات اشارت است بعرض شک ابراهیم  
 علیه السلام را در ابتدائے سلوک تلخیص است بکرمیه فلما حق علیا لیل لای کو کبا قال هذا دبی فلما قال  
 قال لا احب الا فلین الی قوله یا قوم انی بری منکم ما تشکون انی و جهت صحیحی للذی فطر السموات  
 و الارض حنیفاً ثم و شرح حال او آنست که مادر آنحضرت را از ترس فرود مردود در مقام غاری  
 جایش ساخت و خود بخانه آمد و پنهان او را مشاهده میساخت که ایزد تعالی شان از انگشت شهادتش  
 چشمه از شد و شکر بنوشانید که کفایت پرورش آنحضرت می گشت تا وقتیکه ابراهیم علیه السلام در سینه  
 بفته سالگی از آن غار بیرون آمد سیاهی شب فرود رفت پس سیاره زهره را که پیش از طلوع بواقی  
 کوکب طالع گردیده بود دید و قوسیکه تار و پرست در سینه زهره در افتادند ابراهیم علیه السلام بطریق  
 استقامت یار و رفیق از محم آں قوم ساجد گشت و در دو گار من چوں فرود رفت گفت دوست من ایدل  
 فرور و نه گان را الی آخره القصه که در کتب کبیری و کبی دان و کبی گوید الخ بدانکه در این  
 تعلق بدل دارد و در کتب دیگر کان و جوی و معنی است آنکه بچشم سر یکی را معبود بلکه موجودین به نسبت دل  
 هم یکی دان بزبان هم یکی اقرار کن و دوستی و خواهری هم یکی کن و در وقت مناجات و ادعیه هم یکی  
 را بخوان و در سلوک طلب جویم جایکی باش فالجاصل انما صراط مستقیم ظاهر و الباطن یکن حاضر  
 لدی جمیع المواطن استقامت صانع هذا المتعالی که تصمم الی ما قبل او قال در بیت لاحق یا  
 روی را ای گویای غیبت است و تواند که برای وحدت باشد قوله برون از قالب نیکو سرشتی و نیکو  
 سرشت با بران فرموده که سرشت پری از کار بزرگواران است محمد اکرم رحمة الله قوله سرشت از فلک انگشتان  
 نوشت است و لفظ سرشت عامر شیخ بیاء موحده غاشین مجتین و اقصی ای خطیکه سرشت از انگشتان استاد قوم  
 است گویا پس حرف مرقوم است که این سرشت را استادی کامل و ما بر این فن خمیر نموده این صوفی سرشت  
 است و بعضی از شراح فرموده که تواند که بنون و خاتم مجسم و سیم عملی باشد بمنزله اول ای او را بتمه ای سرشت  
 انگشت که از انگشتان بر واقعه است لالت مذکوه دارد قوله قیاس کار گزار کار بر دار این صریح معطوف  
 است بر قول آورده در کار گزار ای چوں اثر را دیدی وجود موثر را در یاب و نیز حال موثر در صفات از  
 حال اثر معلوم خود ساز فان کون الاثر علی الخطا البدیع و تضام المستحکم بدل علی



و ان التوفيق عالماً صانعاً قادراً على وجه الكمال فانهم فبدل المصراع الثاني على <sup>اللفظ</sup>  
 الاول توهم فان الافادة خير من الافادة الى ما لا يخفى بدو آراز همه روی ارادت بدو زوجم  
**قوله** کارت بر سعادت این بیت تفریع است بر بیت سابق و از همه متعلق است بمحذوف که در معنی حال  
 است از فاعل آرای روی ارادت بدو آرزو بجالی که تابنده باشی از ما سوایش و تقدیم متعلق یعنی **قوله** زود  
 برای حصاروست از ختم کار بر سعادت حسن خاتمه خوانسته بدل هذا البيت السابق ولا یبعد کل البعد  
 ان یراد به حسن التوفیق علی الاعمال لصاحبه بدان چوں دل را بتوجه نام بجانب ایزد منان است  
 حسن خاتمه مامور ساخت اکنون با مثال آن امر از جناب مناجات آغاز نموده و در مناجات والاشتهاک  
 ارباب حاجات از آن نموده که در اجتماع مسلمین بادعائے زود و حاجات مقرون میشود چنانچه لفظ دستگیری بدو  
 شیرست اگر چه درین مقام معنی مشارکت مستقل است و باید دانست که مقصود درین مناجات خواستن حسن خاتمه  
 بالتوفیق اعمال صالحه است چنانچه خواهد فرمود پس باقی ابیات از صدر این مناجات توطیه و تمهید است  
 تا **قوله** میان نیک بد تخلص کردیم به مصرع ثانی ترقی از اولی ای از بدیهائے احتراز میسر نشده  
 بلکه در بدیهه از حد گذشته مفرط گشته و در نیلینا تقریب و زبده اندک ساعی آن گشته ایم بدل علی هذا <sup>اللفظ</sup>  
 للحق و پیروی معنی قطع کردن راه پافشاردن محکم کردن آن و نور هدایت کنایه از قرآن مجید احادیث  
 نبویه و دیگر شریع **قوله** بر آن نور از تو گیرم پیشش نیست دیار پیشش برای تنگیرست و لفظ گیرم از  
 گرفتن است معنی مسلم داشتن و ربط دادن دل را بر چیز بصدق و راسخ اعتقاد و افراد غمیر شکم بنا  
 رعایت وزن است و الا فالمناجات که در باب الحاجات کلام لا للناظر و عده یعنی عین بین  
 که حق از باطل ممتاز فرموده لیکن از آن ماکم همتان را بیج نایده نیست زیرا که از ماکوشش نمی آید عبد الوبح  
 بجائے که چوں نوشتنای چوں از ماکوشش نیست پس از آن ناپوشش تو ما را چنانید **قوله** ز دستنای نفس ناخوش  
 آهنگ به دستان بالفتح مکر و حیل و آهنگ بالمعنی یعنی از شومی مکرهای نفوس ماکه همیشه قصد بدیهه  
 دارند توفیق اعمال صالحه عطا فرما فعل بنام است له اهل لا تفعل بنا ما نحن لاهله **قوله**  
 بدان تنگی که ما باشیم و آهسته به آخر تنگی کنایه از حالت نزع و دوا مفید مقارنت است چنانکه شیخ سعدی میفرماید  
 من و دوست و دامان و آل رسول به و یاد آری و راهی بر آهسته عظمت است مصرع ثانی از بیت حق تعالی  
 اول است یعنی وقتی که در حالت نزع در سکرات موت در سویشطان گرفتار باشیم بجز آه کاره ندایم بر حال  
 ما رحمت کامل عطا فرموده ما را بسوی خود بکش ای از سکرات موت خلاص بخش و از دوسو شیطانی رانید  
 حسن خاتمه عطا سازد و تو امید که تنگی کنایه باشد از وقت ندامت و افسوس اسے وقتی که از گناهان



گذشته متاسف و خایف سوئی خاتم باشیم و روی ثابت بجناب تو آورده باشیم از راه رحمت کامله را بخود  
بکش ای متاسف ندامت را به تدبیر و توفیق اعمال صالحه که مقرب حضرت تو و بیشتر اثبات ایمان باشند  
عطا فرماید و الله سبحانه اعلم **قوله** من آن مرغم که دایم دانه تست به فسون و چشم افسانه تست  
دانه کنایه از احسان است که مناسبت مرغ و دایم تعبیر از و بدانه کرد است فسون و حشت با خدا و قیاسیه  
فسون دافع و حشت افسانه کنایت از حکایات محبت او تعالی حاصل آنکه احسان تو دایم مثال محبت و شایسته  
حال من است و ذکر عشق و محبت تو موجب آرام و تسکین من است کما قال الله تعالی الا بنی کر الله تعالی  
القلوب و ترارسد که از دانه ذکر و فکر اراده کنی ای ذکر تو موجب آرام من است **قوله** کرامت کردی از خدمت پسند  
بتوفیق سجودم سر بلندی به کرامت کردی ای بخشیدی و میم سجودم مفعول اول آنست و سر بلندی مفعول  
ثانی و از خدمت پسندی و بتوفیق سجودم هر دو متعلق بکرامت کردی است ای از آنست که در جناب الوهیت  
تواند همه چیز خدمت و عبادت مابندگان پسند است بتوفیق سجود و عبادت سرفراز نمودی مرا **قوله** کشیدی  
سر چشم راه پیغم **قوله** میم پیغم مضاف الیه چشم است و راه بین صفت آنست ای چشم مراد عرفان خویش  
روشن ساخته **قوله** بشیر نی و چربی از زبانم به از زبانم بیان تقیه است که در مصرع ثانی واقع است  
و یا گوئی و ربی در بیت لاحق برائے تنکیر است **قوله** بشد آن شکر گفتاریم ده به ضمیر آن راجع بقیه زبان  
تواند که عاید باشد به سخن یا سبق ذکر مصرع ثانی تفسیر اولی است و تلخی کنایه از ناشکری و قوله تلخی الخ حال  
است ای از مفعول ده **قوله** زبان من زیان من گردان که ما قیل اللسان امتداد لسان گردان در  
مصرع اول از گردانیدن معنی تحویل شود ثانی معنی کن و یا بی خطائی در بیت لاحق برائے تنکیر است یا بی چربی  
برای عظمت است کلک کنایه از زبان است ای محاسبه شده زان خطائی زبان که پیش من آید و قیامت **قوله**  
خطا عفو بر آن حرف خطا کش به چگونگی زان میفکن کشاکش به جزای شر سابق است میم عفو مضاف الیه حرف خطا  
و حرف خطا با صفت بیانیه است میم مفعول متفکر است از کلک کشاکش است که چون از و حرفی نارسا است و قیامت  
زیر و آید **قوله** زان گل بر دل آورده توبه آب گل کنایت از عفو چگونگی پیش از بیرون آمدن این ماده مندرج میباشد  
**قوله** گلی گل پای من دارد بگویت به از آن گل به که نمد در رنگ بویست به لفظ گل در مصرع اول کثرت  
نارسی کنایه از محبت است و ثانی بضم آن کنایت از راحت معنی محبتی که در عشق و یا تو ثبات نبخشه بهتر است از راحتی که در  
غفلت باشد **قوله** نه بیند پسته یک مغز چندان به چو بادام دو مغز از ارسلان به یک مغز و چندان به هر دو صفت است  
است از ارسلان مفعول نه بیند بادام و مغز نوعیست از بادام که مغزش و پیاده باشد مثل نخود و مغز چندان از آنست  
است آنکه پسته که از کثرت و خلاصی یا پسته است نمویک لی است بادام دو مغز که آنرا میباید پیچید و در لی است **قوله**



بهر دانه رسد کوبیش بر سر باده بهر دانه برای مقابله است و شین مضافات ایست بای کوبی برائی عظمت است  
**قوله** و غنچه کیدل آمدن بروی متعلق نیاید و از خار بیان خنجر و از افاضل نیاید **قوله** هر گل رخ که کرد رخ دیده  
 دید با اعتبار آنکه چون پهنیست به حق نظر تا دیرست دیده شود چشمان از گرمی و حرارت سرخ میشوند  
 یعنی بدیدن هر معشوق صاحب جمال با بهوای نفس چشم را سرخ کرده بودم اکنون بوقت ندامت  
 همان سرخی از دیده بیرون می آید یا باعتبار آنکه سرخی عکس رخسار گلرخان در مردک من در آید  
 است چه مردک همان رنگ مینماید که در خارج باشد یعنی بدیدن رخسار سرخ او نشان در چشم من سرخی  
 ممکن گشته و خیال او در چشم من متحکم شده بود اکنون آن سرخی از چشم خود بیرون میسازم و بگوید الاحتمال  
 الثاني البیت الا حق فان الخيال قد يطلق على ما يدرى في انسان العين قائل **قوله** نظر که

سعی در بے آیم کرد و سرشک آب و بروی کارم آورد و بے آبی یعنی بی حرمتی و بے روقی و سرشک  
 بکسرتین قطره که از جامه های ترو امثال آن بچکد و نیز آب چشم کنانی الموید و المراد ههنا هو  
 الثاني آیه بای عظمت است یعنی روقی کامل یعنی نظری در رخسار گل رخاں اگر چه خودی من با می شده  
 بود و ندامت و گریستن من روقی عظیم بروی کارم آورده است **قوله** لذنین سودا رسم شاید بودی

رساں از من پیغمبر در دوسه جز این سودا اشارتست به صلوٰۃ و رستادن بر خواجہ کائنات صلی اللہ علیہ  
 وآلہ وسلم و یا می بودی در دوسه برائے عظمت است و خطاب رساں بذات خود کرده است چه شعور و طرآن  
 ذات خود را به تعداد اعتبارات و ذات متعده اعتبار میکنند پس مولوی رحمت الله از غلبه شوق ذات خود را منجاء  
 پنداشته مامور ساخته که ای فلاں این ندامت را گذاشته برخیز و از جانب من بجناب آل رسالت بفرود  
 کامل که از ته دل نشانی سازم برساں شاید که ازین سودا و معاملہ صلح بوقع کامل در آید و ازین ندامت  
 برهم کما قال علیہ السلام من صلی علی واحد صلی اللہ علیہ عشر اوحطت عنه عشر  
 خطیئات و رفعت له عشرۃ درجات و فی روایت صلی اللہ علیہ و سلم کتبہ سبعین  
 صلوٰۃ و در بعضی نفاذ اشارتست بعدم و جوب ثواب اعمال برآں که هم کائنات الثواب منہ تقا  
 فضل و العذاب عدل اما بدانکه از رسم شعراء است که در پایان و انتائے بدستان آیند شعرا کنند  
 هذا من حسن الاختتام خاتم ختمت باضافه ادنی ملائت زیرا که آن خاتم رسالت بود که سه  
 سطر داشت سطر اول سطر دوم رسول سطر سوم اللہ چون آن حضرت ختم الانبیاء و الرسل خاتم بود  
 ختمی است گفت و هر نبوت نقشی که بین کفین آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم هویدا بود و  
 از برکت و انیت و سے از پس معانی مجموعاتی فرمودند همچنان که از پیش چشم سرمد



می نمود **قوله** محمد بن مسلم چون نامور ساخت به ز میبش مطلقه طوق و کمر ساخت به تمام عبادت از قلم ازلی  
که نگارنده کلمات الهیه است بر لوح محفوظ و آن لوحی است که سرش به سقف عرش پیوسته و پایان  
او در کنار فرشته است و طریق نام و طول آن ثلثم باین الارض و السماء سنت و آن از نور است کذل  
فی التفسیر الزاهدی و نامور یعنی بادشاه بدانکه مولوی رحمه الله تعالی خواجہ سرور گایانیت بدو  
ساخت احمد هما التعریف بالاسماء المبارک من بین اسماء یعنی محمد و ثانیها التعریف  
باوصاف الذات الشریفه پس اولاً لغت باسم فرماید که چون قلم ازلی اسم شریف آن سالتاب صلی الله علیه و سلم را بر  
لوح محفوظ بادشاه و صدر نشین ساخت ای از جمیع اسماء لوح محفوظ مقدس نوشت پس اسم اولی طوق شد و گوی  
آن اسم شریف انداخت از میثم ثانی حلقه کمر بند پرداخته در میان آن اسم مبارک پیچید چه رسم پادشاهان عالی  
شانان است که در حین صدر آراء طوق مرصع در گلوها اندازد و کمبند زرین در میان پیچد کذا فهم من  
المشروع المقدیم و من تحریرات محمد اکرم و عبد الواسع گفته که قلم نخستین از شیت از دست که واسطه  
در خلق کائنات و از اب قلم عقل و نور محمدی تعبیر کنند چنانکه در احادیث اقصی است پس قلم فی الحقیقت با ذات  
خواجہ کائنات متحد است **قوله** خط لوح عدم زان حرف حک شد بدانکه عدم را به تحلیل شعری لوح  
قرار داده که خط عدم بر آن ثبت و مرقوم بود حک بفتح دور کردن و ستردن کذا فی المدار یعنی خط عدم که  
بر سر لوح عدم قبل از ایجاد کائنات مرقوم بود از نوشتن حرف میم آن اسم محمد محو و سترده گشت چه منفرد  
که چون حرفی بر حرفی نوشته شود حرف نخستین محو گردد حاصل آنکه چون وجود آمد عدم بر خاست لانها ضایع  
**قوله** از آن سر حلقه ملک و ملک شد به سر حلقه یعنی سر و انجلیس و ملک و ملک گنایه از جمیع انواع  
عالم است که بشوده بنور است چه ملک بضم عالم مغلی است و ملک بفتح عالم علوی را یعنی آن  
خلاصه موجودات سر و ارتزاقین است که ایجاد و سایر موجودات از برکت صدور نام نامی او بهم رسید  
وفیه اشاره الی حال الحاکم ایضا نقل می اولاً لما خلقت لا فلاح وای الوجود فأنشأ  
آنحضرت در میان نبودی بر آئینه خلق سموات و باطنها و طبقات ارض و ما علیها صورت نهایی بلکه ظاهر بود  
از ما هم منظور نگشتی کما ورد و لو لم یکن لما اظهرت الوجود **قوله** تواند شد ز سر جانش انگاد و خرد  
باجله و انش جانش الله نه مصرع اولی در معنی استفهام انکار است یعنی نفی و نحو فاعل تواند و جانش  
در اصل جانش بود ثم تحققت و جانش فعل است برائے اشتنا یعنی بری بودن مابعد شش از حکم ما  
قبلیش چنانکه گوی اساء القوم جانش از بدناما در محاورات فصحاء کلام الله در معنی حاصل بالمصدر  
استعمال یافته ای پائی دوری و لام مجاره در شده برائے بیان فاعل مصدر است یعنی پائی دور



از عدم قوت موزع آن اسم محمد مرئی را که عقل آفریده که آن عالم الغیب الشهاده است کذا فی بعض الشروح حاصل  
آنکه خود کار و ال از و قوت سر حاس او عاجز است و درین نمیتواند مگر خیال و دیگر بطور می آرد قوله  
درین دیرے مسدس ز و ست روشن و دشمن روزی از بهشت گشت به مسدس بهشت شش گوش  
و دشمن بهشت گوش و دیر بالفتح بجهان کذا فی الشامل و دینار و دیر از ال سبب نامیده اند که اکثر اهل آن  
اغلب در پرسیدن بتان هوا و شهوت شامل اند و ضمیر ز و راجع با اسم مبارک مذکور روشن و دشمن هر  
و وصفت مقدم روزن ست و روزن دشمن عا را باعتبار عدد و گفته که بهشت است و یار روزن  
برائے عظمت ست و این بیت خبر مبتدا را محذوف است که لفظا حا باشد یعنی حا و آن اسم مبارک  
روزن ست فراخ پس روشن که قلم ازلی آنرا از بهشت بهشت باین عالم که شش جهات محاط است  
کشاده است که به حاصل آن که در برکت حایش راحت بهشت بهشت باین جهان رسیده است چه  
مقرر است که راحتها و نعمت های این عالم از راحت و لذات بهشت نمونه البیت هکذا فهم  
من الشراحین و من تجریرات محمد اکرم و تواند که دیر کنایت از عرش باشد و توصیف آن  
بمسدس مجاز باشد من قبیل توصیف مکان بوصف المکیین و ضمیر ز و سجا عاید باشد و از بهشت گشت  
بیان دشمن روزن باشد و یار روزن برائے وحدت باشد پس معنی چنین باشد که حا و آن اسم  
فایض الوجود ست که بهشت بهشت که در محاط عرش است یک روزن ست که روشنائی از ال  
حاع و از دشمن باعتبار طبقات چنان فرموده است که بهشت اند و در تعبیر بهشت بهشت به یک  
روزن اشعار ست بکثرت فیوضات اسم مبارک مذکور و اعلم ان کون الجنان فی احاطة  
العرش علی هذا المعنی منبسط علی مذهب من قال ان الجنة فوق السماء السابعة عند  
سدة المنتهی و سقفها عرش الرحمن كما ورد فی الحدیث و یورد قوله تعالی عند سدة  
المغتنی عند حاجتنا المادی واللہ سبحانہ اعلم قوله چو پا راست از خلخال دلش  
شبین و الش مصناف الیه پاست و راجع با اسم محمد و فاعل آرا ست قلم که در بیت اول مذکور ست و خلخال  
وال از قبیل اضافت شبه به ست پیشه یعنی چو قلم ازلی دال اسم محمد را نوشسته و آن اسم  
بتامه در صدر لوح محفوظ مرقوم است پس اسماء سائر پیغمبر ال از اسم شریف او پائین و در تحت  
مانند و من محسنات اللفظیات ان الدال قدمه لاسم الشریف و اس دین پروران قوله چه  
نام ست این که در دیوان بستی به بستی این جابجاء موجودات ست و دیوان بستی کنایت از لوح محفوظ  
و پیش دستی آن اسم که از مصرع ثانی مستفید می شود بنا بر ال صدارت و ست ارقام تواند که دیوان ثانی



کنایه از عالم باشد و پیش دستی اسم شریف بنا بر شرف این اسم است بر جمیع اسماء قوله چو آدم  
 ره هستی قدم زد و زهر روئی صبح آراش دم زد و این بیت با ابیات لاحقہ تفصیل سالار سے  
 آنحضرت ست بر خیل انبیا علیهم السلام و شین مضان الیه روئیت و صبح آرا صفت آن ست مژده  
 از مهر اظهار آن نمودن بدانکه هستی اگر بمعنی وجود باشد پس بمعنی چنین باشد که چو آدم علیه السلام موجود شد  
 اظهار محبت آن رسالت مرتبت نمود این اشارت است بآنکه چو آدم و حوا موجود گشتند و حوا در  
 حواله نکاح آدم در آمد آدم قصد حوا ساخت از پروردگار خطاب در رسید که ای آدم اولاد کان  
 حوا بدو تا حوا بر تو حلال شود آدم گفت کابیش چه ویم جواب آمد که دو بار بر حبیب من محمد صلی الله  
 علیه و آله و سلم صلوة بگو که اللهم صل علی محمد و علی ال محمد بعدد کل ذرة ما قد الف  
 الف مرة پس آدم در دل خیال کرد که آن کدام است که حق سبحانه تعالی امر الصلوات و می فرماید  
 ندا آمد که یا آدم اگر ذات شریف حبیب من در میان نبودی عالم و ترا نیا فریدی و اتش قدیمست و لیکن  
 در عهد آخرین پیدا خواهد شد و از فرزندان است و ختم همه پیغمبران است آدم گفت ای خداوند از جمال  
 این چنین فرزند چگونه محرم باشم ندانم که در بیاض ناخن بسو خویش نظر کن آدم بناخن نگریت صورت  
 محمد صلی الله علیه و آله و سلم را و ناخن خود بدید و بدعا شق و الا گشت و انگشت بر چشم نهاد و کذا  
 فی قصص الانبیاء و الا صحاح ادم رای نوره صلی الله علیه و آله و سلم فی بیاض  
 اظفار الابهامین فوضع علی عینیه و هذا اصل عنه وضع ابهامین علی العینین  
 عند نداء قول المؤذن استنادان محمد رسول الله و اگر هستی کنایه از عالم و دنیا باشد پس اشارت  
 باشد بآنکه چو آدم را عزرا زیل شیطان پیش آمد و بدتیا سبوط نمود و هیچ وجه توبه اش قبول نمی شد  
 عرض کرد که اله توبه بمن قبول فرما حکم آمد درود بر محمد علیه السلام بخوان تا توبه است قبول گردد و هر  
 که پیش و پس توبه درود بخواند توبه اش قبول شود فلما اذم من رب کلمت کتاب عکیده ان  
هو التواب الرحیم کذا قال محمد اکرم و انت تعلم ان الاصلق بعبادة البيت هو  
التوجید الاول قوله بجودی راه نبردی کشتی نوح و بجودی نام کوهیست که کشتی نوح علیه السلام  
 در عین جوش طوفان بدان قرار یافته بود آورده اند که چو از گردش کشتی مردمان عاجز گشتند  
 بخد مت نوح علیه السلام عرض نمودند که مناجات کن تا کشتی قرار یابد چو در مناجات شد  
 خطاب آمد که درود بر محمد صلی الله علیه و آله و سلم بگو پس درود گفت و کشتی از برکت آن بجودی  
 که پست ترین کوهها بود آرام یافت و وجود و جود سے از تخمیس است کذا فی الشرح القیم قوله خلیل از وی نیم

قصه درود  
بر حضرت محمد  
و عترت پاک  
آدم علیه السلام

و کشتی  
نوح علیه السلام  
از برکت آن حضرت  
صلی الله علیه و آله



یافت کاش نسیم باد نرم وزان و نوشید که در آخر شب روز از تاثیر آن گلهای شفقند و اینها کائنات  
 اثر ولادت آنحضرت است که ذات بایرکات آن نواحیه کائنات و ریشته ابراهیم علیه السلام استقرار  
 داشت چه حضرت از اولاد حضرت ابراهیم علیه السلام است ای آتش فرودی که بر خلیل الله چو  
 گلستان خرم گشته بود از اثر ولادت آنحضرت بود و نسیم از جهت مناسبت گلستان فرموده است  
 و لفظ خوش بفتح خا و واو معدوله بالفاظ آتش و کش و غیرها کافیه کرده اند چنانکه بدو خود **قوله** مسیح از  
 مقدم او مرده گوی به مقدم مصدر سیمیت یعنی آمدن و استعمالش در قدم و دوستان شایع غایب گشت  
 ای حضرت عیسی علیه السلام از خادمان آنحضرت است که خدمتگاران پیش از آمدن خداوند خویش خبر  
 میدهند **قوله** تعالی صبراً بر رسول یاقی من بعد اسماء احمد و نیز **قوله** انا محمد و ما کفنی الله من  
 محمد علیه السلام لهذا عایش بدرج اجابت رسیده که در دو آخر از آسمان چهارم نزل کرده است  
 آنحضرت خواهد گشت **قوله** کلیم مثلی از شد جوی اشارت بنور یافتن موسی علیه السلام که چو نبرد  
 و رودی مقدس طوی نام رسید بر سر شاخه های درخت سبز نوری دیده جویای او شد و آن نور از شاخ  
 بنانه میشود بدستش نمی رسد از آخر الامرندایش رسد داخل یدان فی حبیبك تخرج بیضاء من  
 غیر سوء همچنان کرد نوریش آفتاب بدستش رسید و آن فی الحقیقت نور محمدی علیه السلام بود کذا فی  
 القصص **قوله** بمصر جایش از کنعان رسیده به جاه محمد علیه السلام که نبوت است تنجیس شرف مصر  
 گشته و مصر مدینه مطلق شهر آگوبندای یوسف علیه السلام غلامی بود زرخریده که از کنعان بشیر نبوت آن  
 حضرت صلی الله علیه و آله و سلم رسیده بود چنان غلامی که زرخریده بود ای بیقدر چه غلام زرخریده از غلام  
 خانه زاد کم قدر می باشد حاصل آنکه یوسف علیه السلام نبوت و شاهی از طفیل آنحضرت یافته و ذکر مصر کنعان  
 و زرخریده از تلازم شعریت **قوله** در این وادی که صالح ناله کش بودیه آورده اند چو اینزد تعالی برای  
 اظهار صدق صالح علیه السلام از سنگ خاره ناله را بیرون آورد آن ناله بار و از نزدیک بار ندادن  
 بود که مجر و بیرون آمدن بچه باوه برادر کافران ناله را گشتند و بچه گریزان بکوه رفت و کافران برود  
 نیافتند پس صالح علیه السلام را فرمان شد که آن بچه را به پرو که از اولاد او یک ناله پیدا خواهد شد  
 که برای بنی آخر زمان محمد صلی الله علیه و سلم محل آن خواهد فرمود پس صالح علیه السلام با تنال آن  
 فرمان آن بچه را در کوهها و وادیها میگردانید و بیاد محل آرائی آنحضرت با ناله و گریه میگردانید که انی شح القدر  
 پس درین بیت عبارت از آن بچه است حاصل آنکه منتر صلح یکی از ساربانان آنحضرت است آنکه تخصیص  
 این انبیاء مذکورین بنابر آنست که اکثر ایشان اولاد العزمند پس حال ایشان حال دیگران بطریق اولی معلوم میشود

بیان قصه  
 راقه صالح  
 علیه السلام

که  
 صالح علیه  
 السلام را  
 شته تا ناله  
 را بجز انداز



**قوله** زبان اصطفیٰ عتاد روی به اصطفای برگزیدگی و رعنا یعنی زیبا و تدر روی بذال معجم مرغیت  
آتش نوار خوش رفتار که بلیک در می معروف است و بذال مملک نیز آمده کذا فی المدار **قوله** قدش را پای  
گردون نرسد به لبش را مایه کی العظامی به یا گردون خرامی و کی العظامی مصدریه است عظام به  
مجموع عظم است اما این جا بقدریه مقام کنایه از استخوان های سخت فرموده و مجمع اول اشاره است بمحجر  
سیراج و ثانی بمحجره احیاء موات **قوله** بهالاسان بیان چتر سخا بش به شین مد مصرخ اول مضاف الیه  
بالا ترست و در ثانی مضاف الیه چتر و این بیت اشارتست بمحجره سایه داری نمودن ابر که سحاب بر  
ذات آن رسالت مآب یعنی بر قدر مبارک او سحاب مثل چتر سائبان بود و آفتاب واقعی بر چتر او مثل قبه  
زیرین بود که از لوازم چیز است **قوله** چوم را بر سپر تیر اشارت به زرد از سیاه به محجر بشارت به اشارت  
بواقع شوق انگشت لفظ سپر یکسر بسین مملک و فتح یا فارسی باید خواند و سپر کنایه از جرم ماه است اما که جز  
این را مضاف بسوی تیر می خوانند غلط فاحش است و محجر بشارت صفت سیاه است ای بیان مبارک  
محجره آن بشارت بود و مرسلین را بر ظهور صدق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم **قوله** و نون شد و دریم  
از حلقه مه به چهل را ساخت شصت او دو پنجاه به بدانکه چهل ماه تمام شد حلقه او را میم توان گفت  
و چهل آن حلقه و دریم گردد و در نیمه او نون اعتبار گردد و عدد میم بحساب چهل چهل و عدد نون پنجاه به هم  
باید دانست که لفظ شصت بچند معنی استعمال یافته درجه معینه از عدد و نون انگشت زو که تیر و هم زد  
کردن و غیر ذلک با نیمه معنی بسین است آنکه معنی بدرجه معینه از عدد یعنی سیاد و مینو سیاد و حشر از عوام معنی است  
کما قال بعض الفقهاء شصت پنجاه یعنی ثانی و ثالث درست می آید ای اشارت بآن انگشت سیاه اش چهل  
را که میم باشد و دو پنجاه اسی صد ساخت یعنی دو نون کرد حاصل آنکه ماه از شگستگی خود عالی قدر گشته زیرا که  
این چنین عدد شگستگی که از صدق بنی بنظر آید بسیار است از در شگستگی نمیست که لفظ شصت عالی از  
انعام نیست چه اگر شصت را که درجه معین انعام است چهل تقسیم به پنجاه پنجاه سازی صد گردد و ایراد بر تیر شصت  
از نیازم است و دو بیت لاحق و مست و اشتتن بر قلم بمعنی ترک دن است صنعت کتابت را و آن اشارت  
ست بامی بودن آنحضرت صلی الله علیه و سلم و در قلم و راسه نوشت **قوله** نبودش خط و سه زو خط  
به تحمیل به بلیک نسخ بر توریست انجیل به خط اول مصدر است بمعنی نوشتن و اشانی اسم عه و خط بلی  
باضافت بیانی و تحمیل بمعنی مشرمنده ساختن و مرد گیر بر اقرار است که مشر ساری مد و پوشی از لوازم  
الغز ان مجلس حکم است حاصل آنکه توریست موسی علیه السلام و انجیل عیسی علیه السلام الغزال خویش مشر سار  
شده بزاد و نسخ متردی گشته اند و عدم فکد و فکد علیه السلام بنابر آن است که از جمله عیبه و اثنبه حق تعالی مذکور است



و در وی همگی امر و نسی و وعده و وعید اصلاً مذکور نیست و پیدا است که دعا و شتار نسخ نباشد بلکه او  
 شانه از ازل تا ابد بر عائله و شتار خویش باقی بر دوام است هذا حاصل شرح القدریم **قوله**  
 سرور او از سایه آزاد به سایه اول اشارت است بمیرا بودن آنحضرت از کدورات جسمانی و از سایه ثانی  
 معنوی خواسته که کنایه از حمایت و پناه باشد فلا اختلاف بین المصرین و هکذا فی بیت الا حق  
**قوله** تنش را بود از جاں پاک مایه به اشارت است بعلت میرا بودن آنحضرت از سایه ظاهری ای  
 تن او از ظلمات بدین و کثافت جسم پاک بلکه مثل همان بیگی نورانی بود لهذا سایه نمی انداخت **قوله**  
 فلک همچو زمین شد سایه دارش به ازال افتاد در پای سایه وارش به لفظ دارد در مصرع اول مال  
 فعل هم فاعل است از داشتن دور ثانی بود و بعضی مانند و مشابه دشین اول مفعول ندیده و ثانی مضارع  
 باست یعنی چنانکه زمین آنحضرت را سایه دار ندیده در زیر پای او مثل سایه افتاده است از پادشاهی شرف  
 اندوخته است آنچنان فلک را چون از سایه میرا ویری و عالیقدر دانست سر خود را در شب معراج زیر پایش  
 انداخته بشرف تقبیل قدم مبارک او مشرف گشت یا آنکه فلک باعتبار هیت کردید خویش که آنحضرت را واداشته  
 نامه نموده است گویا در زیر پائے عرش فرستاده دست و تواند که بطریق ادعا باشد ای قدر آنحضرت چنان عالی  
 است که فلک با علو خویش در زیر پائی او دست و بعضی از مشراح فرموده که تواند که سایه دار بعضی حاجب باشد  
 که مانع آید از بوسیدن پای آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چه حاجب مثل سایه مقارن شخص میباشد لا  
 یخفیان المناسبات السابق هو المعنی الاول **قوله** بنگ از دست دشمن لعل او خشت به لعل کنایه از  
 لب مبارک او است آورده اند که در جنگ احد با الضم نام کو هیت بنگ از دست کافر لب شیرین و  
 دندان مبارک آنحضرت را از روگی رسیده بود و هم در آن وقت جبرائیل علیه السلام در رسیده گفت که حکم آن منتقم حق  
 است که بکشت ریگ برداشته به کفار را انداز تا به بینی که بدین مشقت ریگ نسبت به بنگ ایشان در وقوع  
 آید لاچار آنحضرت بجهت پذیرای فرمان بچنان کرده تا همه نابینا گشتند و بر روی افتادند اما وصف علم در  
 ذات آن گرامی صفات بچنان مستحکم بود که جبرائیل گفته اگر اجازت باشد همه را در خاک در آمیزم از آن عرض  
 نموده فرمودند که اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون کذا فی شرح القدریم و محمد رضا گفته  
 که در وقع نخستین لب او در جنگ احد بود و واقعه کفار بکشت ریگ در جنگ چنین بود و ابیات لاحق  
 بیان این دو واقعه است بر طریق لفظ و نشر غیر مرتب و کامل اشارت است بحمل فرمودن از آزار  
 بنگ و دعا فرمودن اللهم اهد الح و الله سبحانه اعلم **قوله** و خام در بیت بمعنی نادان  
 است که رتبه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از چشم و دل ایشان در حجاب بود **قوله** شد از خوار

این بیان شهادت  
 دندان حضرت  
 مبارک است



درج مرجان حقه در ۴۰ مرجان با لفتح مر و اید خورد سرخ رنگ که بهندیش گله نامند کذافی المدا  
و خبر شد مقدم است بر اسم آن حاصل آنکه دمان مبارکش که باعتبار بیاض دندان حقه در بایست بود  
اکنون بسبب آلوده شدن بخون در مرجان گشت اسی خوش رنگ و بیش قیمت شد چه مرجان در قیمت از  
در عالی می باشد و پیداست که قیمت از تحمل این چنین شاید بیش بیش میگشت **قوله** که دینار بود  
از حلم و فرسنگ و تخمیل دیگر است مضمون سابق را و محاکم کسریم و فتح حاشی که بدل امتحان از  
کنند کذافی المدا و از حلم و فرسنگ بیان دینار است یعنی ذات مبارک او دینار علم بود و آن سنگ بر  
امتحان عیاری او آمده بود و رضا **قوله** پئے دیوار ایمان بود کارش بتخیل است مضمون سابق را ای  
در حلم خویش مستحکم مانند و از رسیدن زخم سنگ تنگ شده با استداک کفار راضی نگشتند چنانکه جبرائیل میگفت  
زیرا که جهد و جنگ ایشان با کفار برای اعلائی کلمه الله سبحانه و استحكام دیوار ایمان بود نه برای استیصال  
و خراب ساختن کفار قصد او بالذات چار دیواری را گویند که بر بنیادش چار بار نهاده بعد استكمال بنیاد  
باشند فرسنگ رشیدی یعنی دیوار ایمان از سبب جهد و بذل جهد چهار یار آنحضرت علیه السلام بعد کمال  
رسیده است ایشان در هر امری و کاری مدد و معاون آنحضرت میبودند و توانند که چار دیوار از آن  
فرموده باشند که صد دروین اسلام بذات آنحضرت تعلق داشت اما نشو و نماسے آن از  
روایات و اجماعات و اجتهادات ایشان بهم رسیده و در چار دیوار آن اشاره به  
ایهاست بآنکه چار یار او بعد از رحلت آنحضرت علیه السلام در استحكام دیوار اسلام چار یار  
کوسیده چه خلافت ایشان بترتیب شرافت و رتبه خویش بوده است والله سبحانه اعلم **قوله** که چار  
راه دین در دوازده **قوله** که چار یار در صدر مصرع ثانی کلامی محذوف است یعنی هر  
جاکه در راه دین در ور سیده باشد ای بسبب کشاکش شاید این راه دل تنگ شده باشد  
او را باید که چهره آنصاحب خلق عظیم و تحمل غم پیاید تا بهر دای دو اثنانی یا بد یعنی کتب احادیث  
و تواتر نسخ را مطالعه و اطمینان دل نموده بر احوال برداشت اشکالات آنحضرت و قوف یا بد حصول  
ثواب جزیل را مد نظر ساخته اند و الم را از دل بیرون اندازد و بخوشی تمام شاید این راه  
می کشیده باشد کذافی شرح القدیم و من تحریرات محمد اکرم و بیت لاحق انتقال تقریبی است  
از مولوی رحمة الله از مطلبی دیگر در معراج وی که آفتاب رفیع الدرجات الخ معراج بالکسر و بان  
و اینجا بمعنی قریب حق برادست چنانکه گویند که معراج موسی علیه السلام بر کوه طور بود و معراج آنحضرت  
بر مکان رضایه بد آنکه در نسخ قدیمه لفظ آفتاب بدل کلمه از یافته شده پس از آفتاب آفتاب



واقعی خواسته که رفیع المکان است و نیز صاحب عرش که کنایه است از فلک رابعه چه عرش  
 لغت سریانی شهباده شاه را گویند حاصل آنکه معراج وی آنچنان منیر و ذی ضیاست که آفتاب  
 با وجود این ضیائے خود که بر سریر کاینات میتابد یک سایه است ای یک پرتو از آن است چه  
 سایه منیر نور باشد و آنچنان عالی مقدار است که از سمک تا از سماک با وجود این طولانی خود از  
 معارج بلند بهای آن معراج یکپایه است و در بعضی نسخ کلمه از بر آفتاب به نظر آمده پس برین تقدیر  
 از آفتاب رفیع الدرجات الخ ذات خواجه کاینات مراد است و ضمیر آن در معراج قدر دان بهم با  
 ذات والا صفات راجع است حاصل معنی آنکه معراج آفتاب عالم تاب آنحضرت یک نوریت و از  
 خاک تا افلاک از معارج آن عالی قدر یکپایه است چه پیدا است که معراج یک معجزه است از معجزات  
 و کاینات نور آن والا شان پس بقدر است و یوید هذا المعنی ما قاله محمد رضا فی شرح  
 الامحرار من هذا المقام فانظر هنالك وادار بعضهم من آفتاب دفع الدرجات الخ فان  
 الحق سبحانه تعالی ای معراجش از حق سبحانه یکسایه و یک تجلی است و لا یخفی عدم ملائمتهم بالفقره الثانیة  
 بعبره بالاولین فقط والله سبحانه اعلم قوله شیء دیباچه صبح سعادت به دولت هائے روز افزون  
 زیادت و دیباچه آواز هر پیر افزون و یاده ای بسیار افزون از دولتهای روز عام خواسته چه بینی  
 وجه دنیوی یعنی از شهای شیء بود که مطلع صبح سعادت عالم بود ای آثار سعادت بندگان و رو  
 یوید ابود از سبب نزول رحمت الهی و دولت آن شب که سعادت باشد از دولتهای روز بسا  
 افزون و لیلۃ القدر با وجود علو قدر خویش از قدر آن شب یک نمونه بود چه در شب قدر یک تجلی  
 حق باشد و در شب معراج هزاران هزار تجلیات یوید ابود و ضیای لیلۃ القدر ای چهاردهم ماه با وجود  
 ضیائی خویش از نور او یکصد بود بدانکه معراج بقول اکثر علماء در سال دوازدهم از بعثت بود و در  
 ماه آن اختلاف است که ربیع الاول یا آخر ماه رمضان یا شوال و اما اشتر آنست که در شب بیست  
 هفتم از ماه رجب بود قوله سواد طره اش مجلت ده حور و بیاض عود اش نور علی نور و بداند  
 شب معراج را به شخص محبوب تشبیه داده او را طره و غره ثابت ساخته مجلت طره عوی یعنی منفعل  
 سازنده سواد طره حور بجزوف مضامین نور علی نور زاید النور یعنی آنکه سیاهی زلف آن شب شسته  
 ساز سیاهی زلف حور بشتی بود و سپیدی جبین آن شب پس افزون بود حاصل آنکه میبشیر پس  
 خوش بود و سپیدی عجب دلکش و بعضی از شراح فرموده اند که سیاهی آن شب از پس ظلمت خوابان  
 از طره حور بود چه طره حور از کثیر سواد تابان باشد و طره عبارت از ساعتی ظلمت آن شب است



غره عبارت از چیزهای سفید آن مثل ستارگان نه شمع و چراغ و تقدیم ذکر سواد بر بیاض بنابر  
 آنست که اصل شب سواد است نه بیاض والاصل آخری بالتقدیم **قوله** نسیم جعد بنبل شانه کرده بدنی  
 نسیم آن شب چنان نرم و زالی بود و عرش که زلف بنبل را که عبارت از شاخهای پیوسته اوست شانه  
 داده شکافته بود و هوای آنچنان معتدل و صافی از کدورت بود که قطرات شبیم مثل دانه درخت گذشته  
 بود **قوله** سماره ثوابت چرخ الخ اسم این سخن آینه و اضافت آن ثوابت اضافت بیانیه است  
 ای در آن شب فلک های بدختری را بگوای که ثوابت که مثل میخهای استقرار دارند معلق ساخته بودی در آن شب همه ثوابت  
 نزول داشتند و بار اصلان بود و در توصیف چرخ تیار که صیغه مبالغه است از سیر اشارت است بآنکه فلک بدختری که  
 او باریس چالاک و چپتی کرده بود **قوله** گرفته گرگ میش آرام دوری ای میش از پارس گرگ امین دو گرگ هم حرف  
 گذاشته قانع شده بود از برکت آن شب طرب را چون سحر خندان از لب کلمه برابری نسبت لب است بسوی طرب  
 طرب را بشخص تشبیه داده ای بمانی طرب از نور برکات آن شب خندان بود چنانکه لب سحر از طلوع آفتاب خندان  
 میباشد بعضی از شرح فرموده اند ای چنانکه در آن شب از بس روشنی سحر خندان و صبح دمیده بود روزی سخت با صفا  
 نشی است و شب است معنی کمال شب **قوله** آن شب پیران اهل میش ای میش انبیاء و اولیاء و پیران ایشان  
 کنایت از آن هرور که پیران اهل عرفان است مصرع ثانی صفت آنست آفرین عبارت از تحسین و تحمید و ترویج  
 و تحسین و آفرینش معنی مخلوقات من قبیل اطلاق المصدر علی المفعول الخلق علی المخلوقات و اقبل  
 شین مصدر همیشه بگو میباش **قوله** چه دولت شد بدخواهاں نهانی ای ای چنانکه گنج و خزینه از بد  
 خواهاں خود در خاک زاویه پوشیدگی پنهان میباشد و محمد رضا گفته چنانکه دولت ایان بدخواهاں و معنی کفار که  
 پنهان بود آن حضرت نیز پنهان شد سوی دولت سرای نهانی ای ای نهانی نام همیشه آنحضرت صلی الله علیه و سلم که  
 دختر ابوطالب بود و آنحضرت با او تحلیله الفت داشتند و دولت از او بیرون از کد و متصل آن بود کذا قال محمد اکرم  
 و هذا هو المشهور بین الافاضل و در مویذ است بضم همزه و کسر میم مشدود دختر عبدالمطلب که معراج  
 آن سرور در خانه آن شد بود و عمه آن حضرت کذافی انیس الواعظین **قوله** دیش بیدار چشمش در شکر خواب  
 مصرع اول اشاره است بخاصیت آنحضرت صلی الله علیه و سلم که چشم سرایشان بجناب خوش رفتی دل  
 ایشان همچنان بیدار ماندی بلکه بسیار روی در خواب هم رسید و یقیناً ما قبل نوم نفس العین دون خواب  
 کلام تفسیری الله نوم محمد و مصرع ثانی صفت شکر خواب است ای خوابش بود به خوشی و شکر که این  
 چنین خواب و نوم چشم بهت را که اثرش موجود است در منام هم میسر نشده است چه جای  
 و گرش **قوله** اکبر در آمد ناگهان ناموس که الخ ای ناموس اکبر که عبارت از جبرائیل است ازین



طاووس سبز که کنایه از آسمان است نازل شده در آن دولت سرای امهانی در آمد و داخل گشت  
بسیار لیکه تیز آینه بود پس قول او ازین طاووس انضر متعلق است بمقدور که لفظ نازل است متعلق  
رو تر نیست و سبک رو تر حال است از فاعل در آمد پس سرعت سیر جبرائیل از سیر فلک لازم نیاید  
فافهم و ناموس در اصل عزت و جاه را گویند و در اختیار ناموس اکبر بر دیگر اسما جبرائیل رعایت  
مقام نموده است که جبرائیل علیه السلام عهده عزت بزرگ را کنایه از شرف معراج است بر سر کرده  
آمده بود چه این چنین معراج بجز ذات آنحضرت هیچ پیغمبری را بهم نرسیده است و در بیت لاحق برآید  
کنایه از بیدار کردن و دولت کنایه است از حصول مشاهده حق تعالی در یافتن خلعت کرامت قوله تو  
بخت عالمی را الخ علت مصرع اول است قوله هیچ راه عرش کردم اینک به هیچ بفتح بار موحده  
و جیم هر دو فارسی بمنی قصد و آما دگی براه زن سر بر هم آمد کذا فی المدار آما دگی رفتن راه عرش ترا کرده ام  
و محمد رضا گفته تا عرش مضافه الیه راه است ای قصد راه تو بجانب عرش کرده ام و بعضی شرح فرموده که در  
بعضی نسخ بجائے هیچ هیچ و حای جمله وقع گشته و هیچ مشتق از مساحت است بمعنی راه پیمای نمودن  
پس معنی آنکه عیسی مساحت راه پیمائی نمودن از زمین تا آسمان چارم نموده است و من ترا بامر تحقیق  
بسیح پاینده راه عرش سازم که از مکان عیسی بالا بر اهل است و در مصرع ثانی اشارت است بوجه  
براق که مثل نیز ناز بود براق است بهشتی است کلال از خرو خرو و از انتر سر او از مشک است و هر دو  
آواز عنبر و هر دو پاسه آواز کافور پشت آواز یاقوت سرخ و دم آواز مروارید کذا فی قصص بدانکه  
درین بهشت ابیات سابقه با چند ابیات لاحق اشارت است بمضمون حدیث نبوی قال علیه السلام  
كنت نائما فی بیت بنت عمی امهانی و قد قامت عینا و لم یبدر قلبی فجاءنی جبرائیل  
و قال لی یا محمد قم فان هذا اللیة لیست بلیلتنا النوم بل لیلة الخلة و الکلمة فقم  
و توضات و خرجت من البیت فرأیت اسرافیل علیه السلام قائما علی الباب مع لیل  
شخصه اکبر من الحمار و اصغر من البغل فاخذ جبرائیل احد الركابین اسرافیل  
الکتاب الاخره فاردت ان اركب فتحرك البراق فقال له جبرائیل اسکن فلن یرکب  
علیک افضل منه فسکن و رکیه الحدیث قوله یرکب بهشتی افلاک گردنی به چو فکر بندی  
گیتی نوردی به یار نوردی و گردی یابی عظمت است و یای بهشتی بهشتی است ای عالم علم بهشت  
که بدان احوال و افلاک و کواکب از منازل بروی و حرکات سیارات و ثوابت معلوم نمایند و احوال  
علم بهند که در آن بقا و یزاد و یستند و فراخی و تنگی زمین در یاب و بحر بهشت آن که آن براق



گیتی راه باندک لحظه فی نوروی چنانکه اصحاب علم بهند سه که مساحت گیتی بفکر و اندیشه صواب نمیتواند کرد  
 نیز مانند عقل حکما یونانی که بر طبقات افلاک عروج میگردد و در بعضی از نسخ بجای <sup>واقع</sup> هیئت فلسفی  
 است منسوب بفسفه که علم حکمت را گویند و حکمت بسا اقسام است اما اینجا بهماں هیئت مراد است **قوله**  
 چو آن دل کز بتاں دارد فراخی و کز بتاں از عشق ماه و شان و یا فراخی بر اے عظمت است و یائے  
 دانسته برای تنگی و دانع بر دان اسپاں نهادن از رسم عرب است که اسپاں تازی و افشاره میباش **قوله**  
 گرش بایستے آخر بهر خوردن و آخر بالمد و ضم خای جای آب و گیاه و اذن اسپان که بتاوش  
 اصطبل گویند بذاتی المدار و نیز نوعی از گیاه که بدان اسپاں را پرورش سازند و شغل یعنی خدمت می  
 آن براق بشتی بود و حاجت بخورد گیاه و آب نداشت و اگر بالفرض او را در کار آمد گیاه شده  
 بر آئینه فلک خدمت و پرورش او بر خود لازم نمودی **قوله** ندیده رنجی از کس پشت زنیش و یایی رنجی  
 برای تنگی است و درین مصرع ترتیبت از اول ای برال براق سی زمین نهاده بود بلکه زمین او از کس  
 بر اسب دیگر هم را کب نهاده بود و در قصص آورده که زمین او از نور بود و محمد اکرم رحمة الله علیه فرموده که  
 که زمین او از خار است بود بلکه گوشت بر پشت او مثل زمین برآمده بود پس معنی چنین باشد که بر پشت او  
 مثل زمین نمود کسی سوار نشده رضا رحمة الله سبحانه اعلم **قوله** از آن دولت سرای چو خاتمه دین و  
 و خای از دولتخانه امهانی و خاتمه دین باضافت تشبیهی است و این تشبیه بنا بر رعایت ذکر دولتخانه  
 فرموده است ای از خانه امهانی بخانه زمین براق متوجه گشت و تواند که زمین مختصر زمینت باشد خانه  
 زمین مراد از آسمان دنیا که زمینت کوکب مزین است **قوله** شد از سبوحیان گرد و صمداده  
 سبوحیان فرشتگان که به تسبیح ایشان اسم سبوح است ای فلک از غلغله اتساع فرشتگان از  
 سبب عروج آن سرور بر معارج افلاک بر صمد گشت و مصرع ثانی بیان صداست و است  
 فعل من السی حی بمعنی مسیر فی الليل جوی عن معنی الليل بقدرینه ذکس لیلته بصدا  
 و الباء فی بعید زائده فی المفعول علی منی قولی لئلا تواسی و لا تلقی بادیکم  
 الی التملکة **قوله** زو از رسم آن براق برق زقار و انکه مفعول زو است و از  
 سم بیان که است و اقصی مسجد بیت المقدس که از کوه چند منازل میشود ای از بیت المقدس که  
 به بیت المقدس رسید **قوله** زو در کاسه سم حلقه بر در کاسه سم باضافت تشبیهی و حلقه  
 بر مفعول زو است و شین زو در معانی الیه درست و راجع باقصی زو در کاسه بیان حلقه  
 است بدانکه در بیت سابق هم براق را سکه تخمین نموده بود و درین بیت شمس را حلقه میخیزد



کرده ای سم آن براق گویا حلقه در بود و حلقه در زدن بمعنی طلب فتح یا ب نمودن کذا فی المدا  
 ای براق در نیم لحظه بر در مسجد مقدس رسیده و طالب کشادن در شده **قوله** در آن مسجد امام انبیا  
 شد **قال** علیه السلام قد خلت مسجد بیت المقدس و ادعی الله سبحانه  
 المرسل و هم ثلاث مائت و ثلاث عشر نبیا و صلی رکعتین فی المسجد بالمرسل و تقدست  
 علیهم بامامة هکذا امرنا جبرائیل **قوله** و زان جا شد برین فیروز خگاه **چ** شد بمعنی  
 رفت و این فیروز خگاه اشارت باسمان و نیا و بمعنی مصرع ثانی آنکه ماه که بیک فلک است مثل  
 خدمتگاران نزد آن حضرت حاضر خدمت شده برگردش طایف گشت لهذا آنحضرت را غلامی بر  
 جبین او کشید ای او را معزز و مکرم ساخت چه غلام و اقدار از دیگران با عزت میباشند محمد رضا خیمه در بجای  
 حلقه زد و پیراهن ماه باضافه به سین ضمیر فخر شده و فاعل خیمه زد آنحضرت را گفته و پیدا است که شاه چرا  
 که منزل کند خیمه زند تا طالع نصف و دایع بجهت مناسبت کلف سیاه فرموده که در جرم ماه نمایان  
 است و ماه ازان زمان از و فور برکات و فیضان آن فیاض کائنات کمال و از و یاد نور حاصل  
 است که پیش ازان بدرجه نقصان میگویند بود **قوله** عطار در ابفرق سر عطارین **چ** و این مصرع حاصلست  
 که از فاعل شد که در مصرع اولی است و عطار در این شکی فلک گفته اند و عطا فرمودن بر ایشان از  
 رسوم شایان است و عطار و عطاء از تجنیس است **قوله** بدایان و فالت زهره و چنگ **چ** زهره مطر  
 فلک است و از رسم مطربان است که اهل کرم و وفار از بهر انتقال خویش دامگیر میشوند پس زهره نیز از  
 معدن جود آن کریم مستفید گشت و در بعضی از تفاسیر و اکثر کتب تواتر بخ مسطور است که این سیاره جان  
 مطرب زهره نام است که در شهر بابل چنگ بود و باروت و باروت از آسمان نازل شده برو فریفته و  
 شیفته بودند و مشالعه مقتضای نفس حیوانی نموده و زهره تعلیق اجزای التماس ایشان بسجده صنم و شرب  
 کرد و مذہب و مشرب زهره بهمین بود و هم تعلیق نمود و تعلیم اسم اعظم که بدان معارج افلاک عرض می نمود  
 چوں مرد و مشرب از ایشان بوقوع آمد زهره ازال التماس اقتناع آورده اسم اعظم بر خواند و بر فلک سوم  
 صعود نموده بشرف اسلام شرف شده تبدیل صورت یافته منزل ایشان گرفت و ایشان بسبب سجده  
 صنم و شرب خمر از اسلام بیردن آمدند و بچاه مجوس ماندند کذا فی بعض اشروح **قوله** بقصد  
 شستن پازین گلاب **چ** از گلاب کنایه است از تعلقات دنیوی و تعلقات بشریه که از لوثیات  
 دنیا از نور دور نموده بودند آفتاب کنایت است از چشمه خود شنید مقرر است که برای مغز از  
 از راه نوری آفتاب از بهر شستن گرد و غبار آرند باید دانست که این تحصیل که مولوی



رحمة الله درین بیت آورده مناسب سیاق نیست بایستی که چنین فرموده چو بر چرخ  
چهارم آل شهنشاه بجز تخت پیدخت و افسر و جاهد چه نورشید را سلطان فلک گفته  
پس تحت او عبارت از فلک چهارم بودی و افسر او کنایه از ضیاء و پاپیت جرم او که در تدویر  
مثل و ستارست لیکن مناقشه در تخیلات و اعتبارات سهل است قوله گرفت از نعل بوش  
بهره بهرام اشتب اسب سیاه و سفید که سپیدی او غالب باشد یعنی سبز خنک کذا فی المنتخب  
و شین اشتبش راجع بآل حضرت و شین پوششش راجع باشب و بهرام مراد از مرتجع است که او را  
سپاهی فلک گفته اند و مقررست که سپاهیان در عین قدم و نزول شاهان او امرای پایی پوسی  
حاصل میسازند و مرتجع که سپاهی فلک است به نعل پوسی آنحضرت مشرف اندوز شده و بهره و بهره بخش  
ست قوله ز جال مشتری بر خاست صداه یعنی چو مشتری که قاضی فلک است آنحضرت را در  
صباح و ملاحت زاندا حد دیده با صد دل و جان فریفته بحال و گشت لهذا آنحضرت با او از  
راه کرم کلم سحر آمیز زمین گوهر بر بزم فرموده دیدی او نمود و مقررست که مرغوب خاطر قضات علم افاض  
و بلاغت ست پس از درو گوهر بر دو کلام آل فیض الانام مرادست و ترارسد که گوهر برکات آنحضرت  
مراد داری و مشت و مشتری از تجنیس است چنانکه زحل و حل در بیت لاحق قوله زحل حل یافت  
هر شکل که بودش به شکل کنایه از نخست اوست و کثرت شکل که از سور کلی اعنی لفظه مستفاد می  
شود بنا بر بزرگی نخست اوست که زحل نخس اکبر است پس یک نخست او گویا بر شکل ست  
و ترارسد که از شکل نخست و سیاهی و خشمناکی او مراد داری که زحل را سیاه رنگ و پاسبان فلک  
گفته اند بدانکه این اشارت و اصطلاحات ستارگان که در حل این ابیات و بیج ساخته ام از بیج  
شرح و اورا شرح نیافته ام بلکه در بعضی ابیات از تحریکات محمد اکرم یافته ام بنا بر این مسوده ابیات  
یافته را هم با تمام رسانیده ام و الحمد لله علی ذلک و هم باید دانست که بر هر فلکی از هیفت افلاک  
باین یک گوکب از سیارات جهانگیرست چنانکه در میان آمد و در انضباط اسامی و عدد سیارات  
و ترتیب افلاک ایشان این بیت فرموده اند سه قمرست عطار و وزیره به شمس و مرتجع و مشتری  
و زحل و یواتی کواکب همه ثوابت اند که بفلاک نامن مسمی بکری جا دارند و در ضبط عد که حکم  
صد معلوم نمودند و تعیین محل ایشان در بیت گفته سه ثوابت یک هزار و بیست چاراند که بر کری  
مقام خویش دارند لیکن قال فی الشرح الطوالع الاصفهانی و اما التوابت ففی غیرین  
و قد رصدت لها الف و تسعون عشرون کواکبا و الله سبحانه اعلم قوله ثوابت النجوم و یرو



لب کشودند نبات النعش سه ستاره اند از ثوابت متصل نقش آن نام جنازه ستاره ست که گرد قطب  
 شمالی میگردند و آنرا چهار پائی فلک گویند کذا فی المدار و همه اورنگ گفته و آن سه ستاره نبات النعش  
 از آن نامیده اند گویا چهار ستاره جنازه ست و آن سه دیگر پس دختران میت ست پس می آیند محمد  
 اکرم و اختیار البقات علی البنین لکون الکواکب مؤثرا سماعیا و پروین شش ستاره یکی جاشد و قبل  
 هفت اند کذا قال فی المدار و مصرع ثانی لف نشر مرتبا ست **قوله** زهر شمع رویش نظر بر سر  
 طائر نام ستاره است از ثوابت که در نظر چنان می نماید که مرغیت که در هوا می رود و سر واقع نام دیگر ستاره  
 است از ثوابت از آنجا که در نظر چنان می آید که گویا مرغیت که از بالا می فرود می آید کذا فی المختب  
 فعلم منه التشبیه فیها محمد رضا فرموده که سر گرگس را گویند و سر طائر چند ستاره اند که مانند گرگس بنده معلوم  
 میشوند و سر واقع چند ستاره که مانند گرگس نشسته می نمایند و **قوله** زهر پایش یعنی نشینده است و اندر سجانه علم  
**قوله** چو شد بر چرخ اطلس عشرت اندیش به پا اندازش افکند اطلس خویش به اطلس درم نی سکه و  
 نیز نوعی از ابریشم ساده از نقوش چرخ اطلس افلاک تاسع می بفرش فلک الافلاک و او را چرخ اطلس  
 از آن گویند از نقوش کواکب معراست به پا اندازی بجای پا اندازی که فرش کن را گویند که در جای پ  
 می اندازند و اطلس در مصرع ثانی بمعنی ابریشم مذکور است کنایت از ذات عرش ای چو عرش دیگر پانده  
 داشت ناچار ذات خود بجای پا اندازد و پائی آنحضرت انداخت ای نگوی ساری و نور تمام سر پیش  
 نهاد شرح قدیم بدانکه این بیت بطریق اجمال گفته است پس اکنون باز تفصیل مقامات جبرائیل و میکائیل  
 علیهما السلام میفرماید **قوله** و زانجا چو بشاخ سدره ره جنت به از انجا ای فلک ششم دسه نام گفته  
 است از کنار کعبه نبی در ساق غریبت و شاخ او فراسوی بهشت کذا فی الزاهدی محمد رضا فرمود که  
 سدره بر آسمان هفتمین و شاخ او بر کرسی ست و هو المشهور عند الجمهور و عظمت وی بجز پروردگاری  
 نمی داند و در هر قصر از قصر جهان شاخی از وی می باشد کذا فی اکبریت و شاخ سدره  
 کنایت از انتی آنتی است که بر جبرائیل علیه السلام از آن در گذرد و در وجه توصیف او به منتی اقوال  
 بسیار است **قوله** ز رفوف مجده آئین بود چش بست به رفوف بالمشخ نام تختی از باد مرکب آن سر  
 و آن از مقام اسرافیل است و جمله بفتح و مشهور بضم معنی که از پردها آراسته سازند از بهر عروس و  
 هوو ج بفتح یکم و سوم کجاوه شتر و گله فی المدار و منه بین الفرق بین الحلة و الیووج و کذا قال  
 محمد رضا اسرافیل علیه السلام از تخت رفوف کجاوه آن سر و امزین و آراسته مثل مجلس پرداخت محمد  
 اکرم رحمة الله فرمود که جمله و هوو ج هر کجاوه شتر را گویند اما جمله پوشیده سری باشد بخلاف هوو ج



قوله بدست عرش تن چون خرقه نگذاشت بدتن چون خرقه ای تن مبارکش که مانند خرقه بر جان  
 او بی خرقه ای بی تن بمذاق مولوی رحمه الله معراج آنحضرت تا بعرض بحد بود از آنجا ببالا برج  
 بود چنانکه عبارت این کتاب و سایر کتب مولوی برین معنی دلالت واضح دارد و بسیار عداها قال  
 سعد الدین التفتانی فی شرح العقائد الشفیهة ثم الصیحه انه صلی الله علیه وسلم  
 به بقوله لا بعینه وبعینه ما قال العارف نظام الدین فی المحزن الاساسه ویدر محمد  
 پنجم وگردد بلکه بدان چشم که دارد بسره و محمد رضا فرموده که مذهب امام المسلمین ابو حنیفه کوفی آنست  
 که بی تن بر لامکان رفته بود و بمذهب امام شافعی روح المعجم مولوی رح مذهب امام شافعی بوده  
 است قوله جهت را مهره از ششدر رها کنید و الخ بدانکه شش در نوعیت از بازی که بتازیش نزدیک  
 و آنرا شش خانه می باشد و چهل مهره در خانه ششم در آید بازی آنجا بند گردد و خلاص آن از دایره عقل  
 بیرون گذاشتن محاکم رحمه الله و هم باید دانست که جهت فوق بسط محب فلک اعظم منتهی میشود و مکان  
 هم تا آنجا میرسد بالاتر از آن لامکان لا جهت است کلمه را در هر دو مصرع علامت اضافت است ای مهر  
 جهت مرکب مکان باضافت بیانی حاصل معنی آنکه آنحضرت بسبب عروج از عرش که منتهای مکان است  
 است مهره جهت از شش شد که عبارت است از جهات سه بیرون برد و مرکب و مکان را از تنگی آن جهات  
 بیرون دو اند و جهانیدای جهت لامکان خود های عرش ساخت پس از جهت جهت مطلق مراد است  
 و ششدر کنایت از تقید جهات مخصوصه و نیز از مکان از تنگی تقید مکنه مخصوصه مراد است ای جهت مکان  
 آنحضرت صلعم بدرجه اطلاق رسید مقید به خصوصیات نامند که اقال محمد رضا و محمد اکرم اضافت مهره جهت  
 و مرکب مکان را بمعنی فی گفته و مهره و مرکب کنایه از ذات آنحضرت داشته و محمد رضا این تو چه ایسم آورده  
 است قوله مکانی یافت خالی از مکان نیز عبارت از لامکان که بحر پیغمبر تن جهان که دیگر از آن گاهی  
 ندارد و مکان لغزش او را بجهت استقرار و زبیدن آنحضرت است و محمد رضا معنی چنین کرده که آن مکان  
 از اوصاف مکانی خالی بود و تن جان آنحضرت باوصاف خود محروم نبودند و از رنگ پندار خودی  
 مصفا تر گردید آنگاه محروم آن درگاه شد قوله قدم رنگ حدوث از جان او شست و قدم با کسر  
 عبارت است از ذات نوات مطلق او تعالی که آن درجه احدیت لا تعین است از جمیع نسبت اضافات و  
 حدوث عبارت از تعین اول که شافعات کلی جامع جمیع شیون علی سبیل الایمال منشی اصطلاح مصروفه صافه تحقیق  
 محمد شریفانی تفسیر است حاصل آنکه تعین محمدی باطلاتی اصلی خود نبود و شرافت ذات مسکله و شرافت فاقه  
 قوله یکی مانده هم از قید یکی پاک و یک اول بیای قبول و ثانی بیای معروف مسکله بدانکه یکی یعنی

شش  
 از بازی



وحدت بر دو وجه است اول وحدت ذاتیه که نفس الامر یک چیز باشد و یک بودن او سبب باری  
 دیگر نباشد چنانکه ذات او تعالی و شئی واحد و یکم وحدت نسبیه که یک بودن و چیز نسبت نام دیگر  
 باشد و تحقیق این دو نوع در اعداد است که اولیه اول نظریه ثانی و ثانویه ثانی نظریه اول میباشد مرتبه  
 قلیل باشد و مرتبه علیا آخر معنی بیت آنکه بعد از شست و شوی رنگ حدوث و الایش امکان از ذاتین  
 ذاتی واحد بماند که بوحث ذاتیه منقوت است و از وحدت تشبیه داده به تنزیه فرموده بسیار دانسته را  
 بدو راه نیست چونی و چند سبب و همراه فی بعضی از او شرح فرموده که نفی وحدت نسبیه بسیاری اندکی چونی  
 و چند سبب بنا بر توهم واهی فرموده است بعضی گفته اند از محو شدن ذات آنحضرت در ذات ساد و جود تعالی  
 گمان مبر که وحدت آن ذات حد تشبیه باشد نسبت بذات آنحضرت که یکی ذات اینست و دیگری آن توهم  
 گمان مبر که قبل از محویت اندکی و بچونی و بچند سبب بود و بعد از ازال بسیاری و چونی و چندی بذات حق تعالی  
 آمد چه آمیزش چیز یک سبب موجب کثرت میگردد و اختلاط چون چند به چونی و بچند موجب انصاف چونی و  
 چندی میشود پس بحسب دفع این گمان نفی فرموده صفات مذکوره را لفظ یزل الصمد عما کان  
 بل هو الان کما کان کیفیت ای روشن مشاهده مصطفی مر آن ذات مطلقه را که از کیفیت برتر است  
 قوله معانی در معانی راز در راز به آنچه از کلام مفهوم میشود سه درجه آورد و آنچه بدرجه اولی مفهوم گردد  
 و آنرا بمعنی گویند آنچه بدرجه ثانیه در فهم آید معنی در معنی دراز گویند و آنچه بدرجه ثالثه در خیال صورت  
 بند و راز در راز گویند قوله وزین دریای جان فرسا بر دل آر به دریا کنایت است از کلام الهی که معانی  
 صرف است ساده از حروف و صورت منطقی بکلام نفسی و جان فرسا باعتبار آنکه متعلق بعلماست دین است  
 و اگر کسی کلامش را بکیفیت نسبت سازد و کافر گردد و کافر واجب القتل کذا فی الشرح المقیم و تواند که  
 دریا کنایت از سکه وحدت وجود باشد که سابقا مذکور شد و جان فرسا باعتبار آنکه چندین از اهل تحقیق  
 منصور و از ورین سکه جان فشانی کرده اند قوله درین مشد ز گویائی مزن دم به مشد شهادت گاه  
 جائے گواهی دادن کذا فی المنتخب کنایت از کلام الله به سکه وحدت وجود و مشد آن را بنا بر آن گفته که  
 مولوی رحمه الله بتقریب و بیان آن قدم زده و موقع استفسار سامعان گشته و سخن عبارت از کیفیت ذات  
 حق تعالی و کلام او است و قوله والله اعلم مفعول فعل محذوف است که بر ختم کن مخطوف است ای سخن را ختم کن  
 و بگو والله اعلم معنی بیت آنکه ای اگر چه حاجی در شهادت گاه آمده اما بر دیان هر سکوت بند و مستفسرین را بگو  
 که ازین سکه دینی ندارد بلکه غلام الخیوب حقیقت آن میدانند و خدا اکرم و مجید رضایه مشد را بمعنی جای نشستن  
 گفته اند و ماله با الحق بعبارة البیت بالسائق علیا یا لا تصاف فیه من خیر الاوصاف قوله



لباس ضراحت پوشیدن ای بخدمت آنحضرت و تضرع و زاری کردن ای عرض بمجنور و متوجع آنحضرت  
 ماذون باین عالم چنانکه از ابیات لاحق ظاهرست و اقتباس افروختن چراغی از چراغ دیگر اینجا بمعنی  
 استحصال سرت بدانکه از ابتدای این داستان تا این بیت خوش آن که گزیده و راه سویت رسیدیم به  
 شوقیه است و از اینجا این بیت بخود در مانده ایم از نفس خود رای همصرع فراقیه است و از اینجا تا آخر داستان  
 طلب شفاعت است کذا فهد من تحذیرات محمد اکرم رحمه الله قوله زنجوری برآمد جان عالم به  
 ججوری مصدر مجهول است بمعنی نسراق زنده بودن چه مقررست که صیغه اسم فاعل بالحقایق یا ی مصدق  
 بمعنی مصدق معلوم و صیغه اسم مفعول بالحقایق آن معنی مصدق مجهول میشود و کما یقال فی العربیه المضاربه و انظر  
 و از عالم گزیده مشتاقان مراد است باعتبار کثرت عشاق آنحضرت و ترجم به فتح حادث شدید آن صیغه امر است از  
 باب تفعیل ای رحمت فرما ترجم ثانی تاکید اولست و ترا رسید که بضم حادث شدید آن صیغه باب مذکور خوانی پس  
 باید مخدوف باید نیست حدیث لاحق استقام انکار است که رحمت عالم هستی حاصل معنی آنکه جان مشتاقان  
 از طول مدت فراق تو برب رسیده پس رحمت فرمائی از رومنه مظهر بیرون تشریف آورده رحمت عالم هستی  
 کما قال الله تعالی و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین قوله زخاک ای لاله سیراب بر شیرین کنایت از مزاج  
 فیض آثار است در لفظ سیراب استعاره است بآنکه خفتن تو بر خاک از پشیمانی نیست که اضطراری باشد  
 بلکه اختیار است ز کس را بجناب دران مغلوب ساخته اند که گشتن مانند چشم خوابناکان است قوله بدن آورده  
 سر رویانی در رویانی بضم پوشش از جامه که درین بافتند کذا فی الدارین جامه کنایت از کفن مبارک  
 است که از رویانهای ساخته اند و معنی صیغه ثانی آنکه دیدار تو خوش حیات است مردگان فراق را و تواند که جمع  
 بمعنی آغاز باشد و زندگانی بمعنی ایام جوانی مراد باشد ای دیدار تو موجب کمال نشاط است مردگان بجز این  
 در آغاز جوانی بساخر می میباشد البیت الملاحق قوله بتن در پوشش عنبر بوی جامه ازین بیت ثالث  
 حرف عطف مخدوف است و مقصود ازین ابیات جلوه گیری آنحضرت است بصورت سابقه مالم فیه ای آن  
 مبارک که از پیادر میست از تن برکشیم بحجب عادت قدیمه جامه معطر تن در پوشش و دستار سپید تن  
 سر و یارایه قوله فکن سایه پیا سر و روان را به سر و روان عبارت از قدر مبارک سینه سایه برپا افکند  
 کنایه از برخواستن دست و سایه بطریق استعاره گفته چه آنحضرت صلی الله علیه و آله به سلم از سایه جهانی مقدس بودند  
 قوله اوی طلعت علیین یکن به شاک از جامه های مالن و اویم پوششی خوشتر ناک که میگذاشتند  
 میل از آنکه حاصل آید آن دو نوع است اول معنی اویم طاعتی که فی المویط طاعت است و دوم  
 است از آنکه در کمال طوفان پراب میگردید که فی المویط طاعت است و دوم



سه مرحله میشود اسباب معیشت اهل مکه از آن می آید و طایفت او را نامیده اند که حیران ایل او را برگرد کعبه  
 گردانیده آنها نهاد است شرک بالکسر و وال غلین بدانکه نعلین آنحضرت از اویم طایفی می آورند  
 او را شرک هم بستند کانی المصایح **قوله** زجره پای در صحن حرم نه در حجره کنایه از روضه مقدسه است  
 در روضه آنحضرت در جهاں جاے جگر دینی بنی عائشه فدا است که در آن روضه خفت و خیز فرمودندی حرم  
 محتسین صغیر خانه و اینجا گردید و روضه مراد است حاصل ابیات آنکه در لباس قدیم جلوه گرفته از روضه  
 مقدسه سه فرقه الله تعالی یومافو ما تشریف برون فرما بفرق مشتاقان خاک از قدم مبارک بسای عاتقا  
 از پای افتادگان را و شکری و دلاسا و تسلی و فاشک لب ای تشنه لب زلال دیدار یعنی آنکه اگر چه پیش  
 گناہان خود مالایق صحبت شرف دیدار تو نیستیم اما هم شایق و امیدوار دیدار هستیم چه تو از نیکان عاصیان  
 میباری پس در نور کرم تو آنست که گاهی الخ و محمد رضا میفرماید که با وجود عدم لیاقت طالب دیدار هستیم  
 زیرا که زیارت تو پاک کننده از گناہان است **قوله** خوشا که گرد راه سویت رسیدیم ای بسا  
 خوش بود که هنگام نیک انجام که گرد راه شگفتی مطهره رسیده بودیم و از گرد کوی شهر تو سر به چشم ساخته  
 روشن چشم شده بودیم و ضمیر متکلم مع الغیر عبارت از جماعات حجاج است **قوله** مسجد سجده شکرانه  
 کردیم ای در مسجد تو که در مدینه است دو گانه شکرانه رسیدن آن سرزمین گذاریم و جانها  
 خود را بر چراغ آن مسجد قربان ساخته ایم **قوله** زچهره پایه اش در زرد گرفتیم ای چهره خود را که از  
 درد فراق زرد بود بپایه سبز پیوستیم ای بوسیدیم پس گویا آن پایه در زرد گرفته شد **قوله** زحربت سجده  
 گاه جستم و در بعضی نسخ قدیمه منقذه این مصرع بدین مظهر واقع است و این اوضحت از آنچه در  
 عامه نسخ نظر آمده **قوله** زحربت سجده گاه جستم و برین نسخه جستم بفتح جیم باید خواند ای از  
 کمال اشتیاق روی مبارک تو بسجده گاه تو دویده ایم و بوسیده ایم و محمد رضا بار بار سجده زاید گفته  
 پس جستم هم بمعنی طلب کردیم درست آمده و قافیہ بجائے شد **قوله** بپایه هرستون قد است  
 کردیم ای استونها سے مسجد را بغل گرفته ایم از جهت تحصیل برکت و آستان کنایه از جای  
 یارایجای قیام ایشان در صفا نماز پر سیده معلوم خود ساخته ایم **قوله** بگرد روضات گشتم گستاخ  
 ای معطوف است بر قول او از گرد راه سویت رسیدیم ای بسا خوش بود آن زمان که بعد از افعال مذکور  
 طایفت روضه مقدسه شده ایم و مصرع ثانی حال ستیای ولی برای عظمت بنا بر کثرت شوق از پیچره  
 آن پیچره هستی خواسته گردید و روضه مقدسه واقع است و در بعضی از شروح آورده که گستاخ بنا بر بے  
 ادبی فرموده است بلکه از کمال اضطراب و بیقراری شوق گفته از پیچره خودی و شوق تمام ای او در طراوت



روضه مقدسه بر یک قرار نگرفت انشی کلامه ز گرمی بے حد کمال اشتیاق آن بود که بجز در سیدن بخت  
 مطهره طایفت روضه مقدسه شدی و بعد ازاں بزیارت مسجد آنحضرت رفتی گوئیم که از آداب و ارادین  
 میمنت شعار است که چو بزیارت روند در سیدن محبوب اولاد ضو ساخته و در کعبت نماز گذارند باز  
 تمام فائز بزیارت میشوند مستقولم از آن نور سواد دیده دادیم و وزین بر ریش دل  
 مرهم نهادیم و آن اشارت به بعد و این اشارت بقریب ای از رفت و روب غبار که موجب  
 نقصان نور مذکور شد دیدیم و دستور ساختیم و از چیدن خار و خاشاک که موجب زخم و ریش جان  
 باشد بر ریش دل مرهم نهادیم ای بسیار انبساط حاصل نموزیم محمد اکرم فرماید که آن بنا بر آن است  
 که چو ما را اشتیاق جارب گشتی صحن مبارک از حد زاید و آنول که بهم رسیده دل مابد علی  
 خود کامیاب گشته **قوله** زوایع آرزویت انجوع بیان آتش شد که در مصرع ثانی است تمذیب  
 محذوف که برای روشنائی افروزند از آن شیشه صاف دارند و اندرون خفیه دم زند تا بیاو گشته  
 نشود محمد رضا **قوله** بخود در مانده ایم از نفس خورای که ای از مکر و افعال و میمه نفوس خویش عا  
 و خراب شده ایم پس از کرم دست جفا ایشان مارا بر مان و یای دستیارے در بیت لاحق برای عظمت  
 است ای مدد کش **قوله** قضای افکنده از راه مارا به خدا را از خدا در خواه مارا به کمال و در اول غلام  
 مفعولست در ثانی هر دو بمعنی برای و از راه افکندن گمراه ساختن ای اراده حق سبحانه و تعالی گمراه سازند  
 است بدین معنی که در قید مانے نفوس گرفتاریم پس حسبته الله برای مایان از آن کریم غفار مسلت فرما  
**قوله** که بخشد از یقین اول حیاتی و وثباتی برای عظمت و از یقین بیان حیاست زیرا که شکستیم  
 مردگی است که در شرح قدیم آورده که یقین دو نوع است علمی و معرفتی علمی آنکه عامه را حاصل است معرفتی  
 آنکه اهل شهود را حاصل میشود و اینجا مراد ثانی چه مولوی رحمه الله از عارفان است ای اولایقین بوحه  
 خود فرماید و ثانی در دین مستحکم نماید که بران عمل نمایم و تقدیم طلب بنحشایش یقین بر طلب کشایش ثبات  
 و کار دین بنا بر آنست که هر کارے و عبادتے که از غیر عارف صاحب یقین می آید وزن یک چندارد  
 پس اولایقین باید آنکاد طاعات رستاخیز با نعم قیامت چه مردم از قبور بر بسته بر خیزد **قوله**  
 ترا اذن شفاعت خواهی ما به چه کسی بدون اذن شفاعت نخواهد کرد **قوله** تعالی من فالذی شیخ  
 عنده الا باذن **قوله** چو چوگان سرنگنده آوری روی به میدان شفاعت امتی گو به اینست  
 متفرع است بر سابق در آوردن متوجه شدن و امتی گو حال است از فاعل آوری ای امتی و  
 این لغت گوئی نسبت بذکر چوگان از ایهام و سرافکنده مثل چوگان بمعنی حرص تمام است و معرفت



ایتام گفته ای بعد رخصت یابی بشفاعت خواهی یا بحرص تمام و سرعت شدید متوجه میدان شفاعت  
 عاصیان شوی بحالیکه امتی امتی گویا باشی نه مثل انبیا و دیگر نفسی جو یا پس ایراد گویی و چوگان  
 افکندن و میدان از قبیل تلازم و در شرح قدیم گفته که از سبب گنا مان مثل چوگان سرنگون شده متوجه  
 بهاشدی چه اگر سپرسی به بدکاری بجای ما خود گرد و پدرش چون بشفاعتش آید از انفعال گرد و سر  
 سرنگون کرده می آید شارجی دیگر میفرماید که بعاصیان است را از شرم و خجالت معاصی سرور پیش غایبی  
 انداخت این چوگان که گویی را در پیش یارب می اندازد و بعد از آن فرموده که این تقریر از عبارت  
 اگر چه دور ترست اما بادی نزدیک ترست از آنجا که اسناد سر افکندن بآن سر فرار کرده شود و الله سبحانه  
 اعلم و از حسن ایتام در بیت لاحق شفاعت خواسته بمقتضای ضد ذکر الصالحین الخ متعلق است بمضمون  
 مذکور و سر بایه الخ ای مجامد خواجه پیرایه سبب زوال رحمت و باعث خلاص از رحمت است چنانکه بزرگان  
 گفته اند که بوقت ذکر صلی رحمت نازل میشود نیز صیحه غائب است از باب تفعیل بحذف یک از دو تا چنانکه  
 قیاس است نور شود کنایت است از دیده و روشن شدن بشاهده حق تعالی و ظهور وجود ای پنداشت وجود  
 خویش که مورش دانی و اثبت داشت و اصناف رحمت بنور شود و رحمت بظهور وجود بیانیه است قوله  
 کتاب فقر را دیباچه راست به سواد نوک کلک خواجه ماست به راست صفت دیباچه است بمعنی درست  
 و محقق سواد آنچه در اول تصنیف کرده شود کذا فی العجایب فقر در لغت ترک جمیع اسباب است در  
 اصطلاح صوفیه نگه داشتن خاطر است از خیالات باطله که بعبارت از ماسوی الله است و این جا  
 بمعنی اصطلاحی است نه لغوی چه خواجه عبید الله احراری را اسباب سلطنت از همه کس بسیار میسر بود  
 کذا فی الشروح القدیم آورده اند که خواجه در علم تصوف و سلوک مسود ما فرموده است که رساله فقرات  
 از جمله آنهاست ای کتاب دست که از دیباچه اش مسود ما خواجه عبید الله است حاصل آنکه بنیاد این علم  
 از خواجیه و صفت درین و صفت بنابر روشنی اعتقاد فرموده که مریدان را باید که شیخ خود را از همه کس در  
 همه کمالات زایلیش داشت و خواجه دیباچه معنی خلاصه گفته ای آنچه قلم خواجه رحمة الله در حقایق فقر نوشته  
 است خلاصه کتاب حضرت است نیز گفته که فقر نزد بعضی صوفیه عبارت از عشق است قوله کسے چل  
 اولیوح از جند ان به الخ لوح از جند ان کنایت از صفت خاطر سالکان و مریدان است نقش بیان  
 از شاد و تربیت خواجه است مرایشان را و محمد رضا از نقش اسم الله خواسته که نقشندگان اسم ذاتی و دل  
 نقش سازند و از هر وقت نصب العین از خود و از نقشندگان بیان کسی است و لفظ نقشندگان متعلق  
 معنی است بر زبان طریقه نقشندگان که مرشد مولوی رحمة الله است یا مطلق معنی از آنکه نقاش صورت الله



بر صفت ساده و لان **قوله** چو فقر اندر قبا سے شاهی آمد به بتدبیر عبید اللہی آمد یعنی فقر و تصوف که  
 آلتوں بدرجہ رونق و جمال برتره مشورت و کمال رسیده است مصلحت از تسوید رسایل و ترتیب مکان  
 خواجه آمده و بعضی از اشعار فرموده که سلطنت عند فقر است که یک جامع نشوند و نقشند و اہل صفا کہ  
 بیشتر بلباس درویشان میگذارند و خواجه بلباس سلاطین و اہل دولت جلوہ گریست پس این نادکار  
 کہ فقر بلباس شاهی آورده است **قوله** برگر خرقہ پوش قبا کہ در خرقہ لباس فقر او مساکین است  
 و قبا لباس ملوک و سلاطین ای لباس افلاس از بر برگزند متبدل بقبا سے غنا نموده چنانچہ در خرقہ  
 فرموده **قوله** زدیجهان نوبت شامنشہی به کوکبہ فقر عبید اللہی به چه کوکبہ فقر عبارتست از جماعت  
 مریدان خواجه کہ از کثرت احوال دم پاوشاهی میفرمایند و ترارسد کہ معنی چنین کنی کہ خرقہ ابتداء سلوک  
 را به بقای نهایت مہل ساخته حاصل آنکہ **قوله** در خرقہ **قوله** ہر کہ بدان گنج عنایت رسید به رخت  
 ہدایت نہایت کشید و ہم برین منوال واد خواجگی در بیت لاحق بود احتمال دارد محمد اکرم در تحریر این بیت  
 چنان میفرماید کہ از رسم خواجه میبود کہ در عین بیعت فرمائی مریدان و وشالہ و قبای بخشیدند و این معنی از  
 کمال تاثیر و تربیت او بود کہ مریدان نفس را چنان کشتہ بودند کہ بلباسہاے فاخرہ غرور و دروغ و ایشان  
 راہ نمی یافت و اللہ اعلم **قوله** جہاں باشد بخشش کشت زاری به ازینجا بیان کثرت کشت کار خواجہ می  
 فرماید یعنی حکم حدیث الدنیا مزرعۃ الآخرۃ تمام جہاں در نظر وسیع او یک کشت زار است ہذا در شے  
 زراعت فی ساز و دار تفاع اورا حبستہ اللہ ایتار مساکین میکند کہ ثواب آل در آخرت حاصل خواهد شد  
**قوله** از ان دانہ کز و آدم نبا کام به از ان متعلق است بہ بیت لاحق و شین ہزارش مضاف الی کثرت  
 است ای آدم بسبب خلافت و زیدین مضمون ولا تقربا ہذہ الشجرۃ بخوردن یکدانہ گندم از بہشت برو  
 رفتہ و خواجہ بحسب احتمال مضمون الدنیا مزرعۃ الآخرۃ بکشتن ہزاران اراضی و صرف از منتقل ایضا  
 و در راہ خدا کے تقاسے امید دارد دخول بہشت شدہ تخم دانہ ای دانہ تخم زراعت انبار خانہ ای  
 خانہ کہ پر از دانہ باشد **قوله** زمشت خاکش اندر راہ چہ پاکست به ای کشتکاری اورا از رفتن  
 براہ خدا تعالی مانع نیست چہ در دل وسیع او وزن کشت بیگ بنورسد و دلش پیوستہ با خدا  
 است سعدی رحمۃ اللہ فرماید **قوله** گریست مال و جاہ مست و زرع و تجارت به چو دل با خدا نیست خلوت  
 نشینی **قوله** اگر قیصر و گر فقیر چین است به اگر قیصر لقب ہر پادشاہ از پادشاہان روم کہ در حد فخر  
 مست و فقیر از لقب ہر پادشاہی از پادشاہان چین کہ در حد مشرقت و از قواعد مست کہ ذکر صدیقین مشید  
 معنی عموم قبول میباشند پس از قیصر و فقیر ہمہ ملوک ہفت اقلیم خواستہ است و بعضی شارحین توجیہ راوہ مذکور



چنین فرموده اند که سلاطین روم و چین از همه ملوک عظیم الشان اند پس بزرگواریشان بقی هم داخل شدند  
 و باید دانست که مقصود ازین بیت بیان کثرت زراعت یعنی سلاطین اقالیم سبعه با وجود کثرت زراعتها و  
 فراخی ولایتهاست غرضش نسبت بزراعت خواجه خوشه چینیان خود مانده تر است که از خرمن ذات خواجه اراده  
 کنی باعتبار کثرت فیوضات و برکات ای همه سلاطین مستفید ذات بابرکات او هستند چه بی حاجی غلات است  
 قوله برسمی گا و دارد قناعت یعنی خواجه بسبب عدم قصد فرع از رسوم جهان بدین کارهای واهی  
 که از رسم و باقین است اکنون قناعت داشته وقت روان گردد برضا و اگر قصد و همت او بفرع از رسوم  
 متعلق گردد کار کثرت این شغل وقت روان گردد چنانکه میفرماید قوله اگر افتد قبول همیش مفت میشود  
 گا و زمین و آسمان جفت و لفظ مفت مصرع ثانی متعلق است به گا و زمین گا و یک زمین بر شاخ  
 او است گا و آسمان برج ثور که صورت گا و دارد باید دانست که بیت لاحق بحذف عطف معطوف است  
 تو مصرع ثانی بیت سابق و گردون را که به بندش را گا و زمین نامند کذا فی المدار از اینجا کنایه از آلتی است  
 بر صورت راه که مزارعان و نبال گا و آن می بندند و بدال خرمین را مرکوب سازند بزبان هندی  
 نامند لفظ آرد صیغه استقبالیست بفتح را و سکون دال اینجا وزن بسکون را خوانده شود و معنی بیت مرد  
 آنکه اگر قبول خاطر خواجه افتد البته فصل انکار سازد گا و زمین آسمان را برای اجرای کار کثرت خواجه  
 ساخته در گاه و بجا کردانی و نیز ملک بکار برد و نیز گا و آسمان آورده او را بنالک ساخته کار خرمن کنی  
 سازند و شاید که آرد صیغه حال باشد و بیت ثانی ترقی باز سبق باشد حاصل آنکه هم بلا قصد می زند  
 ابواب مدینه از غیب میرسد و یوسف قوله فلک را بین انوار الله سبحانه اعلم قوله بدین معانی چنان  
 مسلم را ان باید که گوی روح اعظم اگر خاک مرکب یا بسیط است و بیخافش احسانش محیط است  
 گویای هر چه ارشد از نوازش و زقوت سونی فعل آمدن کمالش و این سه بیت بایک دیگر دست در گریبان  
 دست مع اول از بیت اول شرط است ثانی جزای آن و ماند از ماندن یعنی مشابه شدن روح اعظم  
 جبرائیل را گفته تر و صوفیه صافی سر بیان ذات وی در جمیع افراد عالم عناصر حیوانات نباتات جمادات ثابت  
 و محقق است اگر بالفرض بحکم سایش ازین عالم مرتفع شود تمام عالم مذکور بعدم اصلی عاید گردد و نیز اگر بر اموات و  
 بحیاب اطلین کاند و غیر ذلک ساخته باشند بر تو از روح اعظم افتد بهمان هم زندگی یا بنده و جانش آیند کذا  
 فی شرح القایم و شارح دیگر از روح اعظم عقل فعال مراد داشته فاعلم ان السامع ان العقل الفعالی  
 جبرائیل علیه السلام و بینه یدل علیه کلام القاضی المبتدی فی شرح هدا ایه المحکمه حیث  
 قال العقل العاقل المعلق بقدر القیاس و الملیل تحت فک القیاس من عالم العناصر



وهو العقل الفعال أكثره فعله و تأثيره في عالم العناصر و انتهى بلسان الشيخ جبرائيل  
 عليه السلام انتهى كلامه آری فرق است بين المذهبين که بمذهب علمای جبرائيل را که عقل  
 فعال از آن عبارت است و در عالم عناصر موثر و موجود بالاستقلال گفته اند و بمذهب اهل شریعت و  
 طریقت واسطه در تأثیر گفته اند ای تأثیر فاعل حقیقی تعالی شانه از احیاء نباتات در عناصر جبرائيل علیه السلام  
 مقوض است و بیت ثانی صفت روح اعظم است خاک مرکب خاکی که بعضی دیگر از نار و آب ترکیب  
 داشته باشد یعنی موالید سه گانه و خاک بسیط طبقه ارضیه که از اخلاط عنصری دیگر خالی است پس از خاک  
 مرکب و بسیط عالم عناصر مراد داشته است و بیت ثالث مقول گوئی است و مصرع ثانی آن تفسیر اول  
 است و ضمیر و بهقانیش راجع بخواجه و ضمیر احسانش و نوالش عاید بروح اعظم است و ضمیر کمالش راجع بکیاد  
 و یای بگیاری برای وحدت است چون این چند کلمات بر صفحه خاطر رسا و گشت پس باید دانست که چون  
 کثرت زراعت کاشتن در نظر ظاهر بیان مراد و بهقانی منسوب سازد و معلوم است که نسبت و بهقانی  
 نمودن بذات خواجه رحمه الله که کمال اهل صفات است بے ادبی تمام است لهذا مولوی رحمه الله  
 اهل ظاهر از نسبت و بهقانی بذات خواجه منع میدارد و میفرماید که چنانکه جبرائيل را که فیض احسان  
 او در محوم سران او همون ممکنات شامل و کافل است تعریف و توصیف نمودن بگیاه پروری و یک  
 سبزه را از امکان بوجود آوردن عین مذاهب است بچنان خواجه را که دریای دلش از سر آسمیه شور است  
 و تمام عالم از فیض ارشاد او مننون است تعریف باینکه نمودن که و بهقانیش کثیر البرع که دخل گشت در راه خدای  
 ایشان مساکن میکند بساند است لهذا حاصل الشرحین محمد رضا و ضمیر کمالش را هم راجع بروح اعظم نموده  
 ای جبرائيل که پیش ازین استعداد پیدا کردی این یک سبزه داشت اکنون آن وصف بالقوه جبرائيل  
 بالفعل ظهور آمده که سبزه را پیدا کرد است و الله سبحانه اعلم قوله جنبش چون در آمد بحر زخار و فارغ  
 مون هزن جنبش در مصرع اول بضم جمیم و کسر مصدر است بمعنی تحریک و در ثانی مرکب است از جنب با الفتح  
 پیاد و دشین ضمیر که راجع به بحر است و قطره کنایه است از تمام عالم از محیط عرش تا از مرکز خاک چنانکه در بیت  
 سابق گفته مراد بضمیفه اسم فاعل نگه دارنده دل از تصور ماسوی الله و دیده بر هم بمعنی پوشیده چشم  
 سر هر دو حال اند مترادف از فاعل بیشیند و مصرع ثانی تفسیر اول است و بیت لاحق جزای شرط است نشان  
 در تنگنای اندکی نیست تنگنای کوچ تنگ ای از وحدت نسبیه عدویه منزه است لهذا از اندکی هم برتر است  
 چه اگر بوحده نسبیه موصوف بودی بلندگی هم منسوب گشتی فان الدار خبة السفلی من الاعلاء و  
 قليلة بانظار الى الدار العلیاء بیت ثانی صفت بعد صفت یکیت یعنی حق سبحانه



تعالی در مظاہر عالم جلوه گریست باعتبار سریان و معیشت و با افراد عالم همه اوست **قوله** چو کرد  
 قطره اندر بحر ناچیز به تمثیل است بر مضمون مصرع ثانی بیت سابق که از ارتفاع تو بهم دوستیت  
 و تمیز بتأین مصدر تفصیل است بمعنی جدا کردن چیز را از چیز و سلامت یای اولی اینجا بنا به  
 رعایت شعر است **قوله** ز تقدش دیده ایام بی نور به تقدیم شدن عبارتست از فوتیدن و فی اعتبار  
 عن الوفات والفقدا إشارة الى ان ان لواء الله لا يمتلئ بل يتقلون من واد الدنیا  
 دار الاخرة مفهوم مساویدین مصرع هم مفلوظ باید داشت **قوله** سنین عمر احرار ملک کیش به پیش  
 باد از دور فلک پیش ملک کیش صفت احرار است و پیش بیایی تازی و کسر شین اول مصدری یعنی  
 بسیار است و در بافتح حرکت و پیشی بیایی تازی معنی زاندای سالها عمر خواه احرار در بسیاری و از دیار از  
 حرکت فلک زاید بادای تا قیام ساعت زنده و معهود با وجه حرکت افلاک تا قیام نجات است مؤیدین  
 معنی است که در بعضی از نسخ او در بعضی جمع و لفظ شده و بعضی از شرح لفظ پیش بیایی فارسی و فتح شین  
 اول تحقیق نموده ای عمر احرار نزد او پیش زاید باد و یا عمر او که در پیش نه است هنوز بیشتر باد و نیز فرموده که تو نه  
 و و فلک عبارت از فاعل کاف باشد که بحساب حمل مودی عدد صد است ای از حد زاید باد انشی کلامه لام  
 را از دور فلک خارج داشت چه لام در وسط است شاید که در بعضی زبان باشد چنانچه دور مارون رشید  
 گویند و زبان حیات وی خواهند ای از زمان بقا فلک زاید باد و مالک الی توجیه الاول **قوله** مفصل از زمان  
 گرامیش به صفت فرزندان است ای خصوصاً عمر فرزندان او زاید از دور فلک باد چنان فرزندی از زنده اخلاق  
 حمیده پذیرد و پیش اند یعنی جمع اوصاف مانند خواجہ مدبر یک فرزند موجود ماند آنکه یکدیگر باشد و یکی  
 در دیگر نه و رضا معنی چنین فرمودند که خواجہ رحمتہ اللہ علیہ اخلاق گرامی است فرزندان تفصیل اخلاق  
 او شد و المعنی الاول حسن و در بعضی نسخ مفصل و بعد باد بجای دارد که از بر لفظ اخلاق و اقل است  
 بدین صورت **قوله** مفصل باد از اخلاق گرامیش پس معنی چنین باشد که از سبب اخلاق حمید خواهد که در فرزندان  
 موجود اند و آن فرزندان زاید مضاعف از عمر خواجہ باد **قوله** درین زنگارگون کاش زانکه هم می ارجمند  
 و ابجد و کاخ زرامد و آسمان باعتبار ستارگان و جله هم می ارجمند و غایتی است که با و لا و خواجہ سم فصل علوم  
 و بنیہ برسم بود ظاہری که از پیکر سر پاید است و بر داری که فیض ارشاد پریا است الی یوم استانی زنده باقی  
 باد و درین بیت با سامی نسب فرزندان خواجہ اشارت نموده است کی خواجہ یکی دو سنی خواجہ نظام  
 الفضل کذا فی بعض النسخ و **قوله** جہاں آئینه مقصود نشان باد و مقصود کتابت از  
 ذات حق تعالی است اسے جہاں من حیث المجموع آئینہ و مظهر حق سبحانہ و تعالیٰ در ایشان



را که وحدت حقیقه را در کثرت موهوم مشاهده کنند و مصرع ثانی تفسیر آئینه بودن جهان است نور  
 قدم عبارت از تجلی ذات حق تعالی است حاصل آنکه جهان ایشان را آئینه شود با و این کثرت  
 و تخیل عوام فرزندانش را مانع از شهود مباد **قوله** بموجب مدح سلطان این متعلق است بمضمون  
 جمله مدح و تعریف آیه حکم قول سلف مدح او سبب خوش زندگانی و مورث امان و کامرانی محمد رضا  
 معنی این قول را چنین فرموده که هر که تعریف شاه کند از غضب سلطان و متعلقانش در امان آید  
 یا بدین معنی که چون مدح اولی الامر از حمایه است بدال سبب از حوادث زمان در امان باشد **قوله**  
 جهان یکسر چه ارواح و چه اجسام بد کلمه چه در اصل و وضع بمعنی استقام و عند التکلیف استعمل للاستواء  
 کما لا یخفی علی من یتبح کلام القضا و بود را بطن نیست بمعنی هست حاصل ابیات آنکه تمام جهان ارواح  
 ابدال یک شخص است مسمی باسم عالم و چشم آن ظایفه انسان است و مردک آل چشم مذکور سلطان حسین  
 باقر است ای شرف الاشراف است و روشنی تمام جهان بوجود او است چه نابودن سلاطین موجب خرابی  
 عالم و محمد رضا معنی ارواح ذی ارواح کرده است و انسان اول بهمه مکسور و ثانی بهمه مفتوحه بمعنی مردک  
 باید خواند **قوله** چه عین باصره بشناس روشن بد باصره صفت موضع عین است چه نقطه عین مشترک  
 در معانی عدیده پس در حین اراده چشم با صوره سازندش بهنگام اراده چشمه آب با نقطه جاریه منبوت  
 کنندش بکذا بشناس روشن صفت ثانیه عین است و جهان مروی بیایه مصدر بمعنی بسیار  
 کریم صفت مقدم سلطان و طاق جائه تمیذ کنایت از فلک و مینا بالکسریه زره گذارنی المدا  
**قوله** دو چشم آدمیت ز دوست مینا بد این آدمیت و آداب جمیل را شخصی قرار داد و میگوید که روشنی  
 آداب و اخلاق انسان و رونق آل بوجود سلطان است **قوله** نه مینائی توانائی از ویافت چه چشم  
 بے مردک بیمار و ضعیف مینا شد محمد رضا **قوله** فلک صد چشم دارد و در ره او صد چشم برده دامن  
 عبارت از کمال انتظار کشیدن است و ایراد صد چشم ایام بسیارگان و چشم را منزل گاه ساختن کنایت  
 از مکرم و معزز داشتن است چنانکه مرعزیان را گویند در چشم من نشین و در شرح قدیم لفظ جسم در مصرع  
 ثانی بهیم مکسور و سین ممله یعنی تن نگاشته ای آسمان بسا منتظر راه سلطان است که آمده ذات مرا  
 مسکن خود سازد که لایق سکونت عالم سفلی نیست **قوله** بهوی او ست گلشن خاک آدم چه از ولد  
 نیک راحتی بمردگان نیرب و محمد رضا گوید که خاک آدم عبارت از ذات آدم است از اخلاق  
 تمسده شاه ذات آدم گلشن است اے عالم بوجود او فخر میکنه و خوش می شود که فرزندان  
 چنین صفات نمود یوسف و بن مصر فلک نیل بد خلق اذل بضم خانجوی و عادت و ثانی بفتح آن



صورت و خلقت بے قیل بلا خلاف احدی و مصر کنایه از عالم ست و فلک نیل صفت مصر  
 است اے سلطان از سبب حسن اخلاق و جمال صورت و خلقت یوسف ثانی ست در مصر عالم  
 چنان مصر که نیل فلک ست پس می سنو که یعقوب فلک عاشق مفتون او شود یعقوب بے معنی  
 عاشقی ست در مشت آوردن حاصل کردن از کف بیان بحر است از هر انگشت اسی از فرجهای  
 انگشتان محمد رضا و بردانا مخفی نیست که انگشتان را بدو آنها جو بار مقرر ساخته است پس احتیاج به حذف  
 مضاف نیست چه پنهانی صورت مجرد از تو و هر انگشت صورت جو بار از وی دارد قولہ زود ستش  
 آبرویم بہت زان کم بہ خروشان باشد ابرو کف زنان یم بہ یم دریائے عظیم و لفظ ازان در معنی  
 از کم موخر ست و این تاخیر را تقید لفظی خوانند کہ بسبب آن در فہم معانی گرہ افتد ای از دست  
 سلطان ابرو دریائے عظیم در وجود احسان کم ہستند پس از جہت حسرت و افسوس ابرو در خروش  
 است و در یکف زنان و در عرش قولہ نمودہ لمعہ از درفشال تیغ بہ ہمزہ لمعہ برائے وحدت ست و  
زرفشان معنی مرصع بر صفت مقدم تیغ ست و روشن جہاں تیغ بادشاہ بدین معنی ست کہ کسی بدگاہ از  
 ہمیت تیغ از یکس ظلم و تعدی نہیر ساند و ہر کس در امن و امان ست و بیت لاحق بر قیست از بستہ کردن برق  
 خایش شمشیر شاہ ای لمعان تیغ اورا برق نتوان گفت چہ برق را دو دم بقا نباشد و بقا از تیغ ادائی از  
 برق تیغ او جدا نشود قولہ بقای او قنای تیرگی ہاست بہ ای بقای برق او موجب انعدام ظلمات کفر و  
و بدعت و ویرانی و ظلم است مصرع ثانی علت اوست قولہ ز عدل او بوقت خواب شبگیر بہ کنند  
 نطع از پلنگ خفتہ پنچیر شبگیر آخر شب کہ بسیار آرد پنچیر شکار بہمہ دشتی و نطع بالفتح بساط شطرنج کذا  
 فی المدار پنچیر فاعل کند و نطع فاعل آن و از پلنگ بیان نطع ست پیدا ست کہ پلنگ را بہ بساط  
 شطرنج مشابہ تمام است و در بیت لاحق از پیش پیش کوہی ساختہ کہ ہندش دُنی نامند و دم اورا بالمش  
 توان گفت ماش بنی یاندگی وستی و لفظ واقف باید خواند نہ باضافت او بسوئے پیش وین را  
 برگشت فاعل ہندیش ست حاصل یتیم آنکہ از برکت عدل و مواشی او بہایم از درندگان ہراس نیارند  
 و درندگان در پے از ایشاں نیستند قلاب بالضم و التشدید قلاذہ آہنی کذا فی المدار و چکل باز را بان قلاذہ  
 آہنی مشابہت تمام ست قولہ بود ز اندیشہ آہنی پاک بہ ای کمین گاہ قطلاع طریق مبارک کہ  
 سابقا از خوف نا اہمی پر بود احوال پاک و خالی ست چون ہمہ نور چنانکہ مرطشت را کہ عبارت از  
 جرم اوست از مشرق بہ غرب میرود قولہ نیارد پیچ عور از ورع پیچیز بہ نیارد ای تواند عور بر منہ از ورع  
 و پرہیز مرکب بمعنی شخص نا پرہیزگار کہ از لباس تقوی و پرہیزگاری برہنہ ست و نیز



نگرستن عبارت از قصد غارت است **قوله** خداوند به پیران جوان بخت به الف خداوند اندامیه  
 است و بابه پیران برای استعانت ای به برکت پیران جوان بخت و مشایخ نقشبندی که قوی طالع اند و  
 دولت ظاهری و باطنی جوان بخت اند و کاف در مصرع ثانی و عانی است **قوله** که تا هست آسمان چرخ  
 ای چرخ و تخت خلائق ای تا قیام قیامت و چرخ و تخت گفتن آسمان و زمین را نامناست بیت لایق است  
 که مقصود بالنداء والدعاست و شین شاه پیش مضاف الیه یاست و شین الیه پیش مضاف الیه تارک هر  
 دو عاید اندیشاه یعنی از برکت بزرگان تا قیام قیامت دولت و سلطنت او را ارزانی فرما و در بیت ثالث  
 لفظ باد را ملحوظ باید داشت ای تا قیام محشر فلک چا بلوسی و خوشامد او کناد یعنی گردش فلک مساعده  
 کام او باد و زمین خاک بوسی و تواضع او کناد ای اهل عالم از که و میه محکوم و متقاد او باد **قوله** خراب  
 آباد عالم باد معمور و خراب آباد مرکب به معنی ویرانه مضافیت بعالم **قوله** زمان را تاج سرنام  
 بدیش به اهل زمان را نام نامی او تاج سرای موجب زیب است و درین بیت اسم شاهزاده مژا  
 بدیع الزمان بطریق تمییه اشاره کرده است چه اگر لفظ بدیع بر سر لفظ زمان نهاده شود بدیع زمان  
 بدون الف و لام تعریف حاصل آید **قوله** زبانان عجم از وی مشرف به بتعریف عرب باد معرفت  
 زبانان شاعر زبانان عجم کنایه از ذات مولوی رحمت الله از وی مشرف شده ای از تعریف و توصیف  
 تشریف یافته است ای بتوصیف شاهزاده بلند اقبال صاحب کرم که در توصیف او قدر و شان شاعر  
 افزوده است چه در عالم خواهند گفت که جامی ملج فلان شهزاده است و در لفظ مشرف اشارت بصله  
 بهم تواند شد بتعریف عرب ای بوصف شعراء عرب موصوف باد حاصل آنکه همه شعرای جهان تعریف او  
 کنند و در مصرع ثانی ایهام است آوردن الف و لام تعریف در اسم بدیع الزمان چه تعریف باصطلاح  
 نحو یا الف و لام را گویند پس چون محله بلام گردید و اسم بدیع الزمان معروف باللام حاصل آید و  
 بعضی شروح مصرع اول بدین صورت یافته شد **قوله** زمانش آن عجم از وی مشرف به معنی چنین فرموده ای  
 زمان دولت و ایام حشمت و آنست که اهل عجم از وی تشریف دارند باید که زمان دولتش باعث تعریف اهل  
 عرب گردد یعنی ممالک عرب و عجم سخره مستقر او شود و الله سبحانه اعلم **قوله** و گر شهزاده کن بخت مظفر  
 اشارت بمظفر حسین است که سلطان باقرا و در صغر سن زیر سایه بهمد خود کرده بود و تاج و  
 تخت شاهی را نامزد او کرده بود کذا فی بعض الشروح **قوله** ورم چون دید جاد و احتراسش  
 آن مصرع ثانی معطوف است بر قول او دیده خود از آن به سبب محذوف است اس  
 ورم چون باه و شوکت شهزاده را دید قبل از مروج شدن سکه را جایز باشد می خواست که نام



او بر صغیرش ثبت نبود پس اکنون از روی او به حصول انجامیده است که از سکه او روحی یافته است  
 و در بعضی از نسخ بجای درم فلک یافته شد و این نسخه به بیت لاحق النسب مینماید برین تقدیر جزا شد  
 بیت لاحق خواب بود و حاصل معنی چنان باشد که فلک جاده و دیده شاهزاده را بشایده ساخته میخواست  
 که از آفریده نام نامی او میدان خالی خود را پر سازد لهذا اکنون بر حسب استدعای سابق از حدیث  
 نام و النسب او میدانش پر غلغل نشاء و مستحون انبساط گشته است و هم باید دانست که در نسخ معتبره  
 بجای درم خود یافته شد پس معنی چنین باشد که خرد من چون جاده او را دید میخواست که نقشی بطریق تمثیل از  
 نامش بر عرصه ظهور آورد پس اکنون مرادش بهمرسیده که معمای نام او بر آورده است چنانکه میفرماید قوله  
 درین میدان که باو خالی از دروید فلک طاس تھی را پر فرج کرده طاس تھی عبارت از ذات فلک  
 و فاعل کرد فلک است که باو خالی از دروید جمله او عانیست و غل در مقصود تمثیل دایمی خدا خواهد که  
 این عالم بوجود شمراده همیشه از دروید خالی باشد معنی بیت برین تقدیر آنکه در میدان عالم پیش ازین که ذات  
 فلک از سبب عدم عشرت طاس تھی از فرج بود پس اکنون بتولد شمراده طاس خود را پر فرج ساخته  
 شاد و خرم گشته و طریق استخراج معمای اسم مظفر حسین آنست که خالی از دروید اشارت از کائنات میفرماید  
 از میان تھی اشارت باسقاط الف طاس اوست پر فرج اشارت بانداختن نقطه فرج در طاس درین میدان  
 بانداختن نقطه طفر حس و میان هم درین که چون نقطه میدان را از دایره که تعریب دوست خالی کرده شود بین  
 باقی ماند چون نقطه طاس را خالی از الف نموده شود طس ماند و چون فرج را در طس انداخته شود طفر حس  
 گردد و چون طفر حس را در بین انداخته شود مظفر حسین بطار جمله حاصل آید و در لفظ پر اشارت بنقطه  
 طاس است چه در مقام اشارت بنقطه لفظ پروا باشد آن می گویند کمالیخی علی من له وقوف باصطلاح  
 التعمیه میان محمد اکرم می فرماید که بزم در بیت لاحق اشاره به بزم حروف اسم مذکور است و درین  
 قدح اشارت بنقطه طاس چه در قدح را بنقطه مشابهت است و یا باین معنی اشاره است آنچه محمد رضا  
 فرموده که خورشید در دست از و صورت نقطه خواسته چه نقطه را در اصل در صورت صغری نویسد  
 درین قدح بود و این خورشید از بزم شمراده بدین معنی گفته که خورشید که در حقان فلک است و بزم  
 ستارگان رتبه و عظمت داشته در بزم این شمراده محکوم و تابع بود قوله دلش چون نام دایم  
 پر خورشید یا و یا چنانکه اسم او پر فرج که لفظ فرج در واقع است از جمال و عشق بیان هر  
 یک از ایشان وحدت عبارت از ذات پاک حق تعالی و شاخسار منظر کثرت عبارت از افراط  
 عالم که مراد او جلوه حق اند حاصل آنکه جمال در حقیقت از اوصاف او تعالی است از ذات وحدت



پریده باینجا آمده است و بکذا حال عشق و اسباب پس اگر دانی عزت معشوقان و محنت عاشقان  
 راجع بجانب اوست پس حسن یوسفی بمعنی از لمعات فروغ جاودانه اوست و آه دل نمکین از زلفی  
 و شعله از مشعلات اطوار عاشقانه اوست و بکذا محمد رضا فرموده که چون مقصود از تصنیف این کتاب  
 جمال یوسفی و عشق زینجانی او بود لهذا مولوی رحمت الله اولاً بیان این معنی که این دو امر حلیل القدر  
 در بهماں از کجا آمده اند **قوله** در ازل خلوت که هستی بے نشان بود به آن طرف در ازل خلوت متعلق  
 است به بیت لاحق ای وجودی و ذاتی واحد بود و در انخلوت انچه چنان وجودیکه از نقش اسماء و صفات  
 و مظاہر ایشیاں که افراد عالم اند ساده و معر بود و هستی عبارت از ذات او تعالی که نزد صوفیه صافی  
 حقیقت وی وجود صرف است بقیود جمیع نسبت و اعتبارات شیوں و اضافات باین معنی که  
 اعتبارات از جمله وجود مطلق اند لیکن در وی محو و مستملک اند و این مرتبه اطلاق و لا تعین است  
 که خلوت و نشان از ازل عبارت است مصرع ثانی تفسیر اول است ای عالم در عدم اصلی جادداشت  
 زیرا که عالم مظهر صفات و اسماء حق است چون اسماء و صفات را ظهوری نباشد عالم چگونه بوجود آید محمد  
 رضا جمال مطلق از قید انچه ای جمال آن چیل از قیود تعینات و مظاہر غیبیه خارج مطلق ساده بود و ظهور آن  
 جمال محتاج بنظری نبود بلکه خود بخود در مرتبه علم ظاهر و هویدا بود **قوله** سر ذات آواز نتمت عیب جمله  
 غیب مرتبه اخلاقی بظهور علمی حق نتمت عیب باضافت لایمیه کنایت از نسبت فرزند و زن است بذات  
 او تعالی چنانکه نصاری کرده اند و غیر ذلک من التعم اکنایت از ظهور مظاہر غیبیه رضا **قوله** نه  
 بآئینه رویش در میان انچه چون ایزد تعالی را شاید گفت پس در تعبیر روسے و زلف و چشم و خط  
 و خال را به طریق تمخیل یا و فرموده معنی بیت آنکه روسے آن شاید مقابل آئینه نبود و نه مقابل زلف  
 او را دست شان بکشیده بود ای نه شاد بود و کشیدن بکذا فی الابیات الملاحقه و اصل آنکه  
 ذات حق را چیزے سر بیان و معین نبود و مظاہر همه در اطلاق وی محو بود و کذا فیم من تقریرات محمد  
 اکرم رحمت الله و بدانکه مولوی رحمت الله در تحفه الاحرار کل روی آن شاید و شمشاد را و زلف او و زین  
 چشم او و سبز خط را در میان آورده و شارح آن محمد رضا رضا الله تعالی در ان مقام تفسیرش چنین فرمود  
 که گل مظهر روسے اوست و شمشاد مظهر زلف او و زین مظهر چشم او و سبز مظهر خط او است در روسے از  
 زلف و چشم و خط کنایت از صفات حق اند استیسه کلام پس بنا بر این معنای این ابیات چنان باشد  
 که صفات او در مظاہر که افراد عالم اند ظهور و نمود بود بلکه صفات و مظاہر آنها در صرف ذات  
 و مستملک بودند و هم باید دانست که محمد رضا درین مقام از روسے و زلف و چشم و گل و خط



ذات حق خواسته که در مرتبه علم ظهور داشته و از آئینه و شانه سیا و سرمه و سنبل و خط و خال و ظاهر  
علیه خواسته که در خواص موجودند و حاصل این هر سه تقریر واحد است و نعم ماقبل عبلا متناشتی  
و حسنه واحد و رابطنا الکلام توفنا للملام و جمعا لکلمات الکرام و الله سبحانه علم  
قول که نوای دلبری باغوش می ساخت به رسی در منظر هر روز نظر نموده بود تا یکی از ایشان  
معتوق شدی و دیگری منظر عاشقی بلکه درجه عیب و علم خود معتوق بود و خود عاشق فافهم قول که بسته  
سبزه اش پیرایه بر گل به شین مضاف الیه گل است و گل عبارت از روی آن شاید و سبزه خط خا  
وی قول که و لے ز آسجا که حکم خوب و نیست به دفع است و هم کسی را که گوید چو حق باوصاف نکو  
متصف بود پس ایجا و ما مودی براسه حسیت ازاں جای ازین سبب و مصرع ثانی بیان حکم  
ست و تنگ جوئی بمعنی ملال قول که نظر کن لاله را در کو بهساران به نظیر اول است بر اثبات مضمون  
بیت سابق قول که کندش شقه گل زیر خارا به شق بالفتح پاریدن و شکاف و شقه بالضم و تشدید جا  
بیش شکافند خلاف چه و نیز پاره از جامه کذافی المنتخب و گل زیر بالضم و زائے معجمه در آخر جامه  
علم راز که بران نقش گلها کشیده باشد کذافی المدا بهندش پهلکاری گویند شقه مضاف است بخارا  
و گل زیر صفت مقدم خاست و خدا ازاں گل زیر گفته که لاله های گوناگون از زیر او بشکافند کذا قال  
محمد اکرم و شاید که باعتبار ایوان مختلفه خارا گفته باشد و محمد رضا گل زیر صفت شقه گفته و مجموع موصوف  
با صفت مضاف است بخارا و حاصل هر دو واحد است چه اصناف شقه بخارا بیانیه است فافهم  
میفرماید که خارا گویا چادر علم در لاله است و لاله در زیر آن محبوب است پس بهنگام بهار آن چادر را  
ترکافتمه سر بیرون زند و جمال خود را ظاهر سازد و بعضی از شارحین فرموده شاید که معنی گل زیر چان  
نموده شود ای که در بهار از و گلها زیند و نیز گفته تواند که گل بکسر کاف بمعنی خاک باشد و زیر  
بنقدیم زلے معجمه ای لاله پاره خاک را که در زیر خاک است زیر سنگ خارا باشد بشکافند و سر بیرون  
زند و ترا چون معنی اندر خاطر افتد نظیر ثانی است برای اثبات مضمون مذکور در مصرع ثانی صفت  
معنی است قول که بیرون زو خیر اقلیم تقدس به تجلی کرد بر آفاق و انفس به تفسیر مصرع ثانی است از بیت  
سابق خیمه بیرون زدن بمعنی کوحیدین و ظاهر شان و فاعل زو حسن ازلی است و اقلیم تقدس ذات  
بسمت مقتضای که حسن او برتر از تعین از قیود تعینات مطلق و مقدس بود و آفاق بمعنی کرانه های  
آسمان اطراف کنایه است از محالی و منظر هر ذات که مناسب اقلیم آنها را بافاق تعبیر نموده چنانکه در عین تعبیر  
ذات بسمت بحر محیط آن را بکنار های تعبیر میازند چنانکه خود فرمود در تخته قول که نور بسطی و عبارت بیت بحر محیط



و کناریت نه نیست کناریت ولی صد هزار بد گوهرت از موج فتد بر کنار به و انفس از قبیل عطف  
خاص است بر عام چه عالم نزد این طایفه علیته بر دو قسم است عالم جبروت که عالم مؤلفات است  
و بروی اسم غیریت اطلاق نمیکند بلکه صفات نه عین حق اند و نه غیر آن و عالم حدثان که بروی نام  
غیریت اطلاق میکنند و آن دو قسم است یکی عالم لطیف یعنی مجردات که ماده ندارد و آن عالم ارفع یعنی نفوس  
نا طبقه بشرح چه متعلقه بآن و ده مفارقه از آن و عقول یعنی ملائکه که در بیه و قسوس یعنی ملائکه جمادیه غیر هم و  
دوم عام کثیف یعنی مادی و آن عالم اجسام است اجسام از محیط عرش تا مرکز خاک کذافی شرح جبار جهان  
حاصل آنکه در عطف مذکور تنبیه است بر آنکه کمال ظهور و تجلی حسن تحقیقی در عالم حادثان است نه عالم جبروت که  
صفات را از ذات امتیازی نیست و تخصیص نفوس از عالم حدثان بنا بر تقدیم نفوس است اجساد و اولی  
سبحانه اعلم محمد رضا انفس جمع نفس یعنی کالبد آدمی و جز آن گفته و مرید زوی مطلق ذات داشته چه علوی و  
سفلی در بیت لاحق هم از نظام عبارات است و بروی بیای عظمت یعنی ظهور نام و آن بیت اجمال است و  
ابیات لاحق تفصیل آن از وای از حسن ازل یک پایه نور بر عالم علوی و سفلی بتافت چو فلک ای چنانکه  
فلک از مطالعه جمال حق تعالی مفتون و سرگشته است قوله ز غواصان این بحر فلک فلک بحر کنایت  
از دنیا و فلک ثانی بضم فاء و سکون لام بمعنی کشتی است و فلک فلک صفت بحر است غواصان عبارت از  
اهل عرفان چه انبیاء و چه اولیاء و چه ملائکه و در دنیا آمد و رفت دارند اهل عرفان جمال او تعالی  
مطالبه نموده انقضای تعجب میفرمایند قوله از آل لمعه فروغی بر گل افتاد و ای از آن لمعه که بر عالم  
سفلی و علوی تافته بود و یاس فروغی بر آس وحدت است بیای شوری برای عظمت است حاصل آنکه  
گل منظر جمال گشته و بلبل منظر عشق و بهکذا حال بواقی المطاهر قوله برون آورد نیلوفر سرازاب و نیلوفر سست  
که در آب بروید و در آفتاب پرست بهندش کنول نامند مشرون آوردن از شوق دل بر جستن قوله بهریش  
ز تخم نوح است میلی به شین رویش راجع بحق سبحانه و شین مویش عاید به لیلی با بهر مویش بر آس مقابل  
است و فی بشارت است الی کمال الجنون فی العشق من سائر العاشقین و لیلی بیای معروف و میلی  
بیای مجهول بلا کافی مجهول و معروف از کلام شعر شائع ذائع است شکر ریز مصدر بمعنی شکر رنجین و گفتا  
شیرین کردن قوله دل از پرویز برد و جان ز فرهاد نام شاهی شو به شیرین که او را خسرو پرویز هم  
گفتند و او به عشق شیرین مشهور است کذافی المدا و فاعل کشاد و برد ذات حقیقی است  
و در دل با پرویز با و فرهاد در عایت واقع نموده چه فرهاد در عشق شیرین جان فشان نموده است  
و پرویز به عشق او دل از دست داده بود قوله سر از جیب مرکنان بر آورد و فاعل بر آورد



الله تعالى شانه و از حبیب سر بر آوردن ظاهر شدن و ذکر حبیب بناسبت پیرا بن یوسف علیه  
 السلام گفته و مار بافتن پاک و هلاک ساختن و کلمه را علامت اضافت جان ست مرز لیاقت  
 جان ز لیاقت یوسف را مظهر نام خود ساخت و ز لیاقت را عشق خود هلاک گردانید و درین بیت  
 بهم بیان افشای زلیخا در عشق یوسف علیه السلام اشارت نموده چنانکه در آخر کتاب خواهد آمد قوله  
 بهر پرده که پیشی پردگی از دست به پرده کنایت از معشوقان عالم چنانکه پردگی پرده نشین قضا جنان  
 باعث دل بردگی شیفته و مبتلا گردانیدن و بیت لایق تفریحیت برین بیت ای چو بخت  
 ابتلاست بر دل او تعالی ست پس آن دل که مفتون خوبان و اقیسیت فی الحقیقه مفتون او تعالی است  
 خواه داند خواه نداند اول اشاره پاک با این که حسن مطلق را در قیود مظاهر مطلق سازد و ثانی اشاره  
 بگرفتار آنکه بحسن صوری گرفتار اند یعنی غافل اند کذا قاله المولوی فی شرح العارضیه قوله الامام  
 غلط نامتی که گوئی به که از با عاشقی و از روی نیکویی به الا کلمه تنبیه و تا بمعنی زینهار و نیکویی در مصرع ثانی  
 بکسر نون و کاف تازی بمعنی معشوقه باید دانست که مقصود درین داستان بیان این امر بود  
 که جمال هم وصف حق است و عشق هم لذت او که در مظاهر عالم آرام گیر شده اند چنانکه از عنوان این  
 داستان هویدا است از بیات سابقه چنین مفهوم گشته که جمال خوبان جهان فی الحقیقه جمال او تعالی  
 است که مرعاشقان عالم را فریفته خود گردانیده است پس جمال و معشوقی وصف حق تعالی باشد  
 و محبت و عاشقی وصف ماعاشقان باشد و این خلاف مقصود مذکور است لهذا مولوی رحمه الله سامع  
 را تنبیه میدهد و میفرماید که ای ندان آگاه باش و غلط نخوری و زینهار بغفلت بر زبان نیاری که معشوقی  
 وصف اوست و عاشقی از وصف اوست که چو نیکویی عشق ستوده به علت ناگفتن قول مذکور است  
 و نیکویی معشوقی ستوده ای پاک از غرض نفس که عشق حق آلوده بغرض نیست کذا فی شرح القیم و اظهر  
 آنست که ستوده بمعنی مذکور باشد که در ابیات سابقه ذکر آن نموده است چون عشق بلبل و پرانه و پرند  
 و فرهاد و غیر هم و خطاب تو در مصرع ثانی علی العموم است حاصل آنکه چنانکه معشوقان عالم مظهر معشوقی  
 اویند آنچنان عاشقان جهان مظهر عاشقی اویند فثبت المطلوب لکل جزیه قوله تویی آئینه او آئینه  
 و آرا آئینه و مظهر معشوقی و عاشقی و مظاهر را پوشیده یا باین معنی گفته که نظیر ناظر بر عکس  
 می باشد نه در آئینه پس آئینه پوشیده است و شاید عجیب ظاهر در آن رضا قوله چو نیکو بگری  
 آئینه هم اوست چه تمیز است از سابق و انتقال به مسئله و حدت که همه اوست ای چون چشم حق ابرین  
 در عالم بگری و با معان نظر تا مل کنی خواهی یافت که ظاهر و مظهر نما و آشکارا همه اوست زیرا که وجود



مظهر آمده است پس اگر ظاهر و مظهر ظهور نه فرماید مظهر معدوم شود محمد رضا و ترقی بنا بر آن است که مستفاد  
 از مابقی معینه حق تعالی با افراد عالم و ظهور و در ایشان و معلوم است که در معینه ظهور مذکور اثبت و تقاضا  
 باقی باشد پس ازین روی و همی را سلب ساخت و فرموده که نسبت از همه اوست قوله من و تریا  
 کاره نداریم بدین و تو عبارت از طایفه تعنیات کاره نداریم چه فی الحقیقت وجود آن مطلق  
 راست که در مظاهر متعین گشته پس هر چه غیر او در غیر مای آید این بیوده پندار و گمان و وهم است  
 که تحقیق ندارد قوله عشق کاین قصه پایانه ندارد خطاب بذات خود و قصه کنایت از مسئله وحدت  
 و پایان نداشتن مشکل بدون است چه در میان این مسئله دوی سر نیزند زیرا که از تکلم و مخاطب ناگزیر  
 است قوله همال بهتر که مادر عشق پیچم بد بعضی شرح فرموده که ازین بیت معلوم تواند شد که مولی  
 رحمة الله ذکر آمدن برادران یوسف علیه السلام در مصر و بار رفتن ایشان بکنعان و باز آمدن آوردن  
 یعقوب علیه السلام را بنا بران فرو گذاشته که این حکایات را بعشق تعلق نمود قوله نخل بیان انجای  
 بیان فضیلت عشق گویا کلیت و سبب آغاز نظم کتاب ساچه اوست اکثر ابیات این داستان  
 قصیده در فضیلت عشق است و دوسه بیت بقا از آخر در باب سبب نظم کتاب خواهد فرمود  
 و از و لفظ آغاز بنا بران است که سبب نظم کتاب تمامه در داستان لاحق است قوله  
 دے فارغ ز درد عشق دل نیست بدای ای آل دل که از درد عشق خالی است دل نیست  
 بلکه شکل صنوبری است بے معنی و کذا آدمی بے عشق تصویر است از آب و گل بیجان قوله باشد  
 عالمی خوش عالم عشق خبر مقدم است بر مبتدا و که باشد رابطه است ای عالم عشق خوش عالم است  
قوله ای عشق شو کا زاد باشی بدای بند عشق عین آزادی است و نعم آن عین شادی بهر  
 فرماید ایرش خواهد رہائے زبند و شکارش بخود خلاص از کند قوله و گرافسردگی و خود پرستی  
 و ماعدای عشق افسردگی و خود پرستی است محمد اکرم و تواند و معنی چنین باشد که گرمی چیزے دیگر است  
 و افسردگی چیزے دیگر و نیز هستی دیگر است و خود پرستی دیگر حاصل آنکه خاصه عشق بخشیدن گرمی و مستی  
 است و بیرون کشیدن افسردگی و خود پرستی قوله که او را در دو عالم نام بردی بد که بخت کلام و اشارت  
 بآنکه مجنون بهر دو جهان بعشق بسلی معروف چنانکه آورده اند که روز قیامت مدعیان عشق تعالے از  
 مجنون انفعال خواهند یافت که بسلی بر یک کرانه دوزخ با تانند و مجنون را از کرانه دیگر آرنده چوں  
 نظر مجنون بر جمال افتد خواهد که بر دوزخ قدم زده به بسلی برسد بجزو این قصه آتش دوزخ فرو  
 رود و نحوه زند که حرارت آتش این کس مراے سوز و سه چنان آتش از دل فسرزان شده



که آتش بدوزخ فروزان شده و شرح محی الدین بر سکندر نامه محمد رضا گفته که جمیع معشوقان عالم  
 را بر یک کرانه دوزخ استاده کنند و مرعاشقان را بکرانه دیگر آورده گویند که ایشان اند معشوقان  
 شما پس بخون بیباکانه در دوزخ عبور کرده بهیلی خواهد رسید و عشاق و دیگر از خوف شعله های آتش  
 نتواند که بطلب خود بارسند **قوله** که آل بهر حقیقت کار ساز نیست و این معنی که چوں بسختی  
 مجاز خو پذیر شود و صفائی حاصل کند در راه سهولت سلوک و از سختی هاروستی خفته نشود رضا و قد  
 المجاز قطرة الحقیقة و بیت لاحق تمثیل است و تا دو معینین است **قوله** که باشد در سلوکش  
 و تکیه بر شایسته رفت و یای پیری برست و وحدت و عظمت یابی و دستگیری برست و عظمت است  
 و سلوک قطع تعینات کثرت بوحدت رسیدن و پا از چاشدن بمعنی لغزیدن **قوله** ولی باید که در  
 صورت نمانی و **قوله** مولوی یا پیر علیها الرحمة بجليلة **قوله** چو دایه مشک من بے نافت دیده بدانکه  
 نسخ درین مقام مختلف اند در بعضی لفظ مشک بر نافت بلاها مقدم افتاده است و شارح قدیم محمد  
 اکرم رحمة اللہ علیہ نسخه را اختیار نموده اند و معنی بدین لفظ فرموده که چون دایه مشک را که برست  
 از وجود من است بی نافت دیده ای از شکم مادر بیرون آمده و حاصل آنکه دایه وقت تولد من نافت  
 مراد عانی عشق بریده است و مقرر عرف است که هر چه دایه در حین نافت بری و باب ولد باو این  
 با عصب او کرده روزی و نگردد و در بعضی بتقدیم نافت بر مشک واقع شده بر شارح دیگر همین نسخه پند  
 نموده از نافت وجود مولوی از مشک عشق مراد داشته ای دایه در اول خلقت چنان از عشق  
 گمان بر دو بوی عشق از ذات من استشمام نموده لهذا بتنجیح عشق تا فم برید تا از زخم عشق و آل مرتبه  
 خالی نباشم و محمد رضا نسخه اولی اختیار کرده لیکن لفظ نافت بهمان نوشته و از نافت همان شکم مادر خواسته  
 و گفته که ایراد مشک و نافت از ضعف است و اضافت تنجیح عاشقی را لایمیه گفته است  
 تنجیح که خاص است عشق **قوله** به پیری و جوانی نیست چون عشق به و مدبر من و مادام این فزون  
 عشق به از بیباکان سبب آغاز نظم کتاب است به پیر متعلق است بخدوت که لفظ مربوط است و  
 مصرع اول شرط ثانی جزا است آن ای چوں عشق با یام پیری و هنگام جوانی مرابود و مفید نیست  
 ای و هر دو یک نیست لهذا از جانب عشق مراد هر زمان این اندام میرسد که ای جامی چوں عشق  
 به پیری رسید و اندامی مذکور را افزون بنابران فرمود که در اجابت این را مولوی رحمه الله اختیار  
 نیست بلکه مراد از ذات او مثل افزون مؤثر گشته و او را منقاد خود گردانیده بدل علی ذلک **قوله** چنانچه  
 عشق این صدا آمد بگو شوم به با استقبال بیرون رفت بگو شوم به و سه بیت لاحق بیان این افزون است



کذا فم من شرح القایم سبک روح بضم را و معنی ظرافت و دانشمندی کذا فی المدا و کذا فم من  
 گفته و انت سیاق این کلام معنی اول است و حاصلش آنست که هر دم عشق مرا برین باعث میشود که چو  
 همه عمر تو در عشق بسرآمده پس اکنون در حالت پیری خیال کن که اکنون وقت عشق نیست بلکه دانشی  
 کن و خاتمه عمر خود در عشق ساز و کتابی در عشق تصنیف کن که از تو نشانی در جهان باقی ماند و تو  
 سحر آوری نظر بمصنعات سابقه خود گفته **قوله** که غم میوه تحقیق بخشد به نخل کنایت از ذات نبوی  
 و فاعل بخش شد است و میوه تحقیق مفعول آن **قوله** که کم از سوز دل آن نقطه رانے به که سوز و غم بخش  
 نکته دانے به این بیت جزائے شرط سابق است ای حکایات غریبه عشق را از سوز دل چنان  
 بیان کنم که عقل سامعان از استماع آن نقطه دانی و ادراک سر را بر سوز و حاصل آنکه حکایات  
 سوزناک و رایسان اثرے تمام بخشد هذا المعنی هو المناسب بالبیات اللاحق و بکذا فم  
 من تحریر محمد رضا و محمد اکرم سوز درین معنی لازم مع گفته ای چنان نکات غریبه و لطایف عجیبه  
 در نظم آورم که عقل از دریافت آن بمعرفت ادراک خود سوخته گردد اے عاجز شود و الله سبحانه اعلم  
**قوله** دست گل از چین فضایل الخ ای فضیلتهاے سخن باغ بهت و فضایل مذکوره این استان  
 یکدسته گل است از وی و مقرر است که گلزار دسته ساخته رسنه می پیچند که پراکنده نشوند و در تعبیر مذکوره  
 اشارت بکثرت فضایل سخن است که مذکور باین استان از وی اقل قلیل است **قوله** سخن و بیایچه  
 دیوان عشق است به سخن نو باوده بستان عشق است به دیوان عشق و بستان عشق باضافت بیانیه  
 و بیایچه بحکم فارسی خلاصه و آغاز کتاب که آن هم خلاصه کتاب میباشد نو باوده میوه که اول رسید که  
 بتجف میسر ندم یعنی چیزی عجیب کذا فی المدا و حاصل آنکه عجائب و غرائب عشق بسیار و بیشمار اند چنانکه آه  
 و سوز و فراق و اشتیاق و غیر ذلک اما سخن خلاصه و مغز او است چه سخن موضح اسرار و غوامض عشق  
 است نمی بینی که عشاق جهان چه نکت و لطایف بیان سازند کذا فم من تحریر محمد اکرم و شرح القایم  
 و محمد رضا فرمود که سخن آغاز کتاب عشق است چه اول عشق بهین سخن است که یکی شخص حسن شنیده عاشق او  
 شود و نیز سخن تازه میوه بان است چه اگر کسی از جانب معشوق سخن بیا عشق رسانید آن سخن مثل نو باوده  
 عزیز تر مینماید عاشق را و الله سبحانه اعلم و معنی بیت لاحق آنست که خود خرد و این راه بجز سخن  
 عجیب روائے نیست چه اگر دانشوری سخن نگوید از دانش او خیر نتوان یافت و از اهل جهان بجز  
 تالیف سخن غریب نشانی نیست چه تصانیف متقدمین از ایشان بایو گاری در جهان مانده  
 است و محمد رضا گفته که سخن معنی و لفظ هر دو را شامل است پس معنی مجروح خاص است و لفظ آن



یادگار جهان خاص **قوله** چنین گوید سخندان انجمن ای مرد عالم که از سخن ز او ای از لفظ کن امر است  
 مرا عیان ثابت را به بیرون آمدن از وجود علی بسوئے وجود خارجی محمد رضا **قوله** سخن از کاف و نون  
 دم بر قلم زد لے سخن آئی امر کن تسلیم از لے آفریده است و قلم بر صفی موجودات که لوح محفوظ است بنویسند  
 آنچه در خواست ایزد بود و بیت لاحق اعاده این مضمون است و تحیل شرع قاف بهما قلم چهره  
 شعر است که اول حرف بر آورده مضامین با آن کرده اراده آن لفظ کنند از آن کاف ای تن خواهر  
 بود عبارت است از ذات قلم رضا **قوله** جهان با شان که در بالا و پست اند به ای عالم علوی و سفلی  
 خواه از قبیل ذوات موجودات باشد و خواه از قبیل صفات آنها همه از رقوم قلم از لے هستند **قوله** چه  
 زان جو شش کند لب نکته رانی به کلمه باشد ز گلزار معانی به لب اے لب شکم و گلزار معانی  
 دل شکم که در وی مضامین و معانی اندراج دارند حاصل آنکه مضمون از مضامین مرقوم که قلم از لے  
 که در دل شکم واقع است یک گل است که در عین بیان قوت اطقه او را از گلزار خاطر شکم بیرون آورد  
 پس آن مضمون ملفوظ را بر در گوش سانی گذرے افتد و بهوش سامع از آمدن آن سخن به بوش  
 می افتد از سبب مشابهه خوبی رویش خاطر سامع با استقبال آن سخن بیرون آید و او را تنگ بر سر  
 پس آن سخن از آرام گرفتن بدل سامع موجب نشاط و خورندے یا موجب اندوه و دل تنگی میشود  
 چه آن سخن از دو قسم خالی نباشد یا اندوه خیز یا نشاط انگیز و هذا حاصل الابیات آنجسته و محمد رضا گلزار  
 معانی باضافت بیانیه گفته و گلزار کنایت از حقایق مکنونات داشته ای چو لب عزم بیان مکنونات  
 کند که از جوش کردن فواره قلم بیرون آمده اند پس هر مکنون گلی است از گلزار انجمن **قوله** چو این شان  
 آئی بنیم از وے به از بیجا بیان تمام نظم کتاب است شان صفت و دامن چیدن ترک و دامن  
 ای چو این صفت و فعل حق را که خدا انیدن است از سخن لے بنیم ای بهر دو فی الحقیقه صفت  
 و کار حق است اما بحسب ظاهر از سخن بهوید اے شود پس خدا نخواسته که سخن گفتن را ترک دهم  
**قوله** به پر افشانی اکنون شغل گیرم به پر افشانی آنکه ظاهر از ضعف بال خویش پیریدان در هوام  
 نزار و بر زمین پر زده میرود که بهندش بهیت گم روی نامند معنی آنکه در شغل و غری بهر ضعف به  
 که اکنون در تصنیف کتاب صرف گم روی را پیشه خود میبازم اے اکنون در حالت پیری اندک  
 قوت که مانده است برین کتاب صرف کنم محمد اکرم و شارح قدیم لفظ پیر بر وزن گیر نوشته که پیر  
 افشانی کار عظیم را گویند که در وقت پیری آخر کار با باشد و محمد رضا بعضی پیر و ضعیف گفته و الله  
 سبحانه اعلم **قوله** بشیری نشانی خسر وے نو به بشیری بیای و حدت و از شیرین یوسف



علیه السلام و از خسر زلیخا مراد است معنی بیت آنکه قصه شیرین خسر و پرویز که از تصانیف نظام الدین گنجوی  
 از مرور ایام و انقضا عید بعد کن گشته که کس او را نمیخوانند و گفتگوئے عشق از جهان برخاسته  
 نذا بمقابله معشوقه و دیگر عاشقی و دیگر از سر نو بنشام در بیان عشق و سکن و سر آمد در مصرع اول  
 نهایت و کن گشته است و در مصرعه ثانی یعنی سرور و معشوق و قصه لیلی و مجنون از تصانیف  
 نظام الدین گنجوی مراد است و محمد رضا سر آمد ثانی را یعنی قصه گفته و فرموده که کن شدن این  
 دو قصه بنا بر آنست که بیشتر در نظم آمده است و گفته را باز گفتن موجب ملال است لهذا من جامی  
 آنرا بیان نمی سازم چون طوطی الخ و خدا اسم فاعل از خانیان این قصه حسن یوسف علیه السلام و  
 عشق زلیخا چنان شیرینی است که طوطی طبع من از آن شکر خوار است **قوله** با حسن وجه زان خواهم  
 سخن راند ای تفصیل و تطبیق روایات صحیح و ایراد تشذبات و کتابات و استعارات شایسته  
 ادا خواهم نمود کنانی شرح القیم و در وجه حسن القصص بودن این قصه اقاویل بسیار انداز  
 تقاسیر باید جست **قوله** امکان مدخل ای قدرت دخیل **قوله** محمد رضا **قوله** در خود گوئی آنرا است  
 مانند ای بایراد کلمه نصیحه و تمنا کید و غیر ذلک **قوله** جمال مه بحر ناکاستی نیست **قوله** تمثیل است  
 بر مصرع اول و ناکاستی یعنی تمامیت ای چنانکه خوبی ماه در تمامیت که در شب چهاردهم او را  
 حاصل آید همچنان خوبی سخن در صدق است بعضی الشروح **قوله** بصنعت گریزانی در دست **قوله**  
 صفت عبارت از تلازم شعر و تجانس کلمات و غرابت اسلوب و غیر ذلک من المحسنات البلیغة  
 والتدنیة یار و فروغی برائے تنکیر است **قوله** زخویر بر آسمان زرین علم زد **قوله** علم بر آسمان  
 زدن تمام ظهور نمودن و از خور بیان زرین علم است **قوله** رخ گلگون را گلگون باید **قوله** گلگون  
 سرخی که زنان بر رخ بمالند تا سرخی رخسار بیفزاید و آنرا گونه و غازه و فیخاره نیز گویند مدار بر سیاه  
 رنگی **قوله** ز اول یوسف ثانی پیش خوانند **قوله** این بیت تعلیل بیت سابق است ای در عین مبالغه  
 نمودن در حسن آنکس در حسن لاثانی باشد او را تطبیق بر یوسف ثانی خوانند و گویند اینکس  
 در حسن چنان زاید الحد که او را یوسف ثانی توان گفت پس این کلام دلالت واضح دارد بر آنکه  
 یوسف اول از همه محبوبان در جمال زاید بود **قوله** بقدری کز ایشان جرج سازم **قوله**  
 کز ایشان از حسن یوسف و عشق زلیخا بیان کنم و حکمت دانش و نکات لطیفه و شعریه و حکمت  
 بیان تازه گفت **قوله** متا بد نامه ما ان بر دی من پشت **قوله** پشت بروئے تافتن کنایه  
 از فراموش ساختن اے بطل الله کتاب من دعائے خیر فرماید و سستی نشاید مقرر است که



وقت پیچیدن نامه پشت نامه بر روی آل می آید و انگشت بر حرف سائیدن عیب جستن  
 و محمد رضا پست گردانیدن و انگشت سائیدن هر دو را بمعنی اعراض گفته ای از کتاب من  
 روی نگرداند بلکه کتابم را بحسن خلق خود قبول کند و از مطالعه آن چاشنی گیرد نه آنکه او را از نظر دور  
 اندارد و اعراض در زد و دور دو بalf زایده مثل شب و شب و روز هزار هزار و امثال ذلک  
 بمعنی دورتر محمد اکرم رحمه الله در معنی این بیت چنان میفرماید که اگر خطائی بیند که از امکان دور  
 تر باشد تا مثل ظاهر باشد و در بعضی نسخ چنانکه در شرح محمد رضا هم است مصرع مذکور چنین واقع  
 شده **قوله** بدو زد و دیده گر بیند خطاے دید و دختن نه ظاهر ساختن عیب کس **قوله** شمع  
 جمال یوسفی را در شبستان غیب افروختن شبستان غیب کنایه از عالم ارواح و غیب ششی غیر  
 مرئی را گویند و غیر مرئی در وقت ظهور تاریک می نماید اگر چه فی الحقیقه تاریکانه بود چون عالم  
 ارواح مرئی نیست لهذا او را شبستان فرموده کذا فی شرح القدیم و افروختن شمع جمال یوسف و  
 رومی کنایت از بیان جمال اوست به مرتبه روحانی و سوختن پروانه دل آدم را بمشاهده فتح آن  
 کنایت از بیان مفتونی آدم است بر جمال یوسف علیه السلام و ران مرتبه **قوله** گهر سخنان دریائے  
 معانی ثورق خوانان و حی آسمانی و گهر سخنان و ورق خوانان عبارت از اهل معرفت و دریا  
 معانی عالم غیب و وحی آسمانی صحائف پیشین **قوله** چو تارتخ جهان کردند آغاز و ای اهل اندک  
 عالم آغاز نمودند که ایجاد عالم باین طور بود ای صحائف پیشین مطالعه کرده حقایق ماضیه را بمردم  
 نقل کرده دادند و منتشر روایات آن اولیا هستند که بزمان پیغمبران بودند بعد از آن هر یک از  
 دیگر نقل کرده تا بحدی که باجماع مولوی رحمه الله رسیده است کذا فی شرح القدیم و تراسد که از  
 گهر سخنان مورخان علی الاطلاق و از ورق خوانان مفسران مراد و ارس **قوله** بر و اولاد و ارباب  
 دادند و ای پیش آدم بعالم ارواح مصور بودند به صورت های لطیفه روحانیه **قوله** صفوف انبیاء  
 یک جاپس و پیش و انبیاء جمع بنی و آن بمذہب جمہور عالم است از رسول چه در رسالت  
 شرع و کتاب جدید شرط نموده اند و در نبوت شرط نیست بلکه بسا انبیاء بشرح پیشین تبلیغ  
 می نمودند باید دانست که انبیاء سه فریق اند اولوا العزم و رسل و انبیاء مبلغین بشرع  
 پیشین پس در لفظ پس و پیش اشارت است که در اول صف اولوا العزم بودند و در صف  
 دوم رسل و در صف سوم مبلغین بشرع پیشین کذا قاله محمد اکرم و اولوا العزم چهار تن اند نوح  
 و ابراهیم و موسی و محمد علیه السلام چه عزم در لغت دل نهادن است بر چیزی این چهار



مذکورین در امر خدایتعالی دل نهادند و بر عهدی و استادند و بقول بعضی ده تن بودند که در بیات  
 و آفات صبر و زیدند نوح و ابراهیم و اسحاق و یعقوب و یوسف و ایوب و داود و موسی و عیسی  
 و محمد علیهم السلام کذا فی المنتخب **قوله** صفوت اولیا رقایم و گر جا به و این هم اشارت بر مراتب اولیا  
 ساخته که بعضی غوث اند و بعضی اقطاب و بعضی اوتار و در بعضی رسایل آورده اند که یک از ایشان  
 غوث باشد و سه بار و هفت عرفا و چهل نقبا و هفتاد و اتاد و ابدال و نجباء و مراتب ایشان هم برین  
 نمط و الله سبحانه اعلم و مقام پیروی اشارت بتابعیت هر ولی است مرنی خود را مباحی اسم فاعل از  
 مباحات یعنی اختیار نمودن **قوله** نه مه خورشید امج عزت و جاه به ترقی از ماسبق چه سابقا و در  
 جمال و حسن ماه گفته بود حاصل آنکه مجرور زاید احسن نه بود بلکه جاه نبوت و سلطنت هم و امید بود  
 در بیت لاحق تشبیه یوسف علیه السلام بشمع بدو وجه نموده است که شمع از میان انجمن جدا و ممتاز میباشد  
 و نیز از انجمن بلند و بالا استاده باشد فکذا حال یوسف علیه السلام میان انجمن فی الجمال و القدر  
**قوله** ردای دلبری افکنده بر دوش به روایی دلبری باضافه بیانیه و ردای پوش بمعنی معشوق صفا  
 جمال اسی یوسف علیه السلام بلباس محبوبه جلوه گر شده بود و دیگر محبوبان مفتون او بودند و توانند که  
 از ردای پوش اهل صفا مراد باشد فکر پیشه مرکب یعنی دانشور حد مضاف است بعقل و عقل مضاف  
 فکر پیشه **قوله** شب غیب از رخس روز شهادت به شب غیب کنایت از عالم ارواح که اورا کس  
 بجزن ظاہر نتوان کرد و روز شهادت کنایت از عالم اجساد که معشوق بصرست ای ارواح از بس  
 روشنی رخ یوسف مثل عالم اجساد تا بان منور شده بود **قوله** همه پیغمبران از پیش و از  
 پس ای همه پیغمبران که پیش از یوسف مبعوث خواهند شدند و آنانکه پس از وی بعثت خواهند یافت  
 رضاء و تواند که پیش از پس باعتبار صفوت گفته باشد **قوله** زلمتهای جسمانی مقدس اگر گوی  
 انبیاء بلکه ارواح همه کس از که درت جسم پاک اند پس در ذکر این وصف است دراک است گویم چو  
 بسبب توصیف یوسف علیه السلام در ابیات عدیده عقلیه بدل سامع راه یافته بود بنابراین مولوی  
 رحمت الله وصف مذکور را باز یاد فرموده چه رسم شعر است که مضمون سابق را بعد از فصل بسیار  
 باز اعاده سازند شرح قدیم همه ارواح قدسی ملائکه مراد داشته اند و اظہر آنست که مراد ارواح  
 اولاد آدم باشد چه این داستان در ذکر اولاد او است علم آئینان ظاهر شدن و استاده بودن  
 از چپ و راست اے از چپ و راست یوسف علیه السلام رضا **قوله** درین محرابی خورشید  
 قندیل به محرابی صفت موصوف محذوف است که طاقی باشد و بخورشید قندیل صفت محرابی



است و فاعل نگنده روح قدسی است که بیت سابق است اسے در طاقچه آسمان که در خمیدگی  
 شکل محراب منسوب است و ذات غور شید قندیل و شمع اوست همه فرشتگان یا ارواح بنی آدم  
 بذکر سبحان الله لا اله الا الله مشغول بودند و تخصیص این دو کلمه بنا بر فضیلت ایشان است  
 بر بوائی اذکار قوله تا شاگاه چشم روشن ای منظور نظر و قرۃ العین کیست کنایه از ولد که  
 در بیت لاحق اللاحق از و بنور دیده و فرج بخش دل نعم دیده تعبیر است قوله نه  
 باغستان یعقوبی نهالیت بدای نهالی و غزالی برائے وحدت است و باغستان یعقوبی  
 و صحر ابراهیم کنایت از اولاد ایشان است و ایراد باغستان و صحر بنا سبت ملازمت ظاهر  
 ایشان است چه یعقوبی اکثر در شهرستان و باغستان و ابراهیم اکثر در صحر گذرانیدی چنانکه در  
 قصص الانبیاء می آید پس به باغ نهال مناسب است و بصحرای غزال مناسب و تخصیص ذکر یعقوبی  
 و ابراهیم با وجودیکه اسحاق مابین ایشان است بنا بر ذکر بدایت و نهایت آبا و صلیحا یوسف و ابراهیم  
 است که انبیاء پسین را پدر است و نهایت آنها یعقوبی ای بلا واسطه فرزند اوست کیون نام  
 و حل که بر آسمان هفتم است تختگاه دار السلطنت محمد رضا فرماید که اگر چه بادشاه مصر دیگرے بود  
 نام لیکن چون اجراء احکام مصر بدست او بود او را بادشاه گفته قوله کند روئے ترائینه داری  
 بخشش زانچه در گنجینه داری بدای در عالم اجساد منظر نام روی ترا خواهد گشت از حسن او حسن تو  
 معلوم خواهد شد لان الولد سر لا یمیه گنجینه کنایت از دل ای آنچه خاطر خواه تو باشد حق یوسف علیہ السلام  
 از من نخواه تا او را از زانی و هم اگر گوی خطاب ایزد تعالی مرآدم به بخشیدن یوسف را ظاہر او حق ندارد  
 چه حسن یوسف در ازل متذکر گشته بود که آدم هم مشاهده او ساخته است گویم که مقصود از خطاب مذکور  
 آن است که آدم علیہ السلام و حق یوسف علیہ السلام و عا فرماید بهر دوام وثبات و حسن و مشاہد  
 كما قالوا فی تاویل قوله تعالی اهدنا الصراط المستقیم کنایه فی شرح القدریم و تواند  
 که وجه خطاب مذکور آن باشد که در عالم ارواح یوسف اگر چه زائد الحسن بود اما انداز حسن او در عالم  
 اجساد مرآدم را معلوم نبود که حسن او را با حسن دیگران چه نسبت خواهد بود پس شاید که تعیین انداز حسن  
 او با عالم شہادت از جانب ایزد تعالی مفوض بآدم شده باشد و تقدیر ازلی هم برین رفته باشد که  
 آنچه آدم و حق یوسف خواهد همان کرده خواهد شد بنا بر آن آدم را خطاب بتعین آن رسیده و الی هذا  
 يرجع ما قال محمد رضا که خطاب بخشش بآدم از جهت خلیفه الله بودن اوست چون آدم خلیفه  
 شد مفاتیح عالم بوسے تفویض کردند و انداز حسن یوسف هم بدست او دادند او آدم



تعیینش بطریق تشلیت نمودن ثلثان یوسف و او و ثلث دیگران چنانکه در ابیات لاحقین میفرماید  
 و آنکه بکاف فارسی بخش هر دو معنی همدست قولی نسخ بتان درج ارکشاید خطن  
 همه ثلثش نماید نسخ بے رواج یافتن درج بالفتح کاغذ نوشته و خامه کذافی المدار و کشاوتن درج  
 ظاهر ساختن آن ثلث بضم و سکون ثانی سوم حصه اسے اگر برائے بی رواج ساختن خوبان جهان  
 طومار حسن خویش را ظاهر سازد پس خط حسن همه خوبان سوم حصه نسبت حسن او در نظر خواهد آمد ایراد  
 خط و نسخ و درج و ثلث که از اسامی انواع خط اند از قبیل تدارم شعریت و میال محمد اکرم میفرماید  
 که تواند که درج بالضم بمعنی حقه و طبله زیور باشد و اینجا کنایت از دمان یوسف باشد اے اگر دمان را  
 کشاده بخوبان بگوید که حسن خود را به حسن من اندازه کنید و از ایشان حسب فرموده او اندازه کنید پس حسن  
 ایشان سوم حصه ظاهر خواهد شد **باب دیدہ یعقوب و هوای دل زلخا**  
**پروردن** اے گریه یعقوب غم را در عشق یوسف و هوای زلیخا مروی را بیان کردن بی  
 ذات یوسف که از بطن مادر تولد شده گویا نهالیت که آب و هوای مذکور پرورده شده چه حبیب  
 محبوب را دوام دولت و حیات ابدی میخورد و درین تخمیل ایهام درج است که در پرورش و رخت  
 دو چیز در کار است آب در زیر و هوا خواهی از بالا زیرا که اگر آب بدو نرسد خشک شود و اگر از بالا  
 هوا خواهی نباشد درخت بالا نرود نوبت گاه صورت پرستی دنیا که ایجا و موجودات درش نوبت  
 است مثلاً اول پدر باز پس از آن پس پس از آن پس پس و هكذا قولی حقیقت را بهر دوری ظهوریت  
 زائمش در جهان افتاده شوریت به حقیقت در لغت اصل چیزے اما اینجا کنایت از ذات  
 مطلق حق تعالی که حقیقه الحقایق است و یار دوری و ظهوری برای وحدت است و یای شوری  
 برای غفلت و از اسم او تعالی اسم کلی الظاهر مراد است که الظاهر و الباطن از اسماء متقابلہ اند که  
 نقشها الظاهر ظهور است و ظهور عبارت است از پس حقیقت بصورت تعینات مقتضای الباطن بطون  
 است و بطون عبارت است از عدم تلبیس مذکور و حقیقت حق را بحکم کل یوم هونی شان در هر نفسی  
 آن تجلی و شانی دیگر است و در هو آن بیک تعین و یک شان تجلی نشود کذا قال مولوی رحمت اللہ علیہ  
 رسالہ معنی بیت آنکه حقیقت حق را هر زمانے بلکه بر آنے ظهوری دیگر است از تجلیات نهایت اسم  
 الظاهر در جهان شوری عظیم افتاده است و در اکثر نسخ هم اسمی بیایے تکبیر اقصیٰ پران اسم اسما جزیم و مستجاب  
 شان قدیم و محمد اکرم در تحریر میفرماید که از هر یک اسم وی در جهان تاثیر و شوریت چنانکه از تاثیر اسم المذل  
 غرید بغروب میرود و از تاثیر المعز به طلوع می آید از تاثیر المحی خلقه بوجود می آید و از تاثیر الممیت



باز بعد میرو و هکذا فی جمیع افراد العالم لا سم من اسمائ تعالی تاثیر و الله سبحانه  
 اعلم دور بعضی نسخ قوله زائمش در جهان افتاده نورسیت یعنی هر منظر بر اسم انداز مطلقه  
 است که یثا شیر آن دم وجود یافته است رضا قوله بسا انوار کان مشهودماندی بد از انوار  
 تجلیات حقیقه باثر آن اسما و صفات مراد است و در بیت لاحق بطریق تمثیل است قوله  
 شیت در محراب شست بد شیت ثمار مثله در آخر نام فرزند آدم علیه السلام پس از وی پیغمبری  
 مبعوث گشت بود شیت بلغت سریانی بدله را گویند و چون او عیوض با بیل بود بدین اسم خوانده  
 شد کذا فی المدار و محراب عیاضی عبادت کنایه از دنیا قوله درین تبیس خانه درس تقدیس و تبیس خانه  
 دنیا که پرست از فریب و مکر درس تقدیس کنایت از دعوت اسلام و تبلیغ احکام را آنکه ادریس  
 مشتق از درس است و چون ادریس عم که اسم دس اصنیخ بود بسیار درس علم گفته و او این راه  
 تصنیف آورده و قلم اولاً او نگاشته با درس معلم گشت کذا فی قوله چه شد تدریس ادریس کمانی  
 ای بعالم بالا مرفوع ساخته شد بقول بعضی در بهشت پنهان رفته و بقول بعضی با سمان چهارم  
 است و مدار طوفان فنا باضافت بیانی و ابهام بطیفان واقعی این دارای دین پروری و  
 ابهام بکشاده شدن در ها گلزار بر ابراهیم در آتش فرود مولوی رحمة الله در میان نوح و ابراهیم علیهما السلام  
 حضرت سام بن نوح و حضرت هود و صالح را ذکر نه نموده است از جهت اختصار یا از وجبی دیگر  
 رضا قوله چون نوحان دعوتش چید نذر آفاق بد ای دعوت اسلام دس نهایت رسید و ابهام بخوان  
 واقعی چه حضرت ابراهیم همواره صاحب دعوت میبود و بدون همان نخودی موافق اسم مفعول ای  
 توفیق داده این اتفاق کنایت از تبلیغ احکام شرائع و ابهام بنفقه دادن مساکین کرم درزی اسحاق  
 علیه السلام که صاحب کرم بود قوله ازین وادی چو شد راه عدم کوب بد وادی کنایت از دنیا با  
 یوادی واقعی اسحاق اکثر یوادیها و مامونها بودی قوله زو از کوه بدی گلبانگ یعقوب بد کوه بدی  
 باضافت اسی بدایت و ابهام بکوه واقعی که بدی نام داشت در ملک شام که مولد حضرت یعقوب است  
 کذا فی شرح القدیم گلبانگ آواز بلبل بانگی که قلندران درویشان بکیبارگی برکشند کذا فی الشامل ای  
 پس رفتن اسحاق یعقوب دعوتی پیغمبره نمود و چون عیص و یعقوب فرزندان اسحاق بدو از یک نام  
 زائیدند و یعقوب در عقب عیص آمده او را یعقوب نامیدند رضا قوله چه یعقوب از عقب این کارم زاید  
 عقب یعنی پس او مضاف است باین و کسر بر مضاف خواندن از لوازم اضافت است اما این بر رعایت  
 وزن کسر از عقب انداختن موصوف خوانده شود این نوع خواندن را ناک اضافت خوانده و لا یعنی



مانی العقبة و یعقوب من صیغة الاشتقاق معنی بیت آنکه چون یعقوب از پس کارے دم روی  
 دعوی نبوت ساخت از حد شام که مولد اصلی او بود کوچیده در کنعان آمده مشهور شد **قوله**  
 ولی یوسف درون جانش راه داشت بدای یوسف عم هتر یعقوب را بسا محبوب و عزیز تر بود  
 بدانکه در عتب این بیت در اندکی از نسخ این سه بیت بنظر آمده **قوله** و سه سلسلش معین تا  
 بر آدم گذشت سی و دو نے پیش و نے کم بد نبوت در نبوت گشت پیدای تفصیل سالت شمع  
 آسا بد هشتم پشت واضح گشت یوسف بدانند از وی جمانے در تاسف بد هشتم پشت الخ ای از انبیا  
 مذکورین که در صدر ذکرشان رفته است یوسف عم هشتم درجه است ای نبی هشتم است که جهان بعد وفات  
 او در تاسف اندوه مانده است و هشتم بودن او بنا بر نوکر مولویت والا نظر بسام و بود و صالح علیه السلام  
 یازدهم میشود **قوله** و مید از بوستان دل نهالی بد از دل و جان علی العموم مراد است اما دل و جان یعقوب عم  
 مراد داشتن تقصیر است فلا تکن من القاصرین پس از مصرع اول بیان دلبری و دلربائی یوسف  
 عم مقصود است و از ثانی بیان لطافت و نزاکت مراد است و در ابیات لاحقہ از گلزار خلیل الله  
 و برج اسحاق و باغ یعقوب اولاد ایشان مراد است و یاد گلے و اخترے و غزالے و همزه لاله برآ  
 عظمت است تواند که برای وحدت باشد **قوله** از و هم مرهم و هم داغ یعقوب بد مرهم باعتبار اول  
 داغ باعتبار فراق یعنی یعقوب بخصو یوسف در آسایش بودی و در رعیت او بقرار **قوله** و زور شک  
 ختن صحرائے کنعان بد ای شمیم افزائے آن غزال که یوسف است صحرائے کنعان موجب شک  
 حسرت ملک ختن گشته بود که آن خود مشک خیریت ای صحرائے ختن حسرت میخورد که غزالی در صحرائے کنعان  
 از من بسا مضر است یا آنکه ملک ختن رشک میخورد و آرزوی داشت که کاشکے این چنین غزال در صحرائے  
 من بودے محمد اکرم رحمة الله **قوله** چو دیدش در کنار خود دو ساله بد شین دیدش راجع بسوے  
 یوسف و فاعل دید مادر و شین زهرش مضاف الیه نواله و عاید باورای چون یوسف در کنار مادر  
 ساله شد پس دهر و از گون در نواله مادرش زهر بخت و نواله کنایت از حیات و تواند که شین زهرش هم  
 راجع بسوے باشد و نواله کنایت از ذات مادرش **قوله** بگلزار خوشی بال و پرش یافت بد گلزار خوشی  
 باضافه بیانیة بخوش عالی در رفتار آمد چنانکه رسم نوخیزان است که برقرار بسیار خوش وقت میشوند  
**قوله** بگه که دیدنش تسکین نمی یافت بد لفظ نمی یافت بخوبن نفی باید خواند و آنچه در بعضی نسخ ہے  
 بهار یافته شد غلط است **قوله** بفرقم چون درخت بید لرزی بدانکه بید لرزش ضرب المثل است  
 که بختی او را آرام نباشد و بر سه کس لرزیدن کمال گمانی او نمودن که مبادا او را از جانی کسی تصدیق



ای از کمال محبت محافظ و حارس من هستی از بیات و آفات زمان شمر قدیم از خلوت نگاه و محراب نیاز  
 هر دو عبارت از حجره که اکثر یعقوب در آن مشغول بعبادت بودی بصورت ای در ظاهر قولی که میگردد  
 یعقوب بنیان رازشین راجع بپوست عم و آن عاید بحیله و ضمیر پوشش راجع بعمه یوسف قولی که میگردد که  
 هر دو شش که برستی به کمر بند بسیار موصول و بهر معنی هر که هر دست معنی کثرت و مرتبه ای چنان کمر بند بود  
 که هر که یک مرتبه او را بر میان خود بستی از دست اندازی به اتم رضا اندازی لاعیه تعدی قولی که میان  
 بندش نهانی در کمر کرد و دشین مضاف الیه کمر و عاید بپوست ای چو عمه یوسف را بید فرستاد و کمر بند کرد  
 را در کمر یوسف نهان چنان بست که یوسف را از آن هرگز آگاهی نشد در میان ای در میان میانگان  
 از میان ای از میان خانه حبست و بکشد و حبست بحیم تازی دو او عاطفه بست میان و کشادای اندک  
 حبست و جو کرد چنانکه هر کس را میگرد پس از آن کمر بند را بکشد تواند که بحیم فارسی باشد بلاد او عطف  
 که شتاب و بزودی تمام بکشد و تذویر حیل سازی و آراستن دروغ بصورت راست و تذویر این  
 بفلك اضافت باید خواند راحت اندوز و عالم انسر روز هر دو بمعنی لازمی ای خوش و روشن  
 قولی که هر جا که زیان مه نباید به اینها ای خاطر پسند و دلکش و مقرر است که نور ماه مطبوع  
 بصره و ضیا آفتاب مفرق پس جمال یوسف در دل یعقوب جا گرفت از محبت و دیگر صاحب جمالات باز  
 ماند قولی که می بود از سپهر آشنائی به سپهر آشنائی باضافت بیانیه ای از آسمان معرفت حق تعالی ای  
 عرفان بود که تمام عالم از برکت فیض او منور بود نمی بینی که در غور و سالی دختر باز غه و هم کنیز کلان  
 زلیخا را در باغ چنان ارشاد تو حید و تلقین ایمان فرموده بود که گمانی قولی که نه به هیات روشن آفتاب  
 یا آفتاب برای عظمت است و یار تانی برائے وحدت یا تحقیر و هیات کلمه است بمعنی دور تر  
 فارسیان او را بمعنی افسوس استعمال سازند که ذانی المدار و اینجا هر دو معنی درست آید و این بیت آخریت  
 در ماه گفتن وی ای از ماه دور تر بدرجه اعلی بلکه روشن آفتاب بود که جرم ماه واقعی از آن یکتا بش  
 ست قولی که خورشان چشمه اینجا سر است به ای چشمه روشن خورشید آفتاب نسبت بضیا یوسف نموده  
 بود ست قولی که مقدس نور از قید چه و چون سر از جلاب چو آورده بیرون به ای یوسف  
 فی الحقیقت نور آکی بود که در اصل از قیود تعینات مقدس مطلق بود و لیکن بجای از لباس چو کرده  
 بود که صورت یوسف است و معنی بیت لاحق آنکه چو ذات مقدس ایزد تعالی در تعین یوسف حلول  
 فرموده پنهان شد بنابر آن اسم یوسف که از اسمای خلق است بر خود نهاد و چه اسماء تعینات را بر ذات  
 مطلقه او بیاید تعالی اطلاق نتوان کرد و اسم ذات را از تعینات دور باید داشت چنانکه در قول میفرماید



رباعی ای برده گمان که صاحب تحقیق بدوی اندر صفت اهل صفا صدیقی بد هر مرتبه از وجود اسی  
 دانه اگر حفظ مراتب نکنی زبذیقی بد و محمد رضا فرموده که معنی یوسف بسریانی فیروز است و الله سبحانه اعلم  
 قوله وگرنش بجان جا جاسے آن داشت بد جائی داشت لایق بودن نشین گرنش راجع یوسف و  
 مضامین الیه جائی اول و فاعل کرد و داشت یعقوب است ای اگر یعقوب جائی یوسف در ورون جان  
 خود کردی بی ایت و سزاواری آن میداشت چه جایها داشتن مراوست در دل و سه بیت لایق بی  
 اثبات این مضمون است و حور عین بضم حا و کسره عین مملتین زبان سپید روی کشاده چنان رعایت  
 لطافت و صفا کذا فی الکشف و زلیخا مبتدا است و بیت اول صفت اوست گرنش خیالش خبر  
 مبتدا است قوله زخو رشخ نا دیده تالے بد چال از فاعل شد و جمع گفتن دوران و نزدیکی  
 بنا بران اراده عموم است و مراد زلیخا و یعقوب است قوله چنین گفت آن سخندان سخن سخن بدخندان  
 کیکه بسیار قصص یاد داشته باشد و سخن سخن بمعنی شاعر محمد اکرم از ان فردوسی طوسی مراد داشته و الله  
 سبحانه اعلم و گنجینه کنایت از دل راوی مذکور مغرب زمین مغرب و شاهی اول بیاء  
 فارسی برائے عظمت است و ثانی بیاء تازے مصدرے قوله زفرش تاج را اقبال  
 مندی بد بخلاف سائر ملوک که اقبال ایشان از تاج است و پای بلندے تحت از پایے  
 او درجه یافته رضا قوله فلک در خلیش از جوزا کمربند بد ظفر با بند تیغش سخت پیوند جوزا  
 نام برجی است از بروج آسمان و آن چند ستاره است بمثل خط کشیده که تمام بروج آسمان  
 را محیط است لهذا آنرا منطقه البروج گویند محمد اکرم حاصل آنکه فلک یک سیاهیت از سیاه  
 او که از بروج جوزا کمربند دارد ای گردش فلک بروفق کلام اوست و فتحیابی بار و ال تیغ او پیوند  
 سخت دارد که هر وقت تیغ بر بند و البته ظفرے باشد قوله که با او از همه عالم سر داشت بد  
 ای بآن دختر میل خاطر داشت بجائے از عالم فارغ باشد قوله کنم طبع آزمائی با خیالش  
 ای جمال زلیخا را اگر چه مشابده نه ساخته ام اما بصورت خیالیه او که در دل دارم طبع آزمائی میکنم  
 و وصف آن خیال میکنم محمد رضا قوله ز سرتاپا خروید آیم چو مویش بد ای چنانکه موئے زلیخا  
 از سرتاپائے او آویزان است همچنان و صفش ذره بذره از سرتاپایان میسازم و در میان از  
 عکس رخ تابان می دل منور ساخته از لب وی مدوے میجویم نالا ستمند و مجروح معنی  
 الطلب الذی هو خاصته الاستفعال لکون الطلب مذاکرا قوله زجوی شریک آب غوره  
 بانواع نعمتائے شایانه پرورده شده در لطافت استقامت از سر و چمن آب و رونق برده است از اینجا



ثابت به ندانم از زرد ز یور چگونیم به آن بیان جمال اوست و بر طبق فرموده خود که از ستر پافرو  
 آیم از تعریف سر آغاز نموده و از آن پس تعریف زود پس از آن تعریف کردن و پس از آن تعریف  
 بگل و روش و باز و تا بقدم با تمام رسانیده قوله از و تا مشک فرق اما چندان به ای از موی  
 تا مشک در خوشبونی و سیاهی فرقی بود اما فرق واضح نبود ای زلف او مثل مشک خوشبو و سیاه بود  
 قوله نهاده فرق نازک در میان به فرق بالفتح سرو نیز کشادگی در میان کذا فی المدار و اینجا معنی  
 ثانی مراد است که بشدش سپید نامند و درین بیت ایام لطیف است بآنکه شاز و عقل در میان مشک  
 و فرق زینجا با معان نظر بر است فرق نمودن مائل ساخته تا او را فرقی واضح بدست نیامده فرق نازک  
 و باریک گفته نموده قوله ز فرق او دو نیمه نافه رادل به و زود و نافه کار مشک شکل به کلمه را  
 علامت اضافت دل است بسوی نامه ای ناخه بشا به خوبی و خوشبونی فرق زینجا ترقیده دوباره گشته  
 پدید است که نافه را در میان نمی باشد که دویمگی او را اعتبار توان کرد از مشاهده فرق کار مشک ظاهر  
 شدن از نافه ای مشک از نافه بر نمی آید و ظاهر نمیشد تا از فرق زینجا بخل زشوم شرح قدیم یا معنی  
 آنکه آن قدر مشک که در فرق زینجا بود که در نافه آید یافته نمی شد محمد رضا و العبدی با کمال و  
 سمن آساخت زلفست ای سائیده سمن رخسار است شلخ گل کنایت از قدر زینجا که چو شلخ  
 گلست گلروی او را ای زلف او چنان و راز و انبوه تر بود که سایه او در پای زینجای افتاد و محمد رضا  
 فرموده که را علامت اضافت سایه است بسوی شلخ گل یعنی زینجا و قتیکه میفرماید سایه خود را و پای  
 افکنده و انت تعلم ان المقصود ههنا وصف شعرها لا وصف قاستها فالصف قوله  
 و گوییش در هندی رس ساز به ز شمشاد و مر از رس ساز به هندی و شش منسوب هندی و چون مرم هندی  
 الشریل سیاهی میباشد از تاثیر زحل که تعلق تاثیر او به هندوستان است بنابراین زلف را هندی و گفته و  
 نیز مردم باز گیران از ملک هندوستان میروند رس ساز طایفه مخصوصه از باز گیران که بن بجای  
 بلند بسته بران می روند کذا فی المدار و زلف را هم باز گیر گفته و هم رس را باعتبارین حاصل آنکه  
 و زلف وی دو باز گیر هندوستان اند که از وی رس بازی می سازند و گاهی بیالاد و ندو گاهی بزرگ  
 زلف و پرتاب بهیچ بقول فلک درس جمالس کرده تلقین به تلقین آمیختن چیز بکسی از چنین رویه و  
 تمامه مراد است چنانکه از ابیات لاحقه پیداست ای فلک استاوست که سبق جمال زینجا را مردم نمی آموزند و رخ او  
 را مثل لوح سیمین پرواخته پیش مردم نهاده که حرف جمال و پرتاب از آن لوح میخوانند چنانچه در ابیات  
 لاحقه میفرماید حاصل آنکه فلک خوبی او را از صفه رویش ظاهر گردانیده که مردم مطالعه میفرماید



میسازند هذا حاصل شرح القديم قوله دونون سگون از مشک بوده کنایت از  
 دوا بروی مشکین و لهام برانیکه زنان برابر و مشک میمالند تا سیاه معطر شوند محمد اکرم و رضا و چشم قوله  
 فروده بر الف صفر و بان را چندی ده کرده آشوب جهان را به صفر بالکسر خانه خالی آنه عدد و  
 صورت جزم که هندش بندے نامند کذا فی المدار و اکنون بکثرت استعمال نقطه شد صفر و دهان  
 یا ضافه بیانیه مقرر است که رقم الف علامت یک ست چون بروی صفر زیاده گفت علامت سه میشود  
 فاعل فروده کلک استاد که در بیت سابق ست معنی بیت آنکه کلک صنع استاد فلک صفر و دهان او را  
 که بر الف یعنی فروده است یک آشوب و شور جهان را ده ساخته و این بدیدن بینی و ملاحظه دهان  
 موجب یک آشوب بود و بدیدن هر دو یک آشوب ده آشوب میشود حاصل شرح قدیم و تواند که  
 معنی چنین باشد که پیش از زلیخا از حسن بتان در جهان یک آشوب بود و از مشاهده جمال او ده آشوب  
 گشته باید دانست که در اینجا شارحان اعتراض میکنند که صفر بر پهلوی الف مینویسند و دهان نیز بینی  
 است پس دهان را صفر گفتن صورت نه بند و این اعتراض ناشی از جهل ایشان است زیرا که صفر را  
 چنانکه بر پهلوی الف مینویسند بوقت حاجت ضرب نموده شد که در زیر الف هم نویسند قوله و جوانی که  
 در میان ایشان شهرت پذیرفته بالکسر باید خواند معنی حلقه زرین که زنان در بینی آویزند علی تقدیر المعنی  
 المذكور بناء فاسد بر فاسد است چه درین مقام تعریف زلیخا بحسن ذاتی ست نه بحسن عارضی چه زیور یا  
 او در آخر داستان خواهد گفت فان الاوصاف من خیر الاوصاف قوله شده سینه  
 عیان از لعل خندان به کشاد و میم را عقده بدندان به شین عبارت از دندان و لعل خندان لبان و قال  
 کشادان سین است میم کنایت از دهان و عقده آن عبارت از تنگی او است بدندان او ای خندان سین معنی  
 اعتبار و پدید است که گره بدندان کشاید معنی آنکه سین دندان وی گردان را بوقت خندان بدان فرد  
 میکشاید حاصل آنکه و بان نش از پس تنگی در نموداری نمی آید مگر وقت خنده و کلم از سپیدی دندان معلوم میشود  
 هذا حاصل الشرحین در و کلمات گفته گونگون به ارم بالکسر نام باغی بنا کرده شده عار و کلمات کنایت از سرخی  
 رخسار که مثل گل گلاب است و زلف که مانند سنبل است و چشم که مشابیه نرگس است شرح قدیم و دهان  
 غنچه و ذوق سیب است چنانکه شاعری گفته در تماشایی بدخ گلستان بستان بکنم ده چه سنبل ده چه  
 نرگس ده چه لاله و ده چه گل به رضا زنگی بچکان معروف و نیز زبور به سیاه که هر کلمات را نشیند  
 که هندشش بهور نامند قوله از خندان که میم به زکوة است و در و چاه پر از آب حیات  
 است به است هریم زکوة دادن پاک است شود و ز خندان و بی طرفه رسم است که به زکوة



طرفه و پاکیزه است و محمد رضا سیم بے زکوة آن سیم را گفته که زکوة از وی ادا کرده باشد چه زکوة  
 چرک مال است چون چرک در سیم مانند سیم صاف شود و چاه تشبیهی که در سر زرخ می باشد و آب  
 حیات کنایت از لطافت است اے مشابیه لطافت آن چاه حیات ابدی ناظران را حاصل  
 میشود قول بزرغبغب از دانا برد راه بود گرد آمده رشتی از آن چاه بدغبغب پوست اوخته از  
 گلوگاه تا زیر زرخ کذافی المدار راه بردن مشاهده نمودن و این جا کلامی مخدوف است اے  
 زیر آن چاه مذکور که غغب است اگر دانا رفته مشاهده صفائی غغب کند پس البته خواهد گفت که  
 این غغب نیست بلکه یک رشمه از چاه زرخ چکید گرد آمده است حاصل آنکه غغب او نیز چون رندان  
 می نازک لطیف است چه رشمه لطیف میباشد شرح قدیم بیاصل گردن از قبل اضافت صفت بموصوف است  
 ای گردن سپید و علاج دندان فیل و باج بگردن آوردن فرمانبرداری نمودن از جهت صفائی گردش آسمان که  
 لطافت حسن ضرب المثل اند مطیع او بند برود و شش ای بغل برود و ش او که لطیف اند قول گل اندر  
 جیب کرده پیرهن را به از گل گل سمن مراد است جیب کنایت غنچه آن و پیرهن اوراق سمن بتغائر اعتبار  
 ای سمن از طعنه زنی کنار و دوش زلیخا اوراق خود را در جیب غنچه نهان کرده است ای از انفعال  
 بیرون نمی آید و ترارسد که از پیرهن پیرهن زلیخا یا دوداری و کلمه را علامت اضافت جیب پیرهن  
 چنانکه محمد رضا گفته و گل در جیب کردن یعنی پر از گل سمانتن باشد ای زلیخا تن خود را که در پیرهن  
 آورده گویا جیب پیرهن پر از گل ساخته بود چه هر دودوش او چوں گل بودند جاب بالضم کنایت  
 از پستان و عین کافور چشمه سفید آب کنایت از سینه و حروف تردید از صدر مصرع ثانی مخدوف  
 است ای پستان قبه نور است یا حباب الخ و بیت لاحق تخیل دیگر است رضا و رغبت آوردن  
 حاصل کردن ای از بازوی خود گنج سپین حاصل نموده و ابهام آنکه سر باز و در بغل است  
 قول بے تعویذ آن پاکیزه چون در بد انتقال است از ذکر بذر که تعویذ که در بازوی بندند  
 تعویذ در پناه آوردن کذافی المستحب ای برای نگه داشتن زلیخا که مثل نور پاکیزه بود دل پاکان  
 مثل تعویذ شده در بجائے نقوش که در کاغذ تعویذ میباشد دل پاکان پر از نقوش دعا بود و مثل  
 آنکه پاکان دلمای خورا پر از دعا ساخته باز و بند او نموده بودند اے مدام در باب او دعا  
 خیرت خیر بودند و مقصود ازین بیت بیان عصمت زلیخا شرح قدم پسند یعنی مطبوع خاطر  
 اے خوب رویان عالم به مجرب گزیده بودند و در بعضی از نسخ پسند ترجمه خود نظر آمده که  
 دفع زخم چشم را نافع است و این نسخه انطباق آنت است و تعویذ برداشته که بدان



توید در باز و بسته میشود **قوله** ز تاراج سران تاج و دسیم و دسیم بفتح و کسر و ال تحت  
 بادشاهان و قیل جامه که بر تخت اندازند و قیل کلاه مرصع کذافی المدار و ساعد و سکه مثل سیم  
 بودند که از تاراج خزاین سیران صاحب تاج و تخت آستین او را پر از سیم کرده بودند اگر  
 سران تاج و دسیم بر قلب اضافت چل کنیم از تاراج تاج و تخت سیران از تکلف حذف  
 مضامین یعنی خزاین و صاحب استراحت سیم **قوله** دل از هر ناخن بسته خیالی و فروزده بر سر بدش  
 هلالی و دل ای دل نظارگی و بنیده بدر کنایه از هر ناخن چفیده بگوشت و هلال کنایت از  
 طرف ناخن که بر سر انگشت افزوده باشد و این طرف هلاست که با بدر جمع گشته است **قوله** شکم چون  
 تخته قائم کشیده و قائم بضم قاف دوم نوعی از پوستین سفید که از پوشش ملوک و اندام گل اندامان  
 را بدو نسبت کنند شرح سکندر نامه و تخته قائم ای همان قائم چنانچه پاره ریشم را تهال و تخته ریشم  
 خوانند کشیده ای صاف بے شکنج و پیچ رضای شکم او مثل تهال قائم کشیده همواره بود و ذات بزر  
 بریدن کنایت از حصول نرمی و نازک اندام است **قوله** سریش کوه اما سیم ساده و چوکوهی کرکر  
 زیر او قناده و کر کوه روی زمین است چه مقرر است که کوه آنقدر که در هوا میباشند آنقدر زیر زمین  
 هم میباشند محمد اکرم اما سیم ساده اگر چه در بزرگی مانند کوه بود لیکن در صفائی و خوشنمایی سیم خاص  
 بوده و مصرع ثانی صفت کوه است ای این عجیب کوهی بود که از کمر زیر واقع است اگر گوی سرین  
 را نسبت بکوه کردن نوعی از قبح است گویم شارح قدیم میفرماید که بزرگی سرین صفت مشتوقان  
 است و میان محمد اکرم رحمة الله فرموده که از سرین بزرگ زن غرور و لذت جماع بسیاری آید انت  
 تعلم بدو ذرة التوجیهین آدمی میان محمد اکرم گفته اند که کوه مختصر کوهیه باشد که گردن  
 گاؤ میباشند ای سرین او یک کوهیه بود او را در صفائی و خوش رنگی سیم خاص فرمود و عجیب کوهیه که  
 از زیر کمر واقع است و لا مجال للاشکال المذکور و محمد رضا گفته که آوردن کوه کمر از صنعت است و الله سبحانه  
 اعلم **قوله** بدان نرمی که گرافش در پیش مشت آنچون سرین را که سابقا کوه گفته بود و صلابت  
 از او از مفاصل و سیت بنا بر آن بدفع تو بهم سخنی میفرماید که سرین وی در نرمی بحال بود که اگر  
 در پشت افشاده شدی البته از فرجه انگشتان مثل خمیر بیرون رفته **قوله** ز دست افشار زرین  
 پس شش شو و بیاد این سیم دست افشار بشنو و شارح میفرماید که خسرو پرویز نرمی کلیل  
 و گداخته داشت در نهایت ملائمت برنگ موم هر وجه که خواستی مایل شد شکست و نقصان  
 نیافت و آن از سیم دست افشار بود انتی و شارح دیگر محمد اکرم و محمد رضا میفرمایند که در

سرین و  
 از سرین  
 بزرگ  
 مرد را  
 بهوت



زمان سابق شاهسی را از حمت رعشه بود ای دستش میلزید حکما و مدبران برائے دفع بیاب  
 رعشه از طلا و زر و نقره ترنج مثل گونی پرداخته بدستش داده بودند که درست بر حسب کت  
 اوست اشکال مختلفه از بسط و فیض و طول و عرض پیدای آورد و منظر گریان را همی گمان بود که  
 شاه بدان بازی و انبساط میکند معنی بیت آنکه از نرمی و لطافت دست افشار زرین که در زمان  
 سابق پرداخته بودند لب فرو بند بلکه بیا و از من وصف نرمی این دست افشار سپین که سرین زلیخا  
 بشنو که ازین در لطافت و نرمی از ان زیادتی دارد و الله سبحانه اعلم و در بعضی نسخ دست افشا  
 زرش بشین ضمیر واقع است و آن عاید زلیخا است اما نسخه اولی است قولی است که زلیخا تا  
 بالا س زانو و گویم هیچ نکته از کس نه بانو و ذکر افاده کنه بانو برائے افاده عموم و لفظ نوضد کنه  
 و در بعضی کتب لغت بضم نون و او مجهول تحقیق یافته و در بعضی بفتح آن و اینجا بضم باید خواهد  
 تا قافیه موافق زانو آید و در بعضی نسخ کنه بانو باضافت واقع شده ای تعریف اعضا و مخفی  
 وی از نواف تا زانو که ذکر ایشان مستحسن نیست هیچ گویم اگر گویی که این بیت منافی بیت سابق  
 چه در وی ذکر سرین نموده است و آن زلیخا است واقع است گویم که مقصود مولوی رحمه الله است  
 که از جانب پیش از عورت معینه هیچ بیان نمی سازم بخلاف که در پس واقع است حرکت پیش از پس  
 بیشتر و زاید است مؤید این معنی آنکه نواف و زانو از پیش اند کذا فهم من شرح القدیم و اتمام لفظ زانو بالا  
 بنا بر آنست که تعریف زانو خواهد فرمود چنانکه تعریف شکم و نواف بیشتر فرموده است در نگاه و بیت  
 لاحق کنایت است از اعضای مخصوصه از نواف تا زانو کمال عصمت و پاکیزگی است که در حق آنجا  
 پاک اندیشه پس را رفتن ممکن نیست پس من هم لهذا تعریف آل لب فرو بسته ام قولی صفائی انمود  
 آئینه را روی بد و درآمد از ادب پیش زانو و ضمیر او عاید بساق ای آل ساق چنان صاف است  
 که آئینه واقعی رخ خود را در وی دیده است لهذا آئینه برسم ادب که بد و زانو نشستن است پس  
 آمد و گفت که من این قدر صفائی ندارم کذا فی شرح القدیم و پیدا است که از عکس ساق می فریاب شد  
 است مگر زلیخا که بمیت و کوتاهی قامت آئینه بدان ماند که گویا زانو آمده است و نیز از رسم زنان است  
 که در عین جمال آرائی و خود نمائی آئینه برانویی نمند پس تیران گفت که زانو ایشان را زانو آئینه  
 اعتبار نموده باشد بعضی بشرح محمد رضا قولی از ان آئینه هم زانو می او شد و ضمیر اول عاید زلیخا  
 ثانی عاید بساق و این بیت جواب سوالی گفته شود که چون ساقش از آئینه صفائی ترست  
 پس زلیخا چرا در آئینه رخ می بیند و تفسیر جواب آن که بر زانو می خود از ان می بیند



که از عکس ساق وی نور یاب شده است و گرنه زلیخا را بر اے مشاهده جمال خود بآئینه احتیاج  
 نیست شرح قدیم **قوله** بوی هر کس که هم زانو نشیند پای هر کس که بان آئینه واقعی که از صفائی ساقش  
 نور یاب شده مصاحبت کند البته رخ دولت را در آن آئینه خواهد دید ای حسن کمال و لطف کمال  
 ساق زلیخا را از آن مشاهده خواهد ساخت شرح قدیم و محمد اکرم رحمة الله ضمیر او و ویرا در هر سه  
 بیت راجع بزلیخا نموده و معنی چنین کرده که روی زلیخا آنچنان صاف و نورانی بود که آئینه واقعی  
 ذات خود را در آن دیده است و هم نور یاب از روی او شده هر کس که بزلیخا مصاحبت کند در رخ  
 دولت را در آئینه زانو می بیند و مخفی نیست که این مقام مقام تعریف ساق است نه تعریف  
 روی چه تعریف رویش در صدر گذشته **قوله** چو او در لطف کس صاحب قدم نیست پای نند  
 قدم او در لطافت و نزاکت هیچ معشوقی نیست **قوله** چنان بودی چو رفتی چست و چابک فاعل بود  
 قدم که جمع ثانیست و کاف مصدر بیت لاحق بیان چنان است و شین گردش راجع بقدم و مضاف به  
 جائی و شین زانکسش راجع بعاشق است حاصل آنکه قدم زلیخا چنان نازک بود که اگر بر شین عاشق  
 گریاں نهادی البته از اشک گرم وی پراپله شدی ز پوری آرایش و جهان بخشی شین بعلش مضرب  
 الیه گیش است و آویزه یعنی گوشواره رضا **قوله** اگر بکستیش گوهر ز گردن بد شین بعلش مضرب  
 الیه عاید زلیخا است ای اگر سلسله مار گوهر باز گردنش بگستی و در حجب و دامن زلیخا افتاده گنج  
 جواهر الخ حاصل آنکه در مار گوی او جواهر قیمتی بسیار بودند رضا **قوله** نه گر لطفش گرفت یاره را دست  
 یاره دست برخن کدانی الدار که بندش کنکن نامند و ستان مکر و فریب و ضمیر بر او راجع بدست و شین ستاش  
 عاید بیاره است در بعضی نسخ بجائے بر و فرو و وقع شده پس دستان جمع خواهد بود علی خلاف القیاس  
 و شین و ستاش عاید بزلیخا خواهد بود ای دستهای او چنان لطیف و زایدا حسن بودند که احتیاج یاره  
 نداشتند پس از مهربانی یاره را بدست جاداده و گرنه کس را چه طاقت بود که یاره را بفریب و مکر و تئائے  
 او بیت سازد **قوله** گے در عشوه مسند نشینی بد عشوه بالکسر فریب ناز و رابطه و آخر مصرع محذوف  
 است ای گاهی در ناز مسند آرائی میبود در زرش جامه زر کدانی الدار و نیز جامه که  
 در و تارهای زر بافته باشند **قوله** از برج نموده منازل و مدارج هر برج را برج  
 کامل مقسم ساخته و گرنه ماه هر روز برج کامل را طے نموده و محمد رضا فرموده که بآب  
 این مرتبه ماه فرموده است و دامن کشیدن اعراض نمودن اے بدین دولت بدولت  
 پالوس وی و امنش رسیدی که بر پایش افتاده **قوله** نداده دست اے نشدی و فاعل



او مضمون مصرع ثانیست ای بغل گیری ز لیا کسی را میسر نبود مگر پیرهن او را سهی سوری  
 که ازین دو شاخه رسته باشد و شاخی از دوسه بجائے متمایل نشده باشد کنایت از قامت معشوقه  
 کند یا بجای دوسه و خاری برائے نکارت یا قلت و تخفیر است این هوس ای هوس عاشق و معشوق  
 همین بختان متعلق بمصرع ثانی بیت لاحق از غرور سالان بیان سیم بختان صحن خانه صفت خود  
 سالان ست و محمد رضا معنی چنین کرده در صحن خانه همزادان مثل غزالان میخرامید و بازی با آنها  
 کرد قوله دلش فارغ از حالست از فاعل نبود و لعبت در مصرع اول و رابع بمعنی معروف که  
 بندش کرنا مند و در ثالث بمعنی ملاعبت بازی قوله شش ایام برگردن چه آید و کاف بیان این  
 غم دشین مضاف الیه گردن شب را آبتن ازان گویند که هر خوشی و ناخوشی در دو هیواید میشتو پس گویا از  
 شکم شب بیرون آمده کما قیل اللیل جملی قوله بآن تنی نهفته در نیامی و ای بآن جمال که در خواب دیده  
 بود این طرفه تیغ است که در نیام کشته است پس چگونه باشد و قتیکه از نیام بیرون آید صبح زندگانی  
 و قتیکه در بهشت خواهد بود که در بهشت مثل صبح دنیا هوای معتدل میباشد کذا قیل و قیل صبح زندگانی  
 آنکه کسی را بگشتن برده باشد و او از حیات نومید شده باشد ناگاه او را از کسی مصلحت یک شب  
 بدست رسد که ترافرا خواهد گشت و فردا او را فضل ایزدی شامل حال گشته ازان و رطه خلاش  
 بخشد پس آنروز صبح زندگانی ست محمد رضا صبح زندگی ایام طفولیت را گفته چه صبح آغاز روز است حیات  
 آنروز است پیداست که زمین مذکور غنچه می ست از جمیع اندوهها و اندوه سمانه اعلم پائے در دامن  
 کشیدن آرام و زیدین و روز و شب هجوم خواب از جرس جری خواسته که برور شا بان و شب  
 هجوم مینوازند یا جرسی که محاسبان مینوازند س شنه شب را گویند و جرس علامت اضافت  
 زبان ست بحر اسه جرس نواز زبان جرس بسته بود ای نمی نواخت رضا قوله سگان را طوق گشته  
 حلقه دم پیداست که سگان در وقت خواب گردن خود دم را حلقه ساخته می خیمند مرغ شب مرغی  
 در وقت سحر بانگ زند و مقررست که مرغان در شب سر خود را در شپردرون برده خواب میکنند  
 پس گویا آن شپیر خجرت گشت که گوی ایشان را برید و لهذا از بانگ ساقدانان قوله سارین دیدل کوکنا  
 ای چون سارین که از پاسبانان ایوان شاه است از گنگر قوله قهر شراب مشا به کمل پوست کوکنا  
 نمود پس خاصیت کوکنا رے واقعی بمشاهده بدون خوردن تاثیر بخشد و این شکل کوکنا رے  
 ازان فایق شدی بجز و مشا به منشی شد و بعض الشرح در بیت لاحق از چوب چونی خواست که بآن  
 و بیان را نوازند قوله در خواب ست در و تاثیر و او را در خواب گشته و در تخم او مبالغه تمام نموده است











هذا المعنى البیتان اللاحقین ودر بعض نسخ فقط صورت بر معنی مقدم است و شارح قدیم  
 این نسخه را ارقام ساخته و در تحریر بیت چنین فرموده که از صورت عشق مجازی یوسف مراد است  
 و از معنی عشق حقیقی حق تعالی مراد است و زلیخا بمعنی عاشقی چه قاعده است کسی بوصفی موصوف  
 باشد با آخر اسم وی یا مصدری منضم ساخته اراده آن وصف کند چنانکه یعقوبی و تدروی قوله  
 از زلیخا رُمیده صفت زلیخا است و مصرع ثانی خبر مبتداست ای زلیخا چنین زلیخا که در آخر عمر خود  
 از عاشقی یوسف رُمیده گریخته بود پس از صورت یوسفی بجمال حق رسیده و اصل باشد بدین  
 برین نسخه است و آنچه محمد رضا در معنی این مصرع که صورت کاست اندر معنی افروزد فرمود این صورت  
 زلیخا را کاسته بود بسبب لاغری و پیری و در معنی در عشق آهی زیاده کرد او را که بعد از ریاضت کامل  
 از خود فانی گشته بعشق ایزد تعالی مشغول گشته بود ای از پنداشت خود گریخته و محو شده از عشق یوسف  
 بعشق آهی آرام نگرفته بود و انتی کلامه قوله ازان معنی اگر آگاه بودی بدای در او آل ازان معنی  
 آگاه نبود و در آخر ازان آگاه شده بحقیقت رسیده بود و بیت لاحق الملاحق مقوله مولوی است  
 در حسب حال خود اظهار تاسف است بر صرفت عمر در عشق مجازی قوله ز صورت گزیده معنی راه  
 نماید به اضراب است از تاسف مذکور است بلی عشق صورتی بے عرض نفسانی بهم خواب است از  
 اجتناب نیاید و زیزیر که چن بتان از حسن شاهد حقیقی نمونه است ازان سبب دل عاشق بسوخته  
 صورت گرائیده و رانجب است قوله یقین و اندک در کوزه نمی هست چنانچه تمثیل مضمون سابق است و  
 فاعل داند تشنه که در مصرع ثانیت ای تشنه در گردن کوزه نمناک ازان جهت دست میزند که یقین  
 میداند که در کوزه آبی است و الا فلا قوله چو ساز و غرق در یاس زلالش دل زلال بضم آب صاف  
 شیرین و سفال بالضم بر کاله آوند گلین ندیده سفال همان کوزه نمناک ای چون آن تشنه در بحر زلال  
 غرق شود آن کوزه نمناک که بدو میل خاطر میداشت از یادش بروی چنان تعلق عشق صورتی حصول  
 حقیقی پیش نیست زان شب باضافت بیانیه پروانه برداشت ای عازم رفتن شد خروش صبحگاه  
 باضافت بیانیه بامتنی فی از خروسی که در صبحگاه آواز میکند عند لب بلبل هزار داستان  
 بعضی الشروح عنادل جمع آن بحرف و و حرف اخیر چنانکه قاعده است که جمع غیر ثلاثی بر وزن  
 فعال می آید کما فی موضعه بحاف غنچه باضافت بیانیه ای گل گویا شخصی بود که لحاف غنچه را بر خود انداخته  
 خوابیده بود و باستماع صورت عنادل بیدار گشته سر از لحاف برد آورده ای بگل گفت محمد رضا حاصل معنی چنان  
 فرموده که گل ای شنید رفو عنادل سر بر آورده بعد غیر یوسفی همان نوات بنفشه که مثل جعد میشود که بزرگ اندک



بیاهی رسد قوله دلش را روی در محراب دوشین به کلمه را علامت اضافت روی ست این  
 مصرع حالت از زلیخا و محراب دوشین صفت خیالی یوسف که قبله و متوجه زلیخا شده و در بهوشی  
 و بر دیار اول تازی بیای مصدیه و ثانی فارسی برائے عظمت ای بهوشی غالب و عظیم و مصرع  
 ثانی بیان بهوشی ست پرستاران کنایت از غیر کنیزان بخدمتکاری زلیخا شاغل بودند چنانکه از  
 روی برپا نهادن و بوسه بردن دست دادن پیداست و اهل شوکت را باواز بیدار سازند بلکه با  
 بوسی و دست بوسی چنانکه زلیخا را لاله سیراب کنایه از رخسار و لاله بهفت رنگ میباشد چنانکه  
 مصلح الدین شیرازی اشارت نموده این پر از لاله های رنگارنگ به و این پر از میوه های  
 گوناگون به و در مقام خوشترنگی لاله سُرُخ و سیراب میگویند و در مقام بیرون رفتی لاله زرد میگویند  
 کذا فی المدار خورشید و مه رُخ زلیخا را خورشید گفته باعتبار درخشیدن ماه باعتبار آرام بخشی چه تاثير  
 قرآنی آرام بخشیدن ست شرح قدیم و نیز نور ماه مطبوع بصورت بخلاف نور مهر هر سونگه کرد برائے  
 مشاهده محبوب دوشین حاصل آنکه بیدار شده پیراهن و بر کشید و رخ از گریبان بر آورد و هر طرف  
 دیده همچو گل پیراهن خود چاک کرده ست و پیراهنش با سنجیگی بر دست رضا کساں پرستاران کنیزان  
 و غیره مردم خاکی و فاعل بستن شرم کسان دوشین مضاف الیه قوله چو کان لعل لعل اندر دل  
 سنگ به دل معروف و نیز میانه هر چیز کذا فی المدار چنانکه کان مهر لعل را در میان سنگ نهادن  
 میباید و شمه بالفتح والتشدید بوسے اندک قوله دل اوزان حکایت و شکایت به ای دل زلیخا  
 ازان محاکات کنیزان و شکایت و ملال بود که چرا حکایت میکنند و از یاد یار مانع آیند دوشین  
 عشقش مضاف الیه دل است کام ننگ قید شدید و پای ننگ معذور از رفتن دوشین کامش  
 مضاف الیه پای از آرزوی حصول کام خویش که غیر از یار باشد در گذرد و میدان خاطر همه اوقات بیا  
 خود میباید و شرح قدیم قوله که آن یک پرده در این پرده دار ست به آن اشارت بر بعد که روز است  
 در روی راز با پنهان میشود اندین اشارت بقریب که شب است نهان و در راز است قوله تار کجاست  
 اوتار بر چنگ تار اشک باضافت بیانیه کنایت از ندی و محلی موهوم که بوقت وانی سخن میشود و اوتار  
 زلیخا و تار رسد که گوئی اوتار جمع و ترست بمعنی تار دل پروازی خالی کردن دل از غم و در و منقرضست  
 که ببالیدن و در و شود و تواند که دل پروازی بمعنی شغل دل باشد حاصل آنکه قدر انهم ساخت چنگ  
 نمود و از رفتن اشکها تارش بست و برائے دل پروازی سرود آغاز نمود و آه و فغان زیر و بمها  
 بطریق لحن و شرم زبیر آواز یک و بم آواز بلند گوهر دیده اشک غوانی و گوهر



لب و سخن پاکیزه و از چه کافی از نسل آدم یا جن یا فرشته و گوهر اول بمعنی ذات و اصل و ثانی  
 کنایت از اشک سرخ قوله نمیدانم که نامت بدانکه کاف بر مفعول دانستن داخل نمیشود و قلیله  
 جمله باشد پس نامت مبتدا و است محذوف ابجزائے نمیدانم که نامت چیست و محمد رضا فرموده کاف  
 بمعنی کس مفعول نمیدانم است ای کسی را نمیدانم و آشنائی من کسی نیست که ز نامت و مقامت هم  
 اسم فاعل بر بود کشاد و خیال بمعنی صورت که در خواب دیده شود و آیم بر آتش میم مضاف الیه آتش  
 آب بر آتش زدن آرام بخشیدن بوصول میم هرگز مضاف الیه یا و میم هزارم مضاف الیه بسته  
 صد بار صد مرتبه دفع هر گمان را بمعنی برای و تر بودن لب از غصه بنا بر آن است که لب در حین  
 گفتار تر می باشد و در سکون خشک رضا کلون بر لب مالیدن اخفای راز کردن تا اهل خانه ندانند  
 که ز لیل شب را در غصه خورون گزارده است و لفظ خشک مناسب تر آورده که در مصرعه اول است  
 شرح قدیم و اظهر آنست که لفظ خشک بالا فاده باشد چه بکلون خشک خون لب را بوجه حسن پوشیده  
 کند گلبرگ تر کنایت از رخسار تر و سیمبر کنایت از قدوی ای براسه اخفا کردن راز شب بالین  
 زیر سر نهاده بر بستر خوابید پس بالین از ملائمت رخسار وی رونق گرفت و بستر از مهدی قدوی عزت  
 یافت گره تحیر ورشته فکر و انگشت استفسار هر سه باضافت بیانیة تیز افکندن زخمی ساختن و پیری  
 کنایت از منع و دفع نشانه علامت جدت و کز تیر و کمان خالی از جستن نیست غمازی ظهور و شین  
 مضاف الیه بومی و این بیت بیان نتوان نهفتن مشک است و بیت لاحق بیان نهفتن عشق  
 است سرزدن ظاهر شدن و همچنین نشوونما و ابیات لاحقہ بیان سرزدن است از هر جا قوله بدای  
 همه کز هیچ باغی و نروید لاله خالی ز دای بی یای باغی و دای و همزه لاله برای تنکیر است این متفرع  
 است بر مصرع ثانی بیت سابق و مفعول بدانستی محذوف است ای چون رخ ز لیلی از بخوابی و بخور بی بچو  
 لاله زرد گردیده بود پس همه کس از همسایگان و کنیزگان و غیره بدانستی که از دای و در دای خالی نیست  
 و آن درین دای اختیار نداشتند زیرا که هیچ لاله از هیچ باغی بیدار نمیشد و ز لیلی هم از جنس لاله است  
 لهذا از دای خالی نرفته کذا الشرح القدیم مطلق پریشانی مثلش ای درین دای  
 طراز بالکسرش و شین مضاف الیه من گوئی بمعنی گویا که نمودی معنی شکست ای در بیداری یقین است  
 که کس صاحب جمال را ندیده است شاید که وقت عشق در خواب بوی رسیده باشد آخر نمیشد ای تمام  
 و مقرر نمیشد گشت بیا و آورده ای اولاً اثبات خود میکند و خورامری آدمی کند تا ز لیلی از  
 راه ادب یا از راه بے حجابی راز خود بادیه ظاهر سازد قوله بخوابی از تو گل رویان سبزی



از تقریر محمد اکرم جنو معلوم میشود که پارسه برای مصدیه است ای گل دیوان بخار بودن  
ای زیور بودن از تو مباحث می کند ای اگر چه در خوبی گل گل دیوان اندام اگر پیش تو مقدار خا  
یا بند موجب خروشان است و ایهام بخار واقعی که ملازم غنچه میباشد و تواند که بیایه فارسی باشد  
ای بایدهای رسانیدن تو فخر کنند چه جائی مرحمت و لطف تو و محمد رضا بخاری بواو معدوله نوشته است  
بخار بودن پیش تو فخر کنند و مالک الدالی التوحیه الاول **قوله** رفاهت بخت ما فرخنده  
بادا چه رفاهیت سروران موجب شادی و خوشحالی متعلقان است تدروی بمعنی عاشقی و یا  
کردت مضائق الیه تدروی و پیدا است که تدرو عاشق شر است و نیز سر را بر کنار جو بخاری نشا  
و چو زینجا را سر و گفته دایه خود را تدرو جو بخار گفته اول یا اعتبار عاشقی و ثانی باعتبار پرورش  
محمد رضا **قوله** رخت ز آغاز من بودم که دیدم به تیغ مهر نافت من بریدم ای از ابتدائے  
عمرت دایه تو بوده ام و مقرب تر از همه و ایگان بستم و با خلاص و محبت تمام نافت تو بریده ام  
و ایهام بدعائے حصول دولت عشق یوسف علیا السلام **قوله** سروتن شستم از مشک گلابت  
گلاب و مشک بو کردم خطابت به تار گلابت مضائق الیه تن و در عبارت گلاب و مشک و او  
عاطفه باید خواند و در عرف دایه و غیره طفل خداوند را ز جنت نازنینی و لطافت بدنی بلفظ گلاب و  
مشک خطاب نمیشد چنانکه طفل را از راه شفقت بنا همای غیر از نام مقرری میخوانند ای گاه  
خطاب مشک بو کرده ام و گاه خطاب گلاب بود اشرت با اسم زینجا نمیتواند چنانکه وضع اسم اختیاری  
نمیباشد شرح قدیم پس آنکه اینجا معنی لفظ زینجا ای گلاب و مشک را با استنباط نماید به اصل و نقل است از  
جمله عنایات است و آن مساعد النقل علامه شافعی رضا قضاطی بالکسر پارچه و جامه که طفل را پیچیده در سواره  
برند و قیل پوشش نفیس بعضی الشرح پرده دل با عنافه بیانیه یا پرده که بالائی دل ملفوف شده بصدا  
ای بسیار زیب با محبت حاصل جیت آنکه تر از جان و دل پرورده ام خواب کار و بار تو خراب و ضائع کرده ام  
زیب رخسار عبارت از شستن روی و سرمه انداختن و در چشم و علی ذالک مراد از دوش جامه عدا  
که برکت اندازند کدانی الشان ای ملازم و متصل دوش من بوده نه جدا از من و محمد اکرم می فرماید که  
رسم عرب است که پیران را بجای دوش نفیس تونی کنند زمینان ای با خفائی رأی را از از مکان  
بیگان پنهان دارند نه از محرم و آشنا و هر که کاف در بیت لایق یعنی کدام و فخر دون و بار انداختن کنایه  
از هراسان ساختن است ای کدام کس مرکب ترا خوارانید و با انداخته است محمد رضا **قوله** تو  
خورشید سے چو ماهیت کاستن پیست به زوال چاشت گاهیت خواست پیست ای تو برانج



حسن و جمال خورشید هستی و خورشید را کاستن و نقص پذیرفتن نباشد پس ترا چوں ماه کاستن  
 از چه سبب است و معنی مصرع ثانی آنکه زوال خورشید پس از نیمروز میباشد نه در وقت چاشت  
 پس زوال خواستن در چاشت نوعی از نوادر است و چاشت کنایه از غفلت آن شباب است که شاید  
 انگیزست شرح قدیم پس برین معنی لفظ زوال بے یاسے مضائق است به چاشتگاه بمعنی فی و محمد  
 رضا زوالی بیافاری برای غفلت نوشته و چاشتگاه ظرف آن گفته ای گردید از حال خود بسیار  
 تعجب در اول روز و الله سبحانه اعلم **قوله** بسیج و دعا خوانم این بسیج بپاکی یاد کردن بطریقیکه رسم کفار  
 است بمعنی سبحان الله گفتن که دایه کافره بود و این کلمه صریح است بطریق اسلام است سرشت قدیم غرام  
 بعین مملو جمع غریب یعنی ازون و هم نام دعا معروف است که برای تسخیر جن میخوانند و همدما له عز منتهی  
 بمعشرانجن این آیات قرآن که برای شفاء بیماران خوانند و بحث اول بیاسے تازی و ثانی بگاری  
**قوله** نه بنده بل خداوند است نخواهد ای بر کس را خداوند خواهد داشت نه بنده خود و محمد رضا خواهد  
 بنون نفی نوشته و معنی چنین فرموده که نه میگویم که ترا بن گان نخواهند بلکه خدا تعالی ترا بخوابد فاقم ماه  
 کنایت از روزه و ستاره از اشک و کاف در بیت لاحق بیان گفت حذف است عتقا بضم  
 نام مرع خیالی و اختراع که غیر از خیال آشیانه ندارد و همدما مستصود عندا ربی بالتحصین  
 و قیل سمرع بعض الشروح و بیت لاحق ترفیض یعنی عتقا مجهول البسم معلوم الاسم است و  
 محبوب بن مجهول الجسم و الاسم است پس از طلب عتقا محال تر **قوله** زودوری گریه باشد  
 تلخ کاسه مصرع اول بیان تلخ کامی و ثانی بیان شیرین عیش است شین کاسن عاید بر تلخ  
 کام و شین ناسن عاید محبوب بیداری و هشیاری کنایت از آگاه ساختن و لطیفه درین تعبیر است  
 مناسبت ذکر خواب و بیهوشی است طوا در اصل لغت قدیم کافذی بازرگانان اشیای خرید را  
 اوزان مفصل نوشته باشند اینجا کنایه از راست شرح قدیم **قوله** بی این حرف نقش بر خیلے است  
 بے کلمه تصدیق است و گفتش بمعنی متقیش و خیالی تو نیست از حواس باطنه که متمثله هم نامند  
 آن خزانه یادداشت محوسات است **قوله** باصلاحش این اصلاح آوردن چیز پرابندولی  
 بپای تازی بمعنی قید و ثانی بگاری بمعنی نصیحت ریو بالکسر و یا مجهول مکر و حیل و بیت لاحق بیان  
 ریو است سودا بمعنی دیوانگی و محبت راستان کنایت از زلیخا و امثال وی فاعل بر فرزند و بر سر  
 عشق است اندوه ملامت نعم خوردن بر زوال سلامت احوال از ملامت مردم بدسگال گاه  
 خبر مقدم مرگ را شود و کوه ملامت اسم موخرش همچو از تشبیه باده در اصل کاستن استنه در کاستن



مدت یک سال پشت خمیده ای با پشت خمیده از خون دیده بیان شفق ست و کنایه از اشک  
 سرخ ای چنانکه هلال در شفق پشت خمیده مینماید ز لیلانیز خون مینالد و دوروی نشسته بود  
 بحالیکه از انداز ه پشت را خم داده بود بزودی رسیدن آفتاب کنایت ست از غروب وی ای عمر  
 مرا بخیر رسانیده که قریب بهلاک شده ام یا معنی آفتاب مرا که روی من است زرد رنگ  
 ساحتی سرشی اول بیایه فارسی موصوله و ثانی بتازی مصدریه از مهر تابنی سوزی کامل از محبت  
 و ایهام بتابش آفتاب حسن قوله ز بخت خوشی تو خوابش و هم دام + ای بخت من و خواب ست  
 که مرا یوری نمیکند و بیارم نمیرساند و چشم من از بیقراری و گذار محبت در بیداری ست اکنون  
 حید میسازم که از بخت خود خواب را بعرض گرفته در چشم خودست و هم شاید که بختم بیدار شده یا در من  
 گرد و بدین طور که چشم من بخواب رود و در آن خواب یارم و بیدار بنماید قوله بان صانع الخ با قسمیه  
 ای قسم ست ترا بان خداوند که الخ و الایش کنایت ست از عظمت چو آن الایش نور تاریکی ست این  
 بیت تا شش ابیات صفت صالح قصداً و ضمناً و صفت یوسف علیه السلام بدست می آید محمداً  
قوله قدت را گلبن بستان جان ساخت + الخ بیان لطافت ست که در بیت سابق مذکور شد  
 جان و ارواح عشاق یک باغ لطافت خیرست و قد تو در آن گلبن ست لطفت و لب تو از گفتا  
 شیرین موجب قوت و انبساط ارواح ست یا رگم می برای عظمت ست پاسخ به پاسی و ضمین  
 محله بمعنی جواب و این بیت جواب قسم ست که همزه خطاب ای کدام کس هستی آدمی یا پری یا فرشته  
 نژاد بالکسر و راو مثله بمعنی نسل و تخصیص آب و خاک از عناصر اربعه بنا بر نموداری ایشان قوله  
 مکن دندان رسیده شکرت را به ای بر لب خود دندان غیره را رسیده مکن و الماس دیده  
 سوراخدار و الماس نام گوهر است نفیس که بدان جوهر را سوراخ زنده بندش هیرا نامند ای گوهر خود را  
 که کنایت ست از محل مخصوص سوراخدار ساز پس این بیت بیان بی جفتی ست همزه دیوانه و پیرانه  
 برای عظمت ای بیشتر اگر چه دیوانه و پروانه او بود اما اکنون باین قدر مهربان از سابق آشفت بنیخته  
 تر شد رضا زیند پند اول ببارتازی و ثانی بیاری اے از پند نصیحت خلاص شد و تداعل مغفوت  
 نباش قوله چو لاله خندل میرنجیت بر خاک + ای اشک سرخ بر خاک سے ریخت چنانکه لاله  
 در حین افتادن بر زمین خون دل بر خاک میریزد و خون لاله عبارت ست از آن سیاهی که در میان  
 اش باشد و محمد بنما تشبیه در مجر و خون ریختن گفته قوله سوئی صحرا شدی الخ و در بعضی نسخ  
 بجای صحرا و زبان واقع ست یعنی کوچه و بازار و در بعضی بیرون وصال لکل واحد



قوله بفرمودند و بچان ماری از زر به آن لفظ ساختن یا بستن بعد از لفظ فرمودند مضاف باید  
 داشت بچان بیا و جمیع هر دو تازی یا هر دو فارسی درین مقام صورت می بندد و مهره مار معروف یعنی  
 گوهر شب چراغ که چون شاه ماران در شب آنچراغ بپوشد می آید ماری و گران را در دهن گرفته پیش  
 او روشن سازد بعضی الشرح و مهره این مار زرین لعل و گوهر ساخته بودند پس تازی بمعنی  
 کافی قوله چه میگویم نگار ناز پرورده به اضطراب است از گفته سابق نگار ناز ناز پرورده مبتداء  
 موصوف و جمله شرطیه و جزاء خود صفت اوست و کاف رابطه است میان موصوف و صفت آن  
 قوله پسدم آن خبر مبتداء است قوله یکے افتاد ناگه بر نشانه به ای یک سخن از مذکورات در دل  
 زینا موثر گشت و از زخم تاثیرش بر زمین بهوش شده افتاد و افسون و دیوانه افسونیکه برای آرام  
 دادن و تسلی بخشیدن دیوانه خوانند مردن کنایه است از بهوش شدن و زنده شدن از بهوشی باز آمدن  
 نیز نگ بفتح نون و قیل بکسر ه مجهول بمعنی بگرد فریب و سحر و طلسم و ازین جا است که نیرنجات قسمی  
 از سحر و نوعی از طلسم اطلاق میسازند زیرا که چون کاف فارسی را در عربی درآیند آن را بجهتم تبدیل  
 سازند چنانکه زکس و زکس و لکام و لکام و گناه و جناح الی غیر ذلک کذا قاله محمد رضا  
 قوله چو بر زلف پریر دیان نمی بندد این بیت بیان دیوانه ساختن فرزند است و بیت لاحق  
 بیان فرزانه گردانیدن دیوانه است اے چون زلف خوبان را در نظر عشاق فروین و زیبا سازی  
 البته گرفتار دیوانگی میشوند و چون از زلف ایشان زیب و حسن را بر طرف نمی عشاق باز بهوش  
 می آیند کذا قیل ویرجع الیه ما قاله محمد رضا ای چون بر زلف خوبان ظهور کنی غرور مند  
 دیوانه شود و چون ظهور خود را از انجام دور کنی باز بخود آید و قیل بمعنی آنکه چون منع مانع دست  
 عاشق را بر زلف معشوقان نمی رسد عاشق از اضطراب بدیوانگی پیوندد و چون منع بر طرف  
 میشود و دستش بر زلف او رسد از طرف باز بهوش آید و المناسب لقصة الایة هتو  
 المعنی الثاني کما لا یخفی علی مصادک المعانی در آشنای بضم و ال و مداف و دو یا  
 اول تازی برائے مصدریه و ثانی فارسی برای عظمت ای بسیار تلخ نوشی و کذابانی ارامی بد  
 یاست مقننه بالکسر و امنی زمان منتخب اللغات مرو ناز سروی را گویند که در شاخش بجا بین  
 متمایل شده باشد کذا فی الشرفنامه اینجا کنایت از قد خمیده زینما است قوله زمین را رشک گذار  
 ارم کرد به ای زمین را بروی رخسار خود نهاد موجب رشک ارم ساخت که کافیکه این رخسار  
 بر زمین افتاده و در بعضی از نسخ بجای رشک اشک یافته شد یعنی زمین را و از زیرش



اشک خونی گلزار ارم ساخت این نسخه نظریه به بیت لاحق مودی بتکرار میشود در ضار خوان کیم  
 سوم گلی ست سرخ و قیل گیا بهیت سرخ و صبح آنست که درختی ست که شاخهایش چون  
 مرجان باریک میباشد ابراهیم شاهی سوسن بالصنم درختیت که شاخهایش مثابه زبان است کذافی لها  
 و از خوش زبان باعتبار صورت گویند و خوش زبانی اینجا بمعنی شیرین گفتار است قوله کز آن دور  
 بندم از تو چون نی قند به ای از غم و درد عشق تو بند سخت در گرفتاری بیشمار هستم چه نیشک را بند  
 بسیار است رضا گردش گردان گردی بگردم و قربان او شوم قوله افتادم همچو گل از یرون  
 بیرون به از بسیار خورون خونابه صبر و شکیبائی نیادرم لهذا چو گل بے پرده شده در غنچه  
 رسوا گشتم و رازم برملا افتاد کنیز بیا به حقارت یا بیا به عداوت کتر از دیگر کنیزان است  
 آغشته بالمد و کسر العین المعجزة آلود و لفظ مباد در مصرع ثانی ملحوظ است پدر و دیکس با وفاری مشالته  
 و داعی از سبب دیوانگی مرا گذاشته رفته اند و در پدر و دوفرسود اختلاف رویت است یعنی  
 وادی معلوم و مجهول و آن در یک بیت جائز است رضا حسنی بیا تحقیر و بیکسی بیار تنگی فارت  
 گر خواب صورت یوسف علیه السلام از عشق خواب زلیخا را غارتیده بود بعد ازین گفته که از همه  
 چیز خوبتر بود کوتاهی و آگاهی بدویائی ثانی بر اے عظمت ست ای کوتاهی تا دم و آگاهی تمام  
 بدین کارت تمام آبی اگر بدعای تو با گاهی دادن از نام و مقام من تمام میرسد و سرانجام میشود  
 پس وزیر شاه مصر هستم و مقام من مصر هست چه مقرر است که وزیر مصر را عزیز گویند چنانکه شاه  
 مصر را فرعون نامند رضا وزیر گفتن مایکل الیه ست اگر گوئی که یوسف را اولاً وزارت میسر شده  
 بود و بعدش سلطنت هم یافته بود پس خود را چرا پادشاه مصر گفت و برتر به فرود اکتفا نمود گویم  
 کلیه مقرر است که پادشاه محض نمونه باشد و زمام ای بست و کشاد بدست وزیر میباشد پس  
 پادشاه فی الحقیقه وزیر باشد کذافی الشرح القدیوم و تواند که تخصیص وزارت بنا بر سبقت حصول  
 وی کرده باشد و اظهر آنست که یوسف علیه السلام نام عزیز مصر زلیخا در نکاحش آمده بود بر خود  
 نهاده گفته است که من عزیز مصرم چه عزیز مصر زلیخا را وسیله وصال یوسف گشته چه اگر  
 بمصر و نکاحش نرفته یوسف علیه السلام نه پیوسته و یویده ماسید کر من الهام الهاتف  
 الغنی الذی القاه الی زلیخا قوله عزیز مصر مقصود دولت نیست ولی مقصود بی ادب حاصلست  
 نیست به از و خواهی تو روی دوست به و ز و خواهی بمقصودت رسیدن به عزیزه و او غرض  
 جاه مصرم به ای عزت وزارت و شوکت دارند مصر هستم ای وزیر کبیر مصرم نوش باضم



و او فارسی و اروسے معروف و چیز شیرین و شهد و آب حیات کذا فی المدارج جزان مه لے  
 خبر یافتن از مقام یوسف علیہ السلام دولت عبارت از عقل و هوش آنرا دولت عظمی گفته اند  
 رفته هم از آن کنایه است و جوئی کنایه از بدن و این طرفه است که آب رفته باز گونگشته جوئی  
 زار روان سازد ز بیم اے ساق من مدخل اسم فاعل است از او حال معنی و خیل بدست خوش  
 اے نه بدست دیگرے و در بعضی نسخ بدست خود ترجمه سنج بنظر آمده و این نسخه به دخل آن شب  
 می افتد **قوله** باستقبال آن رفت از سر هوش پدای باستقبال آن مرده پیش از باد شاه هوا  
 باد شاه از سر او بیرون آمده روان حاصل آنکه شاه غمخوار از استماع این خبر که هوش باز آمدن  
 زلیخا است متحیر و بهوش شد **قوله** برسم عاشق اول ترک خود کرد ای عاشق رانا چارست که  
 اول ترک خود کند آنگاه بطلب برسد پس پدر زلیخا که باو خیال محبت داشت چنانکه در اوایل فرموده  
 که که باد از همه عالم سرے داشت پد اول ترک خود کرد ای بیوش شده پیش زلیخا آمد زنجیر  
 زرین را از ساق سیمین او بکشد و مار دوسر زنجیر که دوسر داشت یکی در یکپای زلیخا و دیگر در دیگر  
 غمخوار رضا شکر شکرست ای کلام شیرین گفتن سر انجام ای در آخر نوبت قصص روم و شام ذکر مصریان  
 کردی که تا بتقریب ذکر مصریان نام عزیز مصر گرفته و بدون ذکر مصر دیگر اولانام عزیز مصر گرفته  
 تا کسی را خبر عشق او نشود و رازش نماند این گفتار خوش که ذکر یار و دیار است و سخن گوش جان  
 تازی گوینده سخن اے همیشه ذکر یار و دیارش نمودی و بدون این ذکر خاموش بودی اگر گوئی که  
 ذکر شام و روم هم در میان آوردی گویم بتقریب بودند بقصد و بالذات محمد اکرم **قوله** زلیخا اگر چه  
 اشتفت حالش ای باوجود خراب حالی زلیخا از عشق یوسف علیہ السلام شور زلیخا در جهان هویدا و پیدا  
 بود ای حسن با کمال داشت که بچندین غماز ابل نشد درین فرصت ای بعد از خواب سوم که هوش  
 باز آمد **قوله** فزون از ده تن از راه در رسیدند پد از ده متعلق فزون است و از ره متعلق رسیدند رضا  
**قوله** کی منشور ملک و مال در مشقت منشور فرمان شاه کذا فی المدارج سلیمان ای مهر شاهی  
 سلطنت یعنی یکے قاصد منشور املاک اموال شاه از شهر یار خود در دست داشت و میگفت  
 که اگر نسبت زلیخا باین سازند املاک این شهر یار مفوض بدو کرده شود و قاصد بگیرم مهر سلطنت  
 در دست گرفته می گفت که اگر نسبتش باین شود سلطنت بدو سپرده شود ای باد شاه زلیخا باشد و  
 باد شاه بنده و چاکر دی شرح قدیم از صبح تا شام ای علی الدوام روم تا زنک چه حد و دم تا زنک  
 است تمام عالم روم غلام او شود چه حاصل از آمدن غیر مصرید و از این عزاز و اکرام تمام **قوله**



ز بند غم خط آزادی دل به خط آزادی خطی که خواجه بهنگام اعتناق مملوک مرستق را نوشته بدست  
دهد که نزد وی حجت شرعی باشد ای مشاهده تو خط آزادی از غم است مردل مرا ای بدیدن تو بر  
خوشحالم شرح قدیم دارالملک شهره اند مملکت که با و شاه در و تخت آرائی نماید و دارالملک  
مضاف بگیتی شهریاران مبتداست و بیت لاحق خبر وی یار قبولی و رسولی بر اعظمت است  
و تواند که یار رسولی برای وحدت باشد آشنائی بیار عدا شارت بعزیز مصر گوش بمعنی شنودن و  
منتظر تمام از قبیل زید عادل ای در امید استماع حدیث آشنائی خویش ذاتش گوش گشته بود قوله  
خوشا گوش سخن کردن زجائے به این بیت مقوله مولوی رحمة الله است خوشا بالف کثرت اے  
بسیار خوش و گفت و گوش کردن شنیدن و درین مصرع تعقید لفظی است و اصل کلام چنین است  
خوشا گوش کردن سخن آه و محمد رضا خوش آن گوش نوشته و کلمه آن و گوش بیای موصوله و معنی چنین  
نموده که پس خوش است آن گوش که در وقت سخن گفتن از جا منتظر باشد بامید حدیث آشنائی و  
و علیک الا نصاف نوک دیده فرگان و مروارید کنایت از قطرات اشک مصرع ثانی بیت  
بس شرم نمیداد کس بسین همه کنایت از دایه است و در بعضی نسخ بشین معجم یافته شد کس مختصر کن  
بمعنی کاشکه بر این تقدیر فاعل نمیدارد مادر خواهد بود قوله اگر بر خیزد از دریا سحاب به بند ب  
حکماء بخار که عبارت از اجزاء لطیفه است از دریا خواسته در هوا منعقد و مجسم میشود و آنرا سحاب  
نامند و آن از شدت اتصال اجزاء باران شده بچکد و درین بیت بیان بدیجتهی خود میکند اے  
چنانکه بخت برگشته ام که سحاب بر سر دیگر تشنگان آب باران میبارد و نبوت من نشئه کنایت  
از حاجتمند و آب کنایت از کرم و سخا و ایراد دریا سب برای مناسبت است ای شخصه کریم الطبع  
بر هر نامراد کریم میفرماید پس بجائے من غضب می در زوجه جائے کرم است و این همه از بدی  
من است قوله چو نوشتم غرق خون دامن چه داری قوله چه نوشتم ای چنانکه دامن تو در خون  
شفق غرق است دامن مرا هم غرق خون ساختی با من چه داری ای در حق من چه کینه داری از چه  
باعث و برائے چه چنین و درم که از مملکت خود هم مملکتی دیگر روم و فراق وطن به یار زانده شود  
جان بسپردم این که ایجان خود را حواله موکلان مرگ نمودم رضا قوله اگر مرهم نمی بر جان آن  
به ای مستحق رحمت تو هستم ترا چه ای از شادی من ترا چه زیان است و از غمگینی من ترا چه سود قوله  
درین بود و نبود من چه چیز از بودن من چه نقصان پیدا شود و از نابودن من چه نفع بهم  
رسد قوله اگر چه خرمم را بر باد گو شو و دو صد خرمن ازین بر تو بیک جو و چون



زینا پیش فلک که بیاد سی رسم اوست سویت نداشت لهذا از کله و شکایت گذشته اعراض نمود  
 میگوید که در ملک من راضی باش زیرا که دو صد کس از خوبان و نازنینان ازین قسم پیش تو هیچ  
 نیست بلکه هزاران تازه گل رخ لبالب یعنی بر دطلال و قوله بعد افغان درو متعلق بیت  
 طاق ست و در دلش غنچه آه حالست از فاعل میسرخت **قوله** که هست از بهرین نزارانه فرزند  
 بیان عزیزخواهی اینی تا عزیز مصر قول بسته ام که زینا بتو خواهم داد و این گفتار طموس باعتبار  
 کمال رعیت زینا ست بهر زیرا که چون در غیبتش را بعزیز مصر غالب یافت پس در دلش  
 نمود که با عزیزخواهم سپرد این عزم وی گویا قول بستم است فلا کذاب فی کلام السلاطین  
 العضا **قوله** که باشد دست دست پیش دستان به دست اینجا معنی قول و پیمان است  
 چه در وقت پیمان بستم داده شود پیش دستان سابقان ای قول معتبر و پیمان درست قول  
 سابقان ست زین تمنا ای تمنا و خواستگاری زینا با و در کف خالی دست و ناسید عزم  
 کردن اے ظاهر نمودن برائے خواستگاری پیش عزیز مصر نو میدی ای نا امید شایان از  
 وصال عزیز چه رسم زینا بر حسب گفته یوسف در خواب آنست که مقصودش عزیزست چون  
 از مصر قاصد نیاید پس دانغ غم عشق زاید شد **قوله** بود هر روز را روز و سپیدی و ای هر روز  
 سپید و روشن میباشد مگر روز نا میدی که تاریک و سیاه است و در مدارست که روز سیاه  
 بخشنه روز بد و نحس است که و انانی و نخب بیان اندرون از وی راجع به پدر زینا **قوله** رفتن ای ز  
 سوی عزیزش و ای رفتن او بسوی عزیز رای زوای او را حازم رفتن مصر ساخت مصر را  
 ششماه راه بود که ذاتی درة البیضا قرار یسید ای گردش فلکی مساعت است یا رفتابی بر  
 غفلت است و تواند که رفتابی بیای وحدت باشد و تاب اینجا معنی نورست اشارت بآنکه نور القمر  
 مستفاد من نور الشمس و تواند که بخشنه سوز عظیم باشد اے از رشک آن در سوزست شرف نفع  
 تنین بلند فحش و محمد رضا فرموده که هر یک را از کواکب سیاره وقت شرف است که در آن روشنی  
 کماں باید چنانکه آفتاب را در برج حمل است **قوله** در صد و هفت گوهرست و در شرف صفت  
 اختر **قوله** که ترسد بیدش چشم ستاره و گویا چشم ستاره اندر رخ پوشیده دارد **قوله** که گاهی انگد  
 پاسته او سره ای چنان عظمت ناک است که در پاسته او گاهی سر نیند خسته مگر زلف وی که از  
 درازست شعر بیانش می اندازد سبب کنایت از زخم آن شطاط آرایش و بنده و شاد زنده جوش  
 رسم شطاط آنست که هنگام شانه دهنی زخندان مردس را در دست تقالو میسازد تا سرش بخاھے



ترود و انگشت کنایه از نیشکر چه در وقت کمیدن شیره نیشکر مقدار یک انگشت یا کم یا زیاده  
 صاف نموده در دهن میگیزندای نیشکر گویا انگشت غیر است ازان سبب بر لب نیارد و گل را عظیم  
 ازان گفته اند که در بازار میرود و جالش را هر کس مشاهده میکند ازان گل را جمال خودی نماید خیزه  
 بیشم و بے حیا قبح خواره مست و بیجا باین معنی که چشم واکرده بهر کس میگردد و محمد رضا شرا بخواری  
 نرگس یا بمعنی گفته که شکل پایله دارد و خراب اے مشتاق لطف بے سبب او بیند یا معنی آنکه قصد  
 ممکن نیست باو شان لطف کند شاید که بلا قصد مزبانی کند رضا خون دل آشامیدن غم خوردن  
 شوم یا ضم ضمیمین ای لخن منتخب قوم من الاوصاف فاطمات علی موصوف علی سبیل المبالغة کرید عد  
 کذا انید سبیل پیوسته شده منتظر رود نیل اے روان و جاری و شفت بفتحتین آو سخن چیزے  
 پیچیزے و غلبه محبت منتخب قولے همانا خاک اوز را بنجا برشتند و آنچہ همانا کلمه وطن ست و خاک عبار  
 از بدن زلیخا و برات کاغذے که روزمیه یا ماهیه یا نوشته باشد ای گمان می برم که طینت او از مصر  
 ساخته اند و حصه رزق او را از انجا داده اند لهذا حب وطن باطنی و زنجیر آنچہ خورد او را بدان طرف  
 کشان ست **قولے** اگر نبود بصدر خانه خوبے و صدر بنگاه و یائے خوبے برائے عظمت است  
 و کلمه را بمعنی برائی و خانه روبی بسیار وحدت یا تحقیر ای اگر لایق بانوے نه بود البته یکے از خدمتیا  
 خواهد بود از خاک برداشتن اگرام نمودن چو سبزه متعلق ست به مصرع اول اے صد زبان  
 از تنم بر وید چنانکه صد زبان سبزه از خاکے روید و باو برین لفظی بمعنی مقابله اے در  
 بدله این لطف واجب است که لبر و چشم سوئے بارگاه شاه طیموس روان شوم اما چه کنم که از خدمت  
 شاه مصر کیم فاسخ نیستم فرہنگ بر وزن سرہنگ بزرگی و ادب و دانش و حلم و وقار کذا فی  
 اسی بادشاه مصر که کان حلم و وقار ست چنان شاعری خدمت بستم که اگر یک ساعت از خدمت  
 وزن فعله است برائے مرثه اسی یک جمله و غضب او در ملاک من کافی ست چه غصه صاحب حلم  
 از و بگزینخت ترمید باشد درین خدمت اے آمدن من بخدمت شاه طیموس و آوردن زلیخا و در  
 کلام مضامین محذوف ست ای مرا در بجا نیاوردن این خدمت معذور دارید بخوت بکبر فخر و  
 صد زین عماری اسی دو صد زین بود و پر از کنیزان و زنان مصری از خویشاوند عزیز رضا  
**قولے** صنوبر قاتمان طوبے حرامان و صفت کنیزان و غلامان ست اے راست قاتمان  
 و خوش حرامان غلامان یا کنیزان غلامان ست اے کج و ک که خطرش و میدہ باشد رضا  
**قولے** زاحل در درجه بزرگتر است و اے میان یعنی کمر که در بار کی مثل مویست کمر بزرگتر



مرصع بلعل و در بسته باشند قصور آب و گل کنایت از عدم اعتدال مزاج چون در دوسر  
 و دیگر امراض و پیدا است که حران از امراض فارغ اند شرح قدیم و گویند که قصور آب و گل  
 عبارت از عیوب جسمانی باشد مثل پالنگی و یک چشمی و پست قدی و غیر ذلک محمد رضا اضافه بیا  
 گفته ای ابدان ایشان از نورست مثل حورنه از آب و گل و الله سبحانه اعلم بمراد عبارت بر گل خضای  
 یادوش مقوش طوقها بر مه نهاده کنایت از روح **قوله** زارباب کیاست هر که باید ریاست  
 سرداری و کیاست دانائی و این بیت معطوف بر بیت ۵ هزاران از کنیزان و غلامان ۴  
 و هزاران مبتداست و بیت لاحق خبر آن ای اگر پدر زلیخا خواهد برای تمسک گذاری لطف او  
 هزاران کنیزان و غلامان که وصف ایشان چنین و چنان است و چندین از ارباب دولت و  
 دانایان بفرستیم تا زلیخا را با عزاز و اکرام تمام در خانه من که پر از نعمه ایست بیارند چه ناز یعنی  
 نعمت آمده است فرخنده بختان کنایت از غلامان و کنیزان یا کنایت از ارباب کیاست و  
 ارکان دولت از طیموس شاه زلیخا همراه داده شوند حاصل ایات آنکه طیموس شاه را از اسباب  
 اکرام زلیخا از کنیزان و غلامان و مانند ذلک و هم خلعتها و زیورهای ایشان از لعل و گوهر و غیره  
 تو اکرام میخواهی بلکه مراد او قبول خاطرست چو عمارت گل ای چنانکه بوزیدن نسیم عاری گل از غنچه  
 سیرنای آید ای گل بشکفته بچنان از رود و سخن قبولیت عاری زلیخا بیرون آید شرح قدیم و آن  
 آنچه محمد رضا گفته که تشبیه و در شکل روانگی است که عاری گل بوزیدن نسیم سحری چپ و راست می جنبد  
 بدستور روانگی عاری مینماید **قوله** که از جهان زلیخا اه علت آمدن آن مردست از مصر **قوله** تنی  
 از خوش پر کرد از عزیزش به ای زلیخا از استماع خبر قبولیت خود از پندار خود تنی گشت و از یاد عزیز  
 پر شد **قوله** بهائے دولتش آمد به پرواز به ای بهائے بخشش پرواز نموده بر سر زلیخا سایه افکند  
 باعتبار درود مرده قبولیت و این کلام باعتبار زعم زلیخاست که عزیز را دوست خود پنداشته  
 بود و الانی الحقیقت دشمنی بود پس نامبارک محمد اکرم خیالش آمد ای از استماع خبر مذکور در دل و  
 خیال رسید کما کنون بدوست میرسم و از آن شادمان گشت و قید از دلش بکشد و بگویی و رانی و با  
 زانده است و این بیت مقوله مولوی رحمه الله است ربیان احوال اهل همانست **قوله** خوش  
 آنکس که خیال و خواب بگذشتت ای خود را بسته خواب و خیال ساخت ای برین هر دو اعتمادی  
 نداشت **قوله** کما هو الله الابرار من اولیاء الاخیار ضایا معنی آنکه سیکه انبساط و شادی از خیال و  
 خواب دارد آن کس خوش نیست چه او گرفتار خیال است بلکه خوش آن کس است که از خیالات



گذشته بطلب رسیده باشد جهاز بالکسر ساختگی عروس از زیور و پوشاک مستحب و عنان تافتن  
متوجه شدن عروسی بیایه مصدر و عروسی بیار نسبت منسوب به ملک روس و استپان  
زیکه پستانش سخت به مقدار انار برآمده باشد و مصرع ثانی صفت بعد صفت کنیزان است ای  
رخسار اک گلستانی بود و بغل و سینه ایشان گلستانه و دیگر بود پس گلستان بر گلستان کشید بگوشت  
بالضم و کاف و و او فارسی رخسار کذافی المدار قوس مشکین کنایت از ابرو سیاه و و سیم  
بالفتح بر گه که بدان موئے ابرو رنگ کنند مدار و از محققین منقول است که و سیم خطی است سیاه  
که بدان ابرو را در سازند و غازه سرخی که زنان بر رویه بماند و آنرا گلگونه نیز گویند حاصل آنکه  
ایشان در ابرو و مشکین بودند حاجت و سیم نداشتند و سرخ رو بودند حاجت غازه نداشتند  
قول نموده بسته بر لاله زرخیز و نقوله بفتح نون و ضم غین معجمه معنی گرد و شکن زلف و بمعنی  
خالی که شاید آن از مشک بر رخسار ایشانند بعضی الشروح و لاله کنایه از رخسار و نقوله در  
مقام بهر دو معنی می بندد و بر معنی اول از عنبر زلف مشکین مراد است و بر معنی ثانی مشک مراد است  
امرو به ریش و عشوه بالکسر سبب فریب محبوبان آنکه گاهی به عاشق التفات کنند و گاهی استغناء  
و در زند غمزه بالفتح چشم زدن بنار رضا کلاه لعل ای سرخ رنگ کامل بضم کاف دوم موی که بر فرق  
می بندند و را بعد نیز میگویند کذافی المدار گرد نشان دادن پراکنده کردن زلف معنی بیت لاقی آنکه  
که بعد از آنکه بیرون کشیده بودند پس تارها و زلف مثل شاخه های سفید بودند و کلاه سرخ  
و نشان مثل گل لاله تصدب رنگ سبز رنگ مصرع ثانی صفت قباهاست ای مانند برگ سبزه  
است نازک بودند مانند پوست نیشکر که بس تنگ است تنگ بودند رضا فلا بد من حذت المضایق  
فی الموضعین قول نموده بود آویخته زلف آویخته و ایهام بآنکه جانهای عاشقان به آویخته بود که قریب  
به ملک بود پیش چوگان صفت گوشت ز ابروئے سبزه از قبیل اضافت ضرب الیوم است ای ایستادن  
تیز و تری بودند از گونی که پیش چوگان می رود و نرم و تری بودند از آب که بروی سبزه نرم روان باشد  
شکن بمعنی شکست و سوراخ خیزان بیای فارسی و تقدیم را بر معجمه مضمومه چوبه است که  
زبان بهر بیت نامند آنرا بدم اسپ تشبیه کنند کذافی المدار و میل نام ستاره است مشابه دم اسپ که  
انگشتان شکاف آید بامون و شت و زمین همواره شکوه عظمت مهابت قول سر رشته پشت  
که کوهان و ای پشت همه مثل پشت زمین برآمده بود و کوهان هر یک مثل کوه بلند بود و تنها ای  
یا چنانکه بودند و کوه راستون و رفتار نباشد و این شتران ستون و بار و رفتار بودند و ستون ایشان



پائے هائے ایشان قوله بریده صد بیابان توکل بیان کم خوار سی شتران ست که سه چاه  
 منزل بے آب و غوطی کنند کمال وصف اوست ای صد منازل بے خردن بر توکل برید بود  
 و اگر کسی ایشان را خارجی انداخت بسان گل بر غیت تمام میخورد شرح قدیم حدی بالکسر آواز  
 و سرودیکه بدان شتران را برانند و فارسیان بضم حا و بجا طایف یا نیز خوانده اند کذا فی المساء  
 نفائس اشیای عجیبه مفرش بافتح بستر مدار و در منتخب آورده که آنچه جامه خواب درخت دران  
 هند یعنی بقیه و درین مقام هر دو تواند و مصرع ثانی بیان اقسام دیباگرامی ست قوله یا قتی  
 دور و لعل بدخشان بیان اقسام گوهرهاست و لفظ گوهر را بر مردار پدیم اطلاق میکنند بدخشان  
 نام ولایتی که بالعل و در خوشترنگی مشهورست قوله ز باد و عنبر و عود قماری بیاد و بفتح زار معجم  
 و بار موحده خوشبوئیت که صحرانی گیر و عنبر بافتح خوشبو معروف و گویند که آن سرگین جانور  
 بحریت و صحیح است که موئی ست خوشبو که در کوستان هند و چین از زنبور عسل که انواع گیاه  
 خوشبوئی خورد و بهر سه و سیل آن را بدریا میرود و اکثر آل را جانور بی بحری بدیان فرد میرود  
 نتواند که بضم کند آنرا بنید از این جهت بعضی گمان برده اند که آن سرگین آن جانورست کلاهما  
 فی المنتخب و عود و بیست معروف خوشبودار و قمار بافتح و قیل بالکسر جزیره ایست نهایت  
 هندوستان که یک جانبش باختر اتصال داشته و دران جزیره درخت عود نیکو میشود و آنرا  
 قمار لے گویند کذا فی المدار و شارحی دیگر لفظ قمار را بالضم قاف تحقیق نموده و الله سبحانه عالم  
 معنی بیت آنکه طیموس شاه دود از انواع خوشبو میا ساخت بعضی از مشک تا تازی پر بود  
 و بعضی از زباد و بعضی از عنبر و بعضی از عود قماری و در بعضی شرح مصرع ثانی بدین نظم  
 یافته شد قوله ز ساری عنبر و عود و خمار بی فرموده که ساری اسم فاعل ست از ساریت  
 ای عنبر که در اشیای دیگر ساریت کند و آنها را معطر سازد و خماری منسوب به خمار که دانسته  
 زنان را گویند و عود را نسبت بخمار از آن کنند که از درخت عود تختها تراستند و خمار و مانند  
 آل را در میان شان نهند تا بوئی خوش گیر و آن را عود خماری گویند جمله بالضم مکانی که  
 از بهر عروس از پردا بیارانی کذا فی المدار و سیل یعنی حجره رخصا مقطع خانه آنکه سقف آنرا  
 تخت پوش سازند و این متصوّر نشود مگر بآنکه بوجها و تختهای موصول با یک دیگر پیوند ساخته  
 باشد بعضی الشروح از صندل و عود بیان مقطع خانه و این بیت صفت عماری ست  
 پتیر جمشید تخصیص بنا بران ست که اواز سلاطین عظیم ایشان ست نه از برائے آنکه



وضع چتر از و شد و شرح قدیم و محمد رضا گفته ای چنانکه چتر جمشید مرصع بجوهر بود گوی  
 حورشید باضافت بیانیة قوله ز سمار زرد آویزه در بد سمار بالکسر تیغ آویزه گوشواره اینجا  
 بمعنی مطلق آویخته و هر جای آل عمار می سمار بازین کوفته بودند و بر سقف و دیوار پلای و مرایه  
 آویخته بودند و چون گل از باد بهاری اینجا که گل درو زیدن نیم چپ و راست تمایل میشود  
 پس گویا عماری است که میرود در رضا سر و شمشاد و صنوبر هر سه درخت اندر است قامت اینجا  
 کنایت است از کنیزان و غلامان و مصرع ثانی صفت ایشان است آن صنم زلیخا مع جملہ  
 آرایش مذکور و عالم عروس گوی نو بهارے متعلق به مصرع ثانیست ای عالم عروسی زلیخا بازید و  
 آرایش تمام بانفاس بالا کلام چنانکه در بیان آمده روان گشت پس گویان آن فضل بود که از دیار  
 بدیارسے روان شد است جولان صفت غلامان است ای غلامانیکه مشتاق اسب و وانیدن  
 با رنگ و ناز بودند و در بعضی نسخ چیت چالاک واقع شد قوله زلیخا بادے از نخت  
 خوشنود به زلیخا مبتدأ است و این بیت لاحق صفت دوست که در دے بیان پنداشت  
 زلیخا آورده است و بیت ثانی خبر آل شب پس سیاه است ای شب غم بجران پس  
 تاریک است و ازان تا صبح وصال یار چندین ساله راه است دولت تیز که مراد را بکیاری  
 بمرتبه رسانند کذافی الممدار معروض عرض بفتح میم و کسر را و ممدار محل ظهور قوله جرشته نخل  
 ز راه ای قامت غلامان مانند نخلی بود که از زر ساخته شود قوله کنیزان راهمه هر هفت کرده  
 اے از مصر کنیزان برون آمدند که همه در حسن و جمال مرتب الاسباب بودند  
 اے از اسباب جمال چیزے فرو نگذاشت این مثل از اینجا است که در زمان سابق شاهد  
 هفت حله بر یک دیگرے پوشیدند که هر یک از دیگرے کوتاه تر بودے و یکے ساند  
 دیگرے شے و نیز گفته که اسباب حسن هفت چیز است قامت معتدل ابرو مقوس چشم سیاه بینی  
 در نهایت اعتدال و بان تنگ لبان سرخ کردن بلند و صفات بعضی الشرح زر بفت جوامه که  
 که تار باز و در و باخته باشد رضا نکته پرواز اکیز گو تمینت مبارکبادی خود بالضم نام سازی مسلی  
 به بربط که تار بسیار دارد کذافی الممدار و تاب معنی تیج و مقرر است که عود و صنوبر را گوشمالی میدهند که حسب  
 المدها بنواز و گوش خود میخواے چوبین که بیک طرف عود باشند و کلمه را در مصرع ثانی علامت افتاد  
 سباب بطرب رضا قوله بجان از دے امید وصل زاده به ای از مؤذنه آوازے  
 بجان عزیز امید وصال زلیخا پیدا شده بود در باب سازی مسلی بچنگ مدار غم سوزش نسیم



کما پنجه نام سازی مثل کمان زه کلمه نخستین ای کما پنجه را نغمه ساز بای و دیگر و عالم آرایش عروسی  
 پسند و دلپذیر افتاد لهذا بران نغمه های و اسباب طرب که در میان بود آفرین میکرد و نیز نام آواز  
 کما پنجه که زه ست شرح قدیم و محمد رضا کما پنجه بمعنی آندست نواختن چنگ گفته ای کما پنجه میگفت  
 که زه ست شادی و خوشحالی قولم در افکنده و ف این آوازه از دوست به کز و دو دست راه  
 کوبان بود پوست به چوں مولوی رحمت الله بمقرب در بیان آوازه و ف در آمد که آن فی الف  
 پوست در دست و ف زمان میباشند پوست در دست باصطلاح فارسیان بمعنی تیهستی و بیجا صلاکند بران این بیل  
 بخاطر در آورد که و ف گویا از جانب زلیخا این آوازه می افکنده که از دوست یعنی زلیخا در دست  
 راه کوبان غیر از پوست خواهد بود ای از وصل زلیخا غیر از عزیز همه به حاصل اند و از وصلش غریز  
 فقط کامیاب خواهد شد و کامیابی عزیز از زلیخا بدین معنی باشد که باو هم صحبت خواهد شد نه باعتبار  
 قادر شدن بروی شرح قدیم و تواند که از راه کوبان علی الاطلاق مراد باشد که عزیز از قادر شدن  
 بر زلیخا متمنع و محروم است قولم بره داد نشاط و عیش دادند به ای در راه حق عیش و عشرت  
 لکما یعنی او ساختند چومه ای بسرعت تمام چنانکه ماه منازل و برج راطی و قطع میکند خورشید  
 ماه رویان متعلقان زلیخا از غلامان و کنیزکان فاعل رسیدند عزیز معنی متعلقان خود از تیرگی  
 رای پاک فارسیان ملال طبیعت رعنایه نور خیمه های سپید باقیه بای زین که بر خیمها بودند  
 رضا بر چرخ باضافه بیانیه مقیمان حرم کنیزان خیمه زلیخا پیشکش تحفه و خدمت و شاق بالضم  
 خدمتکار و بهم خواه از مصرع اول کنیزان مراد است از ثانی غلامان بعضی الشرح مؤینه پستین  
 که از قائم و سحاب و سمور سازند ابریشمین جامه ابریشم تنگ بافتح خروار شکر و بار ستور و حسن  
 آن تنگ بر تنگ به ای از حد زاید رنگ برنگ گوناگون عذر یا خواست و گفت که پیشکش  
 من لایق شما نیست و عذر خواستن از رسم کربان است و معذرت را عطیه ثانی گفته اند نام و مشهور  
 و مقرر منزل گاه بنگاه عزیز که جدا از بنگاه زلیخا بود رضا قولم کن چرخ مشعب حقه باو است  
 مشعب بضم کیم فتح دوم اسم فاعل است بر چهارم اسم از شعبه بافتح بر وزن فلان بای مجرور  
 بمعنی بازگردان و جاد و نمودن کذا فی المدار و حقه بازی نوعی از شعبده که مهر در یک حقه  
 اندازند از دیگر بیرون آرند و در ذکر وصف کن اشارت است بکمال وی در فریب دادن  
 مردم و بای حقه بازی و حیل سازی برای غفلت ای این چنین چرخ بوقلمون کن فریب داده  
 پس منافقت باز است که مردم راه نفاق و دورنگی برگرفته چنانکه در بیت لاحق میفرماید با امید



و بیدلی برائے وحدت مست و یای نو میدی برائے مصدر هکتا فی البیت الملاحق سایه افکن  
 بمعنی متوجه شدن یعنی چون عزیز بنحیمه زلیخا متوجه شد و بمقیان حرم ملاقات کرد و رضا قولم عنان  
 بود و انکف شوق دیدار بد عنان مفعول بر بود و شوق دیدار فاعلش و شین مضاف الیه کنایه شوق دیدار  
 عزیز عنان یکب و اختیار را از زلف زلیخا بر بود قولم نباشد شوق دل هرگز از آن شوق مضطرب  
 دل عاشق در هیچ وقت جز وقت نزدیک سیدن بمشوق زاید نباشد یعنی درین وقت اضطراب  
 از حد زاید باشد و محمد رضا میفرماید که ازین اشارت مست بیک دیدار دیدن و کاف در مصرع  
 ثانی بیان وقتی محذوف است یعنی وقتی که یار قریب آید شوق ازین قدر زاید نباشد که یک بند  
 بنید چنانچه تشنه را در حین حضور آب این قدر شوق باشد که زبان را ترکند فافهم قولم بتدبیرش  
 بگرد خیمه گردید و ای برای تدبیر و سرانجامی یک دیدار بگرد خیمه از جانب اندرون بگردید  
 و در آن خیمه شگافه بسد مکر و فریب زد که کسی را از آن آگاهی نشد و چشم خیمگی خیمگی کسی که در  
 خیمه مستور شده باشد کنایت از زلیخای آن شگافه مثل چشم زلیخا تنگ بود و تنگ چشمی از  
 اوصاف معشوقان است که از غرور حسن و کمال جمال خویش کسی را در نظر نمی آرند و کسی نه بیند  
 این صفت حور مست قولم تعالی حور عین من قاصدات اللف شرح سکندر نامه از آن  
 خیمه ای از شگاف آن خیمه قولم بسر نابرده و یوایم افتاد و در عامه نسخ نابرده مرقوم است  
 پس برین تقدیر قولم بسر متعلق نابرده خواهد بود ای دیوار من که هنوز بسر و تمامیت نرسیده  
 بود که افتاد ای کارم بسر انجام نرسید و در شرح قدیم آورده که صحیح نابره است و نابره بمعنی  
 نامبارک صفت دیو است چنانکه در نابره صفت کرده و گفته پسند آن نابره چه را بد و  
 برین تقدیر بسر متعلق افتاده باشد و میم مضافه الیه سرانته کلامه و از اساتذہ مسموع نیست که  
 نابره بمعنی بے نصیب حالست از میم متکلم و یار دیواری برای عظمت است ای بسر من دیوای  
 که کنایت از عزیز است افتاد بجا لیکه از وصال یار محروم و محمد رضا از فریاد ناله نورالدین نقل  
 کرده که نابره بمعنی بزرگ عظیم است و حاله الی الاخیر قولم گفت از خویش رازم و ای محراب  
 که عزیز مصرم و مصر مقام من است نشانم اے کاشم خار برواد ای میوه خار را برچیدم قولم  
 افتاد آخر بنا باژده کار و نهاده و وصف دارد یکی ایزار سائیدن و منع از حصول بخت و چنین  
 حال عزیز بوده قولم لب از تپا لعل خون کشاده و تپاله آنکه لبها از حرارت تپ و گرمی تشنگی  
 پاره پاره می شوند و از دسے خون جاری میشود بمعنی ترکیب و خال تپ و پاشش برائے



نسبت ای تشنگی خالسا و گری بر لب افتاده بودند از آنها خون روان گشته شرح قدیم منک  
 بالفتح زمینی که در آن کوئی عمیق افتد کذا فی المدار و مفعول یا بم شوره خاک است آن بجای  
 آب مییایم شوره خاک را از تابش خورشید درخشنده باشد و زمین مذکور احوال مرکب سواری بنزد  
 بے خرج باین معنی که خرج بر اسب مانده و آن گم شده شاخ شاخ پاره پاره قوله خیال  
 بنید از گم گشته من به خیال صورت که از بعید بنظر آید گم گشته کنایت از راحله زورق یا قف  
 کشتی خرد دیار بے درنگی برائے تنگ و یار تشنگی برائے عظمت ای تنگ کلان که اور از دور  
 خیال توان نمود سنگ بر دل ناشکیب دست بر سر متاسف و متحیر کذا فی المدار خدا را آ  
 فلک را بمعنی برائے و بفلک از جهت تاثیر کواکب یا باین معنی که کفار فلک را موثر حقیقه دانند  
 زلیخا در کفر بود در ضا ندرم اے مدار مرا و میم در مصرع اول مضاف الیه کف است از این و آن  
 باری بدو یار ثانی برائے عظمت مرغ بختایش رحمت الهی و خطاب زلیخا اگر چه بفلک بود اما بواسطه  
 فلک موثر حقیقی متوجه حال او شد بر و بخشود این شکل ای صحبت عزیز مصر ضا ندرش بالضم و  
 و او فارسی جبرائیل و نیز هر فرشته مدار اینجا کنایت از هاتف غیبی است از غیب علام امور که بعد از  
 تفذازانی فرموده که هاتف نوعیت لذت که در صحرای و بوادی اتقای اخبار میکند بعضی شرح  
 قفل سیم کنایت از شرمگاه و کلید موعم کنایت از استیلاست همچنان غایتی که نرم باشد از آن آلت  
 عبارت است و فاعل دادند قضا و قدر فرق در میان قضا و قدر آنست که قضا حکم ازلی اجمالی را  
 گویند که از ازل بطریق اجمال بر هر چیزی رفته باشد و قدر حکم ازلی تفصیلی را گویند که لایزال بطریق  
 تفصیل بر آن چیز رود کذا فی شرح سکندر نامه و خارا و برین مقام سنگ سخت و نوعی از  
 جامه ابریشم هر دو درست می آید بل بالثانی انساب بخت افگندن بخر خارا کنایت از  
 شکست بکارت شرح قدیم قوله نیاید ز آستین خنجر گکال بکسر سین ممل اندیشه  
 بد را گویند ای کار خنجر که تنگافتن است از آستین خالی نمی آید اگر گوئی که عزیز باد وجود این نقص  
 مردی چرا برخواستن زلیخا اقدام نمود گویم که در ابتداء خواهش از جانب زلیخا خواسته پس اگر  
 عزیز آن امتناع آوردی در عالم باین عیب مقوم شدی یا آنکه این عیب بعد از عقد زلیخا  
 از سبب غیرت یوسف پیدا شده باشد یا آنکه نسبت به زلیخا باشد فحسب نسبت بزنان دیگر  
 بعضی الشروح اما در درة البیضا آورده که عزیز با جنیت که بر صورت زلیخا بود خفت خیز نمود  
 چه مقرر است که صورت هر مرد و هر زن یکی از جنیان همزاد سست شود پس چون



عزیز خواستی که بزینجا بنحسب حق تعالی شبیه همزاد زینجا را پیش فرستادی و زینجا در امان میبود  
 و الله سبحانه اعلم خوردن خون را میان بستی ای مستعد بخواری و شکیب شد سحرگاهان آن  
 بوقت سحر چه الف و نون مفید یعنی ظرفیت است مثل با مداد آن کوب صفت کاشف چرخ اے  
 ستاره و از زرین کوس کنایه از آفتاب و چون نواختن کوس موجب شکست غفلت است  
 که کواکب نیز از قولم شد از رخشانی آن زرفشان کوس به رنگ پرطوطی دم طاووس  
 این بیت تخیل است در رفتن کواکب رخشانی تا پیش زرفشان کوس آفتاب دم طاووس کل  
 به ستارگان که منقش باشد پرطوطی اے بسز و سادو از نقوش کواکب حاصل آنکه آسمان قبل از  
 طلوع آفتاب که منقش مثل دم طاووس بود بطول و عرض مبدل برنگ بنفش و کبود گشت شرح  
 قدیم نیکوختان را و از نیکوختان یا کنایه از خوبان زمین درخشان چترها زمین قولم فلک را بطریق  
 را سخن به کلمه را هر دو مفید صافترای طبق فلک و سخن نیست پهلای جدی شد دشت بحدوث  
 حدوت مملوون است بر فلک یعنی از بانگ جدی ساربانان و از غلبه سخن طرب سازان طبقاً  
 گاه فلک و سخن گاه دشت اراضی پر صدا گشته قولم در دشت از طلال و بدر پر بود  
 در اے دره کوه طلال کنایه از نشان هم اسپ و بدر کنایه از نشان پاسه شتر قولم گاه  
 کنده بهر سوار تک دیوی الخ حاصل این بیت با بیت لاحق آنکه از بسیاری دوا بگاه  
 سم اسپاں بردے نشان پای اشتران می افتاد و طلال بزخم ناخن رویه بدر را گندیدای تگاه  
 پای شتر اگر چه نمیشد اما زخمی میشد و گاه پای شتران بر نشان سم اسپاں می آمد پس در و طلال  
 را ناچیز و نحو می ساخت بعضی الشروح رضا قولم پست آهوان زمین نشین به صیل بادبان  
 از عنون زن به مست آهوان غلامان صاحب جمال و مست جوانان خلیل بر وزن فضیل دریا  
 اسپ که او را بچوان صاهل تعریف ساخته اند و مصاور بر وزن فضیل بسیار آمده اند چون رحیل  
 و حقیق و صریح و نصیر پس صیل بر وزن تصغیر خواندن ظاهر و حی نادر و از عنون بفتح یکم و عنیم سیوم  
 نوعی از ساز با ساخته رویان و قیل ساخته افلاطون یونانی کذافی الممار و در موی دست که آواز  
 از جمیع مزامیر را گویند مثل بریط و مینور و ماعد و لک و نیز چون هزار آدمی از مرد و زن و پیر و جوان  
 سالها بر مختلف با آوازها متنوع یکبارگی بنوازند آن را از عنون نامند درین مقام هر سه معنی درست  
 آید بلکه ثانی و ثالث بکثرت اسپان که با آوازها مختلف تشبیه میکردند آنست حاصل آنکه برای  
 غلامان به چشم آهوجیم که در خانه زمین نشین قرارگاه ساخته بودند آوازهای مشبه مرکبان و صدای



از غنای آنی افزا گشته بود حاصل الشرحین آسودگان هودج نازکنیزان صاحب جمال  
 جمال اے نفیر ساربانان آسودگی افزا کنیزان بود قوله چو شد از تو شکست خود درستم به خود  
 زاید است و بیم درستم مضاف الیه شکست است و قوله از تو متعلق شکست است ای شکستی که از دست تو  
 بمن رسیده بود حاصل آنکه بعد از خواب سوم بهوش باز آمده از بند زنجیر خلاص یافته بودم پس  
 ازین در گنجی خطا کرده ام که از تو طلب چاره وصال یار نموده ام که باین آوارگی رسیده ام قوله غایت  
 از توابع است مستعمل در خانه و متعلق آن و ایل خانه میشود کذا فی المدار قوله میفکرم سنگ بر جان میفکرم  
 ای تاشکیب مساز آرام جان محبوبی که آرام جان بخش بقراران باشد از یوسف بنحتم این باشد که  
 هر زمانه بلاء اگر قمار میازد برداشت کوچ فرو داشت نزول و مقام قوله عزیز مصر را در حق  
 گذاری قوله را علامت اعنافت کف است بهر نری حاصل آنکه عزیز و مردان دیگر در حق گذاری  
 زلیخا طبقه های دیوار و در هم را نثار عمارت زلیخا ساختند چه در وقت کتختانی نثار ساختن رسم  
 است رضا قوله چو بر طرف چمن از غنچه باران قوله ای چنانکه بر کناره چمن باران بر غنچه باران  
 آنچنان صاحب نثاران لب نیل بر عمارت گوهر ریز شدند گوهر ریز مردم مضاف است بفاعل  
قوله چو گشتی سم اسپان آتش افکن قوله ز نعل و نعل بودی سنگ آهن قوله یا ای پسر برائے  
 تنگیر است آتش افکن اے تیز رفتار که از سم شراب باران شود و در مصرع ثانی لغت نشسته  
 مرتب است ای از نعل سنگ بودی و از نعل اسپ آهن چقاق بودی قوله چو برگ حسره  
 صدف هر گوش ماهی قوله گوش ماهی در اصطلاح صدف را گویند ای چنانکه دریای اعظم پر گوهر  
 میباشد آنچنان همه صدف بار و در نیل از بذل و نثار مردارید شاهوار پر گوهر گشتند شرح قدیم و در  
 مدارست گوش ماهی استخوان با ضرور پائے را گویند درم ماهی پوست ماهی که بر پشت ماهی میباشد  
 بصورت درم و چون در عمارت واقعی بر پشت سنگ جا نگیند ننگ چمن ماهی هم در مدار شد رضا  
 دولت ای براه زلیخا یا بدولت واقعی ماه خشت سیم مرخشت زر گوهر فشانی مرصع بگوهر ساختن ای  
 امتاد زر کار بران تخت مذکور برای مرصع نمودن زر را به نثار و صرف نموده بود رضا قوله که از آن  
 زرد بود و آتش نشسته ای بر تخت زرین او را آتش و سوز لاحق بود و گران سنگ بیش بها ولی  
 بود آن بر و آه ای نثار گوهر بر زلیخا باران غم بود به پیش در نیامد الخ ای از بسیاری گریه گوهرها  
 نثار پیش نمی آید قوله کسی که دل ز بهر آن لخت لخت است قوله این بیت باد و بیت لایق  
 احوال مضمون سابق است طریقی لیل مشین و کش مضاف الیه است دل لخت لخت پاره یک لختی



بمعنی درستی دل و بیداری و خبر مبتدا و محذوف است یعنی کسیکه دلش از فراق پاره پاره است  
 مایل بتخت نمیشد و اگر او مایل هست از بیداری و درستی دل است ای دلش از فراق  
 پاره پاره نیست شرح قدیم و محمد رضا رحمة الله و قیل یک لختی بمعنی یک جفتی هست اول کسیکه  
 دلش از هجر پاره پاره باشد اگر بر تخت می نشیند ازین جهت می نشیند که بادل او همجنس است  
 چه تخت نیز از پاره پاره چوب مرکب می باشد و لا یخفی ان الا نسب بالمقام هو المصنوع  
 الاول یدل علی البیتین اللاحقین والله سبحانه اعلم در میان ای بیدان عشق صدق  
 الیای الا یامدای درازی شما و روزهای لبرنی ای حدت اینکیر است و یکس ای دیگر چنانکه از تماشای آینه  
 پیدا است که پروانه را تماشای خورشید مطبوع نیست اگر در تابش از شمع زاید است و بلبل را نکست  
 بوی ریحان پسند نیست اگر چه در نکست از گل زاید است که او را پسرم گفته اند و بکذاشین عزیزش مضای  
 الی دست پریشان خدمتکاران غیر از کنیزکان و غلامان لایزال بیزم التکرار فی الاتی رضایان  
 رای برای خدمت زینا سیاه فامان ای غلامان حبشی که مثل عنبر سیاه چیده بودند و مثل قشقه از  
 شویوت پاک بآنمه ای باخوب رویان مصری و کنیزان و غلامان و غیره پرستاران صفت یار  
 موصفی که در آن بار عام باشد کس را از آمدن منع نباشد محمد اکرم قول که از آن بار گران در شادی  
 و خرابی از آخر محذوف است ای نسبت آن یار که از عشق او آگاهی غمناک با کسی نبودش  
 و خورضا قول که چه شب پر چهره مشکین پرده بستی چه ماه در پرده اش تنها شستی چه چهره شب  
 آسمان مشکین پرده کنایت از سیاهی شب ای چون ظلمت شب آسمان را از آگشتی زینا در پرده  
 شب تنها شستی چنانکه ماه و روی می نشیند پس تشبیه ماه محض در شستن بشب است نه در تنها  
 شرح قدیم سرانجام ای تا دم حیات قول که برو آثار و دولت از کنیزت و لفظ بادا و دین است  
 ملحوظ است و میم مضاف الیه و بقرم محذوف است ای برویم ای کنیزک بودن من متر آثار  
 دولت بر روی من پیای بادورین باغ ای خانه عزیز که آرایش باغ داشت قول که بید  
 کنیز از عشق کارم ای کار من از عشق تو بنو میدی رسیده بود که از شکافت خیمه عزیرا  
 دیده مضطرب الاحوال شده بودم و در آن زمان سرش غیب الخ بنوری ای بدالت نورس  
 که از طلع رختان تو دیده ام نقین میدانم که البته ترا خواهم یافت و محمد رضا بار اسمیه گفت  
 چار چشم کنایت از کمال انتظار است یار ای برای تنگدست و یار ای برائے غفلت ای  
 چون بدیده کمال قول که چه دیدار تو بینم نیست کردم چه عاشق شد بدیده عشق خود



بجز پیشو و در تماشای معشوق محو و مستند میگردد **قوله** چو جان آئی بجان من نشینی به  
 ذات تو در من چنان بشکن خواهد شد که جان در بدن شکن دارد **قوله** ترا یاکم چو جویم انجای اگر بدین  
 بیهوشتی برخی اقامت دست و پد و در آن هنگام تلاش وجود خود کنم ترا یاکم ز پراگه و دنی و تشنه  
 بر خاست و یک و وحدت جا گرفت **قوله** شمیم مشک در جیب سمن ریزد این مصرع با چهار  
 بیت لاحق صفت منادیت و بیت کس از من در جهان انحراف مقصود با انداز است لفظی زیاده  
 و آسا هر سه اسم فاعل است ای سمن خوشبو سازنده هستی و تماشگاه سر و سوسن آراینده هستی و  
 جعد سنبیل را بر روی گل سانیده هستی چه خوشبوی گلهای از تاثیر باد صبا و دست سر و سوسن انصارت و  
 تازگی بخش است که مردم را تماشگاه میشود و بوزیدن وی سنبیل بقرن گل میشود و برگش گل میرسد  
 قدیم درخت پائے در گل ترکیب توصیفی است از درختی که پایش محکم بگل است از رقت قلبی است  
 می آید بدین جنبش ای با پیغامبری چه باد صبا را مرید عاشقین مقرر ساخته اند رضا ولداری غوغای  
 بدویانی ثانی فارسی برکے عظمت و خود در بیت لاحق رائده است بی راه و روی بیای عظمت  
 ای بسیار تجیر و کذا جت و جوئی **قوله** تماشکن ز روئے او مثالی به بدام آور بوی او غزالے به  
 این بیت لفظ نشر غیر مرتب است ای در نگار خانه چین رفته مر تصویرات را تماشکن پس  
 اگر صورتی مثل یار من بینی نوشته پیش من بیار تا خوش وقت شوم و در صحرای ختن رفته غزالی  
 بدام آور تا بوسے یار خود بیدار وی معطر و مانع شوم محمدا اکرم جولانگاه روز عرصه روز مصرع  
 اول از بیت لاحق حالت از فاعل داشت ای از وقت صبح تا آن وقت که غرشد روشن  
 بیدار روزستانان می آید زلیخا باد صبا گفت و گوی مذکور میداشت بحالیکه دیش بدرد و  
 چشمش خون نشان میبود مجلس افروز باعتبار باز آمدن بمسند تا روز صفت بارعام رفیقان عباد  
 از همزادان زلیخا صافی دلان و پاک سینه عبارت از مجموع کنیزان و همزادان که بزلیخا و  
 محبت صادق بے نفاق بودند رضا دینه روز گذشته و رسم دینه عبارت است از حکایات  
 کردن با همزادان و مسند آرائی در کنیزان و پرستان را و غیره اشکال گشت بجا  
 فارسی بمنے سیر **قوله** بدست افراختی خیمه چو لاله به خیمه افراختن نصب کردن ز آه و ناله  
 بیان خیمه است اے چنانچه لاله باداغ سینه خیمه بصر افراخته است ای استاده است آن  
 جهان زلیخا نیز باداغ سینه خیمه ز آه و ناله در صحرای افراخت ای نصب و استاده از عم  
 در صحرای شد شرح قدیم رضا **قوله** که چو در میل هر دوی به تمایل به ای چنانکه از



وقت بارش باران در مغاکها سیل جمع شده بدریای روان میشود و آنچنان زلیخا با گر بسیار  
 بکناره رود نیل همی رفت و غم خود با او ظاهر میگردد و ماتم می نمودی چه دلق و زیل زدن یعنی  
 ماتم کردن شرح قدیم قول که چون طالع شود چو ماه در آید بد تشبیه بخورشید به کمال ظهور است  
 و تشبیه با ماه در سرشت لیس و خوش طبعی قول که ز کنعان ماه کنعان را بر آریم بد ای کلام نیکو  
 سر انجام بحسب ظاهر وجه صحت ندارد چه یوسف و زلیخا و هجر و وصل ایشان بیشتر از بیان یوسف  
 رحمة الله گذشته پس از کتاب خلاف ذله ناچار است که گفته شود مولوی رحمة الله گذشته را حاضر  
 انگاشته میفرماید که گویا زلیخا اکنون در هجر و انتظار است و آمدن یوسف علیه السلام بمصر  
 نزدیک رسیده و تواند که از ماه کنعان قصه آمدن یوسف علیه السلام مراد باشد و از زلیخا سامع  
 سابق مراد داشته اسی قصه آمدن یوسف بمصر بیان کنم که سامع زلیخا دارد و در صدد انتظار است  
 برای دفع انتظارش بیان مذکور را چار است و الله سبحانه اعلم و میر بافتح منشی و نویسنده و لای  
 منشی قلم من از راوی قدیم نقل نموده چنین مینویسد و حق سخن چنان بیان میسازد که چون یوسف  
 از مشغوف آشفته مزاجش ای مردیک و شین مصافق الیه دیده راجع بسوئے یعقوب علیها السلام  
 پیش اول بیای فارسی و ثانی بتازی قول که چو سکان صوامع سبز پوشی بد ز جنبش تیر و جری  
 پر خروشی بد سکان صوامع ساکنان صومعه کنایه از صوفیان که اکثر لباس ایشان سبز میباشد  
 و بعد حالت اهل ذوق یایی سبز پوشی و پر خروشی براس عظمت است معنی بیت آنکه درخت  
 واهی که در محن سرای یعقوب واقع بود که لباس مثل صوفیان سبز بود ای تازه و سبز بود و نیز  
 مثل صوفیان عظیم الحال و لب نعره زنان بود که از جنبش باد شاخا او میرقصیدند و برگسای ادا  
 بلند می خروشیدند مقام استقامت استادگی و راستی ظل کرامت سایه دارش قول که ای بازو  
 بیعت با ظفر جفت بد اسه بهر کاره که سعی کنی البته سر انجام می رسد این مصرع صفت مینایی  
 است و در بیت لاحق مقصود بالتداء کفیل کار و کشت قضا من از لای که او سبحانه تعالی  
 است ای همه جا که اتم ای هر جا که بتقریب بار باره خود برود یک ملک سرمدی باشد  
 عالم که از فنا برتر است کنایه از جبرائیل شرح قدیم زبرد بختین گوشت عیسی و سبز نام  
 که او را ز مرو نیز گویند کذافی الدار و و بیت لاحق صفت عصا است قول که نیا نوده به  
 تنگ روغن و رنگ بد یعنی روغن و رنگ او صلی بود که روغن و رنگ اینها را و رنگ  
 موجب درستی بود چه روغنش فایق تر بود و رنگش لایق تر قول که ستون بارگاه بادشاه



ای علامت عصا در تبه سلطنت است که یوسف بادشاه خواهد شد از دست مستی باضافت لایق  
 و مستی بمعنی وجود که مراد ف حصول است و پیدا شدن عصا گویا شخصی بود که عصا از دست  
 او گراں تر آمد حاصل آنکه بحصول و نزول آن عصا بسیار ریخته دل شدند محمد اکرم اظهر آنست  
 که مستی بمعنی روزگار باشد چوب دستی چونیکه گاؤ بانان در دست دارند و با او گاوان را برانند  
 قوله نشانند از حسد در دل نهالی به از عصا مذکور در دل هر یک خیالی جایگیر شد و نهال  
 حسد را در دل نشانند قوله ز اول طبع رازان زندگی داد به ولی آخر بر شرمندگی داد به قایل  
 داد در مصرع اول هر یک است که در بیت سابق واقع است و در مصرع ثانی نهال حسد است  
 ای هر یک از نشانان نهال حسد طبع خود را تازگی و بهجت بخشید که یوسف را از پیش پد آورده ساختند  
 بخوش دلی پیش بکشید لکن آن نهال حسد نوبت آخر هر یک را میوه شرمندگی داد و آن شات  
 است بخیل گشتن برادران پیش یوسف علیه السلام در مصر و قتیکه در قحط هفت ساله برای خریدن  
 غله در مصر رفته بودند و الله سبحانه اعلم قوله خوش آن که بند صورت باز رسته به بند صورت تعلق  
 ظاهر چشیم بدان اهل دنیا که میکانند معنی این بیت یا بیت لاحق آنکه خوش کسیست که از علایق  
 دنیوی نجات یافته باشد اشتغال او کار معنوی پر راحته باشد و از فریب و گمراهی ان چشم واداشته باشد  
 و دیده بصیرت را از اشیای محدثه حالیه برگرفته از احوالات آینده مطلع شده و این وودیت  
 تنبیه است از حال یوسف علیه السلام که پیشتر رتبه سلطنت خود را معلوم نموده است  
 رضا قوله ندیده کسی چنین بیدار در خواب به ظرف در خواب متعلق بیدار است اسے  
 چنین شخصی که در خواب بیدار باشد کسی ندیده است و این معنی بنا بر مبالغه مدح یوسف علیه  
 السلام و گرنه از بیداری چشم مراد نیست زیرا آنکه اجتماع صبرین در محل واحد و در وقت واحد  
 از محالات است بلکه بیداری دل مراد است چنانکه این معنی از مصرع اول به وضوح می آید و ترا  
 رسد که ظرف مذکور را متعلق ندیده سازی از مثل یوسف علیه السلام که بیدار دل بود و از  
 ناپاینده دید و بسته بر پاینده کشاوه بود کسی در خواب هم ندیده چه جائے بیداری یعنی یوسف  
 علیه السلام در بیداری دل نظیر خود نداشت و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم نظر این  
 خارجیه ازین معنی مستثنی است فلا اشکال فی هذا المقال الله سبحانه و تعالی علم شوری دانگند بسیار  
 عظمت و فاعل افکند لعل فکر خنده است که عبارت از لب نوشین یوسف است اسے از خنده اش  
 بدل پدر علی عظیم پیدا شده چون بختیش ایچا کنه بخت یوسف علیه السلام بود و از جمله علامات بیداری



بخشش این خواب بود که دید **قوله** که یک سر داد تعظیم بر او اند **ای حق تعظیم** مراد او  
 ساختند و مهر و ماه عبارت از پدر و مادر است و یازده ستاره عبارت از برادران او است  
 و این خواب بشارت بود یوسف را بحصول شرف باو شاهی و مطیع شدن برادران که یعقوب  
 او خاله یوسف و یازده برادرانش در مصر رفته پیش وی تعظیم برده بودند کما قال الله تعالى  
 و رفع ابویه علی العرش و خرواله سجداً و خاله را مادر بنا بر عرف گفته که در عرب خاله را  
 مادر گویند و سجده تعظیم و مکرمه در شریعت ایشاں مباح بوده است و در شریعت مانع نیست  
 کذا فی الزاهدی **قوله** یک تن گفت یوسف ۱۴ نفر زاهدی آورده که یوسف درین امر حقوق  
 والد نکرده بود بلکه یاران و برادران از پس شنیده به فرزندان ایشان رسانیده بودند و الله سبحانه  
 اعلم **قوله** شنیدستی هر سر کرد و گزشت **ترجمه** قول علی مرتضی است کرم الله وجهه کل ما اذا جازا کلا **ثانی**  
 فشا عا الف شاعاً رای ایشاع است و بعضی نظریان از اثنین دو کس مراد داشته اندی  
 سر که از دو کس بگذرد و دیگرے رسد پراگنده شود و حکمی گفته که از اثنین دو کس مراد است که بجز گفتن  
 راز پراگنده شود اگر چه آنجا کسی شنونده نباشد بدستان ای بفریب مکر و بهام بدست با طفلی بیا و تحقیر طفلی تابع  
 شدن ای طفل را باید که تابع کتان خود باشد نه آنکه کلاں تابع خود سازد و محمد رضا گفته یوسف درین  
 وقت دوازده ساله بود یا بیفده ساله و این سن صبا و طفلی بود و پیش از سی سال بلاغت رونموده از  
 جنت رازی عمر با و الله سبحانه اعلم یک چند اندک مدت **قوله** برادر پدر فرزند ی ما **برادر** بالضم معنی  
 قطع کند هر پدر فرزند مهری که در میان پدر و فرزندان میباشد درین مصحح تفسیر صرح اول است **قوله** ای  
 این قدر حشمت بندهش **بند** بیا و تازی معنی کافی ای برین قدر حشمت که مرد و یا چهل است **همراه**  
 پیش پدر بوقاره فارغ از شاید و زگار شست است گفتان دارد بلکه اینقدر هوس دارد که با یازده برادر  
 که از ظمت کفر و کبابا کیم پیش او سجده بریم **محمد رضا** پسند بای فدی گفته ای اینقدر حشمت او را  
 خوب نیست که هوس کند که از تیرگی آه خریداری یعنی هوادار و دوست لاحق بیان هوادار است حیلت گری بنی  
 در دغ آراسته پیش پدر گفتن او را فریقین از شورش بیان خارستای شوره بخت و کمینه که بمنزله خارست  
 اگر پیدا شود بید کند ناگشته **محمد رضا** ناگشته درخت است بجای که درخت عظیم نشده فرزند او  
 آن خردمند این سخن ای یآوری و مددکاری یک دگر در حل مشکلات بمشورت نمودن مصحح غسانی  
 صفت است بیان است **قوله** ز دشمن ریز **مقوله** آن برادر است دست اول معنی قدرت است و  
 ثانی معروف است ای دست جفا **قوله** نه با کشتن مسلمانیم آخر **ای** به کشتن بگینا **و**



عمد البته از اسلام بیرون خواهیم رفت ای خوف زوال ایمان است که قتل کبریا بدست و  
 بعضی نسخ تار فوقانیه متناقه بجای موحده تختانیه یافته شد و این نسخه از اولی تر است اگر چه تر است  
 بنامیر انیم اما تا حد کشتن او نباید راند زیرا که آخر مسلمانیم و کشتن بگناه از طریق مسلمین بعید است  
 و ام جانوری که هر چیز را که خورد و در دست نادرید از حلق بگذارند و و د با نفخ آنکه دریده بخورد و قتل  
 و ام جانور نادرند چون روبه و خنخال کذافی المدار قوله از نیک و بد بیان رو باد و گرگ  
 نگشته تیغ لاج این مصرع حالت از سیم رسیم جاه اول بجم تازی و ثانی بفارسی قوله شده  
 آنها همه در چه را شیب سر آشوب سرنگون و الف آشوب زایده است چه شیب بمعنی شیب است  
 ضایعنی همه برادران بشورت وی یا ضعی و متعلق گشته در چاه ضلالت سرنگون شده رفتند که  
 یوسف را بگناهی در چاه انداختند قوله ز غور چاه مگر خود از چاه مگر باضافت بیانیه و این مصرع  
 حال است از فعل رفتند ای بجاییکه از غور چاه ضلالت خود بی خبر بوده اند همه در چاه افتادند  
 بی ریمان ای بی تفکر و تعمق نظر چنانکه در و شورت اولین کرده بودند حاصل آنکه اندرین  
 صلاح ثالث تامل نه کردند الا در چاه انداختن بگناه را بمظلم عظیم است جوان مردان کنایت  
 از سالکان راه حق و عارفان جمال مطلق مثل یعقوب و این بیت با سه بیت لاحق در وصف  
 ایشان است و بیت خامس قوله چه شب سپند بکین و ستیزند و از خوش آن مردان  
 اند که از خود رنگانند ای از تعلقات ظاهریه و هوایی نفس و پرورشش تن تارخ  
 اند و بگوشه فانی اند متکبران اند بر باریکه آم ای از هر معصیت و بلیت که پیش ایشان آید  
 راضی هستند لان الرضا یا لقضاء واجب کما قال تفسیر و تعالی من لم یرض بقضائنا  
 فلیطلب فاسواء به حاصل ابیات آنکه عارفان که وصف ایشان چنین در چنان است چو لیل  
 شب سپند و رقی کس کینه و حسد و جدال نداشته باشند و بوقت بامداد برخیزند همچنان از کینه فانی  
 باشند بامدادان یوسف که بکینه و حسد ویرینه خفته بودند بامداد همچنان بکینه پیشینه برخاستند و پیش پدید آمدند  
 قوله بدیدار پدر احرام بستند احرام قصد کردن ای قاصد دیدار پدر شدند و پیش او رسیده بر سر آداب  
 نشستند در قیام راز معجزه ریا و نفاق تملق بر وزن تفعل چای پلوسی کردن و دوستی و تملق ظاهر  
 نمودن آن نور دیده صفت یوسف علیه السلام است ای این عزیز است ما را و این گفتار نفاق گفته اند  
 فادریلنا معاً عنداً یزید و یلعب یعنی بفرست او را یا با فرود اما اشتراک یوسفیان را بچراغیم و بانه  
 تیر انداختن و اشتراک و انیدن این بازی بوده است و الا یعقوب منع نمودی کذافی از بیار محمد خا



بمعنی خوردن و آشامیدن ستور و رازانی گفته ای از خوردنی های گوناگون بخور ما قال مولوی  
 فی تفسیره اعنی شیر نوشیم واللہ اعلم وطیرہ للمولوی لفظ معنا من البیت الحاجة الورع مع  
 وضوح المقصود بدونه و قوله تعالیٰ معانی الاید الکرمیة یتعلق به قوله یرقم ویلعب ایضاً ای  
 یرقم معنا ویلعب معنا فلا یردان الظاهر ان یقل نرتم و نلعب علی بناء للتکلم مع الغیر  
 ان فی صیغة الواحد الغائب اشارة الى ان صدر الفاعلین کان منه واحد لان الاخرین  
 کافوا فاعلین قبله فاعل ان لان هؤلاء غیره واللہ سبحانہ اعلم قوله زده بالابن  
کباب و امان \* این مصرع حالت از مفعول سازیش ای یوسف در میان سبزه زار خواهم  
 ساخت بجاییکه دامن از ساق بالا زده باشد چنانکه کباب میان سبزه زار دامن بالا زده خواهد  
 میباید چه ساقش از پر ماه صاف گویا پاچه بالا زده است کلمه آیه کنایه از گو سپندان پاکیزه و خوش  
 رنگ و محمد رضا فرموده جائیکه آهوان باشند و آدمی پس ایشان رود و آهوان بیشتر و ندر پس آن  
 گویا چنانچه این آنهاست اندوه وطن ای ملال ماندن بخانه رضا و وطن اینجا یعنی معروف است  
 زیرا که مولایوسف کنعان است نه ولایتی دیگر تا او را وطن گفته شود کنعان را در غربت اعتبار نموده اند  
 ز صدای نیکویم که طبع کودک بصدع بجهت بخندد بلکه اگر چه هزار عجب سازی هم نهند و محمد رضا جدید از بد  
 بکسریم یعنی درستی و کوشش در کار ضد بود بازی نوشته و هو الانسب بالمقام ای اگر چه شرم  
 نیکوینما و کار های نیک هزار عجب پیش کودک پیدا کنی طبع کودک بآن برگزین خواهد شد بلکه  
 خوشحالی او بازی و لعبت بکار است و عجب نادیده کارهای نیرینه دشت تخت انگیز و افکار است که  
 عبارت از دشت کنعان باشد که اگر کان او بس خوشنوار بودند بدانکه خون همه پیغمبران بر تپش و روان  
 حرامست چنانکه در رتبه البیضا آورده که بعد از نامنظوری اقدار و بهانه برادران که یوسف را از کف  
 است برادران پیش یقیناً اگر قرار گرفته و اعتبار نیست گرگی یوسف را خورده است پیشیت خواهم آورد چه نیت بود  
 گرگ بقتار نخواهد آمد چون گرگ کهن پیش پیدا آوردند یعقوب گفت ایها الذئب بئس ما فعلت حیث  
 اكلت و جماعاً کالبذل المذموم و ما اشفقت علی الشیخ الکبیر پس  
 آن گرگ بقتار هیچ در آمد السلام علیک یا نبی الله الا و محوم الانبیاء محرمه علینا انما  
 جری ما توهمت و الله بنی یمن اولادک کما قالوا علی بصطانا اذ قدروا فی صحف ابراهیم ان  
 البهتان الذئب عظیم فتمت یعقوب نکس او را در سهم پیش آن درین گرگ بنماط یعقوب میافته خالی از غایت  
 نیست و تقیم میفرماید شاید بنی حنی اگر نباشد یا بر آید فرزند آن گفت باشد و محمد رضا گفته که یعقوب است



گفتند که یعقوب جلایگر بر یوسف علیه السلام در خواب دیده بود این جواب بنا بر آن گفته و الله اعلم  
 اعم قول فسون دیگر از نو برد میدهند ای فریب دیگر نمودند که در ذات یعقوب مثل فسون بگوشیدند  
 بیرون یوسف را غنی شد **قوله** که آخر مانند زانسان سست را نیم در این بیت ترجمه کرده است  
 قالوا لمن اكله الذئب ونحن عصبة انا اذا نحن من العصابة بالضم من العصابة الى الارباب  
 کذا فی الزاهدی باید دانست که این جواب فرزندان مطابق سوال نیست چه یعقوب چنین  
 فرموده که من از آن میترسم که شما از وی غافل نشیند و او را اگر بگنجورد بلکه جواب مطابق او است  
 که ما از وی غافل نباشیم و نگهبان او خواهیم شد نه آنکه گرگ و شیر را مانند روباه غوا خواهیم نمود  
 پس از گفتار ایشان شرمودی میخوردند و غفلت و پاسبانی یوسف و بعضی از ملاح در جواب متناهی  
 فرمود که غفلت امر اختیاری نیست که باعتبار کسی بوده باشد زیرا که بی اراده و شعور واقع میشود  
 پس باینکه شاید که نفی آنرا از لغو و تعدد شود و بگوید که غافل نباشیم لهذا از آن اغراض نموده حیل دیگر  
 و بخاطر میرسد که این جواب از کلام پدر گرفته باشد آنجا گفته اند اخاف ان یا کلام الذئب و از آخر  
 کلامش اغراض نموده باشند چه مقصود اعلامی ایشان آن بود که از راه در نیم که یوسف را از پدر بلیم  
 و توان گفت که این جواب از قبیل تجاویز و تفاؤل بوده باشد تا عذر بهانه ایشان پیش پدر مقبول  
 باشد که نخواهند گفت تو کنایه است عندنا فاکله الذئب چه اگر جواب مطابق داندی گفتند  
 که از وی غافل نخواهیم شد پدر از ایشان این بهانه قبول نخواهد کرد بلکه گفتی که شما نگهبان  
 او بزمه خود گرفته بودید پس چرا نه و س غافل شدید هذا حاصل بعضی اشک و الله سبحانه  
 اعلم ایضا کتاب **قوله** بلای دور و یار خود علامه و ادب ای علامه با و از بلن که در خانه باشد بلا عیب  
 از شداید یعقوب و یوسف است تفصیل بلائی یوسف درین کتاب مذکور است که از دست جناب بود  
 چه دیده و از دست زانیان و از دست یار و چه از دست رسید و تفصیل بلائی یعقوب از انبوه و اندوه و گریه و زاری  
 شب و کور شدن و ماعد و فلک از آغاسیر دیگر با بر جست چرخ و دایمی بفتح دال آن آسمان کنایه  
 فی المدا و چاه کنایه از سختی و ابتلا ماه دل افروز کنایه از محبتی ای فغان و فریاد و از ظلم فلک که  
 گروش و دلابی دارد و بر زبان مجوبی و نواز را جلالی گرفتار میکنند یا میرانند در گوری انداز و جفا و افساس  
 ماه واقعی که به سوز و غم میریزد آن که گمان سپرد با اعتبار بزرگی یعقوب است یا با اعتبار مادر و پدر و حقان  
 ایشان و گرگ از آن گفته که سوار کباب از انبیا مثل از بیست جان داشته اند رضا **قوله** فلک گفته که گرگ  
 و کلب یا اعتبار است که از این عذر و فریب آگاه بود و حق قدیم و دوش و کشت ضاعت بیان



وشی که براسه یوسف علیه السلام بود و پسر مدگی من خار با از من بهتراند و بر من فخر میکنند  
 از خار: خاشاک برادران مراد باشد و بال یعنی سختی و زوال عبارت از خسوف و کسوف است  
 یثع: به المصهره الاحق سه فرنگ اسی نه کرده و آچنان در حوالی بیت المقدس بود رضا گری  
 یعنی محبت سر و گونی بی مری و غیره حیران و سرشار و بار از دمای و مردم ربانی برای عظمت  
 درون مردم از ارجی چنانکه درون ظالم از تاریک حسد و کینه و مکر و ظلم و ماعدایا پر باشد قوله و  
 نقطه اندوه و آتش: مدار قرارگاه و مرصع و بالفتح گروه چاه لفظ مدار مضاعف است بهوی  
 دورای مرکز گروه آن چاه نقطه هم بود و غور بالفتح قعر و ته چاه و خیز و جزآن قوله و محیط بر کوه  
 که درت تیرگی و سیاهی عفونت گن گن و بوبه یعنی گرداگردش از اندرون تیره و سیاه بود و قعر  
 بعید و هوای او پر گندگی و آتش تلخ بود نفس زن دم زنده از آدمی و غیر آن و کلمه را علامت راه  
 است بنفیس معلوم است که بجای گندگی دم بند میشود و باهره یعنی نامبارک و کجاست بزرگ و عظیم  
 چاه است رضا و کلمه را در مصرع اول یعنی برائے مستنوعی بیای موصوله و بیت لاحق صلایش آن  
 سنگ اسی اگر آن ناله و فریاد سنگ را معلوم شد و قبل او سنگ را که در چاه بود معلوم شد قوله  
 آن ساز تراهنک تر شدای سر و یوسف که گنایه از فریاد است سختی بخش شد و تاثیر نمی نمود بر آن  
 ساعد متعلق به بیت لاحق است چو گل از غنچه بیرون آید و برهنه شود قوله بقدر خود بریدند از ملامت  
 بریدن یعنی قطع کردن جامه براس و وختن پوشش و قد گنایه از ذات ایشان است از ملامت بی  
 لباس است و اما ان قیافه یافیه و ذکر ان سبب است که لباس ای بکشدن پیرهن از تن یوسف قیافه ملامت  
 برتن خود پوشیدند که تا قیامت ما جرای ایشان مذکور خواهد شد اگر چه ایشان را گناه بخش بود و لا تشوب  
 علیکم الموم یغفر الله از نیم راهش باعتبار کوهی رسن یا باختیار خود اگر چه رسن بوده باشد شرح قدیم قبل از  
 راه رسن را بریدند و از ایزد تعالی بحیر ایل فرمان رسید که اذیک عیدی ای دریاب بنده حاضر جبرئیل  
 بر پیرهای خود گرفت بصره نشاندهش رضا چو خورشید از آب که بعد از غروب بر پیر مغرب فرود  
قوله که کان گوهری شدیش گراں سنگ: بقدر صافه ای گوهر کانی شد پس گلال بهاد تواند که  
 گوهری بیاد فارسی برای عظمت باشد و گراں سنگ عفت گوهری ای آن سنگ کان گوهر یوسف  
 باشد باعتبار تمکنی بر آن قوله ز لعل خوشگوارش فکر آید: از زمین برکت لب نشین او چشمه آب چون  
 شد قوله و سوراخ دیگر شد خنده از مهابت و هشت طلعتش مارا و کرشم باچان گریختند که سوراخها خود را  
 گزاشتند و دیگر که پیش ایشان آمد و خزیند مگر بار یک قصد کرد که بر یوسف علیه السلام نکرند



جبرائیل روحی آنرا بسته کنی و فی شوار شد قولی بگل از خار و خس سمار میزد و بگل کنایت از کف پایش  
 که از لطافت چون گل بود و از خار و خس بیان مسامت ز گل تنگ ای کف پایش که از صحبت  
 گل واقعی عار میداشت قولی به تیغ قطع باد آندست کوتاه و تیغ قطع باضافت بیانیهای کوتاه با  
 آندست بریدن از بند دست پنجه ماه رخسار یوسف رضا باید دانست که در اخبار زار گذشته که اولاً  
 یعقوب صلوات الله علی نبینا وعلیه السلام همه بشفرت نبوت مشرف شده اند و آنچه از ایشان عصاره  
 گشته کذب و حسد و حقوق والد و ایزد یوسف همه پیش از نبوت بود و دلیل برین دعوی آنکه حق جل و علا  
 میفرماید و یتیم نعمتک علیک و علی ال یعقوب حیث انی بصیغۃ المضارع للدلالة علی کون انما  
 المذکور فی الاستقبال ایضاً و در خبر واردست که بعد از ملاقات یعقوب با یوسف برادران در باب  
 گناهای مذکور از پدر طلب شفاعت کردند چون یعقوب بدعا شاغل شد جبرائیل در رسید گفت ان  
 الله قد اجاب دعوتک فی ولدک و عقد موثیقهم بعدک علی النبوة هذا هو صدها البعض  
 بعضی بر آنند که برادران یوسف مشرف بنوه بودند بنابر علی صدر و المعاصی المذکورة عنهم و لا اقل فریقین از  
 وقت خالی نیستند چنانکه در بعضی مشروح است پس ای عزیز چون نبوت برادرانش مختلف نمیشد  
 مولوی رحمة الله را بایستی که از اطلاق الفاظی که موجب تحقاف ایشان است اعراض نمود و بی نسبت  
 حسد و کینه و ضلالت قطع پیوست بسبب دست از قفا و خالی بودن دست از مواهب عطا یابی الهی  
 ایشان اجتناب نمودی تا آن تحقاف پیغمبر لازم نیامدی جواب این خدشه آنست که شاید مولوی رحمة الله بعد  
 نبوت طایفه مذکوره بدالت او که قطعی عقلیه سمعیه قطع و جزم حاصل نشده باشد حاصل مافی بعضی الشرف  
 و الله سبحانه اعلم نوا می مخالف کنایت از دشنام و بدگویی و تحقیر رضا گفته که نوا می مخالف آنکه برای نعم و غوری  
 مدعی بر وجهی که برستی سخن او را باز گفته شود فاعل آواز کردی یوسف فاعل ساز کردی هر که کذا فی البیتین  
 السابقین قولی ز خون دیده بر گل لاله میرنجیت و لاله کنایت از اشک سرخ و گل تواند که بضم کاف  
 باشد کنایت از رخسار تواند که بکسر کاف باشد ای اشک از غوانی بر زمین میرنجیت محمد اکرم قولی  
 بنگر کنیزک زادگان را و بدانکه شش پسر یعقوب از یک زن بودند و لیث نام که از خاله یوسف بود  
 و یوسف و ابن یسین از راحیل نام بودند و دیگر از سرسیت بودند کذا فی معالم التنزیل پس همه برادران را  
 کنیزک زاده گفتن باعتبار تعاقب قلست بر اکثر از راه از دگی تمام تواند که اکثر از چهار برادر کنیزک زاده رسیده  
 باشد محمد رضا قولی حق الطاف تو چون میگذازند و ای حق الطاف که ترا با من بود چگونه میگذازند ای حق الطاف  
 الطاف میزند بایستی که به مثل آن همچون زنی و انور بخندش خدا تابش میگرد و قولی و بیا



بلندی خاخنشاخاک به ای توجبت پستی بلکه بانگ سخت بز که آن مار شد که گوشش تا قیامت هم بگریست  
 مامن جائی امین رضوان نام فرشته خازن بهشت ز تو دل رشتی حال ست از مفعول رسام سر پیش آفکنده  
 خجل و منفعل قوله و زیشان حال خود پوشیده داری آورده اند که یوسف علیه السلام در آنوقت بر قوه انداخته  
 بر خود با برادران گفتگو کرده است قوله نشست اینجا و نیکو بخت شای به تکرار ذکر نشستن بر سنگ بنا  
 بر آنست که نشستن اول در حال اندوه و غم بود این نشست بانشا و چنانکه شاه فرخنده طالع بر تخت می  
 نشیند شرح قدیم و وحی بسوی عیسی و یحیی و یوسف در کودکی آمده است کذا فی بحر الموانج رضا کار وانی  
 بیای موصوله مصرع ثانی صله اش و کار وانی بیای وحدت و لفظ ناگه که در بیت حق است متعلق  
 مصرع ثانی است ای پس مبارک تا قله الیست که یک دانا از ایشان چون بطلب آب برب چاه آید و دوی آن  
 گذارد ناگاه بجای آب نیاید بدو برگردد پس گویا مای از برج دلو برآمده است سه روز بقول بعضی هفت شبانه  
 و بقول بعضی یک شبانه روز یوسف در چاه بود و الله اعلم آن ماه ای یوسف ماه خشب ماهی است که عطایا  
 مقطع بضم هم و تشدید نون که می است به حکمت شعبه هفت از میان چاه که بنواحی شهر خشب نام است  
 برآورده بود و این کار مدت دو ماه میکرد و بر تو آن ماه تا دو فرسنگ می افتاد و خشب از آنچامین فرسنگ  
 میباشند و خشب نام شهر است از توران زمین و از خشب تا شهر کاش که شهر سبز مشهور است و در روزه راه است  
 تا هفت روز و در روزه راه یک روز تا بخارا سه روز و راه است بعضی بر آنند که هفت ماه مذکور شهر که مردم شهر سبز  
 بر آورده بود و شهر سبز از هفت روز و در روزه راه است بعضی بر آنند که ماه مذکور از کوسیا که ما بین تا شند و شهر  
 واقع است بر آورده بود و در حاصل باقاله محمد رضا رحمه و تحالفا و است آنچه در مدار الافاضل گفته اند چون  
 ماه فلک مشهور است ماه خشب برآمدی چنانکه بدان روشن شدی لهذا آنرا میاد و ماه کاش و ماه خشب  
 و ماه کاش گویند و سیام یکسر بین همه و یای خطی نام شهر است که کوستان ماوراء النهر و کاشغره نام شهر است  
 از ترکستان نزدیک ختن و کش هفت کاف نام شهری دیگر از ترکستان استی کلامه و الله سبحانه اعلم بتیبه  
 بهما خشب در مادن سجاده است نه در روزی چنانکه در روزه راه مذکور پیاده می بود و تا خشب کلامه بر آن  
 غایت است بمعنی الی و در الی نحو یان را احوال اند و بعضی غایت داخل است بمعنی الی و بعضی الی  
 و هو الا نسب و نزد بعضی الی بمعنی مع است ای سه روز یا سه شب در چاه بود و اگر نسخه تا شب  
 شود بمعنی ظاهر است بلکه تا در ناری بمعنی مثل و مانند نیز آمده است پاس سخی تا شب آن باشد  
 که چنانکه سه شب در چاه بود و رضا یوسف کشته کنایه است از آفتاب و چاه کنایه است از زمین و فتح  
 یکم و سیوم نام شهر است بر ساحل دریای مغرب کذا فی المسد در از دور افتادن که کلامه



راه انجا افتادند ای بسر چاه مذکور و بیت لاحق مقوله مولوی رحمه الله است ایچوان چاه مذکور که به  
 برکت لب نوشین یوسف شیرین شده بود و حضرت سیماروشن پیشانی و لو آب پیا ترکیب توصیفی است  
 چون خورشید تابان لشبه در حال حسن و در خشتانی است و تواند که لشبه در شستن باشد چه سیر آفتاب از بروج  
 واقع میشود و از بروج و لو هم میگردد در صفا مغرب کنایه از قعر چاه مشرق کنایه از لب چاه قوله  
 کنار چاه را دور افق کن ای چنانکه افق آسمان مطلع خورشید است تو هم کناره چاه را مشرق غروب  
 مصرع ثانی تفسیر اول است شرح قدیم قوله بقدر دلو وزن آب دانا و این مصرع صفت مرد  
 ای چنانکه مردی بود که میدانست که دلو من این قدر سنگ است میدانست که دلو من همیشه  
 قدر آب میباشد قوله ز جانش بانگ یا بشری برآمد و ترجمه آیه کریمه است قال لم یشری ندا غلام  
 بشری بالضم صیغه مصدر است بمعنی بشارت و کلمه هذا برای تعجب است ای بشارت هذا غلام درون بود  
 که بنادی محذوف باشد که یا خود را گفته باشد ای فلان بشارت باد ترا این غلام کذافی الزاهدی هذا  
 هو مختار مولوی رحمه الله فسر فی البیتین اللاحقین و قيل بشری نام مالک است که خطاب مذکر گفته  
 باشد ای بشری غلام است بیا و من برکش و غلام در تازی طفل نابالغ را گویند شورانگی تلخی شکیخت  
 ای صاحب طالع بیک شخص معین و ند که هر روز بر سر چاه آمده اند و دادند و جواب یوسف شنیدند  
 که بشعر لاحق کلام چون معنی چکونه فراچنگ و دست فیه که ز نیکو بندگی فارغ نهادست بدنها  
 بالکسر شربت خلقت ای در سرشت او نیکوکاری خلط نکرده اند غلط گفته اند که او پس نیکو کار قوله گیرند  
 بد بندگی پیش بد این بیت با بیت لاحق مقوله مولوی رحمه الله است بطریق بنده عام و همزه بند بر  
 تنگیست یا وحدت پیش اول بار فارسی و ثانی بتازی هیچ ای بقیمت انگ تابش چ تاب کنایه از  
 انواع عذاب ای چو کسی را بنده بفرمانی پیشگیر و نیکوکاری بدکاری زیاده تر کنند پس ترا آن ستر  
 است که او را بانگ قیمتی بفروشی و از سبب بدکاریش با انواع عذاب مبتلا سازی چه در اصطلاح  
 بدکاری وقت را ضائع کردن است قوله مالک بود مشهور این نام مرد مالک بن و غیر بود  
 ساکنان مصر کذافی و رة البیضا فلس بالفتح ورم زبون و یوسف روزی جمال خود را در آئینه مشاهده  
 نموده گفته بود اگر من بنده بودم قیمت من که توانستی دادی و او را حقه تاسی از عورتان غرور  
 عدم شکر دستور تعالی بچند ورم نامیده و نشانید رضا این نرخ را که خراج مصر در بدله یکس و بدله  
 او باشد و متاع جان در بدله یکس گفتار او باشد یعقوب علیه السلام دانند نه برادرانش  
 غنیست ایشان این خریداری که خراج مصر و متاع جان در بهایش بدیند زیرا تواند مالک



و غیره آن رو کشیده ای ز شت کنایت از قلت و ناسره و در لفظ چندا بهام ست که در عدد و در  
 اختلاف اعظم ست بقول مشهور هفده اند و بقولے بست و دود به قولی چهل اند محمد رضا رو کشیده  
 برای معجزه سین نوشته و گفته ز و مختصر ز و دست و کسیده از کسا و بست یعنی بے رواجی باور آفرزاید  
 ست ای کتاب چند در هم ناسره و بے رواج در بهایش بگیرد دست رنج بمعنی مشقت فروشیدن  
 ای و در شدن بحصول گنج بیکر این از ان و بیست یوسفی و شین شادیش مضاف الیه و پار فاعل نمی آید و منزل  
 یے میگردد از بس فرحت و نشاط کما یفهم من البیت السابق یا از خوف تعاقب برادران کما یستحضر بر  
 قولہ فیما سبق قولہ کند در بردن او تیر گامے و کامیاب کنایه از باد شاه چنانکه در بیت لاحق  
 میفرماید ماهی و شاهی بیای غلظت هزاران دیده ستارگان افلاک صیوت خانه خاک دنیا و  
 روی شان بر خاک ریزد و ای از انفعال دیدن روی خوبان مصری گل بهشت بر خاک افتد  
 آنکس عبارت از ایزد تعالی و تاء مبادت مضاف الیه سرست و تاء نهادت مضاف الیه گردن  
 قولہ غبار از روی و چرک از تن بشویم و چه باچرک و غبار در بارگاه پادشاه رفتن مکروه و ناپسند  
 و فقیر را بتقریب این بیت یاد آمد قولہ تو با این گدا کننده کرده در بغل و بدرگاه شاهان سانی  
 محل و هزاران مبتدا است کنز خوبان بیان اوست و مصرع ثانی باد و بیت لاحق صفت خوبان است  
 مصرع اول از بیت چهارم خبر مبتدا است مصرع ثانی آن تفسیر اوست حاصل آنکه شاه مصر فرما  
 بران اشارت نموده که هزاران صاحب جمال از خوبان مصر برگزینند چنانکه گلهای پاکیزه از باغستان  
 چیده شود تا ایشان آرایش تمام بوقت رسیدن یوسف در برابرش بدعوی حسن با جمال با کمال صفت کنند  
 و باز از حسن او را سر نمایند شمای خصلتهای وعادتهای معشوقانه از ناز و کرشمه و غیره الشیخ خان مصر  
 یوسف خورشید را صافست باینیه و کذا نیل فلک ای چون و ز چهارم سیعاد مالک با عزیز بسته بود خورشید از  
 آسمان طلوع نموده یوسف گفت قولہ تو هم چون خورشید نیل کن بجای و اینجا که خورشید بر ساحل نیل خورده  
 فلک ست چو آغروه ست تو هم بکنار رود نیل برای غسل جانی بمن شرح قدیم قولہ بمن پرده  
 نیلوفری کن و بمن کنایت از بدن یوسفی پرده نیلوفری کنایت از پاپیه نیلوفری یعنی در پیلرین ست بده  
 از ارکب و بر اندام سپین فرو بست بیهوده خور کنایت از کلاه زرقشان باعتبار رخشان و تدبیر آن نوع شباهت  
 بزلف یوسفی و لطیفه درین تعبیر آنست که تا بیهوده شکسته نشود بچه ناغ بیرون نیاید خورشید غائب نشود  
 شب ظلمت نگردد و حاصل الشرحین مغرب شدن حبیب باعتبار پوشیدن رخسار یوسف ست روی مشرق  
 شدن دامن اعتبار ظاهر شدن رخسار از روی قولہ نمود آن روش و بر از عطف دامن و عطف



بالکسر فرد و دامن که آنرا بغل نیز گویند کذا فی المیدار ای دوش و بغل یوسف بوقت کشیدن پیران  
 از کنار دامن جهان نمودار شدند که از دور آن قولی نه بیند چشمه خود چون منزه اش بدعا به تخلیه چشمه  
 خورشید است بدر پای نیل ای چون چشمه خورشید آتشین است و غسل در آتش صورت نه بند و انداخته  
 در خواست که خود را در آب نیل غلط کرده بطفایش دست پائی یوسف را شست و شوناید شرح قدیم بر آب  
 عقرب و حوت و سرطان و آتش اندک و قوس بر ج خاک کی ثور و جدی و سنبله و برج بادی جوزا و دلو و میزان  
 کذا فی المیدار پس و از ده برج فلکی چهار حصه اند و هر حصه بعضی خاص قولی نیل و فرزندش از خورشید  
 و نیل و فراز صنعت است لے اگر چه خورشید و برج حسن بود اما نیل و فرحیفن آب شد قولی از رخ زنجیر است آب  
 روان را بکله را علامت اضافت رخ است بآب و روی آب روان بر لغت مقید ساخت از ماده تا بآب  
 کنایت از تمام عالم ای برای شکار کردن تمام عالم از آسمان تا زمین دام انداخت محمد رضا از ماه رخ  
 یوسفی خواست ای گویا برای شکار کردن ماهی دریا دام انداخت که اندری او تا بهایی او زبان بود قولی  
 ز پروین ماه را بر بست زیور به ماد کنایت از رخسار پروین کنایه از قطرات آب که از دستش جدا میشدند که  
 از آن صورت پروین اختراع توان نمود یا کنایت از سر انگشتان است و یا کنایت از مجموع آن خاص  
 دست و فقرات آب بعضی الشیوخ مفرش بقچه جامه های پوشش مفرش و از خام بقیه برادر حلیا  
 سمن چادر سپید و گل تن یوسفی قولی نمود از قصر بیرون تنگنمایی بدیای تنگنمایی موسوله و رخت  
 کنایت از ذات شاه ای بیرون از قصر تنگنمایی آن تنگنما بنظر مالک مد آمد که بادشاه مهرگاه گاه  
 بران می نشست و پیش آن تخت خیل خوبان را صف کشیده که بفرمان شاه برای سر کردن باز آمدن  
 بدعوی حسن آنجا استاده بودند و از تخت ای پیش نزدیک آن قولی قصار بود بر تیره از روز بای اتفاقا  
 در آن روز او آفتاب افغی در سحاب مستور بود و در پیش شرمند و منفعل ز بوش حرف نشخ خویش از آن بطلان  
 لوح جبین او که بنقوش حسن و جمال منقش بود از خود در یافتند که باز از حسن ماسر دست پس سر از آن صفا  
 حسن منکوس شدند و تنگنمایی سلطان بر بود چه خیال معکوس گشت سحابا بالضم تاره ایست خورده نزدیک  
 تاره میانگی نبات النعش کبری در غایت خوردی که مردم در تنگنمایی چشم بر آن آزمایند ابراهیم شاهی و تفسیر بی  
 آورده که یوسف درین وقت شش ساله بود کما رواه ابن عباس بر روایت ابن مسعود هفت ساله بود قولی  
 کز تو یوسف آمد یک دو منزل به ای چون مالک مر یوسف را نزدیک مصر در ذریعنا ظاهر این  
 حال خبر داشت که در میان او و میان یوسف یک دو منزل مانده است مالکش یافته بود که نزدیک آمده  
 است چه در جگر او سوز کامل پیدا شده بود و شین سازیش مضاف الیه تسکین است ای برای تسکین آرام دل از



اضطراب و شوق سلها یزدان فشرده سرگردانیش اول بای ناری ثانی بیاد تازی لعل و صحر  
 بحر سلیش اندازد چنین سلیش مضاف تیکم است ی در زیر من بهر شکیب اوسیل نند و الم افتاد باری مر  
 سواری کنایه از اختر ست بقرنیه بودن ساعت میدان قول به طاعرض کنعان غلامیت بدبساط  
 بالکس حریف گستره زیرین فراخ ای این مجلس برای مبارک گامی میدان اظهار کنعانی غلامی ست  
 قوله که کرد آفت من هر چه گویم به محمد رضا گفته کافت باین معنی گفته است که اولاد خواب و بیداری ظاهر  
 کرده در قید بیداری بود و چون عزیز مصر را مطلوب خود گفته در دروغت بدست شبنم افتاد و دلش هم  
 از سبب بخودی بیداری گوید مباد گفته دیگر پیش او آید تواند کافت از آن گفته باشد که با طهارت باید این  
 را اندوه انبوه تر میشود راحت گیتی عشرت و آرایش تن جهان کاف ابیات لاحق معنی که ام ست  
 کام یافتن از لب کنایه از بوسه است آرام یافتن در پناه سرورش که کنایه از قامت راست دست کنایه  
 از کنایه است باین قبیل که در ابیات سابقه مذکور شد از رونق افزائی ایوان یوسف در روشن نمودن  
 خانه از دیدارش را از هر چه شمع ای چنانکه گریه گذار از آتش باشد آینه ای که در آینه از سوز زینا بود و بر تیره کنایه  
 زخم و خست کنایه از شاد است معنی بجای عرض ظاهر شدن چیزی شمع خریدن و فروختن شمع و شمع  
 و الا ان استعالی اشانی اکثر اصناف با کسر و چندان گردانیدن رضا یا وقتی در زنگاری موصول  
 است مصراع ثانی صله ش یاری برای عهد است ای عاشق از وصل مشوق بهره شد و افزون شد  
 و باطل آن را دشانی ست که در بیت سابق مذکور است فاعل ثانی باید با اول جمیع آشنائی باضا  
 بیانی در فرق و حیران آشنائی گسسته و فرسوده شده باشد بوقت وصال یار باز تازه بارون شود شرح قدیم  
 مع او بود بقلب اخلافت ای هوس مع او و لفظ مع اینجا یعنی خریدن ست و باز رسد که اخلافت را  
 برضا بر خود گذاری و باز از مضافت برین کنی ای بازار فروختن یوسف هوس داشت  
 که بملک خود او را بگیرم زان پیره نان تمیده ریسای الخ ای چند لیسای تمیده دوست داشت می  
 گفت کاسه قماشتم ای متاع من کم ارا ن و بی رواج بی کم و کاست ای بی نقصان بی عیب و  
 تلاحت یعنی خوبی که بذوق و وجدان او را کم توان کرد و به چشم سرد تواند که ملامت یعنی نیکینی باشد ای  
 لب در کلام نمیکنی میکند سیاه علامت ای از علامات نیکویی پیشانی او منور ست محمد رضا سیاه و قاری  
 یعنی رنسا را پداسی از رنسا رنسا یک انجم هیچ کنایه از لکنت زبان و تعقید است یا کنایه از کذب بده بالکسر  
 همان ده هزار یا هفت هزار وینا کذافی الرشیدی ضا دست بالغم هرگز که اکنون با شمره مشهور  
 در فرنگ نیر کذافی المدا ازین معنی ای از ترقی نمودن دو لکنده ان بر یکدیگر در خریدن یوسف معنی



ساخت و در دل کرد که من بدو چند همه نفائس خریداران دیگر خواهم خرید و بفروزم که پیش از این  
 ساخت بگو که با صفات دیگران بدست من بفروزم ای دو چندان وزن یوسف است که فرو دو چند  
 وزنش از دو در اصل در بهایش از من بگیر قول که نه در جی بلکه بر اختر ای آن درج بسیار بود و گوهرها  
 او مثل ستارگان خشان بودند قول که بدی گوهرها هم ندیش به ستادی مخدوف است که عزیز باشد یعنی ای  
 فلان این گوهرها در بهایش بد بلکه گوهران من هم فدای او است یا بدی فرزندی برای تنگتر شدن من کنایه  
 خانه قول که عزیز آمد بفرمان زنجار چون بخریدین باو شاه بهانه آمد و رده بود پس اکنون گفتن این نزد شاه آمد و بگوید  
 آن بهانه را بگذاشت تا بهانه او بصدق رسید و کذب عزیز را بهر شود و نه گوهر شادی کنایه از گریه و ناله و  
 که با از دست دیدیم همه سبب گریه می آرد شرح قدیم قول که چشم خود می باید و خودم بایدن تا مل کردن در حقیقت  
 کاری یعنی از او تا مل میگفت که کامیابی درین ناکامی مرا از کجا رسید و زری بیاد تازی یعنی نصیب بهای  
 که از زمان فراق روز سپید و ز مبارک که روز وصال سر آمد با نرسید قول که بودم مای در مای آب بهای  
 یار ثانی فارسی برائے وحدت این کات دو کات لاحق برای تعلیل است خودی ز پس از چه مردگی به سه  
 خدمت بهر پیش منشی است محمد رضا هر کات معنی کدام گفته ای زین با خود میگوید که من کدام پس بودم باز جواب  
 میداد که ای بودم و بگذر معنی و در بیت دیگر را تمام به جهت نایافتن آن نقشان معنی خوان آن کار  
 مالک بن دار جاد چیس جهان کنایه از گوهرها قول که عیسی بد خرم و کم بهار بگردن من بندد کفانی مدار آنکه  
 از نقد ملک و چگونه نفعتی یابد که در خریدن مثل عیسی اساکه بخل پس گرفته آن نقد در بهای عیسی صرفه  
 و خرمه را که کنایت از نقد است عزیز برادر و خرمه عیسی از آن ذکر یافته که عیسی را فی الواقع بوده است  
 شرح قدیم تعریف است مراد از عیسی کنایت است از یوسف از بهر کنایت از معنی جوهر که بهای یوسف گرفته  
 بود که نقد از بهایش فروست آن مالک قول که شکر فکرت این سرور من است به شعر یا تسبیح یا زیارت که از من  
 بافتد و بسا اوقات بهر حال اطلاق میکنند زیرا که موم در گردن سپ جامه بافته بر عیال چسباند بدن آن بهر  
 ای خیالات گذشته را بنده دلش آرامی ساخت حال آنکه این رات ای عشق که در دیت عظمی است همیشه به او باز  
 فلاح مونس دل یعنی راست گفتن و عشق خدا و نام قبیله و کفانی انداز قول که ده من پیش خند  
 عشق شکر مطوف که از دین سارتد به حقیقت کنایه از مسخر ای لب طبع وقت خند و دین یعنی از منده و میزد  
 باعتبار خشانی دندان وی اند بندای میگردانم و مبتدای او به شکر کردن کلام شیرین کردن باشد خند و دین بهشت  
 بر زبان گرفتن تعجب و حیرت کردن با نسوس و حیرت بر دل ضابطه تنگ ای عکس شسته تنگ ای بهک نجل ای  
 شکسته واقعی از نیشکروانش بلول بود و ایراد تنگ است سب چه شکر در تنگ میباشد که بندش بوده مانند بنایع



از شکست بنی لیس غلبه و دایره شیشه هم مناسبت است چه نبات را در شیشه منجمد کنند شیشه را فلکست برین می آید  
 و **قوله** در لطف از نباتش لب فرود شد و فره بکسرتن غالب کذا فی المدار و شین نباتش مضات الیه است  
 مقرر است که شکر سپیده حل کرده در شیشه بدارند نبات از آن پاکیزه میشود معنی بیت آنکه پیش از شیرینی از جان غالب  
 شد لهذا نبات در میان شیشه از جهت کمی شیرینی خود منعقد شده بیرون نمی آید تا انفعال نباشد و **قوله** نبات از چند  
 دایره شیشه اول به منیشد باب لغزش مقابل دل اودن تقویت نمودن ای نبات اگر چه شیشه را بسیار دلی نمود  
 میگفت که مرا بخنور لبها باز نه برسان تا بدعوی شیرینی مقابل او نبوی پس شیشه از انفعال نمیتوانست که مقابل او  
 شود شرح قدیم و محمد رضا فرموده که لدی نبات شیشه را باعتبار شرح رنگ ساقش است ای شیشه با وجود سرخی خود  
 بالشرح او مقابل نمیشد **قوله** نبود این فعل می پریش که با آن پردلی آرد شکستش و پر دلی معنی  
 قوت و زور آوردن و فاعل نمود شیشه و فاعل آرد لب باز نه شین اول عاید باز نه در دم  
 عاید به شیشه و این بیت تعلیل است هر بیت سابق را اے شیشه مقابل لب  
 او از آن جهت نمی شد که از لب شرح او ایمن و بے غم نبود بلکه یقین میدادست که لبش با وجود  
 این پردلی من که اندرونم از نبات پرست مرا شکست خواهد داد اما غرض از این کلمات که با آن پردلی غلبه  
 گفته ای میترسید که ناگاه بشکند مرادش هرست که شیشه را بعد از انجماد نمیشکند شرح قدیم فرموده که فاعل آرد شیشه  
 است و شین ثانی راجع بلب از غرضی با وجود پردلی خود اعتماد داشت نمیتوانست که لب را شکست  
 دهد از روی قسط شیرینی خود آن شیرت خود باز نه باعتبار کمال نهایت جمال و لهذا او را باز نه نامیده که گفتار  
 است طالع بر عالم **قوله** بتان شهرهای پر دلی بودند ای با وجود آنکه خود صاحب حسن بودند بانیاز و محبت از قدر  
 بودند بعضی نسخ ناپرواش بودند بنوان یافته شدای پروای خود داشتند از جهت عشق او یا پروای مهربان شهرها شدند  
 از محبت او حاصل پروای آنکه عاشق و دیوانه اش بودند یا معنی آنکه مردم شهر پروای بتان داشتند از جهت  
 او یا او را پروای بتان شهر نبوی شرح **قوله** ماه روی او مهرش بجنبه ماه و با عنایت باینست  
 ای بروی یوسف که ماه تابان بود میلش بر خاست در لفظ مهر بهام بیت آنکه اگر خود حسن با غلبه و یکن این نوع  
 قمر شد چه نورش پس دلکش بود تخم دیدن ای باعث بریدن نصاب قیمتش معلوم الخ انصاف آنکه حسن با یک بران  
 زکوة و احب آمد اینجا یعنی مال محض مراد است انصاف ای مال بقدر قیمتش معلوم نموده مرتب ساخته و مرغ و آن مردمان  
 بشد و بیت لاحق بیان فصل قیمتست پاکیزه گوهری تنیک اصل در مکر بیان بارگاه شتران است خارج از جمله ذریه  
 آنچه نگه داشته شود و باد هوا آوازه مست عالان جمالی بیای عظمت اودان معنی درک ای انداز عقل  
**قوله** ز خواب غفلتش بیداری آرد و فاعل آرد و بویستی است و را از خواب غفلت بیدار ساخت



ای بر سیدن لطایف مستور شد و محمد اکرم و محمد رضا فاعل بیداری آورد و باز غه گفت ای قبل از بهوشی  
 و خواب غفلت بود پس از بهوشی از خواب غفلت خود بیدار شده آغاز نموده جواب هر کس که از سر از خفته راز  
 یوسف از تو کار نیکوان راست باین معنی که خوابان جهان خوشه چین تو و فروغ غیبی تواند رضا قوله که زود  
 طاق ابروت را در پر کار بیاد و کاف فارسی و موطوق و قلم و و شاخه که بدان دایره کشد کذا فی المدا معنی آنکه  
 ابروی ترا کدام کس پر کار زده طو قد ار ساخته و گیسو ترا کدام کس این پیچاده یعنی زلف اتا بدار نموده لوح فکا  
 ای منظر صفت ابداع حرف تعین نامه کنایت از لوح محفوظ که محل تفصل تعینات ست ای اوئی تو منظر  
 ابداع کیفیت زلف تو یعنی از تعینات کیمیت رضا قوله که بنیان زکست را چشم کشاد چشم کشاد  
 آفریدن ای چشم روشن ترا کدام کس آفرید روشن کرده است قوله که بر درج ددت زو قفل یا قوت  
 درج در دمان قفل یا قوت لب سرخ قوت اول مشد و ثانی را محفف باید خواند ای مشاهد لب سرخ تو  
 موجب تقویت دل و فرحت روح است مقرر است که یا قوت را کوفته همچون آینه بر لبش خواند که تقویت  
 دل و فرحت روح را نافع است شرح قدیم چاه غیب کوئی که در سر نخدان میباشد اصناف چاه غیب بر آن  
 نسبت است ای چاهیکه قریب غیب است مصراع ثانی صفت چاه است اگر کانت یعنی کدام باشد طلب علی محمد  
 خواهد شد رضا غذای جان کلام شیرین چشمه روشن جان مبارکش بر سخی فائز ای از بحر احسانش یک قطره برین  
 گشته و از بحر فیض او هزاران هزار فائز گشته اند و نقطه خواندن فلک را بنا بر تندی بر دست کز یک حباب  
 خواندن او را تابی و جهانی بسیار رحمت عالم غیب کنایت از مرتبه الطلاق و تعیین کان الله و لم یکن معه شی  
 تانب معنی روشنی قوله معاذ الله از اصل او و روانی به مصراع اول شتر است ثانی جز آن و کلمه  
 معاذ الله بطریق آمده است ای اگر از اصل که جهان جمیل علی الاطلاق است و ربانی و بحال من اکتفا  
 نمودی البته بوقت زوال این جمال من که عکسی است و عکس اصل بی نور خواری شود و حقیقتی ترا  
 ازین خساست پندار بخشد بقادر و نامرد معنی پائینگی است قوله هم چیزی رگ جان را خراشد بدلت بیت  
 سابق بیت ای چیزی که بقیش نباشد عشق او را خواب سازد زیرا که دام که باشد عاشق خورم است چو  
 رفت عاشق بقرار شود هکذا احوال المظالم و التبتا فانها انی تبت المظالم و التبتا فانها انی تبت المظالم و التبتا فانها انی تبت  
 الاصلی نور دیدن ترک اودن قوله جان اودان نه پایت زوم الحوائی با خود مقرر ساخته بودم که جان را در  
 پایت خوابم سپردم که اهو یا اب العاشق المضاف و زده کنایت از ذات یوسف خورشید ذات حقیقی  
 بهتر است مرا ترک مجایت جانم حی قیوم که جان بکس برساند معیت می دوست چنانکه تن سحران جان زنده  
 میباشد لایه سوکنایت از عشق یوسفی و طلب حواس مقنوم بالکسر از معنی حجاب بالکسر ساد و مظهر سحران کنایه بعدا



زین یعنی مزین نوع زینت و عصابه ابالا پیشانی می بندد در ضارح پاتابه پارچه به پارچه که اندرون مزین و جز  
 آن دارند اکسون بالکسر جامه بریشی سیاه از پوشش ملوک کذا فی المباد و مقررت که آئینه را در میان پارچه  
 نمیدارند که عبارناک نشود و کفن خاکدان ندارد و بعضی محققان فرموده که مرکب است از گل بالکسر یعنی خاکسترون  
 بالفتح یعنی خاکی خاکستری بنجاب بالکسر یعنی از پوتین ملوکانه مدار قوله فرغ روی جهان و دیدن خای می باشد  
 انوار قدم بحق تسلیم نموده و مانند آن عوام عزیز را سفت از دست نداده شیون بیار فارسی ماتم و ماتم شود  
 کنایه از باز نه ست که بر آرزو با ماتم نموده شان خصم شده بود شیون بیاموزای چنانکه از باز نه ترک  
 عالم کرده تو هم ترک کن این نعم عبارت از عشق حقیقی و این ماتم عبارت از ترک عالم قوله مزین هم قدم  
 سنگ لایخی و سنگلاخ سنگستان ای جایی که در سنگها بسیار باشد کنایه از دنیا باعتبار صفتهای سنگستان  
 ای جاییکه از صعوبت خالی نباشد و شلخ کنایه از مدعی ای از مدعی بدعای دیگر جمع کن و کس بدین مناسبت  
 است که در کوهها بخاور یا حدین لایکامی باشد شرح قدیم و افکار است که سنگلاخ کنایه از عشق مجازی باشد  
 شلخ از معشوقان عالم معنی بیت آنکه شباز در هم در کوهستان مجاز زفته بشا خا حسن نظام نشین باشد  
 نشین خود بالاز کائنات کن که حقیقی معنی ذات مطلقه و تعالی بود معنی هست صورت شماران بصورت سنگلاخ  
 که منظر براند و محمدرضا صورت شماران معنی صورت پرستان گفته و جمعیت نزد صوفیاء عبارتست از آنکه سالک مطالعه  
 وحدت پیوسته باشد از اکثر چشم بسته و خلایق او را تفرقه نامیدند و دشمن کنایه از پریشانی خاطر از جهت توجیه  
 منظر حاصله بای نسبت ای محفوظ و مامون بتوجه سویی کی آنکه شاید حقیقی است و است کنایه از وصل یوسف و یوسف  
 زلیخا کنایت از سعی و جهد آن و بیت لاحق جزاء شرط است سکه بر نام کسی بدون بادشاهی بخشیدن و جز  
 بالفتح چشم گو سفند دریائے که نازک تر می باشد کذا اقل مذهب بالتشديد اسم مفعول است از باب  
 ای آراسته کرده شده و مصحح ثانی صفت ناهماد کمر است قوله چو روز سال هر یک سی صد و شصت و چو  
 سازش بیستم شصت خلعت بعد از امام سال بیستم شصت اند است که یونس را تا آخر عمرش یوما فیوما  
 جدید در بر کشد شرح قدیم هر یک ای پیران تاج کمر بند قی و غیر ذلک شرح مشرق آفتاب تاج و عبارت از متاع  
 با ذات او معیار اعتباری سرافراختن استاده شدن آئین و گریب و آرایش دیگر میان اینها معنی کمر بند چون  
 قنذیرا که نیکو گره بسیار دارد پس برگرد او گویا کمر بند است مکرر صاف قوله هزاران بوسه اش بفرق دای و دوشین  
 اش منصف الیه فرق است راجع بنیان که مایل علیا کلا بیات الله ای تاج را بوسه سردی و گشتی در دنیا  
 تاج همتر یوسف هستی خاکپایی یوسف تاج سرمن باد معراج مرتبه بلند قوله مداوای آل از دیوانه لودی  
 یعنی از شاه دادن نقشش و یافتن راهی او معراج دل مشوش خود کردی باعتبار حصول راه



خاطر و مقرر است که برای حبس دیوانه سلسله زنجیر در کار شود و بیت لاحق تفسیر و دست شرح قدیم از عنبر خام بیان  
 عنبرین ام است عنبرین ام ای ام سیاه خوشبوی قولی نعمت خانه خود روز و شب داشت و نعمت  
 خانه دولتخانه و توشه خانه و این مصرع متعلق بیت لاحق است معنی آنکه در توشه خانه خود خالی باقی نماند که نعمت  
 گوناگون مزین بودند روز و شب همیا کرده میباشند کذا انید قولی گرفتاری از لب دندان اودام و مقرر است  
 که قند و مغز بادام را در حلوا بکار میبرد یعنی گل قند و مغز بادام را قلی لایق حلوی یوسف بنو و بلکه قند را  
 و مغز بادام زدند آنرا گرفته حلواش ساختی ای حلاوت و طراوت آن حلوا یوسف بودی قولی که سبب  
 اواخر ای برای یوسف خیال میوه لطیف نازک آن روی که گویا نمونه وزن او بودند و شین کبابش در بیت  
 لاحق مضاف الیه در پیش است راجع به یوسف مرابا بالضم والتشدید ترتیب کرده شده و نام شریقی که از یوسف  
 سلاخ چنانکه مرابا سبب مشهور است کذا فی المدار تیر نام حلوا معروف کذا فی ابراهیم شامی از شرم ادای از  
 شرم لب حلش شکر و نبات از آب میشته شربت میشته قولی نهاده میگردنی این مصرع تفسیر اول  
 است رضا نهالین فرش خواب قولی گلشن را از سخن بالاله بالین و ای برای گل رخساری بالین را از  
 گل سخن بالاله نباشته و نموده زیر سرش نهاده فسون خوانده سافتا گفتی چه فسانه هنگام خواب رسم است هم  
 در پی تاپ ای چنانکه شمع میسوزد و نیل میسوزد رطل و غیرت بود چشم خمار آلوده غنچه دهن قولی که دو یا  
 پیری بهم خواجه باشی یا دیوی برای خطاب است یو کنایه زلف چه یو سپاه میباشند پیری از رخسار چه بر سپید  
 معنی آنکه مراد از دیدن تو که اشک حار لیست از جهت آنست که رشک میبرم بر نیکی تو دیو باشی و با پیری مصاحبت کنی چه  
 مصاحبت یو پیری نمایان نیست شرح قدیم بخاتونی ای با وجود محبوبی و بانو ای چشم جان باضافت بیانیه دور  
 بعضی بحکم و جان بسین جمله و او عاطفه واقعه ای بظاهر باطن غم و زجام بمعنی عکس صفت جانست قولی که تره  
 آب دل پر خون همی رفت و حالست از فاعل هیرت مصرع ثانی تفسیر همی رفت خورشید طالع آنور قولی چنان  
 برگ که گریزانند همیش به کاف در مصرع عاطفه است خدا و این بیت اشارت است بمضمون حدیث مثل یقلب  
 کرش اذا اصابته الريح یقلب ای میبند و بسیاره و علی بطنه و ظهره در نهانی دروس و جهش معلوم نباشد که  
 در ذات و بنفسه ساکن نهاد خالی از جنبش گردد باد کنایه از بیقراری و شین راجع بخالی ای اگر چه جو آنخک از  
 جنبش خالی نیست لیکن از خالی باد که باعث گردندگی دوست خبری ندارد شرح قدیم بتقریب سخن ای میان  
 قصه میار قصه او بالذات مضاف له حساب از ماه الخالی بتامل حساب از ماه از سر شمار کرد و یقین بدانست که روز  
 غم من از چاه بعد اگر چه پیش از حساب کردن آنرا بطریق گمان دریافت بود آگاه عارف کار و نا قولی که دلم را بدلم را  
 بکافیل از ابدل همیشه درین گنبد سپهر از سوئی کینه از سوئی مهر و گدای بی تمایل ای گردانده ای



زیر بار او در غبار مرعده دلدار قصه خون کشیدن ای به نیت گشتی و باشد این بیت معروف بمجمل است  
 ای خجسته سنگ و به نیت نیت خود را می پنداری پس ترا باید که با خود هر کینه پیش نگیری و از نیت کینه  
 صاف گردانی تا مثل معنی نور انوار جمال حقیقی بحسب آری دلت بدان منور شود و اسرار نجیب بر تو هویدا گردد و نا  
 الهست مضاف الیه حبیب بود معنی شایدست محتمل است احتمال بنا بر این فرموده کن مجازا که کامله نموده اند و بجا  
 نرسیده اند بلکه این فصل ایزدی است ضا کا هوش خویش ای از تحصیل مراد بار بجان و دل گوشت خود را گاشتی  
 دهنده فاعل خواهد در بیت الحق معشوق است فاعل بوسیده عاشق ای لذاتی لافقه و لافقه لافقه از سر پاک  
 صاحب حق کمال انقیاد نمودن چنانچه که هر طریقت که برای می رود و چنانچه که چو می بقی منتهای حاصل آنکه  
 در زردی آرزوی معشوق عاشق صادق هیچ عذر و حیل نمی آرد و این تمهید است بر طاعت زینهار اجرای آرزو  
 شبانی که از یوسف سرور و ضار و قولی که شبان لایت بوده پیغمبری را چه پیغمبر مراعات است رانیت چنانچه نشان  
 نگه داشت که مگر است و نذا پیغمبران شبانی نموده اند تا مراعات غیر خود پذیر شوند فلان با لفتح چه نیکه بلان سنگ  
 اندازند و بندش گنجانی نامند بر اسم شاهی قولی که من چون خوار از زلفش است ای رس آن رطاد وضع خند  
 چنانکه رس خورشید از زلفش کنایه از خلط متعانی می چو توان از بخت میم کلمه بقرینه بوسه قولی که پیش گرفتار  
 فعل خوشترنگ به حبیب کنایه از آویزه که میان فلاح میباشند ای فلاح میان مزین بخواب هر دو در  
 عالی قدر بود که اگر فعل خوشترنگ غیر ایشان در میان او جای گرفتن البته او را چون سنگ بشکنند ای معالج  
 پیش ایشان بقدر بود و پیدا است که هر چه در آویزه فلاح نهاده فلاح گردانید گذشت شود البته لایحه آویزه  
 بیرون در ترافتد و ضار زنده رگوه صفت شبان است به لفتح کلمه سپان گو سپندان به قولی که در وقت بر بی مثل  
 مانند به گردون بهر برای که برگردان میگردانیت ازین محل است که صورت به دار و محله اگر مگر بعضی از شرح  
 این مصرع را بدین نظر آورده چون گردد و چرخ نمیشد مانند گردون چرا از عبارت آسمان داشته که مانند غزاله زین  
 مرزعه گردون چرا میکند قولی که چرخ در زنگار گران بهر آسمانی نمیدد چرا از سنبل چیدن مشک زینت  
 آمو پیدا میشود و تمام اندام آمو از خوردن سنبل خوش میبود و حال آنکه همه پر با خوش بود و آمو را آمو پیدا می  
 نباشد چه گو سپندان از سر اس گرگان در بر و در لافقه می شوند شرح قدیم ز راه سان ای حلقه حلقه چو لایحه  
 ای پس تا بد از سیاه قولی که تو گوی هیچ میزدیل و شن به ای از بس زری که به نهاد ایشان بود و یان کلک بلان  
 بود که در آبهای میزد از سر فراری ای باد از بهمته دیدن بر پشت گو سپندان شمشیر ایشان از زنجیر حلقه حلقه  
 و در بیت لافقه رفته بر ج محل قرار داده و یوسف را خورشید قولی که متشکین آمو می تنها قاده و تشنه بود و تشنه  
 متشکین بودن است چه بهرگاه آمو خشن را نفاقه کمال میسر نهایت مستی از آمو چون تنها شده گاه بهر گاه



میرود و گاهی بگو سفندان بیامیزد ای یوسف که در ره گوسفندان میرفت گویا آهوی مشکین که با گوسفندان  
 اختلاط در زیره بود و محمد اکرم رحمه الله قوسه سبک دنیا که کش کردی شتاز به دنیا که کش گس که پس شان بود  
 برگز باز نگردد رضا و رابعی برای ای زلیخا همیشگی هوش خود را سبک پس و نده یوسف ساخته بود که سبک از  
 شتان ست **قوله** شاهی او شبانی هر دو آزاد بهای اگر چه در ظاهر گاهی در صحرای شتان بودی و گاهی در خانه  
 شاه ملک جان بودی اما فی حد ذاته از هر دو وصف آزاد و فارغ بود و همیشه مشغول مع الله بودی نسبه  
 و بالکسر ضد نقد و خیال صورتی که در وقت متخیله نقش بند و لفظ نقد در حال استعمال کنند و نسبه زور  
 استقبال ای اگر با فضل وصال یار او را حاصل نباشد با خیال با مید آیند عشق میبارد که البته گاه در  
 خواهم یافت **قوله** که افتد کار او از دل بدید به عاشق رانیه بقراری باشد برای آنکه از عشق بازی خیال  
 مشت به و واقعی انجامد **قوله** دیدن خواست انجای از مطلب دیدن یوسف علیه السلام و طبع او بلند  
 ای طالب مطلب اعلی شد که کنایت از بوسه کنار است در بیت لاحق تفسیر است بهر یک دیدن ای برای  
 یک دیدار یوسف علیه السلام بوالیکه چشم چشم افتد دیده میبخت ای بصورت مذکور و زلیخا نمی دید رضا **قوله**  
 چشم افتد سویی او آه ای بنگاه بد نظر شهودت بسویش نمیدید گزشت باشد مطلق بوقوع می آید شرح قدیم از یاد  
 آدمی بر عجز شد چنانکه میفرماید که رخسار او از محنت و درخشش لاله زرد شد آبی و نفی تازگی بود تالی و نسبی  
 نگرانی که بروی رو نهاد و از غم و اندوه سیاهی ای سیاهی شاهی طلبدار بی عظمت حسنا و عجب باضم و سر  
 سر آوردن راضی شدن **قوله** بیگیت این و لیکن آن یگانه ای برای ملامت کردن خود این  
 تحیل مذکور بیگیت اینجا است که عشق یوسف را از دل بد کند اما یوسف در دوش چنان جای کرده بود که  
 بنوعی از راز دل بد کردن نتوانستی فسون که دفع کردن در و با فسون خواندن برو پیوند جان ای جان  
 عاشق در وقت مرگ از تن پیوند خود را بیرون باری که با وی آویخته باشد حکم پیوند باشد دست ادا  
 شدن **قوله** ز سر داله زدن کام میگیرد ای از کنار و هم آغوش سر قد زدنش مراد حاصل کنی **قوله** زدن  
 خوش و بی سالی است از رضا زلال کا مرقی با صافیه بیاضه زلال باضم آب صاف شیرین کنایه از بوسه  
 است **قوله** سرش را دل از خون او بایه فاعل اودل ایدل زلیخا از خوریزی اشک او را مایه بخشد ای خون  
 میگیرد بیست بهمانا بیست شاید که بیست **قوله** آن تشنه باید زار بگرست اینجا که تشنه که بر کناره آب تشنگی  
 میگذارد و لب را تر سازد و ترجمه لازم است آنچنان بر حال من که در یک خانه از لطف یار محروم آید بگرست  
 و ترجمی باید فرمود **قوله** گزان که نیست کارم بگیرد راست بهای نورا ز بودی او کسب است تحقیق کار من بگیرد نیست  
 بلکه در صدد اشکال است چنانکه است ای چه حاصل آب دمان کردن حسرت غم و مناسبت حصول مراد بود



و سبب کنایت از رخ است و آسب کنایت از زده خاطر شدن است یافتن قادر شدن و غلبه نمودن صاحب توان  
ای بفریب مکر و فریب بیانی فارسی موصوله کافه از دوران صلوات است ای فراق ناچار که از زمانه پیش  
بهتر است از تلخی و شوری بیار عظمت صفا و تواند که ضروری بیار نسبت صفت فراق باشد و تلخی و شوری بیانی  
مصدیه باشد **قوله** لیس باغم و باین درازی بدیت اول شرط و ثانی جزا و آن و باغم صفت زنی است  
باین رازی صفت غم است ای زنی که قرن این غم دراز بود چنانکه از خواب اول تا این مقام ذکر یافت چون در  
رتبه سابقه در سر غم از دایه چاره سازی و جان بازی دیده بود و لهذا اکنون هم دایه را گفت که مایه دیگراری  
کن صفا و نهال کنایه از قدیوسف است سرکش معنی سر بلند راست بالاست ایها سرکشی یوسف **قوله**  
رخت را در لطافت ناز پرورد این بیت با بهشت بیت لایحه صفت منادی بیت فلک زینسان بلند است  
ساخت پایه مقصود بالند است از بافتش گل ناز پرورد ای گلشن ترا در لطافت از گل واقعی برتر است در  
معنی نسخ پرورد بیاد فارسی که یافته شد غلط است زیرا که تکرار قافیه یک معنی در یک بیت مستقیم است **قوله** الله علم  
**قوله** جان دل گل آبی هر شسته الخ بیان لطافت نازینی یوسف میکند و باغ سده عبارت از بهشت  
با ذات سدر برگ سر بلندی باضافه بیانیه صفت گستاخ بلا حملت و تواند که صفت سر باشد ای از جهان  
دل حل چنین ساخته در وی شاخ از عالم بالا گشته و چون آتش به بلندی رسید نام تو بروی نهاد و مانند صفا  
آنکه سرشت گمین توان گلشن بهشت است محمد رضا گفته که گستاخ از آن فرموده که نهال تو شاید از بهشت  
نپست بلکه از آن برتر است گل روی تو باضافه بیانیه تو ای مصدر تفاعل است معنی پوشیده بودن  
سر زین معنی ساجد تب تاب بقراری و اضطراب در زنجیر مقید بسلسله با و در شکیلی پریشان سرگردان  
ناکرده نقد زندگی کم حال است از مفعول ترجم کن ای در حال حیات بروی ترجم فرما قطره کنایه از لطف اند  
شونسا زای فریب و بنده میم برم در معنی مؤخر است از نهاده ای سر بر خط فرمان نهاده ام بد فرمای ای سر بلند  
کار به صفت نفس مقدم است و معصیت از معنی صفت منحوس این بیت هم بیان این اندیشه است **قوله** صفا  
عزیزم مضامین الهیه نام است مرغ آب و دانه ای خورده آب دانه **قوله** جدا گانه بود کاری و شتی ای  
در نهاده از اولاد آدم حصله دیگر نهاده است پس هرگز در طینت پاک آفریده است ای دلدار الحلال است  
پاک کردار باشد و اگر از پیدی سر شست است بد کاستی باشد **قوله** بسینه سر اسرار ایام بدیل  
و انانی جبریل از ام از سر لکسر تشدید از نهان اسرار حضرت یعقوب را گویند این لفظ سریانی است  
معنی عهد الله اسر بمعنی عهد است ریل بمعنی آوردن ریل برگزیده خداست تعالی کذافی الریه و ادایه یعقوب از آن  
نامیده اند که در عقب جد فرزندان اسحاق تولد شده بود شرح قدیم حاصل بیت آنکه در سینه حیدر



گرامی یعقوب میدارم و در دل معرفت از روح الامین دارم پس کسی که خلق پیغمبران دارد و جبرائیل را  
 او باشد چگونه از وی معصیت صادر شود **قوله** در مقام استحقاق این کار به اسے سزاوارست کار نبوت  
 از جبر بزرگوار خود میدارم گلی بیا و وحدت رازهای عبارت از معانی و حقایق الهی گذار خلیل الله و لا  
 ابراهیم **قوله** دل خویش و مرا معذور میدار بدای زلیخا را بگو که چنان دل خود را در عشق من معذور میدار  
 آنچنان مرا از قضا حاجت تو معذور میدار **قوله** چو زلف خود ای چنانکه زلفش آشفته بود که شانه نمیداد  
 باو ام سیه چشم زلیخا عتاب ترا شکسرخ بخون آلوده و عتاب بالضم و التثنية نام میوه ایست که در مقام  
 اندکن کذا فی المذاکر سایه انگندن متوجه شدن سخا و انت تعدیل الایق بالعباد و المهنات معناه  
 انشا اقامت علی داس یوسف کند عبارت از جذب شوق **قوله** چشم خون نشان یک قطره خون  
 ای مال دل من از چشم من ریاب که گداخته و خون شده بیرن آمده است بجه بالضم و التثنية میان  
 در باد معطر آن کذا فی المذاکر فساد بالتثنية در گزن کار و دانی بشکافد **قوله** مرا چشم تو خندان چنان  
 ششم بدای تو چشم عزیز من بی پس بگو خندان با ششم که چشم خود را گریانی بگو **قوله** که از آب آفتنی  
 آتش بجایم بدای ناز و کامه حسن است که بر خنق آب چشم آتش بے قراری در جان من آتشی  
**قوله** چشم خود گریار بدای چنانکه چشم گوهر اشک میبارید ز لب گوهر سخن میبارید و گفت **قوله** که  
 عاشقت چه آرد بر سر من بدای راستی راست گفته بود که از شوی زلیخا دوازده سال زندان ده  
 کتابی **قوله** بی سلطان معشوقان از انتمالی است از مولوی سلطان معشوقان حضرت امیر  
 نظامی که تخیل علی الاطلاق دوست و جمال دیگران نماید دوست درین منصب اسے در مرتبه  
 معشوقی و محبوبی و دوستی الحق و اثبات این معنی ناز و ماه عشوق زاید بحسن مراد است و  
 بیت لاحق الملاحی بطریق تشبیل است او چرخ سعدی النهار که او اندک روز است بر برید  
 قلب این عبارت از کمال شدن دوره است در شب چهاردهم **قوله** که کند رنجی و عاشق زار بخور  
 محاق بالکسر سه روز از آخر ماه کذا فی التاج و در فرهنگ علمی گفته که محاق گرفتن ماه و گویند  
 ابراهیم شایب **قوله** روان خود نخواهد بود بدای جان خود را کاشش ندیده و در آن معنی جالت بالفتح  
 محقق است و قیل بالضم به بند بندگی بندای بقتید غلامی معصیت ستم به خداوندی بخوار  
 بند خویش به خداوندی یعنی صاحبی ای اگر مرا بخواهد بودی بنده خواهم ماند چه بنواست خداوند  
 هم خواند باشند بنده و نیز از شرعیت الکس بر بنده نوب حرام است زنی بے هم خدا قال  
 یوسف علیہ السلام زلیخا **قوله** که زود بایست مکن الخ کنایت از شرم است



و انبازی در یک زن منشور عنایت عبارت از خط اعتناق که خداوندان مریضگان نیکوکاران از راه  
 عنایت نوشته میدهند و حق بتقدیم نادر برقات ای خبر موافقت رضای من دم مرن میتیزوای جنگ  
 کند و برابری نماید **قول** که چمن پیراے بارغ این حکایت باضافه بیانیه ای بیان سازنده این  
 حکایت که کنایت از ذات مولوی کهن پیران روایت متقدمین این تازه گوهر کنایت از تمسای خدشی از  
 خدمات شورای اول بیای غلظت ای گرداگرد بان دیوار و حصار عظیم ز آب گل برآورده بودند گل سوزی  
 بیانه تازی نام گلیمیت زرد رنگ که هندش تووری نامند و سوری اورا از ان گویند که پیرامون دیوار  
 بنوع واقع باشد کذا قیل افیدنی اشامل سوری گلی است **شرح** که پیکان تشبیه کنندش و محمد رضا بمعنی  
 گلرخ و لاله فرموده است و شاح قدیم میفرماید که گل سوری همانست بیانیاست سوری بمعنی مسرت  
 ای از مشاهده پیرامون آن سور سوری حاصل میشود بمعنی گل ز روایچه صورت نه بند از جبهه لفظا طرا  
 چهره یا چین پیرامون حصار خواه اندرونی و بیرونی اصلا واقع نباشد بلکه در وسط چمن باشد و الله سبحانه علم  
 نیکو گشتن **شرح** بسیار **دیر قول** چهارش را قدم بروان سرود چار با نقح درختی معروف که برگ او را بنوع  
 تشبیه کنند گویند **شرح** مرتب هزار سال رسد و آخر زدی آتش پیدا شود که او را بسوزد کذا فی المدارق  
 چار عبارت ازین آن دو من سر و کنایت از مقامی که پیرامون سر باشد حایل بمعنی در گردن آویخته است  
 پیرامون سر چار را نشانده بودند و برگهای چار که بر سر درخت بودند گویا چار از کمال احسان  
 دست خود را در گردن سر انداخته بود **شرح** قدیم تر غنچه بیان عماریت ناروان باراد موقوف درخت  
 دراز دست و سخت چوب منسوب بقدر شایدها که پیشه دراز از درخت بر و امثال آن کنند  
 و در **شرح** مخزن بمعنی درخت انار گفته مدارای ناروان که بالاس درختی بود و بایه بر روی افتاده  
 گویا بر شاخه گل پتری دار نمود **قول** که چمن نارنج بن راضی میدان چاکت نارنج خوش گویی  
 و چوگان چاکت نارنج معرب نارنگ میوه معروف کذا فی المدارق نارنج بن درخت نارنج است  
 و شبنم شمش مضاف الیه گفته و راجع بنارنج بن درخت نارنج ثانی لغت نشر مرتب است ای چمن آن  
 پلخ برای درخت نارنج میدان طرح بود و در دست آن درخت میوه نارنج شاخ که باد میوه  
 بودند گویی و چوگان و درخت مذکور باین گویی و چوگان در میدان چمن بازی میگردانند و از بیخ  
 آن بانگ گویی لطافت برده بود یعنی درخت است مذکور راز دیگران پس لطیف و سیراب بود **شرح**  
 قدیم و آفت کنایت از سر ما و دیگر مضرت **بنوع** **قول** گرفته بانغ راز و کمال را علامت احاطه  
 کلامت بیان از غلظت باشد و رونق گرفته بود و خرمی بیای غلظت ای هر غلظت نخل خرمی



بود از خرما و در بعضی نسخ بجای خرما حلوا واقع است خسته جانان گرسنگان از مردم و مرغان  
 بسان دانگان پستان انجیر پستان انجیر میوه اش که مانند پستان است اسی میوه انجیر مثل پستان  
 دایه از شیر پر بودند فاکلام علی حذف المضاف طفلان باغ مرغان انجیر خواره چنانکه در بیت  
 لاحق میفرماید محمد رضا در جمع گفتن طفلان بحث نموده که مرغ انجیر خواره یکی زراغ است غیر آنکه  
 پس جمع گفتن بدین توجه درست نیست و توهمیش آنست که گفته شود که جمع باعتبار زراغان گفته و شای  
 که در ایران بجز زراغ دیگر مرغان هم انجیر خواره باشد انتی کلامه نیم روزان بالف و نون ظرفیه  
 بوقت نیم روز رنگاری شبکها بالتشديد زن های بزرگنايت از فرجه های که از میان برگهای  
 درختان واقع باشد در دشتانی آفتاب در نیم روز از آنها پاره پاره می افتد رضا و خورشید اینجا  
 یعنی نور و تابش است مصرع ثانی نشر است بر غیر مرتب لغت قول که ز جنبش معهای نور و ظل  
 دفت گل راشده زرین جلاجل بدوت بالفتح نامها جلاجل زنگولهای خورده که بر چرم دوخته در  
 گزین اسپ و خزان می بندند اما مشهور درین زمان آنست که از زمین و غیره شکل مدور ساخته  
 بر کناره دوت و آویز تا وصل کنند تا بوقت زدن دوت جلاجل بکیار سے آواز کنند رضا ای جنبش  
 سایه درختان برگل می افتاد گویا آن معهای جلاجل زرین بود که بر دوت گل میر میسند و می  
 نواختند و تشبیه گل بر دوت در تدویر است شرح قدیم نغمه پرواز سرود گوینده فیروزه کلخ عبارت  
 ... آسمان با بلع مذکور رضا قول که زیاد سایه اش بیدش هزاران و پتیر باسیان  
 در جو هزاران و پتیران بے آرام شدن و بطاء مطبقه نوشتن غلط است چه طایر زبان فانی  
 نیامده است سایه بیدای سایه برگ بید بخت مضاف ای از بسبب زیدن باد بر اشجار سایه  
 برگهای بید و در جو هزار برگ می افتاد گویا هزار ماهیان در آب می دید چه برگ بید صورت ماهی  
 دارد شرح قدیم از خواب و ناخوب کنایت از برگ گل و خار و خاشاک سایه هر شلخ که بزین  
 جنبش میکرد قول که کشیده جوئی آبش جدول از سیم و فاعل کشیده جوئی آب و سبزه را خط گفتن  
 باعتبار قیج و تاب اوست ای زمین آن باغ لوح تعلیم بود و سبزه در و خطوط بود و  
 جوها آب جدول زمین بود شرح قدیم لوح جدول زمین باغ یا خطوط سبزه خورده  
 و اما عارفان بنفشه بالضم گپا ہے است و راز و سبز مایل بسایه پر نیان فارسی  
 مفتوحه و یا منقلب بسایه رنگ از سبزه بیان پر نیان است رضا نزهت که عوای  
 جانمی نشاط و سرور کنایه از باغ مذکور جو بلور تشبیه و صفا است چه بلور در صفا ضرب المثل



است نه در سپیدی چه سنگ مرمر در بریا من ضرب المثل ست خواشی ای اثر زخم تیشه که بر چوب  
 می نماید رضا رخ آن ماه فلک مدد ز لیلجا علی معتد است **قوله** گل مرغ چنین ز درستان  
 ای بوقت در آمدن یوسف علیه السلام در بلخ ببل پیش دستان خواند که خوش الخ جنت اوان  
 ای مانند بهشت عالی مقام دور کنایه از پرستاران اور عنوان کنایه از یوسف علیه السلام و درین  
 دال جمله و اول جمله و دختر که بکر بود و گوهر یعنی اصل است چه سرو ناز ای چنانکه سرو ناز در بلخ  
 قایم و دائم میباشد اینچنان کنیزان را قایم و ملازم یوسف علیه السلام کرد گام اول بکاف فارسی  
 قدم و ثانی بتانی یعنی مرام بران بکسر باد امر است از راندن ای کام خود که کنایت از تمتع  
 مذکور است روان ساز باز پدید آمده صرف کنید بتازید بتاء فو قانی ای شایید و در بعضی نسخ  
 بنون یافته شد ای در جان باخشن در راه یوسف علیه السلام فخر کنید **قوله** بلخ آرزو نقش نرسیده  
 لوح آرزو کنایه از دل ز لیلجا و محمد رضا را باضافه بیانیه گفته و یا و فری موصول است و بیت حق  
 صله آن ای از و عیبت مذکور گویا در دل خیال این فریب داشت که هر که الخ **قوله** تار جان  
 دل در پایش افتاد ای بتن باز رفت و دل و جان را تار یوسف علیه السلام ساخت  
 افشاندن بیای تحت هنگام تحت آرای از رسم ست زوری ای دور بودن معشوق از  
 عاشق راستی دل برائی خاطرش **قوله** شبانگاه کز سواد شعر گلر یزد فلک شد نو عروس شده  
 انگیزه شعر بالفتح قسمی از پاره سیاه که از موئے بانند و رنگش خوش و اضافه سواد شعر  
 اضافه صفت موصوف است ای جامه سیاه که کنایه از سیاهی شب است و گلر یزد صفت شعر  
 است پس شعر گلر یزد یعنی جامه سیاه منقش و مزین که بندش همه کاره نامند و سواد شب را  
 گلر یزد باعتبار ستارگان گفته حاصل آنکه سیاهی شب با ستارگان گویا جامه مزین به گلها  
 بود که فلک بوقت شب بر خود کرده عروس عشوه انگیز و نازکنان باشد و از پروین ملک جواهر  
 گرفته حلقه گوش ساخت و از شکل ماه آئینه در دست گرفته چنانکه رسم عروس است که وقت آرایش  
 آئینه بدست نموده آرایش کنند **قوله** فسون دلیبری بر می دمیدند ای اطوار معشوقانه از ناز گرفته  
 پیش یوسف علیه السلام بود اگر دند تا او را بخود نفریند اما در ذات شریفه او موثر نشد اگر فسون بود  
 تنگ شکر بار بسته شکر کنایه از بکار و کنیزک اندر مخصوص آن و شکر خایه یعنی لذت گیرنده شکر پیا  
 پوشش کنایه از تزئین کنیزک در لباس حریر آزادای فارغ و تنها و بزرگ و خالی از نزاکت نیست  
**قوله** که ستم می سرو پا و حلقه مانند بے سرو پای پریشان و از حلقه حلقه زلف مراد است ای



از انگندن حلقه خود این اشارت کرد که من مانند حلقه زلف در طلب وصال پریشانم و تواند که از  
 حلقه آن حلقه مراد باشد که در انگشت دارند چه آنهم بے سرو پا می باشد و بی سرو پا را پریشانی لازم  
 شرح قدیم و در بیت لاحق از حلقه حلقه در مراد است که بیرون از دوری باشد و گوید که دفع چشم بد  
 رازان شمایل به شمایل خضایل پندیده و اطوار معشوقانه و محمد رضا از شمایل صورت جمیل یوسف  
 خواسته و را به معنی برائے اے دست من در گردن تو باد مثل تعویذ چشم زخم رافع سازد و شمایل  
 ترا نگهبانی نماید مشقت گناه از خیل کنیزان فراخی بیا عظمت بت پرستان را اے کافران تنگی  
 ای عبادت خدا تعالی از اسرار یقین دلایل وحدت ایزد تعالی درین عزت ای عزت مری از حقیقت  
 خیر و بی راه خواری عبارت از بت پرستی رضا ازین عالم برین اے خارج از ملکات چار و واجب  
 بالذات ست یا خارج از کونین چه آوازه ممکن بمکلف منزه ست و دانائی ای در وجود  
 با دانائی و هوش نهاده ست نهال کنایه از کمال دانش که بحد عرفان رسد و میوه خدا پرستی  
 دهد که قایده از عقل شناخت واجب تعالی و عبادات اوست زیرا که نزد اهل دانش بود  
 ست که پرستش خدائی است و او را پرستیم خود را نیز داخل کردن در سلک ایشان بر اے  
 ترغیب و پاس ایشان ست ای من هم حاضر خدمت پس بایده که بعد ازین استخرا شرح قدیم کس  
 عبارت از بت شکنی ست که سولش پادشاه کردن و پیش او سر نهادن یکسان ست ای استیلا  
 تعظیم خود را از تحقیر خود ندانند محمد اکرم رح و فاعل تراشد و خراشیدن و اناست اے از و اما بعد  
 است که بدست خود بت از سنگ تراشد و از مهرش دل راخته سازد و از سنگی چه خیر و ای کاروائی  
 عام از سنگ بهم میرسد شهادت ای کلمه شهادت یک انگشت کنایه از یک بار گفتن کلمه طیب است  
 ای کلمه طیب عجب شهادت است که کافر صد ساله چون او را یک بار بگوید از عقوبات کفر بریده گردد و تعالی  
 انگشت شهادت سبابه که بوقت گفتن کلمه طیب از خلوص دل او را نصب سازد پس آن انگشت  
 آلت کوری شیطان ست چه مطلب او گمراهی و شرک انسان چون انسان بهدایت ایمان رسد شیطان  
 منفعل و کور میشود و بشین رخسار راجع بشیطان ست و چشم زخم او عبارت از گمراه ساختن ست  
 رضا سرشته کار یافتن مطلب رسیدن عقد خدمت کمر بندگی ایزد تعالی بهما علت و پشیمانی که بدن  
 خیر و شر و غم و شادی معلوم سازند بهمانا یعنی شاید در رخ ای در رخساره کامل گل رنگ اے سرخی  
 چه سرخی از لوازم شرم و حیا ست و داغ جان خود کرد ای جان را نزد یار خود گذشتن از راه  
 خانه برداشتن یا معنی آنکه از ناکامی بهوش شد رضا کلمه احزان خانه غمها عبارت از خانه دلخاکشسته



شود ای قلیل المحبة عبارت از زلیخا توان بمعنی طاقت توانائی توان بخش باعتبار پرورش نبوتش  
 چراغ افروز باعتبار تزیین نمودن زلیخا را رضا و از تن ای اگر از تن دم زخم شیر رحمت ای شیر که  
 از رحمت در دل دایمی آید ز مهر تو متعلق مصرع ثابیت بدین پایه است بعد جوانی و بدیت  
 لاحق مقصود بالند است پیوند جان و دل ای مهر باطنی ملاقات آب گل محبت طاهره در جنبش  
 آری ای سر سبز و تازه کنی رضا را افسون خوانی ای کلام سحر آمیز بتاب امر است از تاملتن  
 لطف اول بمعنی مهربانگی است و ثانی بمعنی پاکیزگی سیمین گوئی دلش بروی یعنی بروی و دل  
 کشن بمعنی دل رباینده و صفت خال قوله چو سرمه کور دیده گرفتاریم به ای اگر مانند مردک  
 که در چشم جادو نور دیده را افزایش دهیم ای چشم را بسر سه ناز کحل سازم هرگز در چشم او که تنگ است  
 جای نمی یابم ای بسویم نمی بیند بحال کس اقتادون مطلع شدن از حالش غم من ای عشق و این  
 بلیت جزا بشرط است و بالابسته بلند است قوله نه تنها آفتم زیبای دوست به ای تنها از حسن با  
 کمال او خراب نیستم بلکه استغفار او بدلت دیگر است مرا شرح قدیم پر دام ای پذیرائی عذر  
 من مسکین بپر دام بمعنی بیقرار و مضطرب کذافی المدار با شتر ای بقدر بار شتر بخرواری  
 بقدر باخرواری هر دو بسیار آید اما سیم زیاده تر از زر باشد بموضع ای بهر جای از خانه چه بود  
 و چه بر سفت و چه بر فرش سرمایه عبارت از سیم و زر آباد بمعنی دولت مند و توانگر رضا معماران این  
 کلخ ای روایت کنندگان این قصه شرح قدیم قوله برسم هندس کار آزمائی به ای هندسی هندو  
 هندسه که نام علمیت که بدان مقادیر اشیاء تنگی و فراخی دانسته شود درصد با فتح چو تره مطلق اما  
 اینجا کنایت از درصد حکماست که مقدار هفت صد گز بر کوه شلخ بار تفلع کمال بنا سازند و از آنجا  
 مطلع مدارج و حرکت ستارگان معلوم کنند گویند که حکیمی بر کوه بلند درصدی ساخته بود که بعد از  
 شش ماه کامل یک خشت بر سر صدر رسید محمداکرم رح حاصل بیت آنکه آن استاد بر طرح  
 بنا بایست مرفوع و تعمیر عمارات شامخ قادر کامل بود قوله ز تشکیلات محطی سخت آسان به تشکیک  
 وی اقلیدس بر آسان به تشکیل شکل ساختن و محطی بکسریم و فتح دوم نام کتابیست در علم هندسه  
 وی اشکال و دوائر و تصویرات و ماعداد که مرقوم است سخت آسان بسیار سهل تشکیک و شبه  
 انداختن و اعتراض نمودن اقلیدس یا الضم و کسر و ال جمله نام حکیم مصنف محطی مذکور معنی آنکه  
 از نوشتن اشکال استاد که بطریق سهولیت ایضاح نداشت کتاب محطی آسان میشد چه از خواندن  
 کتابی در علم کتاب یکران را علم حل و آسان میشود و باز ازین ترقی نموده میفرماید که مصنف محطی یعنی



در گور خایفت و هر اسان بود که اگر آن او متاد در کتاب من که مجلینت علمی جوید شک اندازد و  
 بعد غیبت هذا ما کس من تخدیرات محمد اکرم و محمد رضا بعضی از شرح فرموده که بطور  
 کتابیت از حکیم بقیه سوس در علم مساحت بجای تشکیل در مصرع اول تشبیه مصرع تفصیل از  
 تشبیه نگاشت در لغت یعنی و است تشبیه انگشتان و دست را در هم افکندن و در اصطلاح نما  
 که مقاصد و تمثیلات آنچه خواهند بود و صفی نگارند تا صورت آنچه که خواهند معلوم کرد و در این صفت  
 اکثر مردم طرح و بناد اصحاب مساحت و ملایم فرانس را بکار آید اقلیدس است که نسبت  
 اوله و استقامت بر این از مشاهیر جهان است کتابی در بیان اشکال هندسه تصنیف کرده نام خود  
 بر نهاده به تصویر طوسی آنرا شرح ساخته که او را تحریر اقلیدس گویند هذا کلامه و نیز گفته که بعضی از نسخ در  
 مصرع ثانی بجای تشبیه تشکیل و انصاف تشکیل معنی شکل و تصویر افکندن به معنی کشیدن  
 و هر معنی در این صورت بن و و علی بن ابریک مصرع مقلبه دیگر ادا میکنند عند باب التخصیص و الله اعلم  
 و نکته بستی بر شری بر طاق اصس و بر ایوان زحل یعنی مقرنس و جستی بفتح جیم تازی دیای و جده  
 ای یک جبهت بر شدن بلند شدن طاق اطلس عرش اینجا کنایت از عمارت است که ایوان  
 بر زحل از آن کنایت است رضا مقرنس بنابر بلند و دور کذافی المدار ای یک جمله بر عرش رست  
 و بر ایوان زحل که آسمان ممتد است بنا نمودی و یک جبهت بر مقام بلند رسیدن فی بزی بنا شدن  
 خصوصاً بنای بلند مدد از خواص استادان تادرن است پس حاصل آنکه صنعت بسیار کامل بود و  
 بعضی گیتی بنیم فارسی دیای مصدق انده اند و مقرنس را بمعنی نقش یا بمعنی پیمبر گفتند و در این  
 بمعنی ترتیب انداختن بیاری برای نمایدن روش عمارت و بلند خانه صاحب عمارت چو نگر  
 کردی هزاران روش دیالو آوردی و گفتی که هر کدامیک از اینها پسند افتد بفرما که بران عمارت نموده نقش  
 آفرینش تصویر همه شیا و لوح هستی ادای عالم دیگر پیدا کردی به تصویر زندگشتی ای صورت آنچه بر عرش  
 شدی چنان نموی که زنده است زمین است نادره کار و ماد کنایت از خشت سیم و مهر کنایت از خشت  
 رضا فضا یا لکس صحن فضا آمل جمع امل یعنی آرزوی تمسک مفعول از تمسک بمعنی گسترده شده و مقرنس  
 گذرگاه موصول پیوند کرده شده آنبوس چوب سیاه ای در راه ای آل سر از سنگ سپید فرست انداخته بود  
 دور است او از آنبوس و ندان فیل پیوند نموده بودند در آن در میان یکدیگر پیوسته اند و رنگ مذهب  
 آسمان که در میان یکدیگر مله صاف و در مدار است که بفت اورنگ کواکبات النجش و تشبیه بندرت است ای چنان  
 در ثبات النجش مثل از اینجا که از هفت خانه و قواست فتم خانه متعلق بیت لافق مستطوره



پرخ هفتم صفت هفتم خانه است باعتبار بلندى و آن مصرع ثانی هم صفت اوست ای نقوش دیگر  
 خانه از خانه بیفتلین کمتر بودند درش بیشتر و محمد زاک لفظ کم را بضم کاف فارسی نوشته ناماقیه درش آید کم معنی  
 مغلوب گفته **قوله** برهای مصرع در بنحصر هفتم طائوسان است بنحصر مصدست معنی خواست و بخت  
 باز بر بعضی بعض الشرح و شرح قدیم میفرماید که بنحصر یعنی کشاده شدن پر است طائوس که بندش را گل  
 نامند میان آن ای در حین خانه انحصان جمع غصن بالضم شلخ اوراق برگها طیلالتشید پرده  
 مصرع هفتم اوست ای بال آن مصرع از زمره ساخته بود و منقارش از لعل ضایع است و در حقیقت  
 مصنوبی را خزان پر کرده نکرده و مرغان تصویر را در یک جا قرار داده زیرا که از مردمان بهشت ندارد  
 این اشارت بزیبا و آن اشارت بیوسف علیه السلام ماه کنایت از نقش زینیا مهر کنایه از تصویر  
 دو پیکر برج بود که یک قدم و دو سر را و مدار کلل پاره پاره و در شلخ تازه و دو نقش کرب و حزن  
 باضافه بیانیه زمینش ای مرین خانه از فراش جز آن چنانچه در بیت لاحق میفرماید و بعضی از نسخ  
 تکریش واقع شده گوهر سپند مصرع بجا هر دو هم سخن جمع کردن معنی از این عینا که گلهای خوشبودار  
 خانه معطر ساخت رضا در عزت عبارت از تخت زمین مذکور **قوله** خوبی گل بستان بزم شد  
 با سبق است و سمر معنی مشهور و گل به بیت لاحق کنایه از رخ زینیا و خانه سرخی که زنان بر زمین اند کو  
 آذازگی شهرت نامزدی **قوله** زو سمر ابروان را کار پرداخت به طلال عمید را قوس قزح ساخت چهره  
 سیاه که بدان ابر را سیاه کنند طلال عمید کنایت از ابروی کوتاه و بار یک قوس قزح کنایت از ابر  
 سیاه و دراز که برنگ مذکور بهر مد محمد رضا فرموده که ابر و قوس قزح باعتبار انوار رنگ و تمیز آن  
 قوس و قزح بضم قاف فتح را معجزه کمان شکل ملون باوان مختلفه و آن چو در سوامی ابرناک نمیباشد  
 و سبب ظهور وی آنست که آفتاب در سحاب بر زمین نمناک نیابد و بهر عکس آن کمان شکل پیدا  
 آید و آفتاب اگر مشرق باشد ظهور وی از جانب غرب باشد و بالعکس کذا فی الممداد و در مستحق است  
 مام کوه است و مملکت و ملکی نوکل بر سحاب نام باو شاهای از بادشاهان عجم و کمان رنگین قوس قزح از آن نام  
 با خود است از قوت بزرگ و قوت معنی رنگ و در سحاب از آن که قزح مام خود است از قزح بلفظ معنی  
 یا نسب است یا بکل یا بشاه مذکور است **قوله** نغله بسته موئی عینین یا بدانکه موئی چپه بر گوش نه از آنکه گویند  
 اگر گوش آید ز جعد باشد اگر از پس پشت آید از آنکه گویند رضا **قوله** حیراد پشتی از عین کانی است  
 و شکین از عین کنایت از پشت زلیحا که مرغ بود و پشتی باعتبار زینت فرا بیت سیاه کاره بر زنی باعتبار  
 که در میان و لفظ مردم نمومین است که در بیت التی الخواصی نهالان خاکنه سیاه که مانند دانه ای میند



بودند بر روی خود که مانند آتش سرخ بود و بیان و اظهار این معنی یوسف نموده که در بیت  
اول قولم بمحلی کشید از نیل چون نیل به کنایت از رخ او چه رسم زنان عرب است که همین این  
خط سیاه و باریک بمقدار میسر نه پیشانی میکشند محمد اکرم در بیت ششم از نیل الت کوری است قولم بکوش  
و بیان رنگی است از خنیل دیگر نیل ای یون مشاط از آرایش دیگر فارغ شد بکار سرمد نازی متوجه شد  
میل لبستر آلوده در دست چپ گرفت و خواست که در چشمانش کشد مستی چشمانش در مشاهد بعدی است  
که در آن سبب مستی میل سرمد از دستش بر پیشانی زلی افتاده خط سیاه پدید آگشت شیخ قدیم بدستان ای یون  
فروغ باطن همین پنجه ای پنجه سفید بار دلی و نگاری عجمیت اشاره یوسف نموده کار کنایت از مشاط  
خندق بالصنم میوه نیست که با انگشت شادان نسبت کنند بر همین شاهی ای سر انگشتان رنگ داود از  
گرمی خونی را بیار عرض کرد و قولم صنعت ده طلال مه قهار این ز جلیاب شفق که در آتش کار و در دهان انانیت از  
سرایک ناخشان افزوده ترا انگشتان و بنگانه ماه قفا صفت ده طلال ستای چنان جلای که در قفا  
از باد واقعت و مه کنایت از ناخن چیده گشته و جلیاب شفق چادر صبح باضافت بیان کنایت از  
رنگ جان و طرفه ست که ده طلال بدر ماه کجای جمع باشند ستاده بعضی شرح این توجیه ابرو نموده اند چنانچه  
معنی در قفا بدن ماه بر راس ناخشان چندین ظاهر نیست بلکه از ده طلال سر انگشتان است که سر  
یک را اعتبار روی ناخن که در عقب اوست مرقعاً گفته و انگشتان در عین چنان چوین ملول شود و سر  
یک را ببلد لیکه از راه پرده شفق ظاهر شده باشد تشبیه توان ساخت و الله سبحانه اعلم طارم بفتح را مملکه خانه  
و گشته سر برده بر همین شاهی و طارم دولت یعنی بلندی محنت و سعادت آن ای ابن آرایش کمال و نمایش طلال  
برای آن کرده بود که طلال علامت عید وصال یار شود و محبت یاور گردد و رضا قولم قرآن افکنده را بابتاره  
کنایت از کساره و تاره کنایت از گوشواره و قرآن بالکسر پیوستن چیز به چیز و مصطلح اهل بحم است  
و تاره سعد مثل ماه و شتری در یک برنج جمع شود که از قرآن السعدین گویند آنوقت بسیار سعد باشد که کار  
بید عارند محمد اکرم که گل کنایت از وجود زلیخا و شمن پیراهن سپید قولم شعار شلخ گل از یاسمین کرده و تاره  
بالکسر عیار که زیر جامه های دیگر باشد و تاره بکسر وال مملکه و تاره مثله جامه که بالا از همه جامه ها باشد که ذاتی لاله  
شالخ گل که دست زینیا یاسمین پیراهن سپیدی پیراهن سپید را ملازم تن نمود ساخت و از شمن و گل در مصراع  
ثانی شمن و گل واقعی مراد است که برای خود شوگلزار ادیبین آتین می اندازند و تواند که گل مصراع اولی شادی بیند  
در ش و حبیب پیراهن آورده سعد باز و از آستینش می آوردند و معنا میگفتن با یک کزانی المدا ای آن  
پیراهن که بر تن او بود جهان نازک و باریک بود که آبی اندک باریک بر روی گل آمده بود و از لاله و گل تن زینیا



مراد مستند خدا از دو ساعد بیان و بیعت و بستن برین زمین و دماهی و ساعد سیمین مطلق بمعنی طوق و رضا  
 قولش میسر و یا ساعد گواهی بخدای است که بر آن جمال ماه تابان بود و ساعدی که ماهی در آن بود  
 هر دو گواهی میدادند که سخن اینها تمام عالم را از ماه تا ماهی در دام خود آورد و آن جامه و بیابان جامه خاسته  
 که بالائی پریشان پوشیده بود در خفا قول نهاد از لعل سیراب او ز خشک بد کلمه از جهان تلخ افرز دست  
 ای بر سیر تلخ نهاد که از لعل آید از زلف خالص روشن بود ای بدینها مرصع خرمن مشک سوز لیلی با عقیقه  
 مشکین قول شد از گوهر مرصع تلخ ای ز لیلی از سبب حسن زریب دامان حبیب که مرصع بجوهر بود و در خرمن  
 طلا و سخران شد از مقابل ای آئینه که مقابل او بود و از نقد حسن او مراد است درون تلخ طرب ای دل  
 خود را گنج شادی ساخت از سبب عیاری حسن نود و عطار و نخست از آن گفته که منشی ملازم شکوه میباشد  
 خواص آب دگل ظلمت و حرکت در روز یک حرف از ای هر سخن او چنان دلکش بود که همه عالم داشتند  
 میشد **قول** مطلق منت اتم نیکو بندگی تو گو یا طوقیت ز منت تو و من زبان طوق منت کردن را بلند  
 میکنم بفان آن ای انسان را نام با نوا بگویند ز لیلی بندگی تو

مصری عد تو صفت شده ای حد شایر یا ملک جان صرصر باد سخت زبان برایدی مقابل شود  
 و گریبای سیر جناب برابر صرصر کند نقاب بالکسر است بندد از سخن بمعنی مفعول مرهون مقید شده  
 نوعی از بازی که بتازیش نزد گویند آن ششش خانه میباشد چون مهر ششم خانه آید بند گردد بنوعی  
 حرف سماع افاضت نیل بالفتح یافتن سخن پر داز حکایت کننده در روایت آورنده کاشانه را از عبارت از مقصد  
 یافتن نماند و شش هم فتنه می شود بالفتح نگهبان رنده که برای ضبط کارهای در شمر بگرد و بندش کوبان  
 نامند و شمس نگهبان شب که محافظت بر زبان کند که از آن کتب اللغات کلمه را درست لاحق الاحق اصناف  
 می دانست بیوی همس افاضت جان عظمت ای عرصه میدان همس و عیان طمع و همس طمع زینجا  
 شش مقرر نموده میفرماید که همس او در دیدن بود و شش بمقراری یا بدیده فالست فاعل گفت قول که  
 چشم من از دیدن ای رحمت سویم نمی چینی و کلام نمیدهی بسیار میگردای از و بسیار ظاهر میگرد رضا مصروف  
 بر الاحق و بیت لاحق صفت صورتین است روان فی الحال قول که رخ خود در خدای آسمان کرده  
 بد آنکه در آسمان دارد و دست که آسمان قبله دعا است لهذا بوقت دعا توجه با آسمان کرده شود که مستلزم ایجاب است  
 دعوت است آنکه خدا تعالی را در آسمان مستقر میبوده باشد چنانکه عبارت خدای آسمان بدان سویم است  
 بود و مقف همان دیده قول که نزدش میل زبان آنچه کلام ربانی فاته بجان و لقا و عظمت و در آنجا



بدو ناطق است آنست که یوسف را میل طبیعی زینهار فرمود و میل طبعی که بے اختیار است در تحت  
 دخل نیست چه تکلیف لایطاق غیر واقع است بلکه تر و بعضی متغی علی عدم الوقوع قوله تعالی لا یكلف  
 الله نفساً الا و سعه صاحب میل طبعی سزاواردهم و عقاب نیست فیما رواه المولوی رحم علی المتینین  
 زیاده الميل لا یختیار و الطبعی النظر الی وجهه لیمحایب الیک المیل تا مل کذا فی بعض المشرعین  
 که بدین آن تا بنده الخ از تابیدن یعنی توجه و التفات یوسف بحسب بدعیست زینهار چشمش در ای غمی  
 از چشمش دل باشد ریختن زینهار گرفت رضا خود کام کامی کسیکه مطلب خود نخواهد بطلب بگیری نیز دارد و بعضی کش  
 و شوق بحق آنحضرتی الخ اگر گوئی که زینهار است پرست بود این سوگند را از و چگونه صادر شد گویم که زینهار  
 زمان مشرک بود و اعتقاد بجدائی بهم میداشت بلکه او تعالی را عالی تر میداشت چنانچه از مصرع ثانی بنیاد  
 یا گویم این سوگند با اعتقاد یوسف است بعضی الشرح قوله این حسن و همانگیری را بخیار موهوله که دایت  
 صله و کذا و در و بیت لاحق بحرانی کمان این مصرع تاکید است چه سابق نیز ذکر کرده است و میتوان  
 که لفظ محراب بتبدیل عبارت نموده تکرار آنرا پسندیده باشد شرح قدیم جامه زیت صفت مرامت تکرار  
 الیه سر و دست ای شصت بستر قدیم یا پوش تو که زینهار جامه است باب ییده الخ ای هرری که عشق تو از  
 من ظهوری آید مرتبه دار که جانشم تو آن خورده شرح قدیم دلغ تو ای دلغ فراق تو هوای شوق و هوس باغ  
 عبارت از وجود یوسف ابوی بتوجه اندک در بعضی نسخ و اقتضای شیر و خرمای جمع کردن کنایت از جماع  
 است مقرر است که شیر و خرمایم میخته میخورند رضا فحش ای فحش و فراق قوله در و نه چوں برونها الخ  
 در و نه عالم ارواح که در حس نمی آید برونها عالم اجساد که محسوس و مبصر است ای عالم بکلیع انواع خود منظر  
 است شایع قدیم از در و نه اعضائی باطنی خواسته چوں دل استخوان رگها داز برونها اعضائی ظاهری  
 مراد داشته مثل دست و پائی و محمد رضا فرموده که از ظهور اشیا که سینه اول و در عالم الیه بود که آنرا صورت علیه  
 گویند و در و نه ازان عبارت از مراتب دیگر است چوں مرتبه ارواح و امثال آن واجب بود حبابی و  
 ثانی بیای وحدت قوله بپاکان کنیشان زاده ام من چه اگر گوئی که قسم اخیر از ذات حق و صفاتش بدین  
 اعتقاد آنکه فایضمون آن واجبیت مکرر است بلکه بذهیب بعضی حرام است و با اعتقاد مذکور کفر پس  
 یوسف که پیغمبر است چگونه بساعت خود قسم نموده گویم قسم بغیر ذات و صفاتش برای تاکید کلام و ترتیب آن  
 جائز است چه قسم از سایر مومکدات او که است کذا فی بعضی از شرح فرموده که حکم مذکور در شریعت با است  
 نه در شریعت یعقوب علیه السلام و الله اعلم تنگنا کنایه از بهشت غمانه و ایام بانکه قصه بیان تنگناست قوله با است  
 زودمانیکو سرانجام هدای شکار مطلوب که غایتت و نیک باشد بعد از مدت مدام آنقدر بهتر است از صدر



مقصود که زود در دام آید و عاقبت بد داشته باشد قوله سر اسر فتر ایشان نوشتند چه صدور کبار از  
پیشین بدان بدتر است و فاعل نویسنده مومنان عذاب اندا کرایا کاتبین یافتند و قدر و از جام جام زهر مراد  
است و از مستحق مستحق مرگ مراد است و غزیری بمعنی بزرگی و مهربانی است کنیزی باعتبار خدمت گفت  
و از این است که از فرزندان گرفته بود برضا بجان دادن از ای در عطا جان که اشرف نعم است مراد کسی  
منجمله از اوقات با نه منقطع داشت انساها و حکایات که خنده آورده و در سکنه نیست سخن در وصف کنه انی المدا  
فی التاخر اوقات ای در فرصت کردن مطلوب از دست برود و موانع بسیار پیش آید خویش اقتادوست ای  
جانشای سوختن من بنی زخوش میشود قوله مرا این دو د آتش که کند سود چه مصرع جز او مقدم  
شمار ای چو ترا از دو د آتش من که آه است گریه می آید ای بر من رحمت نمی کنی پس مرا این دو د آتش  
قوله ازین آتش چه دو دم هست تابی به ای آه من نشان آتش و بی نیست پس آتش دل را معلوم  
بر آتش و علم باب وصال مرمت کن سبزه رنگ بجز زهر آلوده قوله ز ساعد طوق و ز ساقش که کرده بین  
مضائق الیه که است راجع بپوشش ای بسیار بوسه داد و ساعد خود طوق در گردن او انداخته از ساق  
خود مثل که بر بند در میانش آویخت بشت یعنی تیر و بدت و صفت هر دو کنایت از وجود باطنی زین  
است و تیر گوهر کنایت از اندام یوسف و ضمیر دلش در بیت لاحق راجع بپوشش است حکم عصمت که انبیاء  
علیهم السلام از کبار معصوم اند قوله یک عقده کشادی و دو دستی به فاعل کشادی دستی یوسف است و  
زنجار است که گزینی بپای خاطرش یوسف یک گره از زنجار و ظاهر یک شاد و اما دو گره دیگر در خضیی است از  
شعری سلامت ماند شرح قدیم قوله کزین نیار نفیم نیست یک رنگ به ای از دنیا رشم من یکدم نیست  
و او یک ششم هم را گویند کنانی ترغیب الصلوة ای شرم تو از شرم من فو قیته دار و قال یوسف انت  
تستقیم من الصبر فلا تستقیم من الصبر به انهم بالملة تقدیم العجة علی الهمة فخرم و عباد صلی قوله  
الف که در دو شاخش لام الف دور به الف کنایت از قامت یوسف است و شاخ نام الف یعنی  
دو شاخ رشم ای کنایت از انهای زین است با پیوسته بودند چنانکه پیشتر گفته بود قوله ز ساعد طوق و از  
ساقش که کرده کاتب برای فارسی مقارن کنایه تران باعتبار صورت به باعتبار قطع عصمت یوسف است  
کافیه کنایه از ذات یوسف شریفیم و کشائی کلید پرچی پر قفل که بپوشش بپوشند رخت کنایه از وجود  
عزیمت بمعنی قصد این بیت حال زین است و در بیان از مطلوب کار و در پیکار و از ان فرمود که تنیدن تار  
بیم فایده یافت رضا انشا بالکسر ظاهر باختن از و شین عزیزش راجع بپوشش و مضائق الیه پیش روشن  
عیزش راجع بفرز و مضائق الیه همان عزیزش از نخست شمع بر آتش که زنجار شرم و یکسان با عزیز خود



اجتناب نموده بودند بنا بر آن عزیز او را فرموده که شرم مکن و آنچه میان تو و دوست رفیق است شرم مکن  
 بگوی بعضی الشرح درین خلوت براهت از این بیت حاصلست از بیستم که مضاف الیه است بیت  
 خبر بنده عبرتست رضا قولم بقصد خرم من نسیم آمد نسیم گلی است پیچیده که در انسترا هم گویند کذا  
 خرم من نسیم جو زاینی ای بقصد غایت خرم من آمده قولم بر سبیل بقارت کل بتاران ج بسبیل لفت  
 کل خساری خواست که رخساره وز لفت مرا مس کند بجا یک از باغبان که زاینی است ازین نیکو دست و پیش  
 آوردن مستعد کاری شدن رضا و در برادران ای باب خانه نیک نخی را بر خود مسدود ساخته و نخی را در  
 بر آن تنه و پایداری الزامات عصمت خود کنایه بجا یک که بی پره نشده ام و اگر گفته ام بر جای ویدی از استیضای جنب  
 هوش از دخی فت علقه در گوش مطیع الامر عطاک الله جمله عایه است ای نخبه ترا ایند تعالی و کافرستی  
 ناشاکر و اوری غصه عتاب کردن عزیز بیوسف قولم زن از پهلوی چپ شد آفرید چه قصه مشهورست که بی  
 حواضی الله تعالی آنها از پهلوی چپ آدم پیدا شده است لهذا یک ضلع از اضلاع چپ آدم کم شده و  
 اکنون مرد و اضلاع دوازده اند و اضلاع راست مردان دوازده و از چپ پازوه و ضلع امرتا و وید  
 از ابتدائی و قتی که من باور سیده ام تا دم حال فرستی حصول مراد خود دست و چشم معنی امده بدان بنده ای بر کار  
 است آن بنده بعضی از شرح فرموده که تصویر معاشرت میباشرت یوسف اینجا بر سقف دیوارهای آینه  
 دو شاگرد و اندر اینکه حق بجانب یوسف است استفسار و تنقیح عزیز چمنی دارد و گویم شاید این گشاده و غیر  
 مصور باشد یا قبل از کشادن نظر بسقف دیوارش و الله سبحانه اعلم از راه برون نگاه ساختن موضوع نانی بر  
 او است رحمت ساز نو آختن عیود و اعاده قولم که کرد و آشکارا سر نهان جای چندان عذاب باید که بید  
 کاری خود اعتراف نماید رضا قولم منه تمت بگفتار و در غم به ای بگفتار نهی که در رخ وافر انموده است  
 یا بدرون غم گفتن من که عزیز گفتار مراد رخ میداند متهم مکن مرا بعضی الشرح سشت اینجا یعنی شست  
 رنگیر رانده گیر او است و اضافتش بسوی همت بیانیه است زن خویش زین الزاهدی انشاهد عملیاتی  
 عم زینا و کان صغیر فی المهد هذا قول ابن عباس فی الشاهد اختلاف عظیم اما انتقل الی لوی قول  
 ابن عباس که نه مویید بالحدیث الشریف صیات النبی صلی الله علیه و آله الشاهد من الاطفال السبعه  
 الذین یملکونی المهد یعنی گویند که شاید پسر خاله زینا یعنی پسر خاله او گفته و بعضی گفته که عیسی بود راست گفتار  
 درست که در قبل مراد بود با عزیز یکجا بسبب بعضی گویند که مخلوق بوده اش و حتی که خدا تعالی برای اظهار یکی  
 یوسف پیدا کرده بود کذا فی الجواب القصص و اول بیان کتاب کلم و گفتار و نام بالقصد بدین معنی که  
 پرهیزی باعتبار آنکه جوی ایشان در ترنیر رضا قولم راه شک نام خویش شکی باطلان یعنی گردن گشتانی یعنی



**قوله** عزیزان را کند مکر زمان خوار به در لفظ عزیزان تغییر پذیرد مصر است از مفسر ع ثانی متبادر  
 بدین چنین است که نادان بطریق اولی اگر قمار زمان است لیکن مضمون کلام چنین است لا انا ام علیه الصلوة و السلام  
 آنست که نادان غالب است بر زنا و نادان مغلوب است بحیث قال فعلمین العاقل لا فعلمین المجان  
 الشکر بهنوزین حرف ای با استغفار و اگر لیستن از علما مر خود که حرف ناپسند که قضا را است بر اثرش و بشو  
**قوله** بخوشی سحر شد در میان به ای عالم در حق عزیز چنین گفتن گرفته اند که عزیز در کار زیجا تحمل و خوشحالی  
 کرده با وجود آنکه از وی تقصیر صا و گشته و حال آنکه و انار در کار زن خوشحالی نمون و لایق نیست غیر  
 کامله باید حاصل آنکه عزیز در عالم بعدم غیرت و دست گشت شرح قدیم **قوله** ز خوشحالی به بدخوشی کشد کار  
 ای زن بخت تحمل مرد بدخوش میشود رضا دست از دهان برداشتن بگفتار آمدن دست و زبان ایشان  
 بریدن و دست بریدن خود ظاهر است و زبان بریدن باعتبار آنکه بعد از مشاهده جمال پورمت از طعن زیجا  
 خاموش شد **قوله** نسازد عشق را بچ سلامت به ای گوشت سلامت عاقبت از ملامت با عشق موافقت  
 ندارد ای در عشق امید سلامت نیست بلکه رسوائی او پس خوش است آن نگار از زیجا که یوسف خانه بهفتم برده  
 بدو داشت **قوله** علامت را حاکم گشتند به ای عثمان علامت که یار است ایشان و او است که در ملا  
 کردن زیجا انچه بگشتند بهر یک و کشتن اشارت بآنکه قصد زیجا از خریدن یوسف و اگر ام و شستن بی زیباست طعام  
 مسکن و بنا بهفتم خانه و تصویر بهفتمین و نازک به این نمود که مر او ش از یوسف میسر آید بیت لاحق بیان  
 سر خوش کردن و عبران با کسر نام ملک حضرت یوسف که بزبان آن ملک میگفت محمد اکرم و نفور به  
 میانه از نفرت در گشادن مستعد گاه شدن و شستن و این آنکه از اندر خاطرش را المای از جهت سنت بود  
 زیجا پیش یوسف خاطر یوسف و امیل زیجا نیست بجهت مالگر نزدیک با یک دم شسته و بقیه ولی از مقولان  
 است و تواند که مقوله مولوی باشد و ولی و ش گدای گدو و سر دگونی در ویشال که ایشان را توارده محال باشد که  
 فی المدا و ولی و ش کنایت از خود بیان گوید و بقدر چشمه ای کباب بن مجلس خادمانی عید نعمت تفسیر باز  
 است رضا **قوله** نور از عکس در ظلمت شکافی به ای چنانکه نور آفتاب ظلمت را می شکافت عکس طلای آن  
 شربت با که صاف و سپید بودند و ظلمت را می شکافت چه شربت مصری نبات سفید میباشد یعنی آنکه شربت  
 جنبه عکس از عکس آن شربت باشد و بیاض افرا و گویا نور بود که ظلمت و ای بود حال شستن بر پیر بالمال و با نور بکتاب  
 ای پیالته نورین از شربتهای گوناگون پر کرده بودند و این کتاب با نواخته معطر ساخته بود و زمانه این شستن  
 مطلع خورشید ای آن از جهت بودن خورشید از زمین آن را مطلع خورشید از آن گفت ای باعتبار سرخی رنگ  
 بخورنای آبی افغان آفتاب است و از جهت بودن کاسه سینه شسته و در ابروی پرستاره تپان گفت اعتبار سفید



شرح قدیم طعم بالفتح خوردن ای طعام آن پرستاره توان گفت باعتبار سپید رنگ شرح قدیم هم باضم  
 خوردن ای طعام آن مجلس خوردن فوت جسم بود و بوی خوش فوت جان قولم ز مرغ آورده حاضر شد  
 ای دران جشن از خوردن بنای چای و چه ادنی حاضر ساخت قولم پی صلاش از رخ ای رونق شیرینی  
 بخوبان بود گویا از لب ایشان شکر گرفته شد از دندان ایشان مغز بادام گرفته طلا نموده شد محمد اکرم  
 بیت لاحق تختی حلو را که بر یکدگر نهاده بودند بنام مقرب و پالوده را خشت صحن قرار نموده بطریق مجلس  
 کسی از حلو که اشرف انواع خوردنی است بنام فرش ساز و شرح قدیم شسته شسته است از حلو که از آوردن  
 مجموعه نموده میان کمال بدینجه میانه شد از آن که از خشت سازند حلو را شسته بر رخ که صاف نموده رکاب شد  
 از آنکه مثل خشت می سازند و نوزینه نوعیست از حلو ای که از نوزینه یا دام سازند کدانی المار حلو  
 بدان پسندیدند چنانکه میفرماید قولم چکشته کام نوزینه را نهاده بختوش از نوزینه و عیب شین صاف است  
 نام و عاید نوزینه است ای آن زمان نوزینه را می خوردند از قوط شیرینی لبان خود بلکه نوزینه چون خوردن  
 خود طالب قبول از ایشان می شد که مرا بخورند زنان بحسب آن عای آوردن بان نبردند و نوزینه در دهان  
 بزبان نوزینه بر بوسه و ناخوشی بر زبان ایشان رفته و گفتندی که این نوزینه پس خوش نیست بلکه کما  
 مایس شیرین و خوش اند شرح قدیم و شارب دیگر میفرماید که خوش با فایده را گویند ای آن نوزینه بخورند  
 بلکه گفتند که ترا گنجان بدان مانیت معنی ایهامی آنکه نام آن بر زبان هم بسو رفتی یا او را  
 خوشامین لطیف گفتند ای پس است که از دهان بر سازند است و محمد اکرم رح گفته که خوش  
 نام حلو است که بر شیم ریزه ریزه کرده در وان از ندای نوزینه را می خورند و بلکه گفتند که این نوزینه  
 را میخورند و بلکه گفتند که این نوزینه گویا خوش است و آن بحسب شیرین است که در میان دهان  
 نمی آید تا مل زمان میوه های آن زبان آب است که در معده ثانی و تلخ است بدین شیرین طری که از پ  
 گز یا یک سازند در آن میوه اندازند ای آن میوه ها که در نوک با انداخته بودند چنان تاز و لطیف  
 بودند که گویا نوک های آب پر کرده بودند و هم من النواذ که یک کسر کاف تازی فتوح لام کار و خوردن  
 باشد کدانی المار ترنج نام میوه ترش معروف که زرد رنگ باشد در کار خود تیز ای بران بسیار تیز تازی  
 انگیز اعتدال خوش رنگی صفر از آن معنی زرد و قاف معنی میانه و ناکه است صفر از ثانی معنی جزئی و ناکه  
 میل به یک کسی که در تلخ داشته تلخ و بی نافع است محمد اکرم رحمة الله تعالی بدین اندیشه ای پیر  
 آهن بشمار دامن بر فرق کشیدن تو چه و مرانی کردن و ناکه گاه به اسه جاسه است  
 اعتبار آنکه مشوق در دل عاشق همیشه جاسه گیر است و فراموش نشود چو گل انسون او خوش



بر نیاید ای افسون دایه در وی موثر نشد چنانکه افسون عنادل بوقت سحر در گل موثر می شود که  
 گل بشکند امید مردم ای بخانه هفتم گفته بودی **قوله** زمین خواهی بکام دل رسیدن بیاد خوابم  
 محمد رضا و محمد اکرم رح **قوله** ز خالونان مصری شرمسارم به شرمساری اگر چه من پیش تو قدری  
 ندارم و سخن من بدرجه قبول نمی انجامد اما اکنون اجابت فرما و همراه من بیرون بیا تا از زنان مصری  
 شرمسار شوم اگر بیرون نیایی خواهند گفت غلام زلیخا در فرمایش نیست شاید که خد متش بوجه احسن نمیکند محمد اکرم  
 نمک یعنی چاشنی گیر و فرایند ریش رضا نمک ریزی انعام فرمودن باعتبار کلام شیرین ایهام بآنکه  
 سخنان تو که برخلاف مراد من از لبت صادر میشود گویا بر ریش دل من نمک پاشیدن است ای و لم  
 انزل رنج میشود **قوله** ده در هواست و دریم نمک ای از بیرون نه آمدن بفرمان من مردمان را  
 در شک میکنند از که گمان خواهند کرد که زلیخا و فادار یوسف نیست از آن بیرون نمی آید **قوله** نگه میدار حق  
 انچه پیدا است که هر یک به نمک پرورده خود توجه میکنند رضا اے حق من که پرورده نمک تو مصلحت  
 نکردان بلکه بر من بر حمت فرموده سوال مرا اجابت کن افسونگر کنایت از زلیخا و گرم صفت **انفاس**  
 است ای از سخنان گرم زلیخا دل یوسف انرم شد **قوله** تو پنداری که بود از مشک ماری به نظر مار  
 بهیم باید خواند اے گیسو یوسف در میان حله سبز چنان می نمود که گویا یک مار است که در حلقه سبزه  
 زده است شرح قدیم و در عامه نسخ تازه بنای فوقانیه مشناه یافته شد و آن سهو نا سخنان است  
 قصید نوعی از جامه که از کتان سازند حایل بر کتف انداخته **قوله** کنیزی از پیش زرین عصا به  
 ای از پس یوسف علیه السلام کنیزی که عصا به بر سر بند زرین داشت روان شده و شین شین  
 مضامین الیه داشت است راجع بکنیز که باید دانست که آفتابه دادن بدست یوسف و طشت بدست  
 دایه تا دست زنان مصری بشویند برائے اظهار فرمان برداری او ای یوسف علیه السلام بنده و فرمانبردار  
 است و نیز بدین صورت یوسف علیه السلام بزنان نزدیک تر خواهد شد که از تیغ جالش کف با  
 ببرند و الله سبحانه اعلم باز معنی جدا و ممتاز تیغ همان کز لک مذکور قلم کردن بریدن سهرقم کردن  
 نوشتن و اوراجع به یوسف است **قوله** قلم دیدی که با تیغ از ستیزه و تیغ استقامت انگاست  
 است ای تسلیم را چون بکار و تراشیدن شود فکرت سرخ او بر نیاید و آن قلم انگشتان  
 زنان مذکور عجیب تلمی بود که لایق بند او شگرت خون میترخت و تواند که استقامت تقریر سے  
 باشد و از شگرت ریزه قلم مراد باشد اے چنانکه از قلم واقعی بوقت قطع شگرت بیرون آید از قلم  
 انگشتان او نیز خون روان شد شرح قدیم **قوله** کشیش جدول از سرخی انحر جدول کنایت از



خط چاک کز لک که بر کف افتاده بود و مقرر است که گرداگرد تقویم خط سرخ می کشند رضا زهد خود  
 نهاده این بخلاف جدول واقعی که آتش از حد منحصره او تجاوز نکند بوصول خوشین ای در زمانه همین  
 که مصور بود نیک خوی سازگارست و التفات نمودن مجلس زرفته حالت از فاعل سیرندای بحدود  
 ویدارش در آن مجلس جان بحق تسلیم نمودند محمد اکرم رحمه الله تعالی قوله جمالی یوسف آمد الغه  
 انتقال است از مولوی رحمه الله که جمال یوسف علیه السلام عظیم از باوه حسن شایسته  
 چه یوسف منظر نام است از مظاہر جمال آن جمیل علی الاطلاق و هر کس بقدر استعداد خود از آن نعم  
 نصیبی برده است از مرگ و دیوانگی و بیخودی یکے راستن این تفسیر موع اولست قوله نباید جز  
 بران بے بهره نشود و کز آل می بهره اش بی برگی بود بے برگی بے نصیب و این بیت تفریح  
 بر ماسبق ای چوں هر کس بحسب استعداد او ذاتی خود از جمال یوسفی نصیب رسیده کسی راستی و از  
 پندار خود آراستن حاصل گشت کسی را دیوانگی میسر شد کسی را جانفشانی از زانی گشت پس بر ایشان  
 ترجم لازم نیست نصیبی رسیده اند بلکه رحمت بران بے بهره و محروم باید کرد که از سبب عدم استعداد  
 خود از چنین نعم بے نصیب مانده است ای یوسف را دیده بروی گرفتار نشده است چه ترجم بر مردم لازم  
 و سزاوار است شرح قدیم و اند بی برگی زلیخا مراد داشتن چنانکه بعضی را بوجه رسیده از درک معانی  
 بے بهره است بلکه جز آن مراد است چه زلیخا هم نصیب رسیده است که از عشق او همیشه مست و سرگردان  
 است تخصیص بر بے بهره گان مصری هم نالایق است بلکه عام تر باید داشت خواه مرد خواه زن کما  
 لا یخفی علی العارف کذا فهم من محتریر حمل اکدمیل خریداری خریداری یک سابق از طلب متکثره  
 بوده باشد چنانکه از بیت لاحق می آید رضایاری بیار وحدت و قرار بیار عظمت قوله چه شد  
 حالی زیوسف گشتگان لال بد جمال یوسفی را شاهد حال بد حال اسم شد است شاهد حال خبر آن  
 زیوسف گشتگان لال صفت موصوف محذوف که زنان باشند و کلمه را بمعنی برای است این بیت شرط  
 است و بیت لاحق مجمل آن ای درگاه حال زبانه که از مشاهده جمال یوسف علیه السلام گنگ  
 و لال گشته بودند برای سرود او گواهی وقت شد اس کمال جمالش هویدا گشت پس زلیخا را  
 این شرح قدیم نواسه معذرت اسی سرود معذور داشتن زلیخا و بیت لاحق بیان نواست  
 حکم آوردن است که کسی را بمیراند کسی را دیوانه سازد و کسی را پریشان کند و لفظ کرا در بیت  
 لاحق بمعنی هرگز است و کاف ثانی بمعنی کدام است ای از نظار گیان جمال یوسفی کدام است  
 که دل را فدای او ساخته باشد رضا و . . . . .



آنست که کاف اول بمعنی کدام باشد و ثانی بیان آن فاعلست و از سنگ مردم سنگدل مراد است  
 و تواتر که مبالغه باشد چنین باشد در مصرع اول مضاف الیه دل سنگین و او را و تواتر و او در معنی  
 مضاف است سخن ای و نصیحت کردن یوسف حق سخن او نمودند و در بندوی یوسف حسن گوشتند  
 و میره سیرین بمعنی مشهور و گل بانهار ای نیک بایداست بخلاف آنکه جمله نیکمستی قولم برین دریا  
 که نه چرخش صدف است به چون اربعه عناصر درون فلک اند بنا بران افلاک را صدف ایشان  
 قرار داده و عناصر را جواهر گفته و شرف عناصر بر یوسف بر آن است که باعتبار کمال جمال خود  
 اشرف افراد انسان در انسان اشرف موالید سه گانه پس یوسف اشرف الاشرف شد بعض  
 الشرف و محمد را مضاف گفته که عناصر باعتبار ترکیب یافتن آدمی ایشان پدیر یوسف اند و ظاهر است  
 که کمال فرزندان موجب شرف پدر است قولم مکن چون داشت خدمتت گوش به گوش ایشان  
 بمعنی نگاه داشتن و بمعنی محافظت آید کذا فی المبدأ و این جا بمعنی ثانی مراد است مصرع ثانی  
 مفعول مکن است ای چون حقوق خدمت نگذاشته و ترا حق از دست نگذاشته پس تو نیز حقوق خدمت  
 را ضایع مکن که مثل جزاء الاحسان الا الاحسان بے حاجت ای بے نیاز که حق  
 تعالی است دست اول بمعنی عاشق است و ثانی بمعنی معشوق و پوست از سر کشیدن بدان  
 طور است که قصا بان پوست گوشت را از سر بدر کنند محمد اکرم قولم نهد مادر بزرگ پائی فرزند  
 اشارت است بواقع که در طوفان زنی فرزند خود را بر دوش گرفته بهر جائی که بلند می دید  
 سے شرافت عاقبت الامر چون آب مانند جانش بلب اور سیده فرزند را زیر پا آورده و بعضی شرح  
 ضیق نفس گرفتگی دم و معنی مصرع ثانی آنکه آن زندان نشگاه آن کس است که هرگز نروا  
 هر بنا که است از سلاسل و اغلال و غیره و قفل نامیدی باین معنی که هر که در آن گرفتار شود از  
 خلاص خود نا امید است محمد اکرم رحمة الله علیه غره صبح آغاز آن ای عجب بد آن زندان مشک  
 تاریک میماند و هرگز روشن نمیشود و قاروره اقرائی شیشه که دو قیر انداخته باشند و قیر روغن است  
 سیاه که بر شتران گورین مالند و قاروره را تنگی لازم است و رنگش رنگ چیرک باشد که در و دارند  
 موهل بر وزن منفعل برگشته شده مجاور بر وزن مفاعل همسانی کننده رضا از دو آتش است  
 از غله غضب یا از پس آفرین آتش در زندان شین سرشش مضاف الیه خط سلیم بمعنی طاقت  
 است لفظ بیم باضافت بیانیه ای از ترس عزیز خاطر را جانی ساز محمد اکرم رحمة الله علیه حصار  
 آفتنای واقع آفت و اضافت آفت بسوی ناپند بیانیه یا لامیه است ای از لازم و از سبب



گزند مثال یوسف را دوست و از ناپسند مثال زینب و زنان مصری قریب ای نزدیکی حقیقتاً  
 قوله اگر تو مکر این مکارگان را بد مصرع ثانی صفت مکارگان است که از مصرع اول از بیت  
 صفت آنهاست قوله نگردانی خبر مبتداست یعنی لفظ مکر و قوله ای داعی بر من جزا و شکر است رضا  
 و ابیات لاحق بیان مستجاب الدعوات بودن یوسف است قصای حکم حق تعالی قوله همه از خود  
 پرستی خود پرستان بپای چنانکه بت پرستان در پرستش بت باشند همچنان آن زنان پرستش  
 خود میکردند ای خود رای بودند مخرج قدیم یا باعتبار آرایش گفته که خود بار آرایش تمام کرده  
 بودند محمد اکرم رح خفاش آن خورشیدای دشت یوسف سخت گشتی ای بسیار کوشش سون  
 آله آهنگران که بدان آلات آهنی مثل داس واره نیزه کنند و گرفتن سوهان را قبول کردند اثر  
 سوهان و از آهن ذات یوسف خواسته اند و سختی یعنی سرکشی فن یعنی کار کوره آتش دان آهنگران  
 شین نتواندش راجع بفعول و فاعل کرده و گوید استاد است جادو زبان ساحر و فریب دهنده طفیل  
 ای تابع و منقاد یا مون کنایه از دنیا یا مصر و این دو بیت با دو بیت لاحق در زیر قول مرد وزن  
 داخل اند و چنان بقرار و کلمه را در کمان را بمعنی برای است منادی اسم فاعل بجهت آواز دهنده  
 و اما در استعمال فارسیان بمعنی آوازیکه در شهر دمانند مستعمل شده و بیت لاحق بیان وی است  
 شین خراشش و فراشش راجع بخواجه و فراشش کنایت از زن است استصواب صواب  
 نیک پنداشتن عبارت از بدگمان ندکور یا ملال خاطر نیه سرای منقاد شود پیش من آشیش  
 با من ای غرم شویا و من بے فریبنگ ای بیدارش و بی علم خشن بفتح یکم و کسر و م در ششت سخت مؤ  
 بعضی نسخ بجای خشن کن یافته شده هم کنایت از ساق سیمین طوق تسلیم باضافت لامیه ای برای فرو  
 شدن سر و ابرو گردنش طوق نهادند محمد اکرم رح و کلمه حاشا را در مقام تنزیه و دوری استعمال کنند ای  
 محالست که ازین صاحب جمال بدکاری صادر شود پاکشیدن ترک دادن و مکر و ثانی فردوسی طوی  
 را دوست گذاشت محمد رضا عیار بالفتح و التثنید شوخ و بیباک مدار جسم مرده زندان زنجیر کوبان نقص  
 کنان از خوشی و بیدار یوسف قید ارادت بند محبت اشارت بآنکه قید او شان پیشتر باضطرار و ناخوشی  
 بود اکنون با اختیار و نشاط مقربان شد طوق سعادت با این معنی که اگر در زندان نبودند بیدار  
 یوسف علیه السلام مشرف نشاندند بیل بفتحین اے مبدل هدای بالفتح زن سپید پوست  
 و سیاه چشم که سپیدی و سیاهی آن بر یک حال باشد و حور بالضم شمع او دست گلشن بالکسر  
 خانه که در وے آتش حمام بسوزند رضا گردن زدنی باضافت بیانیه ای گردن خوری و درشتی و زنند



بالفتح و یا مثلثه محقق است شرح قدیم و از طاق و منظر در دانه درون خواسته شده سندین بالضم  
 نوعی از دیانت نازک است بر ششم سبز کذا فی المنتخب در انخانه اسے بخانه علیده از خانه ها  
 دیگر بساط بندگی مصلای عبادت قوله نیفتد در جهان الخ مقوله مولوی رح است هرگز بلا پیش  
 آید در عقبش بوی عطا همیرسد و عطا در حق یوسف علیه السلام از کید زنان رسن ز آب بالفتح  
 نوی و عادت ناسپاسی ناشکرے اشاره بکرمیه انه کان ظلوماً جهولاً در ماندن عاجز شدن بگرگ  
 خندان یوسف ضمیر کش مضاف الیه خانه که در مصرع ثانیت دران زندان ای در خانه خود که از  
 فراق یوسف علیه السلام مثل زندان گشته بود قوله بود خاصه پی آزار بلیل \* پیدا است که چون  
 بخزان بلبلیا گلها را نمی بیند از سوز سینه خود را خارها میزنند و خود را میزنند محمد اکرم رحمه الله  
 علیه قوله زغم چون پدر آید الخ مقوله مولوی رحمه الله علیه در بیان وجه چاک کردن پیرهن و نسبت  
 ثانی تجیل این مضمین ست و فاعل میکشاید عاشق ست اسے عاشق که از غلبه آتش فراق حبیب  
 پیرهن را چاک میسازد گویا میخواهد که از سینه خود در می کشاید تا غم از اندر بدن بیرون رود و در  
 حال هذ اما سیاتی من التخیلات همچو گل صفت مقدم مه رخسار ست چوں سنبل صفت مقدم مو  
 عنبر مار ست قوله چو بودش روی و از جان نشانی \* اثبات مضمین سابق ست در معطوف ست  
 بر روی یعنی چون جان آدمی محسوس و جسم کشف نیست کسی را بدو دست رسد اما موی در و آثار  
 مانند بدن معنی که بکندن ایشان جان را چندان آزر دگی برسد که بکندے عضوی دیگر نه رسد  
 لهذا زلیخا موی سر و رخسار را نمی کندید تا جان از جسد او بدر آید و از محنت فراق خلاص یابد شرح  
 قدیم و محمد رضا گفته نشان بودن موی و روی مر جان را باین معنی ست که تا جان در بدن باشد  
 موی خوش رنگ باشد و روی تازه تر باشد بقصد هجری نیست جنگ کردن با فراق که دشمن  
 عشاق ست ز خاک و آب و گل الخ اسے از ریختن خاک بر سر و پاشیدن اشک از چشم تر چینی  
 خواست که ازین هر دو کلاه ساخته رخنه که هجر از آن بدل می آید مسدود کند شرح قدیم لعل چون غلاب  
 کنایه از لبها سسرخ و مصرع ثانی تجیل اولست قوله مگر میخواست تا بنشانند آنحوال \* ای باشد  
 لب گزیدن این بود که میخواست تا خونیکه از جوش دل بیرون می رفت بنشانند ای بیرون رفتن  
 نمیدهد و محمد رضا فرموده که در خواص عقیق نوشته اند اگر سائیده بر عضوی بمالند که از خون روان  
 باشد آن خون بند شود پس زلیخا که عقیق خود می خست گویا بر اسے استانیدن خون دل می  
 گشت و الله سبحانه اعلم اگر گوی این معنی ثانی آنست که از سابق معلوم شد که بکندن موی



بر آوردن جان میخواست و در آخر داستان هم خواهد فرمود **قوله** همه باب مرگ خویش میخواست  
 الخ که گویم که بنا بر این دو معنی خواستن بر خلاف اوقات است که بوقت شدت محنت فراق مرگ خود  
 میخواست تا از شداید بجز خلاص یابد و بوقت هوش و اختیار حیات خود میخواست بامید آنکه شاید که بیا  
 پیوندد ترارسد که گوئی که لفظ مگر دانست بر آنکه خواستن زندگانی مقصود زلیخا نموده بلکه مولوی در بطریق  
 تمخیل آورده که شاید مقصود و بقاء حیات خود بود بامید مذکور و الله سبحانه اعلم چونید فرمتعلق نیل  
 است و بیت لاحق علت نیلی ساختن رخسار سرخست زخون دل الخ ای اشک سرخ بر روی او مثل سطور  
 روان میشود و بحسرت تمام میگفت که این کار یک من الخ داستان مکر و فریب و ایهام بدستهای چو فلک  
 نوحه بالفتح گریه یا تم شین بوش راجع بیوسف **قوله** چو گل عطرسه دماغ خویش کردی بدای چنانکه گل  
 معطر کننده دماغ است آنچنان زلیخا از هر چیز بوی یوسف علیه السلام دماغ را معطر میساخت شرح  
 قدیم سوده بودی بیار خطاب به پیرامن و کانت بیان گفته مخدوف است بکذا فی البیتین اللذان  
 پیش را بوسه زخ شین را پیش راجع بگریبان ذره رشته سیاه که پیرامون دامن و گریبان میدوزند رشته  
 جهان شرک که مدار زندگی است دست بر و چالاک و فیروزی یافتن پیرانه سیم ای آستین را پیر از ساعد  
 سیمین خود کرده و محمد رضا از سیم سیم واقعی مراد داشته تا امید از پالوسی حال است از فاصل نمودن  
 و چالوسی مفعول نموده است اگر چه از چالوسی یوسف مخدوم بود اما بوسیدن دامن پیرامونش که پاک  
 یوسف را بوسیده بود و چالوسی دل میجو خود شالی و دلا سالی نمود ای ازان دامن بوسی بهشت و جرم  
 مخدوم شد گردنعل ای گرد که بر نعل و جواهر آن تلخ رسیده بود می افشاند میگفت که این الخ و کا  
 رابطه و بیان کلمه آن از صدر مصرع ثانی بیت لاحق مخدوف است آهوی امید افکن یوسف علیه السلام  
 که زلیخا را شکار خود ساخته و شین کندیش راجع بگریبان ذره رشته سیاه که پیرامون دامن میدوزند رشته  
 و شین طرازش عاید بدامن ای از اشک سرخ دامن حله را نقش سیم بست بجائی ای دریده جان  
 دادن **قوله** بدو جفتش شود در دل گذشته به و هر دو شین عاید زلیخا اول معنای الیه دل ثانی معنای  
 الیه طاقت طاقی یعنی جدای بدیدن نعلین که یک جا جفت بودی در دل زلیخا خیال جفت شدن  
 بیوسف گذشته و باز ارباب جفتی و جدائی خود از یوسف علیه السلام طاقت او دور شدی سبحان  
 رسیده و محمد رضا شین اول راجع بنعلین نموده ای چون جفت شدن بنعلین بیوسف است و در  
 دلش گذشته (الے آخره) آل بالمد رنگیست سرخ که بپندش لاکه تا ماند و نیز معصفر که  
 آنرا آل رنگ گویند گذشته المدا و جدا علیحد علیحد چنان نیست که بعد از انحلال باشد **قوله** به



نیکی چون نشانه ای چون به بود و مقصود خود نه رسید قصد از خود کرد چنانکه در بیت لاحق میفرماید  
 و محمد رضا معنی چنین گفته که چون بخاست که یوسف نیکی کند ز محبت به بدی یوسف کرد و بزرگداشتش  
 فرستاد و گویم بسینه بنهر خود بخوار میزد و ای تیار بزدن خنجر میشد و اما دیگران از دستش میبردند و محمد اکرم  
 رحمه الله علیه و کنایه ای که لا بد من مثل هذا الزیادة فانهم پاسبان دار مقررست که قفسه پاسبان  
 پاسبان می نشیند مباد که بدخواه بکند بیالار سد بجا و برای بلای فراق که از دهر برون نازل شد بود  
 رضا شربت دار خادمی که شربت نوشاند ای امر اسبگفت که زهر بشریت آمیخته مرا بنوشان بپیر  
 ضمیمه دل میان آن کذافی المدارای بصدق و خلوص تمام عمل شراب سرخ کنایت از لب یوسفی  
 جام از دهن زلیخا ای بوسه لبش نصیب باوین با بخردی ای کار بی عقلی که عبارت است از سر خود پرورد  
 دیوار زدن و خنجر بسینه خوردن از قصر خود را نگویند و معاذ ذلک معاذ کرانقا صابا بخود آبی اے  
 بوشیار شود آرام گیر پا در دامن کشیدن آرام گرفتن صبر و دیدن قوله خوشه مطوف مطوف الیه است بر  
 قول او از دانه پس معنی چنین باشد ای بصیر از خوشه دانه بیرون آید که برای ابنای سبیل توشه راه شود  
 و گریبان دریده ای حال از فاعل و این کاده کارسیت که گریبان تابدار من دریده بود و پایی خود در  
 دهن کشید چه در دندان مغرب یوسف مهر ایخ اصناف نندان بمغرب اصناف یوسف مهر اصناف زلیخا  
 بفلک و اصناف اشک با نجم هر چهار تشبیهی است ای مغرب که مانند زلیخا است و آفتاب که مانند  
 یوسف است و بکذا و لفظ چهره مفعول نهان کردن است و کلمه را در بیت لاحق علامت اصناف چهره  
 بسوی زلیخا و فلک اصناف مهر یوسف لامیه است و هر معنی محبت یوسف کنایت از آفتاب این بیت  
 شرط است بیت ثالث جزای آن معنی ابیات آنکه چون آفتاب بمغرب رفت ازین همه فلک محسوس که بالا  
 بوندان فخر و چهره فلک از سینه سوز آفتاب در اشک انجم پوشید و شدای روز بگذشت شب آمد ستارگان  
 رونما شد پس زلیخا واقعی را غم یوسف واقعی چنان خراب نمود که از چشم اشک سرخ ریختن گرفت فلک  
 احسن قدس سره حیث داعی کما داعی المناجیه و المقصود و هو معنی البلاغه لا ینما لغیا  
 عن مطابقة الکلام لمتننی للمقام هکذا بمعنی ان یفهم الملام و ما توفیقی الا بالله الملك  
 شفق را شد اشک او جگر خون و وزان خون دامن گردون جگر خون کلمه را علامت اصناف جگر  
 بشفق و جگر خون بمعنی سرخ بسیار و شفق را آدمی مقرر نموده از دیدن اشک ریزه زلیخا واقعی جگر  
 شفق شد است بر حال زلیخا بر رحم آورده از سبب خون شده ان جگر شفق دامن آسمان سرخ شد  
 و محمد رضا رحمه الله علیه از ان خون اشارت بخون بگریستن زلیخا ساخته ای از خون زلیخا که خون



میگرسیتن گرفت و دامن او سرخ رنگ شد همیشه بر وزن رقیه پرده از پردای شکم و آن پوستیت  
 که در و بچه باشد مادر بچه کنایت از اندوه و از دلدادهاست عشاق مراد است قوله از آن مادر که برود  
 باشد مادر کنایت از شب است ای ازین چنین مادر که بچه او و نوجوان مردم است کدام کس بهر و منته  
 بود هیچ عاشق از شب بهر غری نخواهد یافت کف راحت ای برائے صاف کردن از گرد و غبار  
 اورا کدام کس بدست گرفته باشد و در بعضی نسخ بجای بالینش بپای او یافته شدی برائے آسودگی خواب  
 آوردن بر پائے او کدام آسوده است رضال الخ قوله چراغ افروز بالینش را مخ مقرر است که در بالین باشد  
 و امیران همه شب چراغ افروخته دارند تا خانه روشن باشد محمد اکرم رح پر آب ای برولق و تازگی خود هست  
 یانه همچنین حرف تردید بانون نفی در دو بیت لاحق محذوف باید دانست بقرینه ای سابق پژوهید بیا و ز  
 هر دو فارسی پژوهیده و پریشان منبل همان و لف تا بدار هر لباس کنایت از عبارات مختلفه متحد المان همچو روان  
 وایه لفظ معطوف است بر فاعل روان شد و مصرع ثانی حالت از دایه گوی چهل شمع الخ این بیت شد  
 است بقیام و ثانی بر کوع و ثالث بسجود و رابع بقعود قوله خود دور بولے نزدیک نیست از خود دور باعتبار  
 بخودی و بهوشی بوی نزدیک اعتبار آنکه در تماشای جالش محو شده بود و قریب بمکانی اینجا مراد است چنانکه  
 عنقریب خواهی دانست یا سمن کنایت از زحار و از لاله لاله سرخ مراد است ای خون میگرسیت بوجوه  
 از دندان گل تر قامت زینجا طب کنایت از لب تازه وی اے گزیدن لب گو یا چیدن رطب بود از گل  
 تازه رضا رحمه الله علیه یا آبی برائے تقلیل است ای آرام اندک کم میدوای نمیدانم و سیم زهرم مضاف الیه شیر  
 است حرف تردید مصرع ثانی محذوف است ای دایه مرا شیر نمیدوای و یاد شیرم زهر میخورد قوله سر موی بد حاضر  
 ای زینجا پیش یوسف قدس موی نزدیک میشد و اگر نزدیک میشد اثر حضورش یوسف را معلوم نمی شد  
 ای یوسف نمیدانست که این طلعت زینجا است بلکه از زندان مستحضر و شرح قدیم و محمد رضا این تفسیر مصرع  
 ثانی است بیت سابق گفته ای یوسف مقصد از یک سر موی زینجا حاضر نمیشد چرا که یوسف دانست که این زینجا  
 است صبح خیزان ساکنان که بوقت قصور خدمت در ریاضت خود یا از غلبه شوق حق تعالی گریه می کنند شاک  
 کنایت از تارکان سحر خوانی گفتن یا حی یا قیوم که از رسم بعضی دیار است یا عبارت از بانگ ناز و شوق  
 حال ای نفس سگ و فاعل فرو بست هم محقر و مقرر است که سگان در وقت سحر حلقه دم در گردن انداخته بچند  
 پس گویا آن دم گوی ای ایشانرا از فریاد فرو بسته است گردن از او مقرر است که خروس در بختان گردن را بلند کرده  
 بانگ میزند خدمت ای برائے تسلیم خدمت یا روی یعنی توجه پرده را باعتبار در شب کسی از جنب و فرج در در کوکب  
 مانع نیباشد هرگاه عاشق میکند کسی از آن خبر ندارد و غرض از ای دور کنند و غرض سبب گفتن گردن بخیال



باز آمدن و رفتن بسوی او در ضابطگی محضه آخر شب اما اینجا بمناسبت تمام شب مراد است بقرینه مقابله روز که  
 در مصرع ثانی واقع محمد اکرم رح که تا بنید بجاننش ارج فاعل بنید کنیز محرم است و شین راجع بزینجا بار  
 بمناسبت یکبار است و نیز تلیه کلام فارسیان است که بی قصد معنی در کلام خود می آرند رضا رح فرخ فال کسی که از  
 او فال نیک گیرند و دیدن او را شکون پندارند چنانکه رسم بعضی کسان است و بسحرگاه بر سر راه می نشینند  
 چون کسی نیک روی پیش آید دستش گرفته بکار خود شاغل شوند شرح قدیم گل عبارت از شرح مبارکش  
 بزمینگی بیرونقی و دلاوه زینجا بدیده و همکاران لعل سفتی در که سفید میباشند کنایه از اشک و صاف سپید است  
 و لعل سرخ کنایه از اشک غمی پس در مصرع اضرب است ای بدیده در سفتی نه بلکه لعل سفتی ای اشک  
 سرخ رختی محمد اکرم رح قوله مراد یورش از غم پشت شکست به مراد مضاف الیه پشت است از غم ای با  
 اندوه ای دیدن جایکه آن ماه بر آن تکیه و نهشته است مگر از حسرت شکسته بعضی الشرح قوله غم  
 آن از تیغ مهرش ارج ای بس خوش است این معنی که از تیغ محبت او تن من زره زره شده از روزن زین  
 پیش آفتاب رویش سرنگون شده بنفقه پیدا است که از لذت شمع آفتاب زره زره روزن خانه سرنگون  
 شده ای افتد شرح قدیم قوله شود از گرد و آمانش معطر و معطوف است بر مصرع ثانی بیت که از زمین شک  
 بیرون بر آید زمین بنا بر آن است که آن زمین از یوسف بهره و زمین شود که بر آن میخرازد از گرد موی او پر میشود  
 و زینجا به بهره است رضا رح بگشت ای متغیر شده مزاج او از حواریت عشق از اعتدال بیرون شده که بقصد  
 اشارت گرد ز نقش این حرف ای نقش یوسف که از قطرات خون زینجا بر روی زمین منقوش میشود رضا  
 قوله خوش آن کس گورانی ان و این بیت با هیئت بیت لایحه صله آنکس بیان حال و است از خود را  
 یافتن از پندار خود فارغ شدن ای بس خوش است آنکس از پندار وجود خویش بیرون آید و بوی یار از ذات خود  
 در پاید خود دور از یار پیر سازد چنانکه حال زینجا بود و کما سبق بیان از برای آن یاوشین جاننش مضاف الیه پی  
 دست و پلنگ رگمانی کلاں و ولتانه سرمد عبارت از ذات حق یا بقا بالله تعالی رضا اگر آن جانان دل  
 یابند است و خود خود که کدام است شبتان را قدم در چرخ نهادن ترک آن چیز و اولن دولت با عدم عبارت  
 از مرتبه فنا فی الله و بقا مع الله قدم در چرخ نهادن داخل شدن قوله مادر هر که دولت مند زاید  
 ای هر که در ازل بر سعادت و اقبال قرار یافته دولت و اقبالش مشکلا شای همه عالم است چنانکه در ابیات  
 لایحه میفرماید محمد اکرم و تعبیر ازل بآدم بنابر متابعت خدائیت و آنحضرت علیه السلام فرمود السعید من سلك  
 بطان الله و الشقی فی بطن اعداء و ترایسد که با دار بر معنی خود گذاری چه امر مقرر شد ازل را فرشته پیران از  
 شکم مادر باز نوید بیمار داری معانجه و خدمت بیمار کردن و شین در مصرع ثانی مفعول خدا عن نالین قوله شاه



روشدی اور ارضا جو پکشاده رو بمعنی خوشحال حالت از فاعل گواز تنگی و کشاد معنی حقیقی مراد است  
 یعنی اگر بر کسی از زندانیان جایی نشستن تنگ شدی بتدبیر و دانش جای او فرار ساختی بجا لیکه خود  
 محال بودی چپین بر چپین انگندی و تواند که اشارت باشد بآنکه چون یوسف داخل زندانیان شد از ایشان  
 پرسید که مطلب شما از خلاص و گرفتاری چیست چهار صد نفر گفتند که ما را پیش تو گرفتار بودن بسیار بهتر  
 است از خلاص و یک نفر گفت اگر کرم فرمائی بتدبیر ما را خلاص بخش پس بحسب مدعا ایشان نهر زنجیر و  
 اغلال اشارت کرد که همه فرموده گشته از عناصر ایشان بر سخت پس گفتند اکنون چگونه بیرون شویم که  
 مردمان ما را نخواهند شناخت پس دعا فرموده که صورت های ایشان تغییر یافت بیرون شدند و کس  
 ایشان را نشناخت کذا فی درة البیضاء غره بالضم ماه اول شب کنایت از چهره است بصلاح با فتح  
 پوست کشیدن آخر ماه ضد غره که بی نور باشد کذا فی المدار قوله زرد داران کلید از زر گرفته و زرد داران  
 اهل ولایت که بزمندان محبوس و بادی هم نشست بودند کلید زر و قفل تنگی هر دو باضافت بیانیه ای از  
 دولت بندان زندانی زر که بآن مفلس دادی پس آن گویا کلید بود که بآن قفل تنگی را که تنگی باشد و در  
 ساختن محمد اکرم رحمه الله علیه گرداب کنایت از اضطراب و پریشانی بحالت از سخت تا دانستن تعبیر خواب  
 و شاه زمان ساقی و طبایخ را از آن محبوس کرده بود که برایشان گمان زهر دادن کرده بودند ضامانی بیانی  
 عظمت ای سوز عظیم قوله کیے را مژده ده خواب از بختش بیکمی که ساقی ملک بود بخوابید که انگور سیاه  
 و شراب می کشم و کاله خاصه ملک بدست من است و دیگری که بطبعی بود بخوابید که نان بر سر نهاده  
 و مرغان از آن نان می خورند عاقبت الامر ساقی بهما شد و بطبعی را بردار کشید و مرغان از آن کله کش  
 بخوردند کذا فی الزاهدی شنفتن بچین معجز و ضم نون یعنی شنیدن کذا فی بار حنود تنظیم و قریب  
 سوزا پس باتو بسیار نیکوئی خواهم کرد یا اشارت بنواب اغروی با انتخاب بگینای کوشیدن از اعمال صالح  
 است قوله می از قریب قرب شنشاه بی می مفعول خبر دوست و اضافت قریب بقرب بیانیه است  
 قریب بالفتح و التثنی یاد آوند شراب از صراحی مانند آن کذا فی المدار ای مقرب حضرت ملک شد فلان  
 باقاله بعض الشرح آن تشدید الواو البنا للضرورة و اصله التحقیق و الله سبحانه اعلم چند سال در  
 زاهدی و درة البیضاء نوشته که هفت سال زندان ماند و بعضی شراح فرموده که دو از ده سال  
 بعد و حروف او که و فی عند ربک بزمندان غیرت محبوس ماند و پدید ما قال النبی صلی الله علیه  
 و آله و اصحابه و سلم و رحم الله انخی یوسف لولم یقل اذ کذبت فی عند ربک لما لبثت فی السجن  
 سبعا بعد خمس یعنی پنج سال پیشتر ازین محبوسی گذشته بود اکنون بسبب غیرت هفت دیگر



محبوس ماند که تکیه بر مخلوق کرد و بهذا حصل جمع بین ما قلنا و اولاً و بین ما قال بعض  
 چه هفت باقیخ و ولزده میشود بایوسی ناامیدی زندان بلا ای زندان که پراز بلا بود <sup>قوله</sup> که رهن این و  
 آنش کم پسند و رهن فعلیت بمعنی مرهون ای او را مفید اسباب ظاهری میخواهد و منت کس برو  
 نهادن پسند و بلکه خود شامل حال و کامل مال او میشود ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء <sup>الله</sup>  
 ذوالفضل العظیم بعض الشرح <sup>قوله</sup> بصدر غر معشوقی نشیند و معطوفت برگزیند ای بر سر عزت  
 معشوقی ایزد تعالی بنشیند رضا با قفلی ای بسیار مشکل اند که وجه کشاد آنها ظاهر نباشد چون کاروانا  
 هر کار علل بسیار انگیزد که این چنین چرا شد و آنچه آن محاسن و بکذا مصرع ثانی صفت کارواناست <sup>الفکر</sup>  
 ترتیب امور معلومه للتاری الی مجهول قاضی و انظر فیه <sup>قوله</sup> زاله متعلق به بیت لاحق است  
 رضا و دیعت و در کشادش هر مرادی و دیعت بمعنی امانت نهاده ای اکثر مراد با بکشایش و بصحلول  
 انجامد چنانکه بکشاون قفل خانه و دایع که نهاده باشد بدست آید شرح قدیم نواب جمع ناسب بمعنی <sup>قوله</sup>  
 که دل زان قوت بروئے دیده توشه و باعتبار نظارت تازگی ایشان خانست و در مصرع اول بے  
 و دوست بمعنی او ستاده در ثانی بالف و او معدوله ای طلب کرد و دوهم در خیال هر دو از قوای باطنه اند  
 رضا اعراض بالکسر روی گردانیدن و فراموش ساختن پرده از کار برداشتن و افشا نمودن عیوض  
 فرو شدن باب و این کنایت از علم تعبیر است <sup>قوله</sup> باوصاف خودش و صاف عالند و اوصاف  
 بفتح همزه جمع و صفت مست و صافات بالتشدید وصف کننده و بیان کننده و شین مضاف الیه حال  
 است و عاید بسال ای هفت گانیکه فریه و هفت خوشه که سبزند از نیکویی هفت سال آخرین خبر رسان  
<sup>قوله</sup> که گوید آدمی نان و دهر جان ای در طلب نان میرد و نان میسر نمیشود و خوشترای شیرین تر از  
 شکرست ریاض جمع روضه بمعنی باغ بتان سرای که در و بلع نشانده باشد این عمل کنایت از  
 روی مبارک یوسفی شای بیایه موصول که مصرع ثانی صله او است و بیگنا بے بیارنگیزن غنچه  
 متعلق با قبل است چون ثریا ای چنان که ستاره ثریا یکجا جمع هستند در انجانه ای بنجانه هفتمین نقب یا گفته  
 هوارخ زدن در دیوار خانه برائے دزدیدن متاعش یعنی مراد زنی کردن بهتر است از خیانت کردن  
 بنانه خود و محیر رضا رحمة الله علیه فرموده که بهتر از آن گفته که حرمت رمیده بر بند زاتی است که هیچ  
 وجه حلال نشود و حرمت مسروقه عارضی است انتی آن شمع ای ذات بادشاه بیان که زاید بود  
 کما مستعرف زبان آتشین اے سوزان از غضب و قاعل کشاد شاه است زوستانهای پنهان  
 الخ جاء محمور متعلق پاک کرده است پنهان زیر پرده صفت دستانهای است اے محبت



عشق که بعد از زندانی شدن یوسف بر زلیخا مترکم شد بودند پند او را که باری که پیش از این اشارت است  
 بکذب و افترا که بر یوسف بسته بود و اقرار متعلق اے محض و نامقید بشرطی از شرط رضا محض  
 اشارت بکرمیه است قالت امرأة العزيز الان حصص الحق افاد او قد عن نفسه  
 وانه لمن الصدقین ای اکنون آشکارا شد آنچه حق بود که من خواسته بودم یوسف و فریب نداد  
 بودم او را از نفس او بدرستیکه یوسف از جمله راستان است بعضی الشرح در این غمهای زندانی غمهای  
 من ای ز غمهای که از عشقش بر سر من وارد شده بودند رضا جانے جفا کننده عبارت از زلیخا و تلافی  
 جبر نقصان و عوض رضا کاف که زندان بیان ازین محذوف است ای بیایغ بودن او به است ازین  
 که در زندان باشد ویر بافتح معبدی عبادت خانه ترسایان و بالکسر و یار پارسی و رنگ بیا  
 طول است محمد اکرم رحه قوله غر شید اورنگ صفت شاه ای چنین شاه که غر شید تخت او است  
 باعتبار علو رتبه شاه محمد اکرم رحه و انظر آنکه معنی غر شید اورنگ بلند تخت باشد والله سبحانه اعلم قوله  
 تا بر زندان ایستادند چنانکه رسم سلاطین که بوقت تکریم شخص فرش در راه افکنند سپاه دور رویه  
 می ایستند خوشنویسان خوشگویان جبرانی و سرایانی هر دو نام یک از زبانهاست رضا فو فرام گے  
 ای بالائی اے متعلق شد روانه است و طلبها بدرها مقبول نشانند است قوله غر بیانداختند  
 شین در مصرع اول عاید یوسف و مضان الیه پار است و در ثانی عاید یوسف و اطلس و مضان الیه  
 فرقت و پاندا فرش کن کما مر فی صدر الکتاب ای فرق جزو اطلس را انداختن ای بیای یوسف  
 بلند ساختند که در زیر این چنین شاید فرش شد سر تقدیم اکستول بالکسر جامه سیاه از کسوت ملک  
 محمد اکرم رحه چو مگر دول تشبیه در جمال و در شائست نه در زمین بر اطلس رضا چون تخت ای چنانکه  
 کس تخت را استقبال کند یا معنی آنکه چنانکه تخت یوسف با استقبالش شتافته است که از زندان  
 رسته است قوله چو سر و گل رخ و شمشاد گل رنگ و ای شکل بنگیری یوسف و باد شاه بدینوا  
 شد که سر و گل رخ با شمشاد گل رنگ بیاویند درین ضمن تعریف جمال سلطان هم بدست رسید شرح قدیم  
 و محمد اکرم فرموده که سر و گل رخ و شمشاد را گل رنگ از آن گفته که دستهای گل برای زیب سر و  
 شمشاد می بندد و محمد رضا سر و گل رخ و شمشاد گل رنگ هر دو معنی محبوب گفته ای شاه مر یوسف  
 را چنان در بر کشید که محبوب را در بر کشیده شود قوله بگفتا باید ایام فراخی و فاعل باید مضمر  
 بیت لاحق است و مصرع ثانی صفت ایام فراخی است اے چنان ایام فراخی که سحاب از بارش  
 و دریا از جوش و فرصت نیفتد بلکه بسیار خواهد بود و خونی نشانان اے عرق از جبین



ریزان **قوله** سندی همچنان از بهر توشه به اسے در خوشه بگذارند و از خوشه بیرون نیارند تا دانه گنده  
 نه شود و کرم نخورد و تخم شایسته باشد کذا فی الزاهدی خصمان کنایت از کرم و بدایه دیگر رضا بمن  
 تفویض کن الخ تخصیص به هفت خود را برائے این کار نه از هوائے نفس خود بلکه از کمال شفقت  
 بود بر خلق الله رضا چاوشاں نقبان کیوان نام ستاره زحل که بر آسمان هفتم مرتبه و طوق یعنی  
 سپر جنیت کس بالفتح رکاب دارد و امیر غرور و کوتل کش و مطیع الامر کذا فی الزاهدی ناشاد باعتبار  
 یار نکرد و شاد بدے پاری از برائے تنگ آهنگ بالمقد قصد و آواز نرم در سرود مدار خانه مرغان نفس  
 و هدای حاصل شود و اگر زویرا و مجرمانه شود فاعل و بد زمانه خواهد بود چوں گلزار بودش باعتبار  
 میا بودن اسباب عشرت نماید اسباب دولت هیچ الخ شین مضاف دولت است از اسباب دولت  
 غلامان و کنیزان و مستعلقان و همزادان و ما شبه فلک مراد باید داشت تا مخالفت سیاقی نباشد که خواهد  
 فرمود **قوله** در وقت که کنج و سیم زرد داشت به هزاراں حقه پرور گهر داشت به و تواند که از راه میانه گفته  
 باشد و فی الواقع خراین بدست او باشند و الله سبحانه اعلم افکار بکاف فارسی زخمی در زخورد و پیرانه محنت  
 خانه زینجا که ویران پیرانه محنت بود **قوله** و لے بے باز از حرمان دیدار به بے بار اے بے غم و اندوه  
 ای دلی داشتیم که از غم و اندوه و حرمان دیدار فارغ بود و محمد رضا این مصرع را حال از فاعل بید  
 گفته در دیوار منزل الخ میم روزم مضاف الیه و است ای دیدن در دیوار زندان از غرقه بام خود  
 را از دل من غم را میزد و زینهارای ازین دولت اے که مذکور شدند میم جانم مضاف الیه قالب است  
**قوله** چه دآه و ایم و دآهش به ای چنانکه مدکتوبی که بر سر نفظ آه مینویسد چیز سیاه است آه چنان  
 و دآه زینجا بر سر او چتر سیاه بود که عداوت زمانه سولے در عشق یوسفی او را پناه کامل نبود و مقررات  
 که عاشق مجبور را هیچ غم و اندوه سوائی غم فراق اثر نیکند و رنگ بختین در خسته که از چوب و بے  
 چه به تیرے سازند و بمعنی تیر نیز آمده کذا فی المدار این جامعے ثانی مراد است کنایت آه زینجا پس  
 این بیت تحمیل دیگر است و در دآه زینجا خون آب اشک سرخ فو من قیل الحین النساء اے  
 آب که مانند خونت خوناب اے خون خالص **قوله** مژ میر بخت آبے بر لب او به چنانکه  
 رسم است که بر لب صاحب تیپ گرم قطرات آب میر زند پس زینجا که میگرفت گویا بر لب خود  
 آب میر بخت رضا **قوله** بدل عقد محبت تازه کرده بے یعنی از ریزش خونابه مرخصانه رانده  
 مالیدن و در دل خود عقد یوسف علیه السلام را تازه ساخته بروی کار اے در ظاهر دم نقد  
 اے فی الحال هر آن عقد مذکور بخون جگر نیامده وی رضا چوں چشم خود ای چنانکه چشم او



در گریستن خونتای چشمه خون بود زخم رخسارش نیز چشمه خون شده بود ای ازال زخم هم خون روا  
شدی و بیت لاحق تخیل این معنی است هر یکی ای چشم دوزخ که بروئے او افتاده بود و خط نجات  
و فارغ خطی ای از یوسف علیه السلام حاصل میخواست اما متخلص نمیشد. قوله من رنگ نیلو فرستم  
بست چرخ تخیل مصرع اول است ای رنگ زانو را که سپید بود بر وزن گفت دست کبود میبایست  
خاور مشرق و قیل مغرب کذا فی المدار ای چون عشق من بآفتاب ست باید که من نیلو فر با شتم  
چه او عاشق آفتاب است شرح قدیم صنوبر نام درختیست که میوه اش صورت مشت دارد  
و بوقت قوله وزیدن باد خود را مشت میزند شرح قدیم و محمد اکرم رحمته الله علیه و اظهر آنست که  
قول چون صنوبر صفت دل باشد و تشبیه در مشت و در از فهم ست چنانکه محمد رضا رحمته الله علیه  
گفته که صنوبر نام بازو درخت و آن گاو دم میباشد تشبیه دل با صورت ظاهر است انتی کلامه الله  
سبحانه اعلم نگارای نقش و زینت عارضی بلف و غیره دانسته شود و نگارین بمعنی منقش اے بحروف  
خون منقوش شدی قوله نخواهد دلبرش نوشته خوانش بدین مضاف الیه دلبرست نوشته خوان  
صفت دلبرست و فالو شته را خواندن بمعنی احوال ناپیدا بنور باطن معلوم ساختن و این مرتبه  
اهل صفا خصوصاً انبیاء را حاصل میباشد ای با وجود آنکه دلبر او بهتر یوسف علیه السلام که پیغمبر بود  
ناتوان میخواند و احوال مخفی او را معلوم نامه نوشته زلیخا را از اقلام انگشتان خونتای ریزه صغیر گفت  
دست حروف غم و درد عشق مینوشت ای احوال غم خود را بدین سوال ظاهر میگردد یوسف آن نامه را  
نمیخواند ای براحوال او رحمت نیاوردی نه باین معنی که حال زلیخا از مخفی بود شرح قدیم و بعضی  
شرح بجائے نوشته خوان پیوسته خوان نگاشته ای دلبری که همیشه او را میخواند و یا خودی طلبیده  
و لایحقی رکاکت چون قیر صفت مواست ای موی سیاه او سپید شد و در بیت لاحق تخیل این معنی  
سنت تقدیر است حکم الهی و مقررست که زانغ بمجد و دیدن تیرانه خانه خود گریزان میشود و بوم غنیت  
مخس کنایت از هنگام پیرے که آدم را مخس اکبرست کنایاں بوم گیر و انخ مقررست که زانغ بر بوم  
غالب است هر جا که او را دریا بدخترالش کند این طرفه است که بوم بر زانغ غالب شده موی سپید  
را بوم گفتن بنا بر آنست که بوم رنگ خاکی دارد و سپیدست شرح قدیم و تخیل بعضی بهر بنا بر آن  
کرده که دیدن عجائب و صفت پیرانست که جهان گشته اند و صفت نوخیزان که بخانه مرهون اند  
و از سیاهی سواد مردک مرادست ای از بس گریستن چشمانش تمام سپید شدند و مصرع ثانی  
تخیل این معنی است از زنگس زانغ چشمش از رخ ای از چشمش که جائے رستن زنگس بود با اعتبار



قوله بشادی وزیر این طاق کج آئین و طاق کج آئین آسمان که گردش نام ساعد و از دوشین  
 پوشیدن مضاف الیه چشمه و از رسوم عالمیانست که بوقت شادی لباس سپید دارند و بوقت ماتم  
 سیاه پوشند پس مولوی رحمت الله سوال میکند که چشم روشن زلیخا بوقت شادی که یا پیش او صحت  
 بود لباس سیاه میداشت که مردش سیاه بود پس بوقت ماتم که از وصال یار محروم و ناامیدست  
 چرا لباس سپید پوشیده و حال آنکه این عکس رسم است و باز جواب میفرماید قوله ز هندوستان  
 مگر بودش نمونه و فاعل بود چشم ست ای شاید که چشم زلیخا نمونه بود زلیخا را و زلیخا این رسم را از هندوستان  
 آموخته بود و رسم هندوستان معکوس است که در شادی سیاه و در ماتم سپید میپوشند حاصل شرح  
 قدیم و محمد رضا فرموده که از هنده کافر مراد است چه هند هر کار را بر عکس مسلمانان کنند چنانکه تون  
 از طرف چپ و شستن اندام از چپ و ماعدانک و نیز فرمود که تواند که از هنده و باز نگیر مراد  
 باشند چه او هم در بازیگری سرنگون میکنند چون گل صفت روست چین و پیچی که بوقت پیری بر لبان  
 و روی می افتد مصرع ثانی تفسیر اول قوله شگن در صفحہ تسریش در فتاده ای بر چین او از پیری  
 چین پیدا شد افگندی بیائے ماضی ای در جوانی که با اختیار خود از چین برابر و افگندی اکنون بی اختیار  
 چین او بر چین شد و محمد رضا در وجه تشبیه بر چین نوشته که مسموع است که در ولایت سمرقند  
 سازند او بر چین نه باشد و از آشنائی ایرانی وطن پوشید شد که سپر از چپ سازند و صفحه ظاهرش  
 بر چین میباشد انتی کلام چون آب صفت رخ است باعتبار نصارت و صفا قوله سرش چون حلقه سمرقند  
 قدم شد ای چنانکه سر حلقه بپائی خود متصل میباشد و سر و پای او پیدا نمیشد و در بیت لاحق از حلقه  
 آن حلقه مراد است که بیرون از در میباشد قوله از سرتاپا پامعنه تمام یعنی از بزم وصال تمام برود  
 بود قوله درین ندیده خاک از خون موم و ای خاکی از بس خونریزی موم نمناک شده است  
 سمرقند کم شد عبارت از بینائی رفته معطل و معمر هر دو بمعنی خالی است قوله از همد حریز و بر بستر  
 ای بستر خاکی او بیاد یوسف از نهالین حریز که بر گشته گشته بسیار بهتر بود بعضی الشرح وین  
 شش مضاف الیه روی است شمع بالغی و التشدید اندک و بمعنی پوشیدن از لبالب ساختن از  
 ای دهن او را پیر از جواهر ساختن مثل در جکیه از جواهر پر باشد و تخصیص باں براسے آنست که او  
 اسے نصف حسن یوسفی از دهن بود و عنایه یوسف با لکسر پوست درخت خرما که سوراخ باشد که  
 رسم که زنان مصری و ایرانی و تورانی کمر بسته باشند محمد اکرم رحمت الله تعالی علیه قوله زبیه بچا  
 آن از پافتاده و ازینجا تا آخر داستان قوله مولوی رحمت و لفظ زبیه را در محل تعبیر



تحسین استحال کنند و ا بمعنی نوشته ناساز ساخته و محمد رضا و ا بمعنی سرود گفته و ناساز بمعنی بی  
 گفته سرودیکه بے ساز باشد بیزه و ابتر باشد قوله نباشد قوتی از بوسے بارش بد قوت اول  
 بالشدید یعنی از دور و استطاعت و ثانی بالتخفیف بمعنی خوراک و ضمیر بارش عاید بنیچاره وین  
 بارش راجع بیار بمنے آنکه چون عاشق مجبور بیچاره را روزی از وصال یار نباشد ناچار قوت جان  
 خود از قاصد ولایت آن شهر یار میگدای. پس سیدن احوال او آرام یابد قوله گئی بآباد از وے باز  
 گوید و گئی از مرغی نشانش باز جوید و از باد و صبا مراد است که او را پرید العشاق گفته اند و مرغ  
 زاع مراد است و از نشان علامت وصال خواسته چه از رسم عالم است که از زاعی بخانه شتافت  
 آمده نشیند و آواز کند و آواز بگویند که ای زاع که اگر فلاں کس در آمدنت از اینجا پرواز کن فاعل گوید جوید  
 بیچاره است ای آن بیچاره مجبور گلبے باد و صبا پیغای بیار میفرستد نگاه از زاع قال وصالش میگردد  
 شرح قدیم قوله اگر سلطان از راهی سواره و از سلطان معشوقان مراد است و شین راجع به بیچاره  
 بنودش بخدوت عاطف معظوفست بر برآید و بیت لاحق جزا و شکر است ای اگر یارش از راهی سواره  
 شده بیاید دیدارش میسر نشود ناچار بگردش خوش شود و از آواز سپاهش محفوظ گردد و زنتی که چون  
 الخ ای در فراق یوسف که بعد از مفلس شدن کس خبر یوسف نیارد و در آن فرق بجای  
 آمده الخ محمد اکرم قوله بدو کردند بستی حواله به بستی بیار و وحدت و نه بستی خانه بنشیند  
 از سنے سازند بسندش گریزه و لچین نامند و فاعل کردند قضا و قدر و قد عرفت الفرق بیننا  
 و شایع عبد الواح در مصرع ثانی بیت سابق خوارت بمعنی طلبد بجای ساخت نوشته چه قافیه ساخت  
 بکارست درست نمی آید و فاعل کردند درین بیت مردم گفته یعنی چون زلیخا از جبهه نابینا بود و از  
 مردم طلبید که مرا بر سر راه یوسف خانه بنشین ساخته بدیند پس مردم خانه نیکی ساخته بزمی حواله نمودند  
 و الله اعلم و مصرع ثانی صفت خانه است موسیقار پرند است که در منقار سوراخ بسیار دارد  
 و بقول بعضی یک صد و شصت سوراخ دارد و بوقت نواز هر سوراخ آوازی دیگر بری آید و این  
 گونه آوازی از و صاوت میشود و علم موسیقی هم از این مآخذ است کذا فی الموبد و نیز نام ساز است و شایع  
 و شایان دارند مادرین مقام بمعنی پرند مراد است از خانه زلیخا مثل پرند مذکور بود باعتبار آنکه  
 از پرست آواز جدا گانه برخاسته چنانکه در بیت لاحق میفرماید شرح قدیم قوله چو صید سے تیر بر گردن  
 نشسته تیر بر گردنش با صلااح پاریان عبارتست از خریدن تیر و پیلوی یعنی زلیخا در خانه بنشین  
 که بس تنگ تنگ بود خسته و خورج افتاده بود و از تنگی خانه تنه پیلوش میخیزد پس حالش مثل آن شکا



خسته بود که تیر با بجاننش خلیده باشد شرح قدیم آخر بالمطویه اسپان یوزاد اسپ قوی سیکانچانکه  
در مصرع لاحق قوله تگاورا بلقی چون چرخ فیروز به تگاور بکاف فارسی تگ زدن با بلق اسپ و زنگنه  
بچرخ در دیدن سمت و صله بالضم معنی پیوند و شب کنایت از خال سیاه روز کنایت از خال سپید  
فاعل بسته اسپ ستای خالهای سیاهش با خالهای سپیدش برابر شده بودند چنانکه در بیت لاحق  
است شرح قدیم قوله گره بز خوشه چرخ دم او به شکن در کاسه بدر از سخم او به خوشه چرخ برین سنبله  
که صورت خوشه دار یعنی آن اسپ بالاد و ر بود که سنبله گره دم او ست و گره در دم بستن از رسم  
چو پالان یا معنی آنکه از مدت دم او که بس موزون بود و گره در دل سنبله افتاده بود و هذا هو الاقرب  
باللفظ و بمانی المصرع الثاني که میفرماید که از کاسه سم آل ابلق بکاسه ماه تمام شکست آمده بود یعنی  
از موزونی تند و سیمش بد کامل شرمیده بود بعضی الشروح و از اهل نعل زرین مراد است قوله  
ز سیم اختر رخشان ستم اضافته سیم با ختر تشبیه ای میخیزد سیمین او که مثل اختر روشن بود سیم بالضم التثنية  
میخ زده شده حاصل آنکه نعل زرین او هلال بود و میخ سیمین بود که بر نعلش ثبت بوده اختر روشن  
عبدالواسع این مصرع را بدین طرز نوشته ز سیمش اختران رخشان سمر و فرموده که رخشان سیم مبتدا  
است و ز سیمش اختران خبر مقدم ای میخیزد ز سیم آل اسپ اختران از سیم بودند ای سیمین  
از زر بودند میخانش از نقره قوله ز سیمه نوش سیمه جسی به ای از هر نعل او شراره بزخاستی از  
سبب خسته شدن سنگ نعلش و قوله گذشتی در شکارستان بخیر و این مصرع بحذف عطف معطوف  
بر مصرع ثانی بیت سابق قوله اگر گردش نه باز و پس کشیده و چنین ضمیر زده هر دو عاید با بلق مذکور  
است پائی پس کشیدن و پس کشیده مانند صر صر باد تند و تیز و زان ای باد صر صر با بلق مبتدا  
رسیدن و گردش از آن میرسد که گرد ابلق و پس مانده و اگر بالفرض گردش و پس مانده گردش هم  
نرسیده شرح قدیم و آنانکه باز و اسم عفو معهود خوانده از مرحله مقصود چل گرد پای پس کشیده اند قوله  
همچو یک قطره از دایه ای از پس تیز رفتارش شرح قدیم میفرماید که وقتی که اسپ گرم میشود  
و عرق از دوزیناں برود و اناچار از سواری بماند و به چنین آواز کند بخلاف ابلق مذکور که از عرق اگر چه قطره  
باشد اما جستن و پویه زدن میگیرد چو پویه جستن موجب بی آرامی سوار است بلکه سرعت تمام میخیزد سابق  
میرفت چنانکه میفرماید بخوش رفتن و دال خود بودیش سیل و چو آن گرد آمده از قطره با میل بدو خوش رفتن  
و بهار و تیز رفتن چنین بودیش مضاف الیه سیل است گرد آمده از قطره صفت مقدم سیل است ای ابلق مذکور  
و در حین سیاه قطرات عرق تیز روی هوای رحبت بود مثل آن سیل که قطرات جمع شده باشد هر چند که قطرات



در تر اید باشند سیل به تیزی در هوای روان میشود **قوله** بدادیش ارور آوردی بدان سر بسط  
ماد آب از چشمه خور به این بیت با سه ابیات لاحق تفسیر گرفته شدش گردون بگردن است <sup>عل</sup>  
در وائے آسمان ست نشین آید بالوق سرور آمدن متوجه شدن بسط بالفتح طشت بمعنی کنالی مراد  
است که در آن اسپال را آب معین شاست یعنی اگر آن ابلق متوجه به آسمان شد البته آسمانش  
آب نوحشم آفتاب بکنالی ماه خورانبیدی شرح قدیم و عبد الواسع کلام آن اشارت بآب نموده که در مصرع  
ثانی واقع است **قوله** اگر باب رغبت نموده الخ کلماتش نفی کاف اول را بی که در آسمان است  
که از آمده نیز گویند مدار و موی **قوله** ز شجر چشمه دار شرب باضافه بیانی و شرب را چشمه دار باعتبار  
ستارگان گفته شرح قدیم ماه و سال بمعنی علی الدوام متعلق کردیست فاعلش گردونست و کذا فاعل  
گزیده سحر خوان مرغان ملائکه آسمان **قوله** دو پیکر بود از زینش مثلے + دو پیکر برج جزا که صورت  
و شخص دارد که بالف و یکر پیچیده اند لهذا او را دو جسدین نامند و آجرج در السنه عوام بهتر از مشهور  
است مخفی نماید که مشابهت زین با برج محض در دو صورت بدون است ای برج مذکور نموده زین  
ابلق بود چندین باعتبار پیش و پس دو جسدین است بعضی الشرح و محمد رضا گفته دو پیکر نام دو ستاره  
است که از زیر جفت از بالا جدا مثل دو شلخ که از یک بن رسته باشد فانتشیه علی هذا حسن من الابل  
بالفتح مخفی خنده و خوشی کذا فی الممدار **قوله** بروئے رشک مهر و ماه یوسف + این مصرع صفت یوسف  
است ای آنچنان روی زیبا که رسیده است رویش رشک و هنده مهر و ماه اش و نقای یوسف  
تکرار دل است میم و اعم مضاف الیه دل است **قوله** از آن جاں تازه کن آگاه گرد و ای وقتیکه یوسف  
نزد یک آید جان مشتاقان زندگی یا بد پس جانهای ایشان از قدم نازنین که تازه کننده جان است  
آگاه میشود پیش از نیم ای زیاده ازین و بعد از او بیار فارسی خواندن این جا غلط است عبد الواسع الا  
صوری ای از صبر و تکلیف دوری میجو اہم باد است پیوندم و در بعضی از نسخ این مصرع چنین یافته  
شدند ارم ووری الا از ضروری و الله سبحانه اعلم دیگر تودانی بعد از آن که مرابین مد فارسانی مختار  
هستی او دیگر مراد بایست برت تست خواه و ہی خواه نهی جائے سختی شدید و تصدیح مجید <sup>عل</sup>  
نابود پیون ای بعد رفتن و مردن شاه خور باضافت بیانی و کذا تحت خاورائے آفتاب طلوع  
نموده سنگنائے بیائی و جدیت و تنگنائے کوچ تنگ و تنگ نازان گرفته بود که تا عنان ابلق پیست  
گرفته حال خود بایر بگوید **قوله** نفیر چادشان طر قوا گو + صفت چادشال و طر قوا امر است از  
تشریق بمعنی راه دادن و خالی کردن راه اے فریاد بسا دادن کسی گفته که راه خالی سازند



آسمان میشود این لفظ گفتن رسم عرب است چنانکه در دیار ما پوش پوش میگویند حاصل الشرحین  
 پوش پوش غلط عام است در اصل پیش پیش است ای پیشتر شو که راه خالی شود قوله پس  
 در صدر بیتین متعلق بقیاد است که در بیت ثالث و سرت بحال افتادن بمعنی مطلع شدن از حال  
قوله بجائے شد که اورا کس بینا دهنده زینجا بجائے رسید که حال اورا کس نه بیند و حق تعالی نصیب  
 کس نکند و عبد الواسع آتش فشاں بمعنی مصدری ای آتش افشانی و سنگ سیوئے شکنده سیوئے  
 جام سنگ راه مانع رفتن سنگ بر دل کو فتن مایم کردن قوله تو سنگی خواهی از تنگ تو رستن سنگی  
 بیا خطاب و عبادت سنگ کردن مورت تنگ و عار است ای از پرشش تو بس میکنم و در مصرع  
 ثانی یار سنگی برائے عظمت است و اضافه گوهر بقدر بیانیه قوله بکارش زان شکست آمد درستی به  
 ای مشکل او آسان شد و وصالش بحصول رو آورد قوله که ای عشق ترا از زیر دستان بدید ترا علامت  
 اعنافت زیر دستانست بسوئے عشق و زیر دستان بمعنی مغلوبیان که کنایه از عشاق است قوله بتان  
 الخ مبتدا است قوله عشق زیر دستان خبر مقدم است یعنی بتان و بت تراشان و بت پرستان از  
 مغلوبیان عشق تواند یعنی از بس شوق دیدار تو بت را صورت تو مقرر ساخته میتراشند و می پرستند و  
 مغلوبی بت باعتبار مغلوبی بت تراش است چه مغلوبی اصل موجب مغلوبی فرست شرح قدیم و ابیات  
 لاحقه تعلیل این نه عامه است بطریق لغت و شعر مرتب کس در پیش الخ کس بیا موصول و شرح ثانی صله  
 اش عبد الواسع فرموده که این ابیات و تقدیمات از زبان زینجا بروفق کیش بد مذموب باطل کفار است که  
 بت را صورت لایز و دانسته میتراشند و می پرستند بیان واقع نیست تعالی الله عن ذلك علواً کبیراً و باز  
 مقتضیات باطله خود اعراض نموده میگوید که اگر در و ریت مردم خدای الخ و بشرت اسلام میشود و انتهی کلامه قوله  
 چه باکست آنکه شه را ساخت بنده به هذا توجیه ما قاله زینجا سبحان من جعل العبد عبداً و العبد عبداً  
 از شاه ذات خود ساخته و از بنده یوسف و ازین ادبار و اقبالش برسم به اقبال عبارت از شاهی و ادبار از  
 بد حالی ای تو چگونه باد شاه بودی اکنون چگونه باد بار رسید چه یوسف را از موت و حیات زینجا خبر نمیشود  
 طلعت را او هم نیشاخت از بسیاری تغییر حال زینجا و از جهت انقضای مدت مدیده که از آن وقت  
 وریا بنده شاهی ترکیب توصیفی است و صفت مقدم است بر موصوف و یا شاهی موصول است مصرع  
 ثانی صله اش و مفعول در یا بدیت لاحق است که میفرماید که قوله فرغ صح صدق و ادعایاں به ضرورت  
 گم کرده را هاں به ضرورت صله بخلاف عطف مطلق است که به ضرورت صح صدق الخ نه ضرورت صله قصه که از خود افترا  
 شود هندی بتا و بی نامند بتا شیر نام و انیسیت سپید رنگ خوشبو و سرد مزاج و در محاورات پارسیان آغاز



صبح و اول هر چیز اطلاق میکنند و اندک و با غار صبح مشابهت تمام دارد بعضی الشرح گم کرده را بان  
 کاذبان و مقربان مرد را دل بصیغه مفعول و ثانی بصیغه اسم فاعل باید خواند معنی اینها آنکه دو صدان  
 فدای خاک آن سلطان صاحب عرفان باد که بیک آه منظوم می یا بیک نگاه محرومی صدق صادق را و  
 کذب کاذبان را در پاید که این داد خواه راست میگوید و آن داد خواه دروغ میگوید و بر خصم خود افترا  
 می بندد پس صادق القولان را جواب سودمند و بدوش دهد و دروغ گوید را جزا و افترا و کذب بختن بخشد  
 قوله زیر ظالم که یک دینار رنگ است و رنگ بمعنی حاصلست و دینار بمعنی دوسه عایشه  
 بظالم است و ظلم بمعنی فریاد کردن از ظلم کسی یعنی اگر عاملی ظالم که صد کس را آزرده باشد و آن عامل  
 بادشاه آن زمان رفته برائے آن فریادی شوند و آن ظالم یک یار پیش شاه رشوت گذارد و آن شاه فریاد  
 ایشان را بهره گونی منسوب سازد و انصاف ایشان حصول نرسد قوله که گردد یار نیک اندیش عاشق و  
 نیک اندیش بمعنی خیر خواه مضاف است به عاشق ای معشوق خیر خواه عاشق کند چنانکه از ابیات  
 لاحق می آید بار اول بمعنی حضور است ثانی بمعنی در دو فراق بی بی زلیخا ای بی اختیار می و بهیوشی از بهوش  
 رفتن بهیوش شدن فاعله زلیخا و شین عاید بیوسف است و دراز و صالت محالست از فاعل رشد که  
 بمعنی رفته است کو بکانت تازی مضموم بمعنی کی قوله بگفتا حاجتم آزرده جانے و بگفتا بالف شاع باید خواند  
 بمعنی آنکه زلیخا بیوسف گفت که حاجت من خوش شود و راضی ساختن آزرده جانے است ایجان من  
 و در عارضه بگفت از مرقوم است بدین منط بگفت از حاجتم ای زلیخا بیوسف گفت که از حاجت  
 خود آزرده جانے ام که ادا نمیشود قوله که راضا من و روا سازنده حاجت خود نمیدانم و بعضی  
 بر این تقدیر آزرده جانے یا خطاب خوانده اند پس بمعنی آنکه بیوسف میگوید که جانور از قضا حاکم  
 پیش ازین آزرده شده است و آن اشارت است بگرفتار شدن بیوسف از پیش زلیخا با مداد آنست  
 که تانیه جانی و رضائی برین تقدیر معروف و مجهول میشود و این چنین در کلام مجسمه فرجام مولانا  
 عبدالحق بن بیشتر واقعست اگر چه بعضی این نوع قافیہ قبیح پیدا شده اند و از جمله اشعار مولوی رحمت الله  
 علیه که اینست قوله من نه تنها خواهم این خوبان شهر آشوب را کیست و در شهر آنکه خوابان نیست  
 روسته خوب را چه که لفظ آشوب و خوب را بهم قافیہ آورده است مولانا عبد الواسع فرموده که بعضی  
 نسخ چنین یافته شد قوله بگفت از حاجتم آزرده جانے و از بیانی اگر چه ایجان از درانی قیامت  
 جان آرد از غیر تو نخواهم نه است ضامن حاجتم توئی انتی قسم گفتا در بعضی موهبست از کفار آن  
 کمال قنوت بمعنی معاندان و در بخان آن معمار کمال نبوت بمعنی برپا سازنده آداب پیغمبری هر دو عبارت از



ابراهیم و بیت لاحق بیان همه البیت و عبد الواسع و از معمار ارکان نبوت کعبه معظمه خواسته و لا تخفی  
 فیه خلعت بالضم التثنی یعنی دوستی اشارت بقلب خلیل الله و عبد الواسع خلعت نوشته و لباس خلعت  
 کنایه از پیراهن هستی است ابراهیم را در آتش فروزدی رسیده بود آب بقا آبجیات کنایه از دعای مقرون  
 اجابت که بسبب آن کمال مروت زلیخا زندگی یافت بجوی رفته را تسلیم ای بجوی او آب فته را باز آورد  
 جوی کنایت از بدن است آب از جمال خوبی او قوله جوانی پیریش را گرد مال به با این معنی که اول  
 جوان بود و پس از پیری هم جوان عبد الواسع و با این معنی کنایه حال پیری او را محیط شد و بروی  
 غالب آمده او را مرفوع ساخت قوله خم از سر و گل اندامش برون رفت بدای قدز مینده اش استقامت  
 رسیده و چین چین او از بر چینی انجامید و کلمه و رونق بیشتر اول بیار فارسی ثانی بیاتاری باید خواند  
 قوله شکر چیم ز لعل نوش خندت بدوش چند صفت لعنت تا و مضاف الیه لعنت ای از لب که شیرین  
 خنده است و به سرگرم با کلام شیرین بشنوم چشمه سار چشمه کلان قوله نظر بر عیب بودش انتظاری به  
 شین مضاف الیه نظر است و یاد انتظاری برای عظمت است و انتظار معنی اسم فاعل است ای  
 نظر و صفت بر عیب منتظر تمام بود که ایام مشیت و جواب ایزد تعالی چه طور است آن عجز کوشش ای زلیخا که  
 کوشنده عجز بود و موج انگیزی از عبارت از بسیار عجز او است قوله بالا عرشش از عبد الواسع  
 گفته بهفت گس اندک کنکاح ایشان بر عرش است زلیخا کی از آنها است الله سبحانه اعلم عن طفت  
 چشم عنایت حق که هر با اشارت بفرزندان است قوله برسم معذرت الخای از مجلس به خواست حاضر  
 آنرا عذر خواهی نموده در خانه درآمده از خادماں پرسید که زلیخا کجا است فرموده که در انجلوت خانه من بر  
 عبد الواسع بقدح خویش کتیا الخ عقد بالکسر رشته که در مرور دید نظم و کند سلک سیم خوانند قوله عروس نقاب  
 عنبرین است به عروس به باضاف تشبیهی است سه ماه که ناز عروس بود و نقاب عنبرین ظلمت است  
 پرده زلفشان تابش ماهتاب شمع قدیم اضافت عروس لامیه گفتای شب که عروس ماه است با  
 بلند بودن ماه به شب فیه زده طارم فلک کبود رنگ ای جهان در شب ناف از ستارگان سعد و غن خنده بود  
 و آن شب بود باز که اکب منسج شده بود و همه سعادت نازل بود که زلیخا بعد از عمری بیوسف پیوست  
 منسج قدیم و به لفظ چراغ افزون ایام است اکب در شب ناف چراغ را در غن کنند قوله شفق باقوت تریا گوهر  
 آمیخت قوله قوت ز عبارت از سرخی شفق و گونه عبارت از کما کب ای سرخی شفق در بایض اشراق رنگارنگ  
 زاپیر غائب شد شرح قدیم شمع شب کنایت براینه و شعر بالفتح جامه سیاه بریشی در لفظ نه و ایام است  
 در وقت شب فانت شکین ظلمت برده شب قوله نور خطایم سایلخ ای از بر آمدن آفتاب حال یوسفی



ظلمت از خانه بدر رفت قال بن عباس رضی الله تعالی عنهما کان یوسف فی اللیل قمری فی النهار وشمس فی المساء  
 گویند واما بگویند که بنود ذلک امکان قیل نبیان است حسن و یوسف فقال هو اصله مخفی اما  
 منه کذا فی الزاهدی و عبد الواسع از ظلام پندار و هوش زلیخا مراد داشته ای بآندش زلیخا بهوش آمد  
 چنانکه ربیت لاحق میفرماید **قوله** آن روی متعلق چشم انداخت است که در بیت لاحق واقع است و بیستم  
 جمع حور بالفتح زیگه سپید روی باشد و عین بالکسر جمع عینا زیگه چشمش فراخ و کلان باشد عبد الواسع  
 گنج جواهر از زیر ناف تا برانودرج گوهر محل مخصوص **قوله** نهادش پیش آل سر و گل اندام پشین  
 نهادش مضاف الیه پیش است و عاید یوسف آن روی گل اندام زلیخا متفضل حقه ای قفل زده مفعول  
 نهاد است از بیت خازن عزیز مصر مراد است و از خاین نامحرم دیگر بر آنکه بالکسر حوض خورد و این  
 بیت تمثیل ماسبق است و کذا دو بیت لاحق **قوله** بدو گفت این گمراسته چو ماند مخفی نیست  
 که بعد از دعای یوسف و اعاده جوانی زلیخا حاجت بیان سوال نیست چه با عهد جوانی بکارت هم عا  
 شده باشد مگر آنکه این سوال از قبیل تجا بل عارف گفته شود تا زلیخا عرض احوال خود کند و امثال این **قوله**  
 را استفهام استفساری گویند و مقصود از آن لبست کلام میباشند منه **قوله** تعالی و ما تلتک بهند **قوله**  
 بعضی الشرح بتونی آفتی از خبر است مبتدا را که نقد امانت است و یاد آفتی برای تکیه است **قوله** این  
 زانچه می جستی ز من پیش استفهام انکاریست ای این وصال که بطریقه حلال میسر شده است بهتر  
 است از آن وصال که پیشتر ازین میجوی که آید الخ کاف بمعنی کدام است بطریق استفهام انکار  
 زلیخا را چو صدنی بود دلخ یا صدنی براس غمت است و این مصرع شرط است و موعود ثانی  
 بیار علت او است و ابیات لاحق تفصیل فرموده است در عشق و جزا و شرط این بیت است  
 که **قوله** دل یوسف بهر شش شد چنان گرم الخ بدو **قوله** چو صدنش بود با اعاده شرط سابق  
 است بسبب بعد عمداً و الله سبحانه اعلم **قوله** نبود بازیش جز عشق بازی بد اگر گوئی که این بیت  
 مخالف آنست که در صدر کتاب گذشت **قوله** نبود عاشق و معشوق کس را بد که از عشق بازی  
 اعتبار عاشقی زلیخا لازم می آید بلکه بطریق انبساط و بازی کی لعبت را عاشق مقرر ساختی و دیگر را  
 و خود از عشق فارغ بود بعضی الشرح **قوله** بگوری در تماشای وی افتاد یعنی در تماشای او بود که شیر  
 و در تماشای او بود که گور شد و بعضی نسخ بجای و بے واقع است ای پس از تماشای او در زمان قدرت  
 و جلدانی در کوری افتاد عبد الواسع زین کشت طرب را الخ اشارت بکثرت جلع و کامرانی و تماشای  
 اشارت بکثرت غسل **قوله** ولی زور زلیخا پرده شکاف چای از مهر مندی یوسف پرده مجاز از دل زلیخا بر خا



و پرتو از آفتاب حقیقت بر تافت ای بدولت عشق آبی کامیاب شده است کم بالضم غلبه قوله بنی در بخت  
 عشق مجازی به حاصل آنکه بکشیدن رنج بسیار عشق مجازی که از کدورت جسمانی و موانع جسمانی پاک و  
 صاف شده بود پس بجز طلوع آفتاب عشق حقیقی خود را دره دارد و کم شدن آنگیز حاجات خوردن و  
 آشامیدن و پوشیدن و خفتن و ماشه ذلک قوله درین کار از تفاوت بی هر اسم به ای پیش ازین پیر  
 و نظیر بعضی مریمن بود اکنون در پیر این رسیدن سرسبز بر سر شامیم فی درة البیضاء انزل فی هذا الوقت  
 ملک قال منها قصاص محبت طلب بطلب و عشق و عشق و هر یک بهر یک تمیز بقوله مهندس  
 را بر و فکر نظر وقت به مهندس کسی که قدر هر چیز بداند اینجا مصور خانه مراد است و وقت بمعنی صرف است  
 باقی مصوران که شانه تمام کرده هم خود را بر و صرف نموده پرداخته بود اگر از مهندس تماشائی صاحب هم  
 او داشته شود هم میتواند شمشه تصویر یک در میان سقف خانه سازند ای شمشه اش چنان روشن بود که آفتاب اند  
 روشنائی پرده و از پس روشنی آن شمشه نظمت از خانه متقی کم شده بود و همه تا بان میبود شرح قدیم  
 نیکوختان مصوران قوله ز زرخیز ز لعل تابختی به این مصرع با بیت لاحق صفت تجتبه است  
 ای یک پایه اش از زر بود پاره دیگر از لعل خالص و ضمیر از بی در بیت لاحق تجتبه عاید است نیکوختی  
 بیای و جدت ای یک طالع مهندس گاه وصل ای صحن اضافه بیانیه و پیچگاه بمعنی جامه حریر بمعنی  
 آمده قوله کشیده شاد و دلالت حال است از فاعل کند که در مصرع ثانی است و کذا الحال فی بیت  
 لاحق ادبار بمعنی محرومی از باد سموم باد گرم و زان و اضافه نقش بهر بیانیه است کار بر آمدن بمعنی  
 رونق گرفتن رضا رحمة الله علیه تادی بمعنی درازی مصدر تفاعل است قوله در آن دولت لعل  
 فی درة البیضاء انزل فی هذا الوقت قوله الله منها احد عشر ذکرا  
 والله سبحانه علما بر فرزندای ثمره فرزند قوله ره بیداریش ز در مین خواب باضافه بیانیه ای خواب که  
 از راه بیدار است نقاب نور بسته ای غرقه در نور بودند قوله ز باهی که آب و گل نم نه بدای اگر خوابان مستی بر  
 عالم اجساد و قمر نه و از آن اعراض کرده بباغستان عالم ارواح بیا قوله دل یوسف ز طیر خود بر و ل شده  
 ای دلش که پیشتر ازین در تیره بیچاره فانی و انصرام امور مملکت مشغول بود اکنون دل او از آن مشغول گشت  
 و متوجه عالم بقا شد صحت سر عبارات از عالم ارواح متاع این باضافه بیانیه ای نسبت زیچان بر دل  
 عبد الواسع نوشته که بعد از خواب دیدن سه و زیچان مانده است قوله هرگز هیچ مقبل اندیشه چه کسی از باد شاد  
 مصر تمام نهانها مصر خنجره است اولی و یوسف در قحط تنگسالی تمام عالم مصر را خرید بود شرح قدیم گرفت است ای  
 دل شده است فارغ ز تن یعنی بخود حالت از مرادی در استغراق خود را بخود بخش مثال بالکسر معرفت بمعنی نوبان



نیز مدار است فرمان سلطنت آنجهان مرا عطا فرمائید کاران انبیا و صلحا از اجداد و آباء یوسف پیشین <sup>حق</sup> است  
 در عهد الواسع بقاء فوقانی و پیشین بنون و قافیه نیز بنون درست می آید ای در قربت ایزد تعالی در  
 منزلت السابقون السابقون اولئك هم المقربون رسیدن انتی کلامه ایشان زندگان را از داری مجازات  
 سابقه در حضرت ایزد تعالی <sup>قول</sup> که نباید از کلماتی که در کمال کفایت از زبان و خدنگ از قصاصه  
 سرریخ الاجابت است شایع قدیم میفرماید که خدنگ در اصل خود رنگ بود ای چه پیکر رنگش صلی باشد نه  
 عاجزی که در کثرت استعمال خدنگ گشته و الله اعلم ششده بازی معروف که امرای بکشایند شکل مرکا  
 بسته هستی رضا مقلح جمع مقلح بمعنی کلید جبار جمع جبر و بمعنی عصا که بر اندام شکسته می بندند یعنی درستی  
 و بند و لهای ششده منتهی بحصول مطالب ایشان <sup>قول</sup> که سائر در رکاب سلخ بیان این قدر محذوف  
 ای زمان اینست که سائر برکاب دیگر پائی تو نیست این بشارت مژده مرک و بشارت باعتبار طاقا  
 ایین گفته و نیز اهل الله را تعلق دنیا بندوست فافهم هستی فراموش و لفظ هستی بمعنی گیتی است یک از  
 وارثان امراد یهود است که برادر کلال علانی یوسف بود و با پسر خود نام ملک را و فرزند آن خود را رضا  
 عبد الواسع مرز بافتح زمین رانده شد و ولایت اندر زبندیم را و جمله بر معجزه ترجمه پند و نصیحت <sup>قول</sup>  
 بیعاده و دواعی من رسانید ای در جائی که من در دنیا و دواعی می کنم زلیخا را بسیار بد که از هر هم و دواعی  
 کنم چه مرا از دنیا بخواه رفیق فرمان نیست که امری <sup>قول</sup> که امان نبود چرخ عمر فرمایان این با دای  
 دیدن رحلت تو تو این دواعی عزامت ای دواعی ناکردن از من که او را تا داشت رضا بهیچ بیای  
 وحدت زیمی بیای عظمت زان ای زان سبب بزرگ رابع بقا عالم ارواح فی خدائند العلماء  
 یوسف علیه السلام و هو ابن مائمه و عشرين سنة <sup>فیل</sup> ابن مائمه سنین و الله اعلم <sup>نکته</sup>  
 بافتح و کاف تازی بوی و بکاف فارسی خواندن غلط است عبد الواسع <sup>قول</sup> که زلیخا بالاکر فت آواز  
 فریاد از بسیار بلند شدن آوازها فریاد کنایه گنبد آسمان پر صد گشت خفته معروف است که میت را  
 بران غسل دهند نیز پوشش باضافت بیانی و ششم پوشش مضاف الیه تن ای پوشش که آفتاب  
 روشن و منیر است دریدن از تن زلیخا بر و نشد و او بهوش گشت چهارم روز که در معنی دهم روز باشد  
 و عبد الواسع بجای روزیار نوشته و معنی اش ظاهر چشمه خویش کفایت از روی زلیخا که آفتاب حسن بود و در  
 بعضی نسخ بجای غور خون واقع شد <sup>قول</sup> که سمن را جلوه گاه از خوان کرد ای زخسار سیمین  
 آوار پس زوانی خون سرخ گشت <sup>قول</sup> که چرخ فاخته و چشم روشن به عرق بالکسر سکون را  
 صمد ران و فاخته نام زحمت است که از تاثیرش در چشم رگهای سرخ پیدا میشود و او را دیدن ستاره



سهیل نافع است رضا پس عارض ز لیا گو یا چشم روشن بود و خط گلگون و سرخ که بناخن بروی خود  
 می افکند گو یا رگهای سرخ بودند در آن چشم روشن شتر حقدیم تعابن خسارت و زیانکاری مدار آنجا عبارت  
 بسینه و این اشارت بر رخ است از کوفتن سنگ بر سینه مر سینه را جمع شدن خون سرخ میگرد و از طایفه  
 زدن بر رخساره مر رخساره را کبود رنگ مینماید و ریحان کنایه از سروستان قد ز لیا و سنبلستان کنایه از  
 فرق و تنگ تختین یعنی سبک شین عزمش عاید به یوسف علیه السلام و زین بر اسب تنگ بسین  
 تیاری نمودن رضا قولم خویش از صفه نسرين بخیدم و خونی بفتح خا می بجه و و او معدوله عرق  
 صفه نسرين کنایت از عارض و شین خویش مضاف الیه صفه نسرين است و مقرر است که وقت  
 قریب مرگ عرق بر روی پیدا میشود و در بیت لاحق اشارت است بآنکه مرخص را از پس پشت تکیه  
 سبیه داده می نشانند قولم گلاب از چشم خون افشان نختم و گلاب کنایه از اشک سرخ یعنی مرا  
 بالستی که از چشم گریان خود گلاب گرفته و تن نازنین او بدان گلاب غسل کردی چه در غسل صاحب  
 شکوایان گلاب را بکار میرند حاصل آنکه بوقت غسل بروی توجه و گریه نکردم رشتان دیزی جمع کردن  
 رشتای نزد کفن و وزان تن خویش کارد پیشه خود قولم چو از غم خارها در دل شکستند بدانکه از منزل خود  
 کوچ کردن بدون ملال خاطر و عادت محال است بنا بر آن به تحمل شعر میفرماید که چون لعلی و ما  
 از غم وفات یوسف ملال پیدا شد از آن منزل لهذا از آن کوچ کردند و جنازه یوسف برداشتند و او را  
 بنیوانی فریاد میکنی و خواری کنایه از نوحه ماتم و نیز آوازی که بر اسلوب سرود مطابق نباشد و آنرا خارج از  
 آهنگ نیز گویند و این حال است از سیم نکردم درانی بیار مصدی ای دیوان و در آواز بفتح جرس آواز  
 کننده را گویند رضا قولم چو از بر زمین باو می نرفتم و این مصرع نظر بقافیه خفتم غلط مینماید و اینجاست  
 نسخه صحیح یافته شد آنست که قولم زمین زیر بردوشش نرفتم و نرفتم از رفتن و جاروب کردن زمین  
 مفعول اوست ازین زیانکاری که چندین خدمات مذکوره از دست من رفته است جگر خواری ای  
 غم خورین من بزیانکاری مذکور محرومی از دیدار دهم از خدمات مذکوره رضا و الا از گل من  
 ای برگ از بدن من بیرون خواهد شد اما در دلم همچنان ماند و گاهی بیدار نخواهد شد ز  
 خلوتگاه یوسف ای هزار بار کس و در بعضی نسخ راحت گاه یوسف علیه السلام واقع است  
 قولم بجس نرفتم از خاک نناک و خرپشته تووه که نه مرغ باشد و نه مثلث اگر کوئی  
 قبور بادشاها را است رو منقش باشد و خرپشته بجه معنی فرموده گویم که چند ایام بعد از دفن  
 منقش و آراسته نمکند و نوحه ساخته بگز ازند چه در آن وقت خلل در ملک در افتاد و باشد



بهمت همه کس بانجام امیر مملکت متعلق میباشد و بعد از مردن ایام و ارتقا فتنه بعد انجام هر  
 چند که صلاح آید آراسته کنند شرح قدیم قوله ز رخسار چو زرد از زر گر نقش و چو زر و صف رخسار است  
 باعتبار زردی و فراق رسیده بود یعنی فر را از ریختن اشک خونی در گوهر گرفت و گوهر آمد  
 نمود از نهادن رخسار زرد و او را زرد و ده کرد رضا بر گوهر سنج ای گریان در بعضی نسخ بجای ابر  
 مار واقع است در خاک من ای بوجود قوله که نه از دیدگان آیش چکیده ای هر کس که بدد  
 من آه که تیغ در تیغ شد و آسمان می رود و نظر کشاده است البته در چشمش آب گردیده است است  
 حال من گریسته است و مقرر است که نظر بدو کشادن موجب اشک ریزی نظر است سینه صد  
 چاک بمفعول همی باله است که در مصرع ثانیست ای مینالید بکایک سینه صد چاک شده را بر  
 خاک می مالید رضا نرگستان کنایه چشم خانه و در بعضی نسخ نرگستان واقع شده و الا ول اظلم من  
 حیث القافیه والثانی من حیث العبارة زنگرس کاشتن در خاک خوشتر ای نگه داشتن تخم  
 زنگرس در کاسه چه فایده است او را بجاک باید گشت که مرثیه بکار آید قوله بود رسم مصیبت  
 بین مبهوت و مبهوت حیرت زده از بس درد و مصیبت و سیاه بادام افشاندن بر تابوت  
 است از رسم آن دیار است که در اینجا بادام سیاه بسیار چنانکه در دیار ما خرمای افشاندن زلیخا  
 اگر بوقت تابوت برداشتن حاضر بودی بادام سیاه بر تابوت افشاندی اما چوں آن مسکین الی  
 شرح قدیم بسان نوحه گران سیمبر را نوحه گریختن سیمبر یوسف ای بر زلیخا آنچنان نوحه کردند که زلیخا  
 بر یوسف زده بود کذا قاله عبدالواسع و محمد رضا نوحه گریختن زن مطرب خواسته که با جرت بر مردگان  
 شمر نوحه میکنند و از سیمبر زلیخا مراد داشته ای چنانکه مطرب که بر مرده نوحه می کنند آنچنان حرف می زنند  
 از اولاد و کنیزان و غیره متعلقانش بر زلیخا نوحه کردند دیده اشکباران حال از قاعل شستند که نسل و بندگان  
 باشند و معنی مصرع آنکه زلیخا از اشک ایشان شسته شد چنانکه گل الخ قوله بسان غنچه که شاخ  
 سمن رست ای چنانکه لباس غنچه سبز باشد آنچنان کفن زلیخا سبز رنگ بود شیرین و نقش صفای  
 البیرو است اسه زلیخا را از گداز فراق یوسف شستند رضا قوله ولی دانای این شیرین  
 حکایت و کتایت از مولوی رحیم تخیل بر گریختن معنی بیت آنکه هر طرف رود نیل که یوسف  
 را نهادند از طرف دوم قحط در بابر خاسته و چون یوسف علیه السلام را از قبر بیرون آوردند  
 دو طرف قحط مانند در آن طرف کلی خیریت می شد و فراخی می گشت و در طرف اول  
 قحط و در بابر خاستی بچنان یوسف علیه السلام را از جانب بجهت که در تابوت مسکین را



رضا قول شکاف سنگ قیر اندر اے کردند و قیر روغن سیاه که آب در آن اثر نکند و چه در قیر بطرف  
 آتش میزنند که اگر بر روی دریا یا حوضه در اندازند آتش در نگید و آتش میرواند ای زردان  
 است بمعنی گنگل ساختن کذا فی المدارای شکاف سنگ تابوت را قیر اندوده مسدود ساخته  
 در قیر نیل در انداختند که آب در آن اثر نکند و قیطه و با از هر دو جانب نیل دفع شد منقول است  
 که آن در قیمته بآن صدف دریا تا زمان مہتر موسی و ولایت مانده است پس مہتر موسی علیہ السلام  
 خواست که صدف و قش را از قعر دریا بدر آورد و بہ بیت المقدس فرستد که مقبره آباء و اجداد و عظامش  
 در آنجا است لیکن کسی از مکان صندوق خبر نیداشت مگر پیر ہند سہ فی کہ او را سہیری کہو صندوق  
 را بر آوردہ بہ بیت المقدس فرستاد بعضی الشروح قولہ یکے شد غرق بحری اشنائی ہذاغ اسے  
 یوسف بخدا پیوست و زلیخا از یوسف جدا ماند و محمد رضا اشنائی بمعنی شناسائی آورده و اضافت بحر  
 باشنائی بر قلب است ای یکے در شناسائی دریا واقعی رفت و یکے در بیان جدائی حیران ماند و  
 این فرقت باعتبار ظاہر است والا ارواح را بعد مکاشفہ و تبار از مجاہست مانع نیست از آشنائی  
 و جدائی از تناسب است و نیز گفته تواند کہ آشنائی بمعنی محبت باشد چه محبت از آن صفا ہر حال باشد  
 دور و مہل نمی شود اسے یوسف در وصال و قرب و محبت زلیخا بود و زلیخا در فراق و بعد از  
 یوسف سوزان بود انتہی کلامہ از وی اسے از سوز عشق قولہ غرض آن عاشق رخ ازین جاتا  
 و استان مقبولہ مولوی است در مدح زلیخا ہزاران فیض ای رحمت الہی قولہ بحانان ویدہ انخ از  
 جانان علی الدوام مراد است چه مجازی کہ یوسف است چه حقیقی کہ شاید غیب است صفا شکایت  
 بالکسر گزند دشمن رسانیدن بر خنم یا بقتل کذا فی المنتخب از دست رفتہ بمعنی مضطرب و از پا افتاد  
 بمعنی حاجت بر خویش پہچان بمعنی بسیار خشمناک و نیز اشارہ بگردش فلکی کہ بر خود سے کرد و یا سے  
 از دہلے و زور آوری برای عظمت است دم بالفتح قریب و وہان و اشارت بد میدان مار کہ معروف  
 است بخستہ ای خلاص نیافتہ است نختہ است ای آزرده و نساختہ باشد قولہ بہر اختر کز نور و غن  
 چراغست و ای بمقابلہ ہر ستارہ کہ کلان چراغ و روشن است بر جان آزادگان عالم سفلے داغ  
 عظیم نہادہ است مرہی و غمی بیائے تنگیر ہزاران روزن اشارت بکو اکب روشن عالم فوافلاک  
 ای اگر چه عالم علوی از آن متورست لیکن عالم سفلے از بس ایزاسے تاریک گذشتہ فوری و سوری  
 بیائے تنگیر و مصرع ثانی تفسیر مصرع اول است قولہ چہ شیر آن روز دورست از دوری  
 و لے شبہا کند با ما پلنگے و مخفی نیست کہ شیر در ولایت مادورنگے باشد شاید مراد



رحمه شير و ياري خواسته است چنانکه شير کو بهر يك رنگ و سپيد مي باشد و در معاینه فقير هم  
 آمده است و گفته آن اشارت بفلک است و عجل الواسع بجای آن از مخفف گذشته و پلنگه معنی  
 اتفاق و دورنگی است چه پلنگه بر کینه و دورنگی می باشد یعنی آن فلک اگر چه دور و نزدیک  
 است ای از حدوث و نزول آفتاب و بلیات خالی است اما در شب دورنگی و اتفاق پیش می کشد  
 و چه نزول آفات از آسمان در شب می افتد مولانا جلال الدین رومی قدس سره العزیز می فرماید  
 حادثات اغلب بشب واقع میشود و آرائی ظهور ثمرات بلیات شبانه در روز می باشد لهذا فلک را  
 با وجود یک رنگ شير گفته ای اگر چه یک رنگ است مادر ظلم و آزار رسانی هم خالی نیست چنانکه  
 در بیت لاحق مصرع می فرماید و بجا حدیثی و ظاهره به الاستدراك فی قولی و شهادت  
 الخ و حصل الجمع بین الاستحقاق و السابقت فتنه هنا و کن من الشاکرين و درین بیت الهام است  
 بآنکه فلک دور و نزدیک است و نور کوکب و ضیاء آفتاب یک رنگ است و در شب از لمعان انوار  
 کوکب دور رنگ است هذا اما عندی فی حل هذا المقام المشکل والله سبحانه اعلم هل  
 غیری احسن من هذا چه رنگ است ای چه حاصل است روز یعنی در روز چون شير و سپید آزار  
 نیست ای در شب چون پلنگ کینه خواهد است جوال بالضم تنگ که در وقتش و غیره انداخته بر تیر  
 بار کنند و آنرا تنگ نیز گویند بپندی بپور و جمل بودن هم صحبت بودن شرح قدیم قوله بے گردش  
 نبود این سبب ظاهر است و تابی و غیره شیانم ای فلک کی دور رنگ بر عالم عناصر بسیار گردش نمود  
 و غیره شید و ماه و سایر کوکب یار و بران بسیار تابش انداخته افتاد بسبب آن گردش تابش طالع عناصر  
 چارگان با هم موافق گشته اند و تیزی یک دیگر را دور انداخته اعتدال در میان خود پدید آورده و آن  
 اعتدال بذبذب عناصری بزمجت پس آن طبایع مذکوره مرجان را که نور نسبت از انوار حقیقی  
 و ام مثال در بخل خود آورده اند حاصل آنکه از تاثیرات فلک و سیارات بدن آدمی از عناصر کرب  
 شده و آن بدن مرجان را بنده نموده تا جان بواسطه بدن مرادات دینی و دنیاوی حاصل کند  
 و این کلام مجسمه فرجام معنی بر مذاق حکماست که نزد ایشان فعل و انفعال در میان مرتبه  
 عناصر چارگان بسبب گردش فلک القمر و تابش کوکب سیاه است و سیارات آبی  
 علوی خوانده اند و طبقات مرتبه عناصر را افهات سفلی نامیده اند حیوان و نبات حار و سرد  
 ثلثه گفته اند فاعلم فانه تحقیق بالقول و بالحفظ حقیقی تا فرخ سر انجام این برایت  
 باعتبار عدم دل تمام مرادات دینی و دنیاوی دوام کنایت از ابد است رضا قوله کند هر یک



اصل خویش پیوند و مقرر است که هر یک از اصول چهارگانه بعد از موت حیوان باید و راجع بکرمه خود شود  
 و آتش بکرمه آتشیه و هوا بکرمه هوائیه و آب بکرمه آبیه میرسد پس بعد از انفکاک کند آنها فقط جوهر خاکی بر  
 خاک افتاده میماند که اصلش کرمه ارضیه است و بدو لاحق کذا فی شرح سکندرنامه و آشیانه عبارت از  
 بدنیت و مصرع ثانی حال است مرغ آب و دانه عبارت از کامرانی جان و دل است قوله بین  
 دور سپهر و مهر کرشم ای در بلندی و علوم مرتبه فلک و در نور جوانی و روشنائی آفتابش مبین ای اورا  
 عالی قدر و صاحب حیا و ترس و شرم میندازد که هیچ از کین رخ رضا قوله بهرش دل کسی چون صبح  
 کم بست و مهر محبت و آفتاب و تشبیه که صبح در دل بستن است به مهر فلک ای چنانکه صبح آفتاب  
 او دل است که از روشنی می یابد و تشبیه آن بشفق در شستن بخوست حاصل آنکه هر که مثل صبح بهرش  
 فلک دل بسته است و امیدوار از خیرش گشته البته یک بار مثل شفق در خون نشسته است ای  
 رنجش کشیده است شرح قدیم قوله ز سوزش کس دم بنغم نیفتاده سوزش برای محله یعنی چه شب و سوز  
 باید خواند ای کسیکه از سوز نخته فلک یکبار بنغم گذارده است البته در عقبتش سالها در ماتم افتاده است  
 پیراهن غنچه عبارت از پرده سبز است که بالای بچه می باشد و رعه باسم و التشدید پیراهن را گویند  
 جواب این اسوله عدیده یک است که این همه کارها از جور فلک بوقوع آمده است رضا دمان قوله  
 شعله باعتبار سرخی گل دل پر شراره اشارت پزیر ما و دانه ها که در میان را از واقع باشند شرح قدیم  
قوله که افکنده ز پا سر روان را ای فلک سر روان را از رفتار باز استانیده است کذا  
 قاله عبدالواسع و محمد رضا باعتبار کنگی و خرابی گفته والا اول اولی سوگوار بالضم و کاف پاری ماتم  
 اندوگین مدار قوله صنوبر بادل گشته بصد شلخ قوله تنش از تیغ غور سوراخ سوراخ قوله صنوبر مبتدار  
 است و مصرع ثانی خیر آن بادل گشته ای صفت صنوبر است صد شلخ صد پاره و مقرر است که  
 سبز صنوبر چاک چاک میباشد ای میوه صنوبر که چون دل چاک و است تن آواز تیغ ظلم آفتاب  
 چاک چاک شده و در مصرع اول ایهام است بر پشانی میوه صنوبر که بر شاخه های پراکنده معلق  
 است و در مصرع ثانی ایهام است بسورا خداری درخت صنوبر که از تابش خورشید در چوبه های  
 درخت مذکور سوراخهای افتد شرح قدیم و محمد رضا رحمت از صنوبر بر درخت صنوبر مراد داشته  
 نه میوه او و صد شاخ باین معنی که درخت آنرا چاک می باشد و در آن کرم باشد و شاخ  
 شلخ بودن او از آفتاب باین معنی که از هست مجموعه درخت مذکور نور آفتاب از فرجه های  
 او بر زمین افتد و یا از تنش شاخ شلخ است قوله ز گل پردان پشت و روی گلشن



ز گل بیان داغ ست و پشت و روست عبارت از جمیع جوانب باغ ای گلهای باغ گویا و انعام هستند  
 که بر پشت و روی افتاده اند و در بعضی نسخ بجای گلشن گلبن واقع ست و معنی اش ظاهر است  
 ناخن سمن کنایت از خارها که پیرامون سمن باشند ای سمن هم در ماتم ست و محمد رضا از ناخن گلهای  
 سمن خواسته چه گلهاست او نوکدار باشند و الله اعلم و معنی بیت آنکه رقص در حنانه از جنبش باد از اندوه ست  
 نازشادی و جمع آوردن در حنانه اشارت ست بآنکه در حنانه یکجا شده حلقه بسته مانند زنان ماتم  
 دار در جوش اند و رقص ماتم میکنند رضا کوهر کوهر ای بسیار ست چنانکه در سه ابیات لاحقه میفرماید  
 قوله بود کو کو زنان قمری نه هر سو قمری بضم کاف مرغیست بر صورت فاخته خوش لحن اما  
 در عرب فاخته و هر پرند طوقدار را هم قمری خوانند کذا فی الممدار کو کو بضم کاف تازی آوازه  
 قمری هزاران بلبل هزار داستان و مصرع ثانی بیان نغمه اوست و لفظ کم در محاورات فارسیان  
 نفی استعمال یافته ای خوش آنکس که غم این باغ دنیا نخورد و باو تعلق نگرفت ای از روست  
 آزاد ست رضا قوله کرین چیز برون ناره کس سر کاف بیان میگوید محذوف است  
 که آن در معنی خبر گرفت ست و این چیز اشارت بخالفه فلک است که گرد عالم آرد بادا  
 حلقه زده است لما مرای فاخته گردنش در چیز و احاطه خط سیاه است بیان حال بیان این  
 مقال میکند که هر کس در دام فلک گرفتار و از جفا او دل فکار اعتبار عبرت و پند گرفتن و  
 بهر یک از افراد انسان ست رزان بتقدیم محله بر معجزه جمع رزمعنی انگور قوله که یار از جفت  
 از جفت طاق ست ای یاران باغ از یک دیگر جدا گشته اند میوه از شلخ و برگ از برگ  
 لند ادم خزان از غم سر ست رضا قوله که دوری بعد نزدیکی ضروری ست لای ای اوراق درخت انگور  
 ازین غم زرو گشته اند که نزدیک افتادن از شاخها و برگها کنه شدن ز یکدیگر آمده اند و محمد رضا از دوری  
 دوری موسم بهار خواسته که باد ز حنانه ست آب و رنگ ای تازگی و زیب و مقرر ست که بوقت  
 خزان مرغان از باغ کناره میگیرند مگر ز باغ که آنجا میباشند پس ز باغ باعتبار رنگ سیاه خود  
 گویا لباس ماتم پوشیده ست و بر فتن زیب باغ اندوه می کند قوله نموده عود هر شانه  
 بیاضی دم طاووس را پائے کلاسی عود یعنی برهنه صفت مقدم شلخ فاعل نموده  
 دم طاووس مفعول اول آن و یا کلاسی مفعول ثانی آنست و دم طاووس عبارت از  
 شاخ سبزه تاز که از بسیار گلها و برگها رنگش چو دم طاووس ست پائے کلاسی بشارت  
 از شاخ خشک و نهالی از برگ و گل یعنی هر شاخ برهنه در سر باغ بوقت خزان دم طاووس



صورت پائی زانغ بنحذه است ای ازان حالت این حالت آمده است **قوله** سر چادر فتاده  
نشرین را به زخمه رفته پوشش نارون را به در مصرع اول علامت اضافه چادر است نشرین  
و در ثانی علامت اضافه پوشش است نارون و از چادر نشرین گلهای سعید مراد است و از پوشش  
نارون برگردان مراد است و چادر از سر افتادن یعنی مصیبت است چه در تمام چادر از سر و انداخته  
خاک بر سر می افتند و پوشش از خیمه زغن یعنی غارتیدن لباس است چه در نشرین متلع را از خیمه زغن  
غارت میکنند حاصل آنکه در خزان نشرین راند فلک سر برهنه نموده به او یلا آمده است و نارون هم  
لباس خود بغارت فلک داده است شرح قدیم **قوله** انار ان تلج تارک نارون را به نار مبتدا  
است و بیت لاحق خبر آن و آن تلج تارک الی آخر البیت صفت انار است و نوی یعنی تازگی  
روشنی است و صد پر کاله خون اشارت بسرخی میانه گل انار یعنی گلنار که او باعتبار بلند بودن بر  
شلخ تلج درخت خویش است و باعتبار سرخی و خوش رنگی ناز سازنده بلع کهن است چون  
بوقت خزان در اوایل بشکفتد همان او پر خون است و مقرر است که درخت انار در اوایل  
خزان دیگر بار بشکفتد و در آخر آن میوه او نیخته شود و محمد رضا از انار میوه و انار خواسته و نوی  
بنحذه او باغ کهن را باعتبار آنکه که میوه انار در خزان پخته می شود و بجای می دانهش  
در وین در ویش نوشته و خنداں آن عبارت از شکستن میوه است او صد پر کاله خون عبارت  
از دانه های سرخی یعنی میوه انار که تلج فلک و راحت است و بلع پر زنده را نوشته بنحذه  
است چون او را بشکستی صد دانه سرخ رنگ از او پیدا آید و آن از جوهر فلک است که درش پر خون است  
والله سبحانه اعلم **قوله** بان خوبان بستان را شامه به یا لکسرتان بی مراد است خوشبو و نازک  
که هندش ناسپاتی نامند شامه بالفتح غلوه مرکب از عطریات که در دست دارند و نیز آنچه بوییند  
از خوشبوها که ذاتی المدار مصفر بر وزن مفعول از باب فاعله یعنی زرد رنگ شود کل مصفر به معنی  
و بیت لاحق خبر آن و آن خوبان بستان لحن صفت است یعنی میوه بی که در دست خوبان که نایت از جهان است  
غلوه عطریان بود و از زیبا میوه خود زرد می داشت اکنون در خزان برخش غبار نشسته است و این  
گشته زیرا که از درخت خود که بار غبار او بوده و در افتاده است مقرر است که بی گردناک غبار آمیزه شده  
و محمد رضا از غبار شامه بار یک خواسته که بر بی میوه از بار میوه مراد داشته **قوله** زرد سخی میوه و آب شمل  
راو سخی یعنی سخی و بدون مضاف است به سخی منحل بالفتح چشما بخوار که در آب است و غبار غلات  
یعنی در چادر که باور برده باقی میوه و مایه باسکال در آید و آب میوه اکنون که در آب است



سختی و تنگ شدن آب حیاض و چپش از عمل خود زنجیر سازی به موقوف و معطل مانده است حال آنکه  
 و چون برگ چنار مثابه پیچ آدمی است و در خزان بر تل میماند لهذا میفرمایند که قولم چنار از دست برتر بود  
 او مخفف اگر درست برو چالاک و غالب آمدن برو ثانی بافتح سرماستین شلخ بافته بیانیهای شلخ که  
 بمنزله آستین است مر برگ دیر یعنی اگر چنار پیش از خزان غلبه سرمارا بر چشم خود مشاهده ساختی یا او را بر خنجر  
 سرما بگوشش رسیدی البته دست خود را در آستین داشتی ای برگ خود را از شلخ بیرون نیاوردی پس در  
 خزان که دست بیرون آورده است از سختی سرما خنجرش نیست که مقرر است که در وقت سرما سخت دست  
 را در آستین را دارند شرح قدیم هکذا اقال مولانا عبدالواسع و محمد رضا رح بجای کلمه از ترجمه  
 تعلیلیه نوشته و دیدی و شنیدی را بیای خطاب گفته و نگروه بجائی نکردی نوشته و معنی چنان فرموده که در باغ  
 آواره سرما شنیده هستی و حالت چنار دیده که تا حال از بیم سرما برگ از شلخ بیرون نکرده است لایحی ان  
 الذوق ساحة فانصف قولم بهار آنست عالم را خزان این بدان اشارت به بعید این اشارت بتقریب آن  
 بهار آنست که پیشتر ذکر یافته و خزان اینست که حالانکه کور شد پس ازین خزان بهار غم افزاینده تر عالمیان است  
 و از این بهار این خزان غم افزا تر است فلا سرودنی فی وقت من الاوقات و حسین من الاحیان چون  
 در بیت لاحق بمعنی چگونه است سرور از ناز چنین حال است از آدمی که مضاف الیه فاعل است هیچ از غرضی  
 شادی نصیب آدمی نیست بجا لیکه سر آدمی از ناز مجبونی پرست آری ز مهر کبود طالع بهبود دست پس باید که  
 اول را از طمع شادی تهی کنی الخ و محمد رضا رح گفته ای آدمی بجا لیکه سرش پر از ناز مجبونی است محبوب خداست  
 تعالی و اشرف موجودات است نصیب او بنی نصیبی است که همواره از کام بے بهره است فکر از ادوی عیال  
 از طمع سلامتی ماندن از مصائب مکاره گردون بوقلمون است و فی الحدیث سرش بر یوم قام الممخض لعل  
 عبدالواسع قولم بغل بندگی از ادای ای بر نام آدمی خود از مقاصد غم مخور و به بندگی ایند تعالی از غم آزاد  
 باش رضا و نظر بصراع اول اظهار آنست گوئی بقید گرفتاری فلک انغمائے جاں آزاد باش از هر چیزی  
 متعلق بریدن است که در بیت لاحق است تا به بندت مضاف الیه خاطر است و منی بیا عظمت بیا صلا  
 تعلقات دنیوی و مرادات بشریت ای دست همت بر کشاد پائی از تعلقات اینها بر کن و از محبت هر چیزی  
 از شایعی فانیه دل را خالی و بباقی وابدی توجه کن رضا رح آنکس عبارت از فلک چنانکه سیاق بر آن  
 وال است و لعلک تقول ان فاعل الکاینات کما هو الله تعالی فتقول نعم لانه کما قلت  
 الا ان اسما و الافعال ظاهر الی فلک العزم بسبب وضع الله سبحانه و تعالی اثبات  
 فیه و قد سبق تحقیقه عنقریب فتذکر بته است ای کسیکه دل ترا با شایعی جاں بسنه



است برای شکست تعلق خاطر تو دست کشاده و مستعد است رضا آنخ در آواز درستی آنخ از اینجا تا آخر  
 داستان تخلص خطاب بطایفه پیران پای بسنگ معنی عجز و ضعف و پیری عبد الواسع ای فلک ترا  
 جوانی پیری رسانیده است روای بیای مصدیریه رفتار که سنگی را بر بهواری آنخ علت عصا گرفتن  
 ای عرض تواز گرفتن عصای آنست که قامت خمیده را راست نموده بر بهواری بر و لیکن باز در مرتزا  
 سودی نخواهد بود زیرا که چون صرصر آنخ شرح قدیم شلخ تازه اشارت بقامت راست و چوب خشک  
 عبارت از عصا تا بر ذات مضاف الیه پنجه طاقت رضا گیر هائے بیای مصدیری ای قوت بطش و آنخ  
 چیز که بدان بر خیز قابله انداخته شود فاعل کرد فلک ست بری دستی سیدی سرکار آنخ اشارت بحديث  
 شریف است شیب ابن آدم و شباب فیه خصلتان الحرص و طول الامل ای وقتیکه پیر شود آدمی  
 جوان شود در دو خصلت یکی حرص تحصیل اموال دوم درازی امید که بسامدت خواهم زیست و  
 چنین و چنان خواهم کرد پیر نشود کار از دست بر آمدن حاصل شدن کار قولی مکن خود را بنور پنجه  
 پنجه ای بشکاف و مشقت چیزه را پنجه گرفتن که صاحب رعشه را بهار و شوار است غم در درج  
 چند از بے معنی بجزی و کم دانستی و شین بنشین عایذ بچشم و مفعول سر مه سانی است چو بنشین ترا  
 اینست آنخ ای چو بنخوای که خود را بنیاسازی در چشم سر مکن که سیوه نخواهد داد باید که چشم دل را  
 بنور باطن منور سازی تا بدان جهان آخرین را تماشا کنی و محمد رضا رحمه الله معنی اینست سیرت را کم  
 سخنان بینائے گفته قولی بچشمانت کوری و تنگی بای چشمان تو در کوری و تنگی یکساں شده اند پس  
 چاره علاج آن چشمان فرنگی که عینک چه است میکنی شرح قدیم و عبد الواسع لفظ یکی زاید تکیه کلام گفته  
 چشمانت در کوری و تنگی رفته اند پس چه سازی آنخ قولی ز سیمین سنین که سمیت را علی بود و سیمین سنین  
 دندان سفید و سیم دمان و لام و بے معنی سی و دو وجه عدد لام سی ست و عدد باء دو قولی چوب از  
 قبیل سحر حلال ست احتمال ست که بیلا متعلق باشد ای دندان تو زینت دمان ست چنانکه لب  
 زینت دمان ست و احتمال دارد که بیایان متعلق باشد ای چنانکه شمار لفظ لام و بے ست آنچنان شما  
 دندانست لام و بے ست ای سی و دو ست بذا حاصل الشرحین سحر حلال آنرا گویند که در نظم یا  
 در شعر لفظی را درج سازند که احتمال تعلق بیلا و احتمال تعلق بیایان در دو جایز باشد قولی و آن عقده  
 چنان کسری قناده که کس نیست زان کسری زیاده از عقد بالکسر سلاک دندان کس در مصراع این معنی  
 شکست است و در ثانی معنی ناقص که در تحت عدد تمام نیاید چنانکه گویند اینقدر مبلغ کسری کم کثانی المدا  
 یعنی در سلاک ندانست آنقدر شکست آمده که پیری دیگر را از آن شکست چیزه زیاده و توقیتی نیست و آنجه



پیران درین شکست برابری پس از نادانی تست که بوقت گفتار و خاموشی رای علی الدوام آن شکست  
 را بلهها، خود میپوشی و او را عیب میپنداری و الله اعلم و محمد رضا رح از کس اعزاء دیگر خواسته ای هیچ  
 عضو دیگر از ان دندان شکستی زیاده نیست زیرا که دندان از بن برآیند و دیگر اعضا اگر چه عصبیت  
 میشوند لیکن بر حال خود میمانند از نصف بدین آئین که سابقاً مفصل مذکور شد از بس سختی و آسایشی از  
 بن و فلک و ست هر سه آن تا شکست مضاف الیه درستی ست زجائے بیای وحدت ای از سر  
 یک از باب جهاں از خوردن و نوشیدن و پوشیدن و ماعد از کت چنانکه رفتن دندان از خوردن شیرینی  
 و طعام گرم و از تزلزل ماجرائے بیای عظمت و بیت لاحق تفسیر این معنی است کم شدن تن خود ظاهر است  
 کم شدن جان باعتبار کم قوتی روح حیوانی است که مرکب جان است رضا قول که جهاں را کرده بر خشتین  
 تنگ به باعتبار کثرت تعلقات اینجهاں دیگر عالم آخرت قول که دل نجات پر از صد گونه وسواس بد رو  
 بیرون از عالم ناکس الراس به مضرع اول حالت از قاعل روی ناکس مشتق است از ناکس بفتح نون  
 سرنگون کردن و بضم نون خود کردن باز گشتن پس لفظ ناکس الراس بمعنی سرنگون و شرمسار است باین  
 معنی خود کنند ای بجای که دلت از صد وسوسه اینجهاں پر باشد با نجهان شرمسار شده بروی که چیزهای نکرده  
 که بکار آید مرا یا پرواس با نجهان روی بجای که دلت با نجهان مایل باشد پس گو یا تو اینجهاں فریست  
 میریزی پس سرنگون عاید باشی بعضی الشرح و در بعضی نسخ بجای ناکس الراس همچو خناس واقع شده  
 خناس نام شیطان ای رفتن تو چون رفتن شیطان باشد ای از اینجهاں پر خطرات مانده است و باین  
 رفت و در بیت لاحق تا چرخست مضاف الیه ساقیت ای ساقی فلک مرتزاجام مرگ بنوشاند بجای  
 میل تو باین طرف باشد جالینوس نام حکیمی از کفره معاصره عیسی علیه السلام و قوله از دل متعلق ترست  
 دشمن مضاف الیه دل نوری بیایه تنگی و عالم گل بالکسر عبارت از دنیا ایدل و بنور ایمان روشن نشده  
 بود و عمر خود را از نشاء عصری در اکاذیب باطله ضائع نموده بود عبد الواسع بلب متعلق رسیده است  
 و فرج استر کنایت از قبر است چه در فرجه استر و خوست خرمج نیست کذا حاء القبر فرجه بالضم رخنه  
 و محمد رضا فرج استر بیان فرجه گفته ای بمقدار فرج استر که تنگ باشد در گوهر کیس و زودی که بدین  
 عالم دنیا خوش وقت شدی فرج را ای هوای فرحت و خوشی و عبد الواسع بحکم نوشته بمعنی کتابی  
 قول که ره بجای ازین کلخ دل افروز به رجوع است پس دیگر ره بیای عظمت ای معرفت  
 کامله حاصل کن و بنور باطن مکان خود را در بهشت در زندگی خود ببین رضا قول که کنی در حال  
 این عالم تنگ است به اسے گاهے مقابل و غیرت در بے وفائی این جهان نظمه نکتی تا او را



ترک اوده بکار آخرت پردازی **قوله** اودیم خاک کفش پافشارست به اودیم چرم خوشبو که از طلوع میل  
 رنگ و بوی میگیرد پافشار تنگ سازنده پا یعنی زمین گویا کفشی از بلغارست که تنگ و فشار است  
 و در روی صد کوه مصائب چو رگستان واقع است معلوم است که چون نعلین تنگ باشد و رگ  
 هم در و جای گیرد می شود آدمی را بسیار عاجز می سازد و اینچنین نعلین را انداختن اولی سبب باید دانست  
 که زمین اودیم گفتن بنا بر پندگی اوست و مرجبان دنیا را و تنگ گفتن بنا بر آنست که پائی آدمی در آن  
 نمی رود چنانکه در کفش به تنگ می رود و بالا اود می باشد حاصل الشرحین **قوله** بر انگن پرده افلاک از  
 پیش ای افلاک که پرده است بر ایند و تعالی چه آواز ممکن بگانی منزه است و او تعالی ازین پرده  
 بیرون است پس این پرده را بر انداز و صفائی دل حاصل کن و بعالم نور پرداز کن محمد رضا رح پرده کی پیش  
 کنایت از نور حق سبحانه و ذات او تعالی چنانکه در بیت لاحق میفرماید و بیش در مصرع ثانی بیائے بازی  
 است ای حال از پرده نشین افلاک مردم مانده کنون زیاده از ان میباش و او را در باب رضا و پاک  
 نوری و سروری برای عظمت است از درد و فرقت اعزاز و در فراق مرادات و مقاصد اینجهان فارغ  
 نبری چه بایشان میله نباشد ترا و یا میل در ذیل اجتناب از جهالات بند کمالات و لفظ داد و از آخر  
 این فقره محذوف است بقرینه فقره اولی که ما هو عادة الفن ای یائی محبت را در دامن پرست از جهالات  
 برقرار دارد ای در جهالات نرود و **قوله** لولاک الله الخ جمله دعائی است تولاک الله تعالی ای دوست  
 وارد ترا دیار من و ما و مرا ایزد تعالی کذا فی المنتخب و اقبال کنایت از عمر است **قوله** زمین کشتی که  
 کار آید نیاید به کشت بمعنی زراعت کنایت از عمل است بمقتضای الدنیا من عتد الاخرة کار آید  
 ای در آخرت نفع بخشد از سن عبادتی که از خلوص دل باشد نیامده است و حسنات من بیتات برابر اند  
 و تواند که مصرع ثانی تفسیر اول باشد ای عبادت من موجب بال من است چه سودا کنون ای پشیمانی  
 حال مراد نفع نیست دولت کنایت از عهده جوانی که وقت اکتساب کمالات است یا سودی و بودی  
 برای عظمت است و ما بران بخود مغفرت ایزد تعالی اجل آباد بمعنی شهر جهالت بی علمی ای انهرستانی  
 نادانی بیرون شور رضا مرزگان جاملان که جبل موت است چنانکه در شرح قصیده فارسیه فرموده  
 رباعی علم است حیات جاودانی علما به چشمی بکشتا چشمه سائر علما به آن چشمه که خضر خود  
 آب حیات به بود اقلینه من لدنا علما به نوش بالضم و و او فارسی آب حیات و  
 چیز شیرین و تر یاق و غسل کذا فی المسد ار به نوش اے لاج و بیت لاحق متمثل  
 است و سارا نام حرم حضرت ابراهیم علیه السلام و هر چیز خالص کذا فی المدار مسطر علیها و متن



چو حلو خام باشد الخ تمثیل است ای اعمال صالح فی حد ذاتها خوب اند لیکن بے اخلاص موجب  
 وبال از مثل حلو خام قولہ چو اخلاص آوری میباش آگاه بدوای در حصول وصف اخلاص برپند  
 خود اکتفا نکن بلکه همیشه آگاه باید بود که حصول اخلاص بے شکل سرت و جزائے خواص را بدین نسبت  
 چه نفس را در اعمال دخلی تمام است که عوام را از عبادت عجب و خود بینی پیدانی آید عاذنا للہ لعلنا  
 عنہ سید الانام علیہ السلام فرمودہ کہ نفس شما در اعمال شما سریانی دارد کہ جان را در هر سوئے شما  
 است و فی الحدیث العالمون کلهم غرق الا المخلصون علی خطر عظیم عبد الواسع و بیت الحق  
 ابتدائے پند دیگر است و مصرع ثانی تفسیر اولست محققان گفته اند الصالح للانسان حرصه علی  
 المطاعه و الملا بس بس عبد الواسع حش نام شپین درشت کما مقتضی بضم قاف و سکون زون فاول  
 معجمه خاریشت کہ بندش جامه و کند سلانامند یعنی جامه درشت خاریشت حصار اوست از مکاره  
 سرا و بارانچنان لباس کند و سخت قلعه است از مکاره آفات و درجای آن خاریشت آنست کہ چون  
 مار بجانب او دیان را کشاده قصد او کند خاریشت خود را در دیان او می اندازد و خود مار کند سر مار را  
 گرفته همیشه دادہ علی الفیدر سر خود بجیب فرو برد و بار خود را بر خلد مائے او میزند همچین تا آن مار را طاق  
 سازد بعض الشرح بود در دست کہ خاریشت کہ ترجمه تقدست نام جانوری از چرندگان کہ برشت  
 خار مار از دارد و چون سگ قصد او کند خود را بیفتانند و سگ را مجروح سازد و بندش سه نامند  
 انستی کلامه چو رویه الخ ای اگر از جامه نرم خوشحال شدہ پوشی البتہ ظالمان کہ سگ خصلت اند تر از آن  
 خواهند مقرر است کہ پوست روباه را از سر کشیدہ پوستین میسازند خوان بہر کس الخ پند دیگر در رعایت  
 ولی نعمت و نکدان کنایت از ولی نعمت و منعم است کہ انگشت بر حرف نهادن عیب حستن با حسان  
 بر اصبال الخ پند دیگر است و احبا بفتح اول و کسر دوم و تشدید بایی موحده دوستان کذا فی المدار خلی  
 بخیلی جبہ بالفتح و تشدید ہفتم حصہ از داناگ و پارہ آن بہر چیز منتخب فان القرض مقرض المحبۃ ای قرض  
 دادن و گرفتن موجب قطع و داد یاران است یا رخدائی ای وصل بالحق تعالی رضا یا معنی آنکہ یاری  
 او از برای خدائے تعالی باشد نہ از جہت طمع دنیاوی کہ المحب للہ و البغض للہ باشد عبد الواسع  
 کند تو آہ ای در کار ہائے سخت ہمراہ و معاون تو شود وقت غلط کاری ترا بصواب ماخوشت مصنا  
 الیہ ست ست ای از گناہان دست ترا بگیرد بطریق رضا و عبد الواسع فرماید کہ در کار ہائے ناخوب  
 کہ کار دنیا ست ترا دستگیری خود ترا کنای نصیحت ترا از ان باز آرد و گمراہ نسازد آتش ای شہوت گناہ  
 الاین ای معاصی قولہ اگر ناید ترا این دولت از دست ای شغل مع اللہ مدام از تو میسر نباید کہ وقت



از آن مطالعه کتب کن که بیکار نشستن عارست **قوله** که دانش در کتب دانا است در گور و ای علما  
 پیشین از اهل تصانیف علوم و دانشهای خود را در کتب نوشته رفته اند و آن علوم را با خود در گور  
 نهاده اند پس از علوم ایشان بهره باید گرفت و ابیات لاحق در وصف هر کتاب از کتب متقدمین است  
 ای هر کتاب ندیم تست پر مغز الخ گویا باعتبار آنکه از مطالعات آنها مسایل و مطالب حاصل شود و جنبش با اعتبار  
 ظاهر رضا و گل پیرهن معنی محبوب نازنین کنایه از مضامین رنگین یا اوراق کتب مشکین بخاران اوراق  
 مرقوم آنها که همه یک رنگ اند و از نرمی بر یکدیگر روئی و پشت نهاده انگشت بر لب دندان اشارت کرد  
 کسی را که بگفتار آید و ایهام بآنگاه وقت گردانیدن اوراق انگشت بر لب نهاده تر نموده ورق را گردانید  
 شود و این مصرع شرط است و بیت لاحق جبران و لطافت جمع لطف است بمعنی نکته پاکیزه و آن بیت  
 اجمال است و ابیات لاحق تفصیل آن در ابیات لاحق بیان علوم است از تفسیر قرآن و حدیث نبوی  
 و علم حکمت و علم حقایق صوفیه و علم تواریخ و علم نجوم و رمل و علم شعر حکمتها و جمع آوردن اشارت است  
 باقسام حکمت از الهی دریافتی و طبعی و ماعدایا **قوله** که آینه اخبارت رسانند و آن علم خود رمل و جفر است  
 عبد الواسع چون صافی در روان ای چنانکه اهل الله در نهان خلق انداختن کتب ایشان رسانند درین مقام  
 ای مقاصد و معانی مذکوره که از کتب مرقوم بطلوع آوری چنانکه در تفصیل گذشت محمد رضا **قوله** مکن از  
 مقصد اصلی فراموش و مقصد اصلی مشغولی بحق ای دست تو در کار باشد و دلت با بار و اگر بالفرض  
 در وقت مطالعه کتب متوجه تو از مقصد اصلی بالکلیه بآنها گردد باید که در رفتار و نشست و برخاست  
 از و خالی مباش و بیت لاحق چند دیگر است و بیت ثالث تمثیل آن چند است **قوله** درون تیره از  
 میل زخارف و در بعضی نسخ این بیت مقدمست بر بیت مکن با صوفیان خام الخ و لفظ مکنشایعینه  
 نمیست چنانکه محمد رضا و عبد الواسع نوشته اند پس برین تقدیر این بیت چند دیگر است و وصف صوفیان  
 خام نیست عبد الواسع زخارف بمعنی لذتهای دنیا گفته ای بحالیکه دلت از شهوات لذات دنیا سیاه شده  
 زبان و شرح حقایق صوفیه مکنشایعینه که معارف اگر چه الخ و بعضی نسخ مخرجات است پس برین تقدیر  
 صفت صوفیان خام است و زخارف جمع زخرف است بمعنی زرو هر چه آراسته باشد کذا فی المدار و مکنشایعینه  
 عینه اسم فاعل است ای دل ایشان از میل زخارف ای آرایش دنیا و خزان این سیاه  
 در زبان و بیان معارف و حقایق می کشایند و هذا جساد صنادقه فوقها عاذنا الله تعالى  
 و سایر الاخوان عنها و ذقنا حبه و حب من احبه و لا و جدت الحقیقه فی الکسرة الموسومة بکرم  
 و موهومیه کتابت از دل و از اصل بریدن آن کنایت است از تربیت پیر خاگمار را رضا ناریده



خام قول که من دست تری از سیم وزر و پیر در دست پیر هر پرورد دست تری از سیم وزر ای خالی از  
 طمع دنیا و خالص لوجه الله سبحانه و تعالی پیر پرور صفت پیر اول است که ای پیر یک پروردنده دیگر پیر  
 یعنی اگر ترک حصول مرادات نفس کرده خواهی که بخد مت پیر بیا قول که شوی و دست بیعت مرادات  
 بدستش در نمی پس باید که دست خود در دست هر پیر نهی بلکه بدست پیر کامل کل یعنی که سعادت این  
 از ان خواهی یافت شرح قدیم و عبد الواسع بجای پیر پروری سر سرور نوشته بمعنی صاحب راز و عرفا  
 و بجای پیر اول پیر بالضم ضد تری خواسته ای کی که باطنش از معارف و اسرار پرست و بیت لاحق  
 الا حق پند دیگر است غفلت امرست از خفتن بر خلاف قیاس ای زن مکن و مجرد باش کام دل  
 بکاف تازی و ثانی بکاف فارسی باید خواند بیندیش بیای عظمت و شین مضاف الیه ماه و عایدش  
 سرکش قول که بدین نیست ره هر زن که کوبی ای بقصد دفع شتوت و حصول عصمت از زنا هر زن  
 را که طلب کنی صلاح باطنش را مقدم داری و طالب جمال ظاهرش مباش دشین کش مضاف الیه  
 سر خروئے ست و عفاف بالکسر پاکدامنی از عصیان زنا و کفاف بمعنی اندک چیزه که پروا کفا  
 نموده آید ای همان عفاف غازه روی او را کاف نیست قول که در ان حله جمال خود دارد و فاعل دارد  
 زن است مصرع ثانی بیان کلام آنست دشین راجع بر روی که در بیت سابق واقع است ای حله زیبا  
 آن زن آنست که روی خود را از نامحرمان مستور دارد و بیت لاحق پند دیگر است و بیت ثالث غفلت  
 مشتمل بر تمثیل ماسبق قول که ز نور زندگی تاریک مانی ای از سطوت سلاطین بقبل رسی قول که غل  
 و نصف را کردی نشانه و کلمه یا هر دو معنی برای ست ای برائے هیچ منصب مرتبه نیاوی پادرمیان  
 من ای مستعد و مباش و اختیار مکن زیرا که گاهی معزول شوی و گاهی منصوب که بس بیوفائی ست  
 نخوت بمعنی تکبر و خیزند دیگر است قول که طلب مسکین بصدار جند سے و ز تعظیم فرودن سر بلند سے  
 سر بلندی مفعول طلب است بصدار جند سے متعلق سر بلندی ست ای اگر فرودستان را تعظیم می  
 البته بر سر بلندی و ار جندی بلند خواهی شد ای آنان را تعظیم کن تا در تعظیم تو افزاینده تواند که متعلق  
 بطلب مسکین باش ای اگر بصدار جندی باشی و تعظیم فرودان را از دست مده که کار بزرگواران این  
 است بعضی التوجع و بیت لاحق تمثیل این معنی ست مطابق هر دو توجیه که شنیدی تا مل تعجب چون معنی  
 چگونه است ای عدد و راتین که چگونه از مقدم داشتن صفر که خالی از معنی ست در معنی کمینه و کمتر از صفر  
 افزونی و زیادتى میاید چنانکه رقم پنج از تقدیم صفر بجاه میشود و بکذا بیت لاحق پند دیگر است قول که خیر  
 فیاض بود است به اشارت بآنکه چون حضرت تبارک تعالی روح بنی آدم و خطاب فرمود است بیکم گفت



ملافت بنا عهد بندگی بستند باز فرمود که او فوا بعهده ای اوت بعهده کم ای بعهده بسته آید فاکند بعضی شرح و شایع  
 دیگر میفرماید که اشارت است بکرمیه یا ایها الذین امنوا افوا بالعقود و از عقود عهد مراد است در بعضی نسخ  
 بجای عهد عقود واقع است و الله سبحانه اعلم و بیت لاحق پسند دیگر است ای بفضایل پاد خود اکتفا نموده  
 مناز که پسر فلان ولی ام یا پسر فلان عالم ربانی ام بلکه بهتر خود شهر جهان باش و سر و از جمله بزرگواران علم است  
 رضاح و بیت ثالث تمثیل است و شین یادش و شادش راجع بپیدا است ای در خلوت و را یاد کرده ثواب  
 الله اکبر و قل هو الله احد بروح برسان و بیت لاحق پسند دیگر است قوله نروید بیدرنگی دانه از خاک  
 تمثیل سابق است لفظ بیدرنگی در مصحح ثانی هم ملحوظ است ای هر پندی و موعظش که بتورسد فراموش  
 نکن بلکه در خزینه دل ذخیره وقت سازد بگری در معرض امتحان اندازد چه بفراموش ساختن از وی سودی نخواهد  
 دید چنانکه از سال دانه و قطره باران معلوم است که دانه بیدرنگ از خاک نمیرویذ قطره بیدرنگ تصدق در  
 شوار نشود بعضی الشرح قوله که گرد در خانه کس حرفی بود پس ای اگر کسی در خانه است بیگ حرف  
 گفتن جواب آن حرف خواهد داد ای هر جا که دانشور است بیک گفتن پسند فرمودن اکتفا میسازد و العاقل  
 تکفیه الاشارة رضاح قوله چو در یاسی قدم جنبش نماید انتقال است از نصیحت و موعظت فرما بفرزند  
 خود بسوی حرمان حکم و تقدیر آنقدر که قهار و جبار است و از غمک بی سامان ذات خود خواسته و یانک  
 غمک کنایت از نصلح مذکوره است ای چو تقدیر ایزد تعالی برای مرد مکر و هسی روان شد نصیحت موعظت  
 و پسند من کار گرد و سودمند نخواهد شد کما قیل التقدير یضیک علی انه دبیر پس در حق فرزند خویش همان بهتر است  
 که از نصیحت کردن اعراض نموده در حق او دعا کنم که فضل ایزدی در هر کار ترا سازد کار باد چه دعای تنجا  
 تقدیر را هم برگرداند که او در فی احد بیث الشریف و محمد رضا از دنیا قدیر فضل ایزدی مراد داشته ای  
 فضل او تعالی ترا و شگیری کن و حاجت نصیحت من نیست و لا یخفی ان الاصلق بعبارة البنین هو المعنی  
 الاول فانصف دست کوتاهی از همسایه نفس بهمت بلندی ای برضیات تحقیقاتی اراده ای فارغ  
 از غیر او تعالی نیستی فانی الله است قوله نخورده سنگ طفلان جفا جو + حال است از فاعل بقیته ای  
 افتادن از دست ظالمان در حالت خامی بیوقار سیرت بلکه تنگلی خودی خود افتاده بود بفرقه توشه و گوشت  
 برای عظمت است سنگ انداز بعضی خوردن شراب همیشه بطوریکه روزی در میان معطل نشود ای از عیش  
 عشرت با خاها که غافلان اند و تن از یاد حق تعالی کناره گیر و از صحبت و طریق بچکان که فانی  
 فی الله و باقی مع الله اند بهره کامله بگیر رضا قوله طمع بر از قناعت پنج برین کلمه را در مصحح اول علامه  
 اضافه میخ است بسوی طمع و در ثانی علامت اضافه است شایع است بسوی طلب بیشتر قناعت



پنج طمع و حرص را بر آورد بنگ توکل شلخ مطلب و هوس را شکسته کن بهمت قصد دل که باعث شاد  
 بر طلب باقی و ترک فانی و این اولی درجه است ثانیه آنکه از طلب ثواب اخروی کناره گیر تا آنکه بوعده  
 بائے جزای اعمال نه بیند مگر حق تعالی را درجه ثالثه آنکه از غیر ذات حق قطع کند تا آنکه بر سما و صفات او هم  
 نایستد اصطلاحات صوفیه رضا غرکگاه عنقا گوشه تجرد و گمنامی فی اصطلاح الصوفیه العربیه ان یکون مع  
 الحق دائماً ملاصقاً النفس هو بها رضا و پشت پای زدن ترک دین و کذا قفا زدن شی با نفع جز  
 میماندن آفتاب در برج جدی و آن اول ماه است از زمستان کذافی المبداری تابستان و زمستان هم به  
 مثال بهار و خزاں بر یک منوال میگذرد و فراق در میان گذشته و حال ممکن نیست شکل مبدی آسمان و فضا  
 چهار گانه شادی بیار خطاب ابدی بدیدن وضع مکرر شاد بودن و دور از عقل است زیرا که مکرر را اگر سحر میریزد  
قولی هستی روی در نابود خود کن و تفسیر اول ست ای از پند خود خویش بیرون شود که زیان تست  
 و بفانی الله متوجه باش که سود تست قولی دلش مشغول غولان بپرواز و تفسیر مصرع اول و غولان  
 کنایت از اهل دنیا است و غول و یولیت بیابانی که مردم را در دشت هلاک میکنند و دیو یکه خود را در نظر  
 رنگازنگ مینماید کذافی المنتخب قولی فسونی عشق بر دوران میاموزد دوران اهل دنیا که از ساختن و  
 حق سبحانه و تعالی و در ندائی غافلان از افسانه پردازی تو در عشق بازی بهره نخواهند یافت پس از گفتار عشق  
 که در کتاب مفصل و مطرز بانواع تخلیلات گفتی بس کن و خاموشی گیر مصرع ثانی تفسیر اولست گداز  
 بالضم کاف فارسی گفتار پیوده و لایعنی کذافی المدار همای خود را از گفتار لایعنی و بیفایده پاس محفوظ  
 و اقل الحق فاسکت او سو بمعنی ساکت در مصرع ثانی اشاره است به معنی از انجامی ذکر خضر که سسی لباس  
 انفاس است و ساکنان راه حق تعالی بدان نظر ذکر کنند قولی نفس کن روی و آگاهی نیاید ای و میک  
 از آدمی در غفلت از یاد حق براید برای از و یاد عمر عارفان شایان نیست آنم غفلت کشد چراغ حیات  
 است و افسون بخش عقل و اناست یعنی آنم داخل حیات نیست بلکه در گیت ابق بالضم بای موحده  
 آواز یکد به آنکه چراغ را بکشد قولی سر آمد ظلمت کور و دوری و ای عهد شباب که زمان کود بودنت  
 از ساختن ترب او با خبر رسیده است و آفتاب روشن پیر و شیب که نور است از انوار حق تعالی  
 برآمده است قولی الشیب نوی حدیث قدسی است کلام اول بکاف تازی و ثانی بیارسی باید بخواند  
 بجائے بیائی موصوله و مصرع ثانی صلاش روی بیای غفلت ای بوسه و غانی عشق کامل از ان حال  
 کنی چه رنگ است پر حاصل رو سپیدی است رانان افعال حس و اعمال نیک از ان رنگ  
 ای رنگ معاصی که در وقت جوانی بصدور آمده باشد اگر سیاهی گنایان بر دولت حجاب



شده باشد بر موی سپید و سمه و خضاب مکن و از آن غم گریه ات انسخ اسے در غم پیری که گریه میکنی  
 گویا آب آن بر برف پیر نیست که میریزد و مقرر است که برف بر کوه جمع میشود و بوقت گرمی گذشته  
 میریزد عبد الواسع گریه قلب اضافت گفته ای از برف پیری گریه غم تو آب برف است عذر خواهی تو کردن  
 از گنایان گذشته آب برف همان از گریه رضا قولم ندانم زین سیاه کاری چه حاصل ای اگر بگریزی زاری  
 سیاهی معاصی را از دل نمیشوی باز ز سیاه کردن موی سپید بخضاب احتراز مکن تا سیاهی بر سیاهی  
 زیاده نشود و کذا قال عبد الواسع و محمد رضا از سیاه کاری نوشتن اشعار و غیره مراد داشته و کوئی نسب  
 با ساق و الثانی با ملاحق رسته دست از راه از ضعف پیری تابی بیا تنگی ای هیچ روشنائی و کذا بی  
 ای رونقی فرخنده باغ باغستان شعر و سخن وی پای کلان کنایت از قلم سیاه که مشابیه پای زانغ است  
 قولم بدین پاره طاووسان چه بوی چه بدین پاری بیای کلان مذکور طاووسان کنایه از شاعران  
 کامل بحسب محبوبان دنیا که قید است مایل خود که بعضی قلم خود راه شعر و متقدمین پیوید باین پای خود  
 بند سخن دنیا خلاصی بجوای تو بنگان خود پنداری که بعضی شعر و سخن پرورده از قید دنیا آزاد و خلاص  
 هستم اما این فن هم بند است و خلاصی رستن است انسخ تکلیفها ان ایف و ضلع شعریه که در نظم آورده  
 است و در مانده هم انسخ ای همه اشعار و تکلفهای نظامی و در بعضی نسخ در دصد شور در بیرون برده  
 واقع است ای آواز عالم شاعری او در جهان باقی است عبد الواسع قولم نیامد بهره مادر پرده  
 باشد بدای نظامی را از نظم دل کشاد و اشعار جانفزای خود در پرده قبری هیچ فایده نیست اما  
 او را از سر الهی و ذکر و فکر که مأخوذ پرده است فایده هست قولم ندارد ان سر الاسن اتی الله  
 بقلب سالم ماسوی الله بکلمه من موصول فاعل اتی ضمیر عاید الیه و اسم الیه مفعول اتی و الیا  
 فی بقلت متعلق باقی یعنی آن سرگز دور پرده قبر نفع و بهره گرفته شود کسی شاعری نمیدارد مگر کسیکه  
 آمده باشد بسوی حق تعالی بدی که ساده خالیست از خیالات ماسوی الله چه سر مذکور عبارت  
 از مشغول بودن بحق است که جز عارفان را میسر نیست شرح قدیم و درین بیت تنبیه است که  
 یوم لا ینفع ما لا ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم ای بالنعم فی السلاطه عن  
 خیال ما سوا الله تعالی بعض الشرح و سه ابیات صفت آن قلب است که در شعر عربی  
 واقع است ای آن قلب سالم چنان باشد که در دنیا بصناعات مذکوره تصف باشد عبد الواسع  
 قولم به پهلوی خود این دل را نیایی به خود است بخاطره نفس خود ای دل سالم از ماسوی  
 نخواهی یافت پس مصلحت آنست که از خود اعراض کنی و بصحبت و خدمت پیر کامل و مکمل



پرسی تا دولت دل حاصل کنی و این کلام نجسته فرجام بینی بر اعمال هست از حصول شرف بیعت  
 شیخ بهاء الدین رحمه دولت حصول دل معنوی قوله که باشد روزه داری صرفه نان و ای مصرع  
 یاد بیت لاحق از مقوله مرد عارف است ای اعمال ظالمه از نماز و روزه مطلوب اصلی نیست و  
 دیگرے و از هر کس میسر میشود بلکه مقصد اصلی تحصیل دل معنویت که مخزن اسرار حق تعالی باشد آن  
 جز مردان راه حق را حاصل نیست و دیگرے بجز خدمت پیری کامل میسر نمیشود پس دامن این چنین شد  
 کامل باید گرفت قوله بجهاد که بر غم زمانه محمد رضا رح علیه فرموده که جابر مجبور و ایم مقام مفعول  
 مطلق است مفعول محذوف را ای خدمت الله جدا و این عاجز میگردد که متعلق است با کلم یا بلفظ کلم  
 می کنم بجهاد یا ای که انج و عبد الواسع متعلق بتم الکتاب گفته و فیه ما فیه رخم بفتح را و محله و سکون عین  
 معج خاک آلوده بینی بند و س گهر را ون یقال فی العرف فعلت کذا علی انف فلان ای علی خلا  
 فراوده ای شکر است مراد را که بر خلافت زمانه کتاب من بنامه رسید چه مراد از آنست که مردم آزار است آن  
 بود که کتاب من ناقص ماندی و عذابا بفتح رنج کشیدن و ترا از عبارت از علم عروض است که او را  
 اشعار را بدان بنجد چنانکه شعرا من کتاب برین وزن است مفاعیلین مفاعیلین است باز و آرمیده  
 درستی اندیشه نظم اشعار قوله سرم بر و شست از زانو گرانی و سرے من که در حالت فکر و اندیشه  
 اشعار با استخراج جواهر آید از زانو افتاده ماندے از زانو از باش گرانی بودی اکنون سرم که ببالا  
 آمده است گویا گرانی را از زانو برداشته و در ساخته است یا نهانی ای فکر و اندیشه نظم آن فارس کتاب  
 انج فارس سوارانامل فتح از کلمه بفتح کیم و کسر سوم سر انگشتان قلم بیت است این بیت بابیت لاحق صفت  
 اوست و بیت ثالث جزان و از حبش دوات مراد است چه اهل حبش سیاه چروه اند و از دم کاغذ  
 سپید چه اهل روم سپید قام اند قوله زانوا بے همد و ساده و ساده بالکسر باش از افتاده کنایت  
 از استراحت کامله گرفتن ای قلم در قلمدان بے همد ساده جا گیر شد خطائی نام ولایتی که مشک معروف  
 است مشک سانی حروف سیاه نوشتن دوات مبتدا است بیت اول صفت اوست بیت لاحق خبر آن  
 یعنی دوات که طلبه سیاهی بودند ستیاری قلم حروف سیاه می نوشتند اکنون بان خود را بموم بند ساخته است  
 و مقرر که بوقت فراغت از نوشتن دوات را بموم بند میبازند که بگرد غبار آلوده نشود و بان طلبه را آه دقت  
 و فاعل زدهایان دوات بالتحایر الا اعتبار سے مخوم هر که ده شده اگر گوئی بگرد قلم دوات از نوشتن فارغ  
 شدند پس مولوی بایات این فائده را می بیند گوید که کلمه شکر است که چون در نوشتن کتاب نزدیک است  
 آیند خود را میگویند که فارغ شده اند باید نوشت که ظاهراً این بایات است که مولوی روح از تصانیف ساخته



بس کرده است بعد ازین نظمی خواهد فرمود و حالانکه بعد ازین چند رسائل تصنیف کرده است چنانکه سمع  
است که سلسله الذهب از آخرین تصانیف اوست و بعده بوصول پیوسته مگر آنکه گفته شود که بعد از  
تسلیم فهم این معنی ازین ابیات مولوی را الحال غم بر ختم تصنیف است و بعد خیال تنظیم کرده باشد بلکه  
بطریق شاعرانه میگوید که از تصنیف بس کرده ام و قصیدم چنین است شرح قدیم یک پوست ای یک جلد و دو  
برگ و ورق کتاب و گل عبارت از کتاب مجلد شده قوله که نالی پر کند زیشان فلک پوست به کاف  
در صفت واقع است و پوست بر کردن خراب ساختن ای تاکه فلک ایشان را خراب کند یعنی هرگز  
ایشان خراب نخواهد کرد شرح قدیم قوله نام عاشق و معشوق موسوم به ای نام این کتاب یوسف زلیخا  
نموده ام چنانکه بیت لاحق فرموده و آنکه در صدر کتاب اورا محبت نامه گفته و صفت است و بطریق نام  
شرح قدیم نو بهارے بیایے عظمت کذا خار خار سے یعنی اورا خلجان و حسرت تمام است گل روی کنایت  
از قصص حکایات مضامین رنگین کذا اک نه ار گل نازہ و دو صد گل رنگین قصص کنایت است شایخ  
ای یا یکدیگر پیوسته نواسجان گستاخ ای مرغان خوش آواز بنی و بهشت بے حجاب قوله چور پای زخاں سایه  
نورید ای سیاهی حروف سپیدی کاغذش بدین مثال است که دریای زخاں باغ سایه برگها و پر نور  
آفتاب جمع شده باشد چشمه وار حریفی که میان خالی نوشته و چون صاد و طا و غین میم و مانند آن از چشمه  
ساری متعلق جو بهار است ای جدول کتاب ازین طرف نیکت بهار است که از چشمه سار حروف خالی میان  
رمانست چنان چو تبار که از آب لطافت پرست ای بسیار زیبا و خوش رنگ است ضایا هر و عبارت از نظارگی و  
خواننده این کتاب است برب عیار شستن عبارت از خواندن کتاب است و ضمیرش آید بگو بهار مذکور یعنی  
جدول کتاب غم از دل شستن و در کردن ملال خاطر بدین آن جدول که حروف مقوم اند و همچنین عبارت از ایشان  
باب این کتاب شستن بمطالعہ لباس خوشوقت شدن بوی بوفا ای در حق جانی رح قوله کند این تشنیه  
قطره خواری به تشنیه لب عبارت از مولوی رح است کلمه را بمعنی برای قطره خواری مطلب مغفرت کردن که  
قلم نسابه این جنس قانیه نسابی بالفتح والتشدید با فنده حریر الگویند جنس قانیه عبارت از کتاب است که به شصت  
است و آخر سال ماه ذی الحجه را گویند چو بتدریج سال از ماه محرم است و آخر رسانیدن تمام کردن و شستن سالش  
مفعول رسانیده است یعنی از قلم که نویسد این کتاب بیا بهی ای رح تمام کردن است قوله باشد  
بعد از آن سال مجدداً این صفت سال مذکور است ای سال تمامیه این کتاب چنان سالی است که سالی آیند که  
ز سر نو آغاز خواهد شد و پنجم سال خواهد شد و پنجمین از عقد نو و آن پنجم عشر از جمله صد پنجم است پس مصرع ثانی  
باین تا میخ این کتاب است حاصل آنکه بهشت صد سال تمام بسته بحری بیشتر ازین گذشته و اکنون صد پنجم است



سال هشت بالائی آن بهم رسیده است پس مجموع سالهای تاریخ این کتاب هشت صد و هشتاد و  
 هشت سال شدند بصورت ۸۸۸ ای از نصد و از ده سال کم بود که این کتاب ختم شد بعضی شرح  
 و تالیف قدیم و محمد رضا و عبد الواسع سالهای تاریخ از این بیت از نصد سال یا زده سال کما استخراج نموده  
 اند همانا که مضمون کجاینبی در فهم نیاورده اند چه در لفظ محمد تصریح چنانکه نهم سال هنوز آغاز شده است  
 و الحال هشتم سال است از عقد نو و تمام شده فافهم قوله هزار آمد و لیکن چار باره ای چار مرتبیت  
 است که با و این و عروس حجاب غیب الخ و صله بالضم میوند که در جامه پاریده دوزند و اضافت شش  
 است و غیب اول بغین معجمه ثانی بمجمله باید خواند عبد الواسع ای این کتاب من از پرده غیب جلوه گردانید  
 و در عرصه ظهور آمده از غیب نقصان نمی جیب امان باد قوله مبارک بر سه و ارکان دولت و غضنفر نسبتا  
 شیر صولت و لفظ باد و مصرع اول ملحوظ است ای کتاب من بر سلطان چین ارکان دولتش مبارک  
 خجسته باد و مصرع دوم صفت ارکان دولت و غضنفر بمعنی شیر شرزه و مرد باد و هشت بهادر کذافی  
 و منتخب غضنفر نسبتان ای تهور و مردانگی پشت پشت از آبا و اجداد شیر اند شرح قدیم محمد رضا بجای  
 نسبتان بهیمان نوشته و بهشان و عبد الواسع بمعنی شیر شکران نوشته و الله اعلم به قوله تخصیص انجوا فرمود  
 کش از دیر به نسب چون نام باشد شیر بر شیر و جو انحر و بمعنی سخن و یا بهادر است و شین کش عاید است بدو  
 و مضاف الیه نام است ای کتاب من بر همه وزرا مبارک باد اما بر ذات خجسته صفات زیر علی شیر از  
 دیگر وزرا در شجاعت سخاوت ممتاز عالی مقدار است چه او از اهل انصاف است لطایف معجمه  
 را کجاینبی در میباید چنانکه خواهد فرمود و مصرع ثانی بیان انجوا هر معدن انجود است ایچا نکه نام و  
 بر شیر است ای علی شیر همچنان نسبت او شیر بر شیر است ای اسد بن الاسد است اشج از دیگران قوله  
 یک در از در خیر گفته یک سر پنج با گوران زنده و در بکسر دال ممله و سکون یای فارسی قلعه و  
 حصار و خیر بفتح خامجه و سکون یا و طلی و فتح بای ایچا قلعه است سوراخ بلاد کفار که آنحضرت صلی  
 علیه سلم افتح نمیشد آخر الامیر المومنین علی کرم الله وجهه درش را در بافته بشکست و فتح نمود کذافی که  
 بداند این بیت دو شیر است که در بیت سابق گفته چه از از دو شیر گفتن متبادر است که نام آن وزر  
 شیر شیر باشد و این چنین است که اسم علی شیر است لهذا بیان آن دو شیر میکنند میفرماید که از دو شیر مذکور  
 یکی شیر است که در وازه قلعه خیر را بر انداخته است ای لفظ علی است چه فتح کردن قلعه مذکور را از تملو صا  
 آن اسد است که نامش علی است و یگر آن شیر است که شکار کنندگان ای لفظ شیر است چه شکار کردن  
 گوران و صف شیوه آن زنده است که نامش بفارسی است پس مجموع دو شیر بیان شد علی شیر است



و هو المطلوب و در بعضی نسخ بجای خیر و در آن واقع است و در آن عبارت از اقامه کفایت است و هذا  
 النسخة اولی من جهة حسن اتفاقية لان البيت علی هذا النسخة یصیر ذوالقافیتین و  
 علی النسخة المشهورة اصلیت حدیة و الله علم معما ساختن و پوشیدن قوله و گزنی کی توان از فم ادر  
 ای باعث بر تعمید جان است که اندیشه عوام بنام آن عالی مقام رسد باعث این اینست که نام را بر صاحب  
 نام هم پوشیده سازم چه وزیر علی شیر در حل و قایق اشعار خسرده و آنست از وایح لطیفه و اقیفه مخفی نخواهد  
 ماند بلکه در نظم و بحر آید از خود غلغله تمام میدارد و چنانکه میفرماید که قوله کند در شعر طبعش موشگانی  
 و زان موشگ کلکش شعر بانی به لفظ شعر در مصرع اول بالکسر و در ثانی بالفتح باید خواند و معنی مفتوح  
 پیشتر و بسیار بار گفته شد که جامه سیاه را گویند که از موی پافند و لفظ کند در مصرع ثانی هم ملحوظ است  
 و موشگانی نادره کاری و زان موی از موشگانی و نادر کاری معنی بیت آنکه طبع علی شیر در نظم اشعار موشگانی  
 و بحر کار می کند و قلش از موشگانی مذکور شعر بانی کند ای کلکش در نوشتن اشعار منظومه خویش گوید شعر  
 بافتست چه حروف مرقومه بر صفح کافیه بجای مذکور مشابهت تمام میدارد و کذا فم من شرح قدیم قوله نه بدین  
 شعر مسکین دام دلها به و در زان شعر شعر این کام دلها به این اشارت بتقریب و آن اشارت به تعبیر  
 از نوشتن اشعار منظومه خویش که مثل جامه سیاه اند بر آید و لها که عشاق شتاق دیدن بدن اشعار آید  
 دام سیاه میسازد از گفتن کلام شیرین خود و لها که شتاقان را کامیاب میکند ای از شنیدن کلامش  
 بسیار خوش وقت میشوند و بیت لاحق بیان این معنی است قوله بیان نور منزل ختم بر ناس به نور  
 منزل کلام الله تعالی ای چنانکه قرآن مجید بر لفظ ناس بمعنی آدمی است ختم شده است همچنان کتاب  
 من بذر وزیر علی شیر که آدمیت محرمیت در و صهرست ختم شده و کمال آدمیت حسن خلاق در غیر می یافته  
 نمیشود این حصر اضافیت پس نور را دیگر و حقیقی ما رنماشته و در آن راه نیابد قوله همیشه اعطای نور  
 عالم به کند طبع لیسان شاد و خرم به این بیت با بیت لاحق مربوط است ای تاء آن زمان که گردش فلکی  
 بعطای خود خرم و شاد کننده طبع لیسان است که عبارت از دیگر و راست دل علی شیر به آباد با خدا  
 تعالی خرم و شاد باد یعنی تازمان بقا که طبع و زرا و دیگر که لیم طبع خرمی از عطا گردش فلکی دارند دل آن  
 وزیر که کریم النفس است خرمی از مشغولی حقیقی داری و عطا به عالم به باب لیسان عالم است خواه از طرف و شاد  
 باشد و خواه از جانبی دیگر به حاصل شرح قدیم تخصیص لیسان خرمی و شادی از عطا و در عالم بنا بر آن است  
 کریان غالباً تنگ است کم مایه باشد چنانکه مطلع الدین شیرازی میفرماید کسی را که بهت بلند افتد  
 مرادش کم اندر کند و قمتد به فافهم و خیر رضا از لیسان مفسران جهان را ببطار خود خرمی کند و نور



با خدایتعالی چنان مشغول باد که از عطاء عالم یادش نیاید و حق تعالی او را بعطای منتهای خویش  
 بی نیاز کند محتاج غیر خود نکند چون خامه خویش ایچنانکه قلم سیاه کارست نامه خویش اعمالنامه و کلام  
 ازین صحرا جو او خامه پی کن به وزین سودا سودا نامه طی کن به جو مشتق از جودت بمعنی اسب تیز رفتا  
 پی کن اے لنگ ساز این صحرا اشارت به صفحات این کتاب ای اسب را که در میدان صفحات کتاب  
 تیز رفتاری کن ای لنگ ساز و شکسته کن این سودا اشارت به تخلیلات شعریه که در نوشتن روح شیدا اند و سودا نامه  
 بمعنی مسوده کتاب نوشته خویش ای از نوشتن تخلیلات لطایف شعریه کتاب خود را نور دیده کن و پیچیده ساخته  
 بس کن و خاموش بنشین ز الحمد لله علی الاتمام والصلوة علی نبیه اخرا لا نامد علی الله الکرام  
 صدام اللیالی والا یام بدان ای عزیز وافر تیز که هنگام نظر ثانی این مسوده شرح خود این فقیر را شرح محمد  
 رضا رضاه الله تعالی بدست آمده پس بفضل ایزدی در اکثر مواضع کتاب تالیف فقیر و تحریر او شان بهم  
 متعلق افتادند و الحمد لله علی ذلک هر جا که توجیهی مخالف و یا تحریری زاید یافته ام آن هر دو را بمسوده خود  
 مضاف و ملحق نموده ام و اسم شریف او شان را هم درج ساخته شد تا در میان تحریرات هر کس فرقی و  
 امتیاز باشد بعضی الشرح در مسوده فقیر عبارت از شرح محمد باقیست رحمه الله و شرح قدیم از شرح  
 دیگر کنایه داشته شد که اسم مصنف آن فقیر را معلوم نشده اما آن شرح محمد با در حل جمیع ابیات مشکله این کتاب  
 و الانصاب کافی و وافی بودی بن بوالهوس را هموس تالیف شرح دیگر که ساخته ام نشدی که آن شرح  
 قدیم عجب شرحیست لیکن از جهت اختصارش عدم حل ابیات قدم بهوس در میدان تالیف سخنان  
 هر کس زده شرح متوسط و وافی پرداخته شد تا متعلمان را بکار آید ترا باید که بنظر انصاف تامل فرمائی  
 و از راه مکاره و اعتنا بر نیائی و از دوستان میپرسید که در حق معدن العاصی الانام احقر عباد الله  
 الملك العلام دعائی خیر فرمایند که حق تعالی از تقصیرات زلات این گنهگار در گذشته و ذاتی خویش مشرف  
 و برصیات خود موافق داشته پس خاتم روزی کنا و بمنه و کرمه کمال کرمت بکرمت النبی صلی الله علیه و آله  
 و سلم و بکرمت آل و اصحاب و مشایخی من الطریقه المحبثیه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین \* \* \*

الحمد لله الا و اخرا و ظاهرا و باطنا و الصلوة والسلام علی سوله محمد و آله و اصحابه و سلم  
 و مترعد که کتاب فیض انساب شرح محمدیه شرح دیف زلیخا من تصنیف علامه مان فراه  
 دوران محمد گلوی علیه الغفران بحسن سعی آجران می گرامی شیخ الهی بخش محمد طلال الدین زرقم  
 الله الغنی العظیم ساکنان لاهور بازار کشمیری



# نعت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از فقیر الله تاج کتب مخلص فقیر



مرحباصل علی بهتم ثنا خوان رسول  
آیت خلق عظیم آمد ز خلق مصطفی  
سینش لوح معظم کلک اونون و القلم  
رب اشح لی دعا میکرد میوی صبح و شام  
سرپنهان ست او کاف با با عین و صفا  
نام او طه و لیسین جام او کوثر بدان  
قاب و قوسین ابرویش چشم بازغ البصر  
والضحی رخسار تابان القمر سیاهی صاف  
گر اسیر حلقه زلفش بلال آمد همیشه  
حضرت بو بکر فاروق است عثمان علی  
بضعة منی بحق فاطمه گفتا بنی  
حضرت حسن و حسین سید شباب اهل خلد  
جمله ام المومنین بودند سادات النساء  
حضرت نعمان مالک شافعی جنبل امام  
غوث اعظم قطب عالم خاص محبوب خدا  
بهست مردود از دل هر کس و زیشان بیت  
ای صباوی پیک شتاقان بدگاه بنی  
باز گو کاشی شاه و لاجا و ملک و لبر  
یا رسول الله بجانش یک گاه و مرمت  
بادل بسته فقیر هسته می نالد نرا

صد سلام از من بحکم پاک بر جان رسول  
بهست در قرآن خدایش خود ثنا خوان رسول  
خاتم مهربوت در تسلیمان رسول  
شدالم تشح بیان شان ذی شان رسول  
کس نه آگ گشت زین اسرار شایان رسول  
کام او انا فتحا مدح قرآن رسول  
تا ز انتظار ملک نوک ز قرکان رسول  
سوره و اللیل وصف زلف پیکان رسول  
ماه کنعان قیدی چاه ز نندان رسول  
حامی دین نبی این چار ارکان رسول  
ز نخل بتان رسالت راحت جان رسول  
از ریاض باغ جنت هروریکان رسول  
آیت تطهیر نازل شد بقرآن رسول  
چاره دور بودند این چار ز ایوان رسول  
ز دست جاری تا قیامت بحر فیض رسول  
گشت نا فرمان شان عاصی فرمان رسول  
گو سلام دست بسته پیش ایوان رسول  
آرزو مند ورت دیدم ثنا خوان رسول  
آن مریض عشق را امید درمان رسول  
در دیار هند نشانا از غلامان رسول

